Mats Traat. Üksi rändan

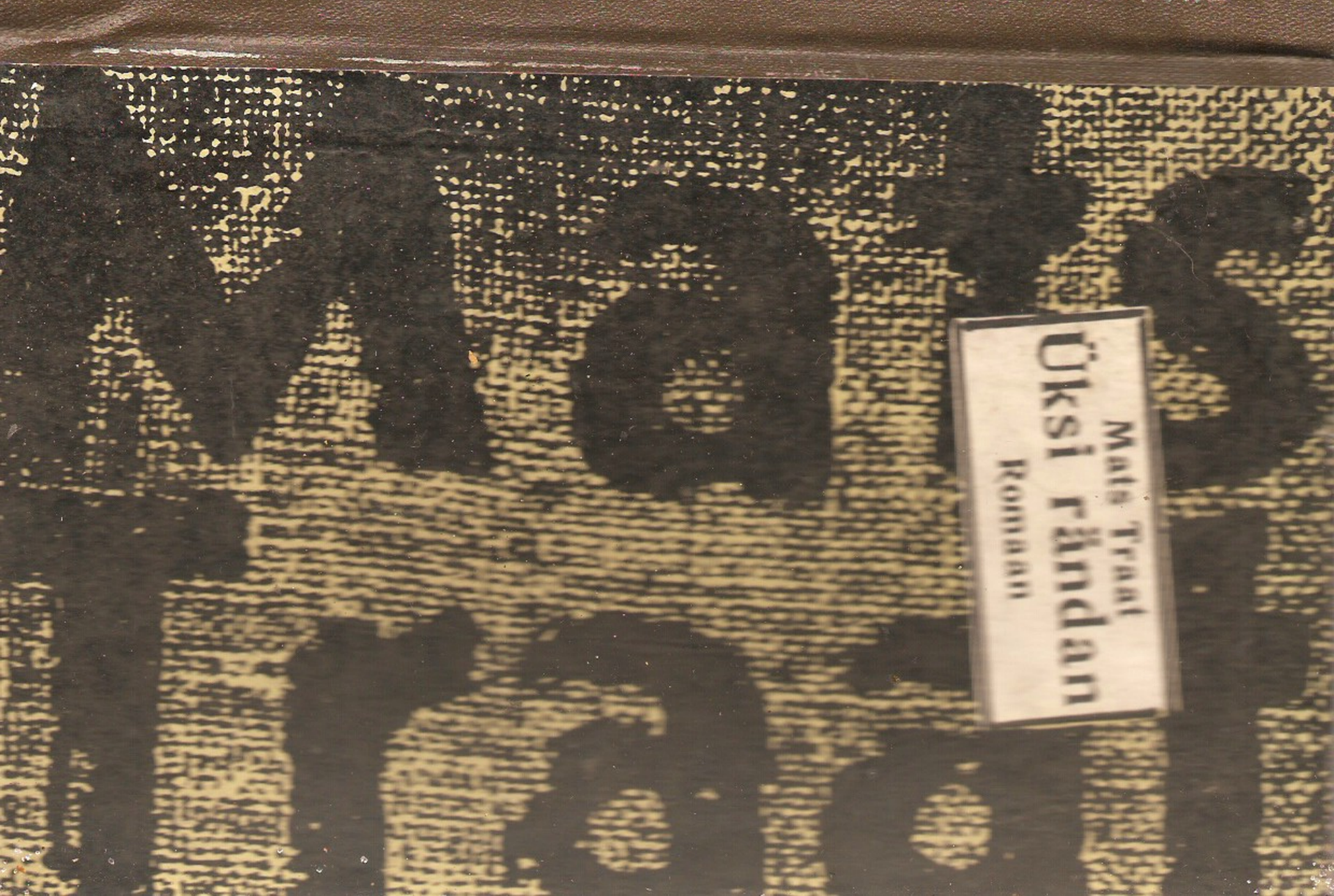

Mats

Traat

Üksi rändan

Romaan

Tallinn
Kirjastus «Eesti Raamat»
1985

E
T 70

Kujundanud
Jüri Kaarma

Traat, M.
T 70 Üksi rändan. — Tln.: Eesti Raamat, 1985. — 304 lk.

Kodanlikust haritlasperekonnast põlvneva nooruki tööliskeskkonnas oma koha leidmise lugu. Romaani sündmustik areneb viiekümnendate aastate algul ühes väikeses metallitöökojas.

T $\frac{4702700200—229}{M\ 901(15)—85}$ 137—85

84.3E

© Kirjastus «Eesti Raamat», 1985

1. osa

Hea ja kuri

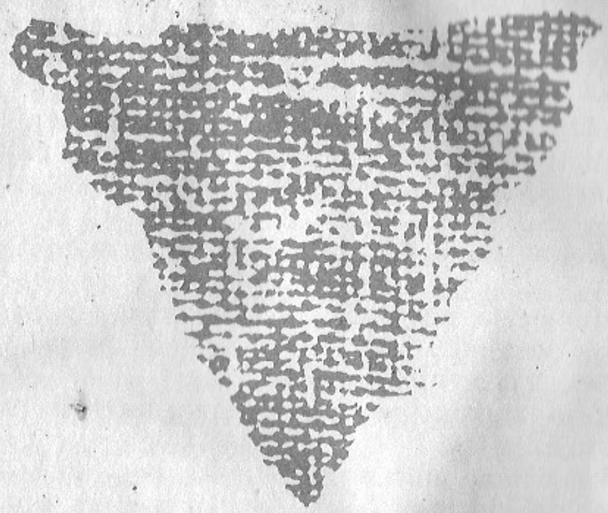

I

Sügisõhtu tihenevas hämaruses kajasid mu oma tümpsuvad sammud tühjal kõnniteel vastu. Kui ma meie umbtänavale pöörasin, hakkas südalinnas parajasti raekoja kell lööma.

Algul neli lööki hoiatuseks: kohe kangutatakse ajamäelt lahti üks suurem pank, ennäst unustades langeb see kaduvikku ja saab ajalooks. Seejärel kumedast kurgust kaheksa kõhatust sumedasse õhtuõhku.

Vähemalt kolm tundi oli mul aega omaette mõtlemiseks või lugemiseks.

Heitsin hajameelse pilgu üles teise korruse akendele ja olin ebameeldivalt üllatatud: tuba oli valge! Nõndapsi, juba kodus, kuigi «Werner» ei ole veel teadupärast kinnil

Juba koridoris kuulsin toast naisterahva naeruturtsatust.

Tusaselt astusin sisse.

Meie ainukese laua juures viini toolil, kus sõtse, kui ta alles tervem oli, õmblustööd tegi, istus lopsaka kehaga jumekas umbes kolmekümneaastane võõras naisterahvas.

Ise elevil ja kohevil nagu kukk, tõusis sõtsemees laua tagant mulle vastu.

«Saage tuttavaks. See on minu allüürnik Kalju.» Külalise poole noogutades lisas ta märksa pidulikumalt: «See aga Õilme!»

Surusin naise karedat mehelikku kätt, pomisesin: «Väga rõõmustav», kuigi just rõõmustavat polnud midagi, Eduardi rõhutatud «allüürnik» oli mu valvsaks teinud. Kas järsku polnudki too blondiin, kes istus seal kangelt, nagu oleks kadunud sõtse küünrapuu alla neelanud, heegeldatud äärega taskurätt peos, üks nendest, kelle kohta sõtsemees oli paari päeva eest rääkinud: «Kolhoosist pressib nüüd igasugust rahvast minema, linnas on ilusaid naisi jalaga segada. Töökad rikkumata maatüdrukud, rõõsad nagu kohvikoor, puhas kaup! Vali, millist aga süda ihaldab. Mulle on juba mõningaid soovitatud, kuid ma veel valin ja vaatan. Mina ennast odavalt ei müü. Elamispinna leidmine läheb iga päevaga raskemaks, minu ja minu toa hind tõuseb lausa geomeetrilises progressioonis.» Ja ta oli võidukalt naernud.

Nüüd ütles ta:

«Teil oleks küll otstarbekohasem kööki siirduda. Sina, Kalju, pane kohvivesi üles ja juhata Õilmele üksikasjalikult kätte kogu see valdkond, millega tal tuleb tulevikus loodetavasti üsna tihedasti kokku puutuda.» Ning peaaegu vabandades lisas ta Õilme poole: «Noormees näitab sulle ka priimuse kätte, ühisköögis on see asendamatu riistapuu. Kalju on sel alal vaieldamatult parem asjatundja kui mina. Mina teen samal ajal siin mõnesuguseid tarvilikke ettevalmistusi.»

Alles nüüd märkasin kummutil veinipudelit ja tordikarpi.

Blondiin naeratas mulle sõbralikult. Ta pruuni-rohelist ruutu kleidi rinnataskule olid tikitud rohelised tähed: Õ. R.

«Õrr,» mõtlesin valjusti.

Punastades ruttas ta selgitama:

«Need on minu nimetähed. Õilme Raamat.»

Köök oli täis kiilutud laudu, pesupalisid, kuivama riputatud riideid, pliidi ees oli mitu küttekasti, tegi ju iga üürnik tuld oma puudega. Vängelt lõhnasid Kuuli Elsa mustsõstrad, tema neid siin ilmast ilma puhastas ja moosiks keetis. «See on topsistantsija viimane rõõm,» ütles kord Eduard mürgiselt — Elsa oli nimelt alumiiniumivabriku tööline, mullu kevadel oli mees leidnud noorema ja Elsa maha jätnud.

Taskurätt pihku pigistatud, jäi Õilme keset täistuubitud ruumi nõutult seisma. Nurgalaua ääres, oma pirni all, sõi Elsa parajasti moosileiba ja rüüpas pruunist mõranenud savikruusist hapupiima peale; soovisin jätku leivale.

Õilmele aga ütlesin:

«Pange hästi tähele! Meie valgus käib sellest nupust!» Lülitasin uksepiidal, kus oli neli erisugust lülitit üksteise kõrval reas, tule põlema. «See on riigistatud maja, korter on neljaks jaotatud, igaühel on oma voolumõõtja. Siin kõrval on väljakäik. Ka seal on neli lampi, vaadake, et te lülitiga iialgi segi ei lähe! Muidu tuleb paksu pahandust!»

«Sa, Kalju, oled endast poole noorema naise võtnud,» nöökas Elsa.

Õilme itsitas.

«Too on sul õige tegu!» kiitis Elsa. «Noor naine ja vana hobune — nood on töötegemise jaoks, nondele tõmba aga piitsa.»

Tõin sahvrist petroolipudeli, asusin köögipõrandal priimust täitma.

«Niisugust masinat ei ole ma veel näinud,» tunnistas Õilme kükakile laskudes.

Stantsija hirmutas:

«Too võib plahvatada kah!»

Blondiin tõmbus eemale, naeratas hämmeldunult. Märkasin ta põskedes lohke. Ega Eduardil kõige kehvem maitse olnudki!

«Sa heidutad mu naise päris ära,» lõõpisin vastu.

«Noor on ikka ara verega. Õige too on, et kui õnnetus käes, ega siis pole aega pelgama hakatagi.»

«Küll ma õpin,» arvas Õilme.

«Mõnel võtab petrooli hais söögiisu ära, mõnel paneb ainult pea valutama.»

«Minul küll ei võta söögiisu ära.»

«Nii vara ei tohigi veel võtta,» naeris Elsa. «Te siin alles esimest õhtut.»

Külaline läks näost punaseks kui vähk.

«Ükskord Amalie ajal hakkas too massin juba hirmsat häält tegema.»

«Tõesti või? Mis tal siis oli?»

«Mis muud, kui tahtis õhku lennata, Amalie sai veel ära kustutada.»

Asetasin vaskkannu priimusele ja võtsin käsile kohvijahvatamise. Minu esimesel siinolekuaastal, kui sõtse tervem oli, valmistas ta mõnikord põhjaliku lõuna, mida tehti muidugi puupliidil. Seks puhuks koristati toas ümmarguselt laualt sirmi taha voodile kõik lapid, riiderestid, voodriribad, nõelad, niidid, küünrapuud ja mõõdulindid, ning lauale ilmus valge toimne lina ja lilled, salvrätikudki ei puudunud; Eduard ja mina olime niisuguseks pidulikuks lõunaks korralikumalt riidesse tellitud, korteriperemehel seljas pikka triipu pruun ülikond, mida sõtse piinlikult korras hoidis — tema silmis oli Eduard ikka veel härrasmees ja tema vaid virtin. Kui rätsepatel kodustöötamine võimatuks läks ja kõik pidid artelli astuma, oli sõtse riidekaupluse koristajaks saanud, kuid öösiti ja pühapäeviti oli jätkanud tööd salaja, et rahandusosakond haisu ninna ei saaks, sest tal oli ülal pidada ka vabaabielumees. «Eduard on haige inimene,» oli öelnud sõtse ja viinud talle mõnikord pühapäevahommikul kohvi sirmi taha voodisse. Hoopis teistsugusel arvamusel toredast korterinaabrist oli aga Kuuli Elsa. «Niisugusele võta nüblik, kupata kere kuumaks ja peksa tööle. Igavene krants! Või südamerike! Meil kõigil on südamed rikkis, kes sellest hoolida saab!»

Vahepeal oli sõtsemees vanema viiedama ülikonna, millega ta turul ja kohvikus liikus, vahetanud tolle tuttava pruuni vastu, milles oli hea tükk minugi teenistust. Valge triiksärk, asjatundlikult valitud lips, säravad pärlmuttermansetinööbid, šatäänid juuksed meelekohal hõrenemas, nägu tõsine ja uhke — nõnda nägi ta välja nagu mõni lord omaaegsest ajakirjast. Tema suursugune olek jättis ka Õilmele vägeva mulje, naise unisevõitu silmadesse ilmus elu, kui me laua ümber istet võtsime ja sõtsemees veini pokaalidesse kallas. Teadsin, et Eduard ei pidanud sellest piiritusega tembitud veinist midagi, aga kuna muud polnud, pealegi oli see, mis oli, Õilme toodud, nagu selgus, siis ei teinud ta vähemalt täna sellest numbrit.

«Hoolimata sellest, et me polnud Amaliega vajalikul viisil kokku kirjutatud, elasime ometi väga ilusasti,» alustas sõtsemees oma retoorilises kõnepruugis ja jätkas heldides, pokaal käes: «Mina igatahes tahaks loota, õigemini söandaks loota,» ta vaatas blondile naisterahvale paljutähendavalt otsa, «et ka Õilmega kulgeb meie kooselu täielikus üksmeeles, nääklemise ja intelligentseid inimesi alandavate vahejuhtumiteta.»

Nüüd oli siis selge, mida mul oodata oli!

Õrrile meelespidamiseks, võrdlemiseks ja õppusevõtmiseks ütles see aguli lord:

«Amalie oli tänulik inimene, võiks öelda — altruist. Ta ei unustanud surmatunnini, et mina olin see, kes ta neljakümne kolmandal aastal paljakspõlenult siia võttis ja peavarju andis.»

Jah, töötegemiseks paistis Õilmel konti olevat. Ta vanemad pidid olema kuskil Jõgeva pool kolhoosis, jäänud üle noatera neljakümne üheksandal aastal kodumaale. Eks sealt hakata nüüd käristamä tütrele linna toitu ja muud ning Eduard on jälle omadega mäel. Invaliidipaberitega inimene, ei tema tööle lähe, kuigi oli haritud mees, lõpetanud omal ajal kommertsgümnaasiumi. Ta oli mitmel alal õnne katsunud, kuid lõpuks kõik sinnapaika jätnud. Kui vähegi võimalik, tüüris ta «Werneri» poole, seal ootas teda ees seltskond ja uudised, kohvi- või teeklaasi taga veeres aeg mõnusalt — juttu ja suitsu puhudes, inimesi vaadates. Kõikidega oli ta tuttav, kõik teadsid teda, alates ettekandjatest, lõpetades nimekate professoritega. «Mina olen suurmeeste väike sõber,» kordas ta ikka, ja kui nad seal taga «omnibussis» istusid, ei tihanud kaugeltki igaüks neid segama minna.

Ka turg oli Eduardi stiihia. Sisseoste tegi ta raha eest, mis sõtse oli ise talle rahakotti valmis pannud. Amalie meelest oli ju täiesti võimatu, et Eduardi sarnasel härrasmehel kõlbaks üldse rääkidagi rahast, veel enam, seda tema käest küsida. Raiskaja sõtsemees ei olnud, tema põhimõtteks oli, et alati tuli elada võimalust mööda, tegemata võlgu. Ühes käes turuostud, teises lillekimp, rõõmus ja heatujuline, nõnda tuli ta südalinna poolt, valmis rääkima mõnd uut anekdooti või kiruma olusid, inimeste ebaviisakust ja jõhkrust, hallid silmad ikka jahedad ja eemalviibivad. Viimasel aastal, kui sõtse oli juba nii haige, et ei suutnud enam tööl käia, pani ta oma kolletuva käega korteriperemehe põuetaskusse minu teenitud raha; sel ajal tõusin mina selle pere ülalpidajaks.

Sõtsemees sõi suu tordist tühjaks ja heitis mulle üle laua jaheda pilgu.

«Amalie su siia võttis. Pean ütlema, et mina seisin sellele tookord mitmel põhjusel vastu. Kuid olukord oli raske ja kuna sa olid allüürniku sugulane, võis sellega veel kuidagimoodi leppida. Amalie enese võtsin ma siia ka ainult ajutiseks allüürnikuks, sina

olid jälle tema allüürnik, õieti siis all-allüürnik, kelle õigused on vastavalt veelgi pisemad, vähemalt aumehe seisukohast.» Ta pidas pika pingsa pausi. «See siin on minu korter ja ma tahan selle täielikult oma valdusse saada. Kindlatel konkreetsetel põhjustel, nagu sina kui gümnaasiumis käinud noormees võid isegi arvata. Seepärast tuleb sul kiiremas korras otsida uus elamispind!»

«Jälle saatuselöök!»

Õilme silmitses mind kartlikult.

«Mille löök, seda ma ei tea, igatahes on asjaolud kujunenud niisugusteks, et mina kavatsen oma saatuse siduda,» ta tegi rõhulise pausi, «nimelt selle noore neiuga, kes täna meie seltsis viibib. See tähendab — võtta ta allüürnikuks.»

«Kuhu mina siis lähen?»

Kohe mõistsin oma küsimuse mõttetust, talle polnud ju kunagi miski muu peale oma isiku korda läinud.

«Maailm pole küll kaugeltki nii lahti, kui ta oli näiteks minu nooruspäevil, aga kohti, kuhu pea pista, on siiski veel küllalt. Lased enda värvata kuskile metsatööle või põlevkivikaevandusse, loodus on andnud sulle hea tugeva kehaehituse. See ei saa loomulikult kõne allagi tulla, et sina oled ühel pool sirmi ja mina allüürnikuga teisel pool! See oleks üsna ebardlik, ja ma ütleksin, mõnes mõttes lausa loomuvastane!»

«Aga nõnda me oleme elanud üle kahe aasta!»

«Siis olid teised ajad ja teine olukord. Amalie oli, õrnalt öeldes, neljakümneaastane daam, Õilme on aga noor ja puhas nagu roosiõis.» Korraks säratasid ta jahedad silmad meeleliselt. «Selles on vaks vahet, kas sulle ei tundu?»

Blondiin itsitas. Kui ma talle küsiva pilgu heitsin, punastas ja peitis rüppe oma tõntsid sõrmed, millega ta oli sõtse sinise servaga kohvitassi hoidnud.

«Ajukoorele peaks mõnda kohta musta katte peale panema, et sealt midagi läbi ei kasvaks. Nagu hoovinurgas, kus plekitükk ei lase rohul tärgata.»

Eduard vahtis mind mõistmatult.

«Ega sa taha ometi oma võrdpildiga öelda, et mul on kätte jõudnud peaaju pehmenemise periood? Ma ei tea, kuidas on lugu sinu mõtlemisaparaadiga, minu oma on igatahes praegu veel täies töökorras ja tiksub — kõigest hoolimata. Võta teatavaks, mis ma sulle ennist ütlesin!»

«Hohner» nurgas maas ja vana portfell õmblusmasinalaual — niipalju oli mul isakodust mälestust. Tookord olid nad mõlemad mul kaasas olnud, portfellis «Ališer Navoi», mille viisin koolivennale sünnipäevakingiks, ja akordion selleks, et pisut tantsumuusikat teha, sest sinna oli kutsutud ka paar tüdrukut teisest keskkoolist. Portfell nägi pealt välja üsna kulunud, kuid lukud olid tal

veel kõvad, toppisin sinna oma vähesed asjad ja mõned raamatud, mis olin kahe tööaasta jooksul suutnud soetada.

«Kuhu sa nüüd vastu ööd põgened? Ega ma õelnud, et sa kohe pead ära minema.»

«Ma võtsin teatavaks, mis sa mulle ütlesid,» vastasin sõtsemehele ta oma rõhkpause matkides, haarasin sirmi pealt mütsi, võtsin pilli selga ja portfelli kätte ning astusin uksest välja.

II

Trepikoda oli pime, ainult alla, koridori puhtale mustvalgele kiviparketile ulatus läbi ukseakna maja numbrilambi kuma. Seal oleks võinud malet mängida, kui oleks leidunud nii suuri malendeid.

Koridori ja tuulekoja vaheline uks oli peenemustrilisest klaasist, väikese vaskse lõvipealingiga; päevavalgel võis märgata lõvikutsika näos tardunud muhelust.

Kui ma käe välisukse lingile panin, hakkas raekoja kell südalinnas jälle lööma — sedapuhku kaksteist. Unerammestuses majas kajasid kellalöögid saatusraskelt, kinnistavalt ja lõplikult: uus päev on käes, kuigi ta nägu on veel pimeduse peidus! Mida head see mulle toob, tuleb ta vanast parem?

Uks oli lukus. Üks võti oli kõrvalmajas majahoidja käes, teine siinsamas koridori peal ühe üürniku toas hoida. Ei tahtnud minna kollama, vanainimest üles ajama, seepärast, kõrvus ikka veel kellalöökide kummaline kumin, portfell käe otsas ja pill seljas, läksin üles tagasi, sealt ettevaatlikult läbi köögi tagatrepikotta ja astusin kiitsuvast puutrepist alla. Sume septembriöö, see osav murdvaras, surus mustade pihkudega vastu trepikoja aknaruutu. Tagauks oli ja jäi ka minust lahti. Majarahva suhtes oli see hoolimatu tegu, kartsid nad ju lausa paaniliselt vargaid, röövleid ja mõrtsukaid. Ei vaibunud kuuldused ka inimmaterjalil töötavaist vorstivabrikuist; Kuuli Elsa kuulutas alles kevadel, kuidas ta leidnud turult ostetud suitsuvorsti seest inimese roosa põidlaküüne ja näidanud seda vabrikus teistelegi.

Mõnel üürnikul oli õuesopis puukuuri ja aia vahel paar peenart lilli ja suhkruhernest, roikad loomade ja inimeste kaitseks ees. Arvasin sealt kuulvat hiliste heinaritsikate laulu. Sel aastaajal kõlas see imelikult.

Lükkasin pihuga tagasi silmile kippuvaid juukseid ja hakkasin aeglaselt lonkimisi minema. Ükskord algebra tunni eel oli direktor jäänud mind kooli koridoris silmitsema ja öelnud mind oma terava pilguga puhmaskulmude alt puurides: «Soa, kui te ei suuda oma juukseid korras hoida, siis tuleb nad maha lõigata!» Sellest

oli nüüd ligemale kolm aastat möödas, mu juuksed polnud läinud karedamaks ega muutunud sõnakuulelikumaks, kui olin tollal salamisi lootnud.

Jaani kiriku juures jäin seisma. Varemeist tõusis lendu kolm hakki ja kadus silmist vangla suunas, mille poolt kostis tunnimehe rautatud saabaste kõlksuvat mütsumist munakivitänaval; tema haljale täägile mõeldes kohendasin pilli õlal, rihm kippus soonima. Pea ühele poole viltu, jälgisin ja kuulasin hakkide lendu.

Varemed, rusud. Aastaid kestnud poolik lõhutud elu.

Ajutine eluase, katkenud haridusega tulevik.

Vanade hoonete vahel ajutised ehitused, mingid armetud putkad, aastaid oli käidud varemeid ja rususid kirkaga raiumas, käruga vedamas ja koristamas, taastamas maa pealt kadunud, õhku ja mälestusse haihtunud tänavaid. Jaani kiriku tõsised sünged varemed olid mulle alati tekitanud tunde, nagu ei elakski ma tuhande üheksasaja viiekümne esimesel aastal, vaid hoopis kaugemal ajaloos. Kas polnud ma mingi relikt kuskilt teisest ajast? Ajast, mis oli siin õieti alati kehtinud; mis langes mu peale maailmaruumist kosmilise tolmuna. Päritolu, jalad ja hing olid vajunud aja sisse, neid ei saanud sealt enam välja; see oli kui endasse imev savi, mis kiskus kalossi ja lõpuks ka saapa jalast, just nagu peaks inimlaps olema paljajalu ajaloo ja argipäeva ees. Ning see linn, jõeoru servadele laiali pillatud inimpesad, kui palju ei annaks nad ka järeltulijaid, surmakinnas käes või õnnesärk seljas, kellelgi ei õnnestu end nimetamisväärselt välja rebida ajast ja ruumist, mis on nende sees. See väike, igalt poolt ahistatud ruum, mida ei saa enda seest ega enda küljest lahti raputada: Tuglase, Suitsu, Baeri, Hurda, Parroti, Käsu Hansu, piiskop Blankenfeldi aegruum. Või veel mõni vanem kihistus: kui muinaspäike heletas Emajõe helekardjat paela kõrgete metsade ja linnulaulust kaikuvate soode vahel; kui kärbsenäpid ja metsvindid püüdsid sõrrumaade kohal putukaid ning roherähn toksis üraskitest aetud puud inimtühjas laanes, et pea otsas kumjses.

Kõigisse nendesse aegadesse kuulusin.

Nüüd aga vajutas sügisöö raskepärane pimedus maad, tallas tihedamaks aega portfellis ja akordionis, peas ja sammudes.

Olin raekojast möödas, Lätte tänavas, kui kell lõi selja taga pool üks.

Toomeorust läbi, Rahvaste mälestussambast mööda, raudteejaama. Seal pingil mõtlesin hommikut oodata.

Mul oli linnas kaugemaid sugulasi, kuid kunagi polnud ma tahtnud nende juurde minna, ammugi veel nüüd, kus olin hoopis tuule peal! Ühel oli üks, teisel teine viga. Olnuksin neile kui pomm kaelas. Ainult omal jõul läbi mustade maa!

Kuulasin magajate nohisemist, hingasin sisse higilehka, rikutud õhku.

Kivipõrandal kõrises mööda jalutu mees oma vankril, klombitsad rihmaga käte küljes, nende abil lükkas ta oma sõidukit edasi, nägu punane, pilk terav ja väljakutsuv. Vist oli tal kilk peas, igatahes rääkis ta valju noriva häälega ja tülitses koristajaga, kes olevat tema rahu rikkunud, kuna tema polevat õigel ajal läpi essi minema saanud. Väljas huikas vedur ja levis kivisõekarmu, otsekui tõusnuks veduri karedast kurgust koos vilega ka vänge väävliröhatus. «Oot, oot, ma annan sulle suud ka!» hõikas invaliid koristajale, lõbustades oma kukehäälega rongiootajaid ja tüüris seejärel oma armetu sõiduriista metallrataste kivipõrandal mürisedes eesruumi, kust kostis joobnud naisterahva kriiskamist; seda veeti kahe mehe vahel välja restoranist, mille kinnipanekuaeg oli käes. Juuksed sassis, lõtv, purjus ja riiakas, nõnda tuikus naine saatjate vahel miilitsatoa poole, kust tuli neile vastu tõmmu tadžikinäoga militsionäär ja tegi ukse lahti, mille varju kogu seltskond lõpuks kaduski.

«Elu nagu teatrietendus. Üks nali, muud midagi ...» muigas kribukortsulise näoga vanamees minu kõrval, ümmarguste nurkadega vineerkohver jalge ees põrandal.

«Muidugi nali. Kui on kodu,» kostsin.

«Kas teil pole?»

Vastasin küsimusega:

«Kuhu ise sõidate?»

«Kuu peale.»

«Mina ka.»

«Noh, siis on meil üks tee,» lausus ta otsekui kergendust tundes. «Tahad, ma annan sulle sinki? Mul on leiba ka.»

Tõstis oma võikollase kohvri põlvile ja pusis midagi poikvel kaane all.

«Tänapäeval on inimesed häbematud, topivad igale poole nina,» seletas ta otsekui vabandades. «Mõni passib peale: sa sööd sinki, järelikult oled kulak! Kust sa selle muidu said, kui mitte töörahvast kurnates! Nagu poleks peremees ise lillegi liigutanud! Nagu oleks meie ilusad eesti talud tulnud iseenesest, taguotsa sügades! Palun!»

Ulatas mulle ülepätsi leivakääru, mahlakas singiviil peal.

Hõrgutav lõhn ajas une ära ühel kleenukesel kidural mehel meie kõrval naaberpingil. Rinda kõhvitsedes venitas ta enda istukile, vedas ninaga õhku ja vahtis küsiv-ootaval pilgul meie poole.

Vanamees nägi seda ja ütles:

«Sinule ei anna ma suutäitki, peninukk! Sina oledki meie käest kõik ära kiskunud ja nahka pannud.»

Vaatas, kuidas ma söön. Pühkis taskunoa krabinal võipaberisse puhtaks. Tõstis kohvri põrandale ja vajutas mõlemalt poolt sääremarjadega vastu, nagu püütaks tal seda väevõimuga käest rebida.

«Viimane liha, viimane varandus. Naine suri ära. Lõpetasin oma majapidamise ka ära. Puksisin enda kolhoosist välja. Ja

lasengi varvast! Ei tahetud lasta. Esimees sai aru küll, et mul pole seal üksinda midagi peale hakata, aga talle on antud käsk: kedagi ei tohi minema lasta! Juhatuses ka, endised uusmaasaajad, need nüüd need võimumehed, keelajad ja käskijad! Lähen venna juurde Kohtla-Järvele, öövahiks. Ilmasõja tegin läbi Rumeenia väerinnal, pursin mõne sõna vene keelt, ei ma seal hätta jää. Eluaeg rühma ja roida — kellele? Vaata, et elu lõpus tehakse veel kulakuks ja saadetakse minema! Naine tappis enda tööga, mis ta sest sai? Halli värvimata kirstu ennegi! Kurbmäng on kõik see eestlase elu. Parunid ütlesid ju kahekümnendal aastal, kui Eesti riik hakkas nende mõisasid jaotama: pange majale rattad alla, varsti hakkate kokku tagasi vedama! Ma oleks oma asundustalule pannud ka rattad alla, aga kust sa, hing, nii suuri rattaid saad!»

Ta vaikis tükk aega, siis küsis teisel toonil:

«Millal sinu rong läheb?»

«Mina olen päral.»

«Siis on hästi. Sa noor mees, mis sul viga! Otsi mõni naine, küll see toidab ja kasib. Aga kes minusugust vana kontsu tahab?»

«Eks sind aita lapsed,» laususin vanainimeslikult.

«Meil ei olnud lapsi. Läksime vanalt paari. Kes teab, mille poolest see jälle hea on.»

«Teist ei jää siis mingit jälge!»

«Mis jälge sa tahad? Kõik kaome kui kotti. Mõni rabas, et polnud aega ninagi nuusata, kus on see töö ja püüdmine nüüd? Meie pool olid suured korralikud talud . . .» Ta viskas käega. «Mina olen paari päeva pärast juba öövaht. Keeran ajalehepaberist vilka näkku nagu näuhti, ja kui valvetunnid täis, viskan jalad seinale. Vaata, ega Emajõgi seisma jää, tema voolab ikka edasi! Nõnda inimese elu ka.»

«Voolab jah, seni kui tammi pole ette tehtud.»

«Kui sa hakkad tammi ehitama, siis on teine vahe, aga seisma ei jää jõgi ikkagi, ajab ainult luha vett täis, voolab tammist mööda ja lõpuks kas või üle.»

Jaamahoone vappudes tuli Pihkva—Tallinna rong sisse. Vanamees vedas soni pähe, võttis kohvri ja tõusis pingilt.

Läksin teda saatma. Kuid perroonile mind ei lastud — mul polnud vastavat piletit. Ta ulatas mulle hüvastikäe:

«Ole siis kange! Aga kahest asjast hoia eemale — viinast ja poliitikast.»

Vahtisin läbi ukse järele õhe kaduvale rongile. Kas poleks pidanud minagi teele asuma? Kohtla-Järvel vajati nüüd palju rahvast, seal kuuldi ka hästi teenivat, oleks ehk minulegi kuskil ühiselamus voodikoht leidunud. Miks ei küsinud ma vanamehe nime, et talle kirjutada ja järele kuulata, kuidas seal on?

III

Töökohas oli mu jutt üsna lühike.

«Ühiselamut teil pole, mul pole kuskil olla. Lähen tööli ära,» ütlesin juhatajale.

«Noor mees, võid endale ise maja ehitada!» arvas too pungis silmadega mees.

«See on sama hea, kui ma soovitaksin teil näiteks endale neljakohalise eralennuki osta.»

«Head aega! Ma ruttan nõupidamisele.»

«Üks nõupidamine ees või teine taga!» lipsas mul suust.

«Kuidas?» läksid tal silmad suureks kui öökullil. Totralt jäi ta mulle järele vahtima.

Olin jälle tänaval. Lonkisin sihitult ringi, seisatasin kuulutuste ees. Vajati treialeid, müürseppi, puuseppi, freesijaid siiasamma, kuid ka kaugemale — värbamise korras. Ühiselamut Tartus ei pakutud, mistõttu nende tööpakkumistega ei maksnud pikemalt aega viita.

Barclay platsil istusin pingile, võtsin pilli seljast ja asetasin enda kõrvale, et õlga puhata. Kaks last ukerdasid liivakastis. Ühel hoidis silma peal vanaema, teisel kirsipunaste huultega ema.

Seegi lapsest saati tuttav paik äratas äkki võõristust, sest olin kodutu, kõigest lahti kangutatud.

Pisike poiss vänderdas kastist välja, tatsas minu poole, jäi nagu midagi kuulatades seisma ja astus siis pilli ligi, endal nägu kui linnupüüdjal, kes on viimaks saagi tabanud.

«Mis käes, see käes,» muigasin.

«Käes!» kordas väikemees akordioni kompides.

«Andres, tule ära!» keelas vanaema kõrvalpingilt. «Tule nüüd, Anduke, ära, see on onu pill.»

Laps vahtis mind mõistmatult.

«Onu pill,» häälitses ta.

Laususin:

«Onu ei ole nii kuri, kui pealt paistab.»

Andrese vanaema silmitses hindavalt mu kehvapoolseid riideid.

«Kas tulete kaugelt?» küsis ta viimaks ettevaatlikult.

«Kolõmalt.»

«Olen kuulnud Matjamaad. Kuskil Tallinna taga pidi olema ka Ellamaa. Aga Kolõ maad ei ole juhtunud kuulma. See on vist kuskil Võru pool, neil võrukestel on niisugused imelikud sõnad: «olõ» ja «kolõ»!»

«Umbes sealkandis see ongi. Või pisut kaugemal.»

«Kas seal on ka samasugune ilus kuiv ilm nagu praegu siin?»

«Jah . . . Ega te tea, kust korterit võiks leida?»

«Korterit ei leia te kuskilt. Kui ehk toa, aga neidki on harva. Minul küll ei ole.»

«Teil endal ei ole, aga ehk teate kuhugi juhatada.»

«Ega seda keegi ütle, kui ongi. Igaühel on oma kunded ees, ammu enne kokku räägitud. Meil kõrvalmajas üks vanainimene tahtis küll võtta allüürnikku. Endine ehitusmeistri proua, eluaeg kodune olnud, pintsi ei saanud, ei jõudnud üüri maksta . . .»

«Kas võiks temaga rääkima minna?»

«Oh, kus enam! Ta suri juba kevadel ära. Oli läve ette tänavale maha sadanud . . .»

Küsisin siit ja sealt, ei targemat midagi.

Nõnda möödus päev.

Teist ööd raudteejaamas tolgendada polnud mul küll mingit soovi.

Meenus meie maja endine peremees, väike küürakas valge habemega taat, kes elas keldrikorruse toas, kuhu ta oli tõstetud maja riigistamisel. Teadsin temast vähe, kokkupuutumist polnud peaaegu olnudki, olin teda kohanud mõnikord tänaval, kui ta tuli juurviljapoest, kapsapea või kaalikas korvis, ettevaatlikult, kepiga toksides, alati puhas, väärikas ja heatahtlik.

Vastu õhtut läksin sinna.

Vanamees tuli köögipoolelt, kirev põll ees, käed mullased.

«Koorisin parasjagu kaalikat,» vabandas ta mulle istet pakkudes.

«Palun üheks ööks küljealust.»

«Üheks ööks saab ikka. Rohkemaks ei julge lubada.» Ta silus habet. «Oleme isegi siin keldris nagu armu pärast, ülevalt tõsteti välja.»

«Ei, ega ma . . .» ruttasin kinnitama. «Küll ma kuhugi ikka saan. Ainult täna . . .»

Ta ei vastanud, läks köögipoolele toimetama.

Tuba oli puhas ja korras. Sirmi taga vastu siseseina oli kuulda haiget perenaist kolistavat. Akna ülemisest servast paistis valgust, seal oli tänav. Aeg-ajalt kostis samme ja paistis möödujate sääri. Ohk oli maa-alune, kelder ikka kelder.

«Papa, kes see tuli?» kostis nurgast vanainimese häält.

«Mina olen ülevalt, Soa Amalie vennapoeg.»

«Amalie pidi olema ära surnud,» häälitseti vastu.

«Jah, juba nädal aega tagasi, kui matused olid.»

«Mis see . . . Mul on kuulmine vilets . . .»

«Juba mahagi maetud,» kordasin väljemini.

«Või maetud juba!» imestati sirmi taga. «Ta oli noor inimene . . . Minule ei taha surm kuidagi järele tulla. Ei tea, mis ta venitab . . .»

«Täna on väljas ilus päikesepaisteline ilm.»

Tahtsin ta mõtteid mujale juhtida, kuid ta ei lasknud ennast segada.

«Mis minul enam sellest ilusast ilmast? . . . Oh, neid ilusaid

ilmu on niipalju olnud! Kuhu nad kõik on jäänud? Kui ma olin noor, käisime Krimmis. Küll seal oli soe! . . . Nii soe pole enam kuskil õlnud . . . Papa!»

Habemik ilmuski pliidi juurest, sõbralik, intelligentse näoga.

«Näita noormehele merekarpi, mis me Krimmist tõime.»

Vanamees otsis laekast välja tsaariaegse kirevast plekist teekarbi, kangutas värisevate sõrmedega kaane pealt.

Merekarbile oli lõigatud vene tähtedega: Jalta. Ja aastaarv 1904. Jalta esimesel tähel oli jalg pikalt ette välja sirutatud.

«Tatarlane müüs neid. Sealsamas lõikas kohe kirja peale.»

«Seal oli nii kuum päike, et läbi riide põletas keha,» ütles naine voodist. «Nii soe pole enam kuskil olnud. See oli enne seda, kui sa hakkasid seal revolutsiooni tegema.»

«See oli eelmine suvi,» silus vanamees mõtlikult habet. «Talvel Neeva ääres sain kuuli selga . . . See oli see Verine pühapäev, kui olete juhtunud kuulma.»

«Mine veel . . .» kahises naine.

«Mehed läksid mudelsepatöökojast, mina ka, olin mudelsepp, kaheksa meest oli töötoas, kuus neist eestlased . . . Vaatasime, hakkab juba lõppema, püssid paukusid, rahvas pani plehku . . . Teine mees, üks Ottensoni-nimeline, ütles mulle: hoiame rohkem Neeva poole, seal on vähem rahvast, pääseme ära! Nagu ta seda ütles, tundsin, et keegi sirutas selga . . . Algul ei saanud aru midagi, pärast tohter vaatas — kuul selja sees. Kiskuski küüru, näh!» Seda rääkides kiirgas ta nägu rõõmu ja rahulolu, oli vist ammu leppinud oma saatusega. «Ma olen pärit Rahu külast, see on täpselt keset Saaremaad. Noore mehena läksin Peterburi, vend oli juba seal ees, sain mudelsepa õpilaseks, väike töökoda oli, aga me tegime keerulisi mudeleid. See oli täpne töö, pidi oskama jooniseid lugeda . . . Tulge siis, vaadake seinal seda Eesti kaarti.»

Astusin seinakaardi juurde. Ühest Saaremaa punktist oli tõmmatud sirkliga ringjooni.

«Seal, kus on olnud sirkliteravik, on Rahu küla, minu lapsepõlvekodu,» seletas ta.

«Sa räägi noormehele, kuidas sind spiooniks tehti!» ütles naine voodist.

«Tuldi siia öösel sisse, vaadati tuba läbi — kaevatud muidugi. Mis siin leida, köögiurkas paar kaalikat! Üks mees seisis ukse juures, teine toimetas korteris. Viimaks nägi seinal kaarti, ringjooned peal, vaatas, vaatas: «Mis koht see on, ringjooned ümber nagu raadiolained?» — «Rahu küla,» ütlesin. Ei uskunud. «Nalja teete või?» — «Ei tee, see on mu lapsepõlvekodu ja Rahu on küla nimi.» — «Palun tulge kaasa!» Auto oli õues, paluti mul istuda tagaistmele, keskele, teine mees istus teisel pool. Väga viisakad mehed olid. On meeles, et kui tuli tänavanurk, mõtlesin: näis, kuhu auto pöörab, kas linna halli maja poole või linnast välja. Põlv

hakkas värisema, käis üles-alla nagu keps. Linna poole pööras! Tähendab, asi pole veel nii hull. Viidi ohvitseri ette. See, kes tuba läbi oli otsinud, näitas minu peale: «See on resident!» — «Ma pole niisugust sõna kuulnudki,» ütlesin. «Mis tähendab resident?» — «Miks kaardid seinal?» — «Need kaardid on mul mitukümmend aastat seinal olnud, ma tahan teada, kuidas maailm välja näeb, olen haritud tööline. Ja küürakat parandab ainult haud.» — «Miks küürakas?» — «Seda küsige tsaari soldatitelt, kes mulle tuhande üheksasaja viiendamal aastal Peterburis kuuli selga lasid.» Kõhe läks majori nägu hulga lahkemaks. «On siis Peterburis elanud?» — «Kakskümmend kaheksa aastat olin mudelsepp; olen töölisliikumise veteran.» Seletas veel midagi, et endine majaomanik, ja ma ütlesin siis, et ega ma seda majaehituse raha kelleltki röövinud, teenisin selle ausal viisil töökojas välja, tööpäev oli kaksteist tundi pikk, mudelsepad olid peene töö mehed, pidi oskama nii puu- kui rauatööd. Tulema laskis.»

IV

Töökoja väravas jäin seisma. Lõpuks astusin kõheldes ristseliti paisatud raudväravast sisse. Kolm meest jutlesid õuenurgas uhiuue mootorratta ümber. Kõige noorem, minust umbes kolm-neli aastat vanem, nokata motoklubi müts peas, pikkade pruunide hammastega nagu Viiralti kaamel, silmitses mind pilgu aega.

«Kust siit kontorisse pääseb?» küsisin temalt.

«Minge tänavale tagasi ja pöörake ümber nurga, seal on uks. Kui on asja üles ülemuste jutule, siis trepist otse üles. Kui aga alla töökotta, siis vasakut kätt. Meil on nii, et ülemused on üleval, töörahvas all. Siit saaks tegelikult otsemini ka, aga sealt on lihtsam.»

«Sikud on lammastest lahutatud.»

«Enam-vähem. Üks sikk ostis endale mootorratta. Näete!» Ta noogutas tsikli poole. «Normeerija on rikkam kui töömees.» Sülitas lirtsti õueasfaldile, toppis käed sügavale tunkede taskusse ja pöördus minust ära.

Läksingi juhatatud teed ja leidsin ukse üles. See oli poikvel. Lipsasin sisse. Tühjas esikus lõhnas metallist ja karbiidist, need haisud tungisid siia tõenäoliselt töökojast. Pahemat kätt seina ääres seisis tsingist tilaga joogiveenõu, kõrval õliste käejälgedega uks, sellel plekkplakat, mis kujutas karmvalvsa näoga töölist, soni peas, pikk nimetissõrm hoiatavalt huultel. «Ära lobise, vaenlane kuuleb!» kuulutas punaste tähtedega kiri mehe pea kohal. Eemal kükitaski vaenlasehing, väike, armetu, ehmunud kogu, suur must kõrv uudishimulikult õieli, madala lauba all kurjad mõtted.

Paremalt viis trepp teisele korrusele. Ülakoridor oli samuti tühi. Seinad olid luitunud, mitmes kohas mustendas krohvi sees inetuid auke, vististi oli sinna püütud üles seada mõnd teadete tahvlit, loosungit või seinalehte, kuid siis millegipärast ettevõtmisest loobutud; remonti polnud siin pärast sõda küll tehtud. Ukse juures, millel rippus silt «Direktor», jäin jälle kõhklemisi seisma. Miski hakkas vastu, ei tahtnud minna. Pidin end lausa sundima, et uksele koputada.

Kui vastuseks oli vaid vaikus, läksin sisse. Toas polnud kedagi. Kirjutuslaud, templipadjad, telefon. Paremat kätt ukse taga rääkiti valjult, jutt kostis selgesti eestuppa.

«Mis veel oli?» küsis kärisev hääl võimukalt.

Teine, vaoshoitum, vastas:

«Siin on üks masina arve.»

«Nuh, olgu!»

«Kas maksame ära?»

Esimene vaikis, viimaks poetas kahtlevalt:

«Mis ise arvab?»

«Kui masin on tellitud, tuleb maksta.»

«Kes vajab, see maksku.»

«Meie asutus vajab. Aga sellele on direktori allkirja tarvis.»

Vaikus. Siis kärisev hääl jälle:

«Ise on alla kirjutanud?»

«Jah, olen. Näete, siin!»

«Nuh, olgu!»

Varsti luukas toast välja kõhn vanem mees, paberid käes. Heitis mulle põgusa pilgu, ei öelnud midagi, kadus.

«Kes on?» kostis kabinetist käredalt. «Palun minu juurde kabiini!»

Astusin sisse, teretasin.

Nüüd nägin meest, kellele too hääl kuulus. Oli lihava näoga turske isand, kergelt lokkis juustega, rohmakas ja raske oma musta, kolmekümnendatest aastatest pärineva kirjutuslaua taga, mis nii väga meenutas seda, mis oli meil kodus. Lauanurgal oli lahti ajakiri . . .

«Pillimeest ei tarvita!» ütles ta akordioni nähes tõredalt. Ja enne kui jõudsin midagi kosta, põrutas: «Kas suu on vett täis, ah?»

«Ei ole veel täis — vett ega mulda!» vastasin endalegi ootamatu tarmukusega. «Mul pole töö- ega elukohta.»

«Mis siis? Paljudel pole.»

«Tulin «Edasi» kuulutuse peale.»

«Kes vanemad?»

«Inimesed.»

Ta ühmatas imelikult. «Surnud?»

Viivitasin vastamisega.

«Välja saadetud?»

Vaikisin.

«Mis ametit ema pidas?»

«Õpetaja oli.»

«Isa?»

«Oli lõpetanud ülikooli majanduse alal.»

«Mis nimi?»

«Soa.»

Uuris mind vaenulikult, umbusklikult, urises: «Ei mäleta sellist. Miks siin?»

«Sugulane, kelle juures ma olin, võttis naise. Mul pole enam võimalik tema juures elada. Üksainus tuba.»

«Kardab, et rikub ta noore naise ära!»

Vahtisin põrandale.

«On nii?» käis ta peale.

Kehitasin õlgu.

«Ma küsisin: miks ise siin, kui vanemad on ekspropriieeritud?»

«Juhtus nii,» pomisesin ta tinaraske pilgu all.

Ta naeris karedalt. «Tegi vehkat, ah?»

«Ei teinud. Pilli mängisin ühe koolivenna sünnipäeval.»

«Mida veel oskab? Karjas on käinud?»

«Kes?»

«Natuke metsa poole või?» puuris ta oma jämeda nimetissõrmega meelekohta.

«Ei, karjas pole ma tõesti käinud.»

«Siis on haridus poolik. Lukussepatööd tunneb?»

«Ei.»

«Kus enne oli?»

«Enne oli kaubabaasis,» vastasin kogemata kolmandas isikus.

«Jõudu on?»

«Natuke on.»

«Meil töötamiseks peab palju jõudu olema. Nagu sel Põhja-Rodeesia neegril siin. Vaatab!» Ta ulatas üle laua minu poole ajakirja. Sealt vaatas vastu mustanahalise vasekaevuri nägu. «Ei saa oma teenistuse eest süüagi, vot ekspluataatorid!» Direktor vandus ropult, tõmbas žurnaali tagasi, lõi kinni ja pani lauanurgale. «Ühiselamuga on rahul?»

«Muidugi!»

Ta helistas kuhugi.

«Peainsener! Tuleb siia!»

Ilmus keskmist kasvu keskealine mees, läikiv pliiatsiotsik kuuetasku küljes.

«Potman, võtab see noormees oma hoolde. Töölisklassi täiendus! Ühiselamusse!»

«Kas seal veel kohti ongi? Pean Sihveri käest küsima,» arutas tulnukas. «Muidu Ambrosiusele on küll abilist tarvis. Ei jõua üksinda teha niipalju kui vaja.»

«Vot panebki sinna!» lausus direktor ja hakkas ajakirja lugema.

Läksin inseneri kannul uksest välja, portfell käes, akordion seljas. Ta viis mu koridoris paar ust edasi ja laskis enda ees kabinetti. Kaksas lauakalendrist lehe, kirjutas midagi peale ja ulatas mulle.

«Ühiselamu aadress. Minge sinna. Ma helistan ette. Komandant on kangete jalgadega mees. Kõige ausama näoga mees seal nende paskaakide hulgas. Küll leiate üles.»

All pandi mingi tööpink käima, põrand hakkas nõrgalt vabisema.

V

Ühiselamu asus linna ääres barakis. Maja ümbrus oli igav ja kõle, hoolitseva käe puudumisel muutunud kõnnumaaks, mis kasvatas puju ja maltsa.

Läksin võidunud välisuksest sisse.

Kedagi polnud näha ega kuulda.

Sõõrmeisse tungis teravat higi- ja tolmulõhna, õhk oli küllastunud üksildaste inimeste lehast. Otsmisest katkilöödud koridoriaknast paistis päike sisse.

Võikollane sügisvalgus, nukker, hajameelne ja kuidagi julm.

Peaaegu päris koridori lõpust leidsin ühe hingelise. Kühmus, sorakil vuntsidega vanem mees istus, selg vastu ahjukülge, ja kittis akent, üks ots toetatud taburetile, teine põlvele.

«Tere jõudu!» hüüdsin lähemale minnes. «Kas teie olete komandandihärra?»

«Härrad on Saksamaal. Aga komandant olen ma küll. Kas oli asja?»

«Otsin peavarju. Lubati ette helistada, et ma tulen.»

«Klikiajal olin mõnda aega ametis Matsalu linnuriigis. Sinna helistati ka ikka Tallinnast ette, kui Türgi saadik tahtis pardijahile tulla. Paks mees oli.»

«Äkki olen minagi mõne riigi saadik,» lõõpisin ülemuslikult. «Varsti lähen paksuks ka.»

Ta pilk peatus mu riietel.

«Võib ju olla, et tulevane saadik, kes seda ette teab. Kuidas soovite, meil on kaks kohta vabad, kas nooremate või vanemate meeste seltsi?»

Kas polnud see ükskõik?

Ta selgitas:

«Mõlemal on oma head ja vead, kuigi elumehed on siin kõik, sõna otseses mõttes tulest, veest ja vasktorudest läbi käinud.» Ta köhis tükk aega kärinal, võttis välja kahtlase puhtusega taskuräti, pühkis nägu ja jätkas: «Aknaid läheb siin majas rohkem kui leiba.

Öelge teie, miks tõmbab läikiv klaas ligi rusikaid, päid ja taburette, kui löömaks läheb, aga ilma löömata ei osata siin elada. Miks valatakse klaasile välja oma viha? Andku üksteisele, et pealuu kõliseb, aknad jätku rahule, need pole ju süüdi.»

«Osa viha jääb üle, ei leia mujal väljapääsu.»

«Vist jah... Muud ei saagi, kui paranda aknaid. Kevadel pühade ajal hüppas üks mees läbi akna õue, aknaraamid kaelas nagu rangid. Aga ei olnud, raisal, häda midagi, teine päev oli ainult tundnud, et kõrvas kipitab natuke. Klaasikild oli kõrva läinud, aga mis see seratsele tinakaninale teeb! ... Teil on härmoonik seljas, olete ka vist üks joomamees ja marutaja vend. Viin ajab hulluks, pill aitab veel tagant ja kokku on päris morgan valmis. Ei tea, kas tasubki akent ära parandada, hüppate juba esimesel ööl tükkis pilliga välja, et ragin taga? Mis must maoke on küll inimestele sisse läinud, et nad ei saa enam sugugi inimese moodi olla ega elada, muud ei ole kui lõhkumine, kaklemine, üksteise veristamine. Endast ei hoolita üldse. Nagu ei olekski inimene enam lihast ja verest, vaid plekist ja torudest nagu mõni keskküttekatel.»

«Kas siis katlast hoolitakse rohkem kui inimesest?» küsisin pilli seljast võttes ja põrandale asetades.

«Ei hoolita kellestki ega millestki, ei inimesest, katlast ega aknast. Miski ei maksa midagi,» kinnitas ta ja ta sorakil vuntsid paistsid veelgi nukramaks vajuvat.

«Huntide keskel tuleb koos huntidega uluda.»

«Ulud või ei ulu, ühtviisi hull on ikka! Mis ma sest ruudust kitin, nagunii lõhutakse varsti ära. Tõmmaku või seinad maha, mis mina saan teha! Hoian aga pea kõrvale, kui õhus midagi rasket lendab. Muidu pekstakse veel viimane arunatuke peast välja, isegi teda vähevõitu, vaese inimese asi!» Kõhides ajas ta enda taburetilt üles, seadis akna seina najale, rapsis püksid vanast kitipurust puhtaks. «See on ka kolki saanud, liikmeist lahti,» osutas ta taburetile. «Tema on puust, mis tal sellest, üks matakas vähem või rohkem — nagunii läheb ahju... Noh, kuhu te siis ihkate? Ikka nooremate seltsi? Seda ma arvasin. Noor noorega, vana vanaga paaris.»

Ta otsis taskust parajat võtit; läks ja keeras siis otsaaknast arvates teise toa ukse lukust lahti.

«Kolm meest, teie olete neljas. Seal nurgas on vaba voodi.»

Toas valitses kohutav segadus ja korratus. Vastu ahjukülge lükatud laual ilutsesid joomingu jäljed, laua all ja peal vedeles rohkesti tühje või pooltühje alkoholipudeleid, lahtilõigatud, pooleldi tühjakssöödud konservikarpe; ümberläinud tuhatoosi sisu ujus õlleloigus. Järatud saia- ja kalaleivaviilude alt paistis nüri musta pliiatsiga peetud kaardimängutihide arvestusleht, aknalaual vedeles katkisi haisevaid niidisokke, konisid ja üks puruksrebitud kaelaside; õhk oli hapu ja läppunud.

Voodilt, millele Sihver oli osutanud, olid riided ja madrats ära kistud, plekkvitstest põhi haigutas kõledalt vastu. Viivitades panin portfelli tühjale voodipõhjale. Siis tõin koridorist ära ka «Hohner Tango-2» ja asetasin sinnasamma.

Merehädaline oli jõudnud randa.

Milline saatus ootab mind siin? Kes on need inimesed, kelle elamise jälgi ma näen?

Ma polnud varem ühiselamus elanud, jaolt sellepärast paistis kõik nii lohutu ja päratu.

Sihveri hääl äratas mu nukratest mõtetest.

«Tulge, ma otsin teile laost mõne kõlblikuma madratsi.»

Kõmpisime lattu. Tema liipas ees, mina kangutasin järele. Ladu oli ühes väiksemas toas. Vanamees tõmbas võimatult kääksuva laudukse lahti.

Kas silmad petsid või volksatas tõesti mingi pikasabaline elukas riiuli alla?

«Rotte on siginenud,» kinnitas komandant mu nägemust. «Tuleb lõkse panna. Aga ega nad sinna lähe. Rott on kaval, tunneb õhust ära, kus talle pinna peale käiakse.»

«Kui suitsuvorsti panna, siis ehk lähevad.»

«Ei jõua mina vorstiga rotte sööta, kulub endalegi ära.»

«Siis mürki.»

«Hah! Mürgiga on nad ära harjunud. See võtab nad ainult naerma. Aga elagu ja söögu! Mis neil siin võtta ongi! Lõhuvad ainult riided jusiks, loomal ikka looma aru! Oleks, et võtaks ja sööks isu täis, ja ülejäänu jääks terveks. Aga ega inimenegi suurt parem ole, ainult lõhub ja raiskab, lärmab ja keerab sitta kokku. Te olete noor mees, hoidke pead, kui siin mõni raske asi õhku lendu lastakse.»

Ta soris hööveldamata laudadest kokkulöödud riiulil rohekassiniste võõtidega madratsikuhjas. Enamikus olid need üsna armetus seisukorras, räbaldunud, kannatadasaanud näoga, vatist sisikond tolgendamas. Tiris ühe tervema välja. Asusin appi madratsivirna vastu hoidma, et see meile pähe ei langeks.

«See on teistest pisut kobedam. Päris hea ei ole seegi. Paremat siin pole.»

Vaatasin madratsit, mis ta mulle andis. Põletusjäljed peal, keskel taldrikupõhjasuurune ropp laik.

«See on neist veel kõige viisakam, uskuge mind.»

Komandant astus samasuguse rohmaka laua juurde, nagu olid riiulid ja ukski, lõi lahti paksu raamatu, võttis rinnatasku küljest helkiva plekkotsikuga tindipliiatsi ja pani mulle antud varanduse kirja. «Linad on küll korralikud, täitsa uued, poest toodud,» ütles ta.

«Mis asju siin koridoris siis lendab?» küsisin, püüdes selgitada, mis mind ees ootab.

«Mis lendab või? Torujuppe. Mutrivõtmeid. Rauakamakaid.»

«Nojah, aga ...» kogelesin masendatult. «Aga ... On ikka asi nii hull?»

«Palgapäevadel hoian mina siit eemale, kaon kui vits vette. Kelleltki kuskilt kaitset ei ole. Kui sind lüüakse ikka peast vigaseks, mis sa teed! Pärast hakka abiraha santima!»

Ta ladus mulle sülle linad ja kaks tekki.

«Kui külmaks läheb, tulge küsige juurde. Võin isegi anda mõne madratsinäru pealevõtmiseks. Vanasti öeldi: hundilaut. Just siin see õige hundilaut ongi. Inimesed nagu hundid ja külm ka, nii et kõik kõliseb.»

«Inimhundid.»

«Ärge naerge midagi. Oodake, las tuleb pakane, siis alles näete! Vesi külmab laua peale kruusi ära. Siis lasevad need kaabakad siin öösiti sörki ja käivad jumalakeeli palumas: Sihver, kas sul ei ole tekke, elektripliite, soojemaid riideid. Ega mul ole ühisabi villaste kampsunite ja kinnaste ladu! Annan seda, mis on! Patju ei ole, peate ise kodunt tooma. Või vaatate pruudi niisugusest perest, kus peetakse linde.»

Keerasin saadud varustuse rulli ja vantsisin tuppa. Laotasin põletatud ja määritud madratsi voodipõhjale. Oli tülgastav see tuba ja voodi, võõra elu hais, millega pidin kohanema ja kodunema. Puhtad valendavad linad katsid siiski jälkuse kuigivõrd kinni, poolpidune tekk tõmbas küll vahepealset head muljet tagasi, kuid lõpuks polnud mu uuel asemel väga vigagi, kuigi ka tekki oli suitsuotsaga põletatud. Niisamuti nagu ka akna kõrvale teravate plekikisadega kinnitatud «Rahva Hääle» seinakalendrit, milles augustikuu lõpul sünge auk haigutas.

Aeg lähenes lõunale.

Istusin toas leiduvale ainsale kahtlase tervisega taburetile ja vaatasin räämasest aknast välja. Oli jahe sügispäev, päike oli vahepeal pilve alla kadunud. Auklikul tänaval logises mööda veoauto. Võtsin akordioni, sõrmitsesin niisama, õiget mängulusti keset seda roppust ja korratust ei olnud. Onu ennast, kelle oma «Hohner» oli, ma ei mäletanud, tuhande üheksasaja kolmekümne neljandal aastal oli ta Argentiinasse välja rännanud. Isalt olin pärinud portfelli, onult pilli — olin rikas mees! Ja nüüd oli mul olemas ka voodikoht. Kui kuri ja metsik see elu ka siin ühiselamus edaspidi võis tulla, ei tea, kuid esialgu polnud mul häda veel midagi — püüdsin end mõttes lohutada.

Läksin Sihveri juurde lattu, küsisin:

«Kas selles majas on niipalju ausust, et võiksin pilli siia jätta, kui ise tööle lähen. Ja portfelli ka ... Või pean neid kogu aeg kaasas kandma?»

«On teil seal midagi hinnalist?»

«Paar särki. Hambahari. Mõned ajalooraamatud.»

«Raamatuid ei tule küll keegi ära virutama,» muigas ta napilt.

«Pilliga on teine lugu. Mineval aastal läks siin ühel mehel ülikond kaduma. Ise oli ka süüdi, hooletu, et oh, kes siit ikka võtab! Aga võeti — ja enam ei saadudki kätte.»

Jätsin portfelli tuppa, «Hohneri» võtsin kaasa.

VI

Potman istus oma kabinetis, suitsetas ja vahtis enda ette lauaklaasile.

«Kas te ei osanud töö juurde minna?» küsis ta tusaselt. «Saite ühiselamus korda?»

Noogutasin.

Ta heitis akordionile ükskõikse pilgu ja tuli minuga kaasa.

Jälle alla, määrdunud uksest sisse. Treipinkide undamisse, puurmasinate võrinasse. Paremat kätt akna all treipingid, teisel pool lukksepa töölaud. Edasi plekksepa töötuba. Omaette ruumis keevitus, selle kõrval sepikoda.

Seal istus tugevat konti vana mees vaheseina ääres laua juures, sügavad mustad kortsud näos, prillid ees.

«Ambrosius, tõin sulle uue abilise.»

Sepp ei kuulnud. «Mis?»

«Tõin sulle peälelööja!» hüüdis Potman.

«Jah, jah.»

«Ambrosius? Ühel piiskopil Vanas Roomas oli niisugune nimi,» tähendasin.

«Noormees ütleb, sul olevat piiskopi nimi!»

«Mis?»

«Üks Rooma piiskop oli olnud ka Ambrosius!» karjus insener sepale kõrva.

«Kust tema teab?»

«Näed, teab!»

«Jah, jah! See on ju päris moosekant?» silmitses sepp mind lähemalt. «Kust mehi oled?»

«Ikka siitsamast linnast.»

«Katsuge siis hakkama saada,» heitis mu saatja pealiskaudselt ja kadus silmist.

Seisatasin keset sepikoda.

Ääsil tuhakirme all hõõgus tuli.

Sepp tõusis kastilt.

«Pidasin puhkust. Ära väsitab,» lausus ta presentpõlle all lohmakaid pükse kehitades. «Pane pill ära. Hakkame pihta.»

Panin lõõtsa nurka raudlattide hunnikule. Võtsin mantli ära.

«Võta kuub ka ära!»

Jäin kampsuni väele.

«See ka maha. Siin läheb kuumaks. Sul on üldse palju riideid seljas. Praegu veel soe aeg . . .»

Jäin siis pluusi väele.

«Kääri käised üles. Parem võta pluuse ka maha. Võta keha paljaks, ära häbene, siin preilisid ei ole.»

Võtsingi enda vööni paljaks, nagu kästud.

«Kas ennem oled sepatööd teinud?»

«Ei ole.»

«Mis?» puuris ta nõgise pilgu mulle näkku.

«E i o l e t e i n u d s e p a t ö ö d!»

Ta jäi murelikuks.

«Kuidas me siis saame? Normid on suured . . .»

Laos kaste laduda oli hulga lihtsam, seal polnud mingit erioskust tarvis, ainult jõudu, kuid sellest polnud mul puudus.

«Mis me siis teeme?» kordas ta nõutult.

«Tööd.»

«Tööd jah, ilus sõna! Aga kuidas me teda teeme, kui teine mees pole vasarat näinudki?»

Torkas rauatüki pihtidega sütesse sooja, kõhatas pahaselt, vajutas ääsi kõrval nupule. Ventilaatori õhujuga lõi tule tuhisema. Pöördus ümber minu poole, pühkis karedaid, mustakspõlenud käsi põllesse, viskas:

«Põlle sul ka ei ole. Niiviisi põletad püksid läbi.»

«Need mul viimased ongi.»

«Mis?»

«Põlevad vist auklikuks jah.»

«Sinu vasar on seal,» näitas ta nurka.

Vasaraid oli mitu. Katsusin neid kordamööda.

«Võta väiksem!»

Tulin ühe keskmisega lagedale. Ega seegi just kergete killast olnud.

«Jumal Thoril oli kivist vasar,» naersin.

«See on rauast.»

«Mina ei ole ka Thor.»

Ambrosius tõi valkjaspunase sädemeid kiirgava toortüki alasile.

«Noh, proovime!» lausus ta pihte hoides ja heitis mulle raske umbse pilgu.

Tõstsin vasara — esimene löök elus, ajalooline hetk! — ja langetasin hirmsa jõuga.

Hoop sattus rauatüki servale, see lendas pihtide vahelt minema ja vuhises tulipunase jutina Ambrosiuse meelekohast mööda ääsi ette põrandale.

«Kurat, niiviisi sa tapad mu ära!»

Olin ise ka ehmatanud. Puhkesin närviliselt naerma.

«Panin raudse asja õhus lendama,» pomisesin totralt.

Vihaselt vaatas ta mulle otsa.

«Vaata ikka, kuhu põrutad! Käsi on sul viltu varre otsas või? Mis su nimi on?»

Ütlesin.

«Pane tähele, Kalju! See töö käib nii: meister lööb väiksega vasaraga kilks-kõlks! ette, pealelööja paneb suurega mauhti! täpselt samasse kohta järele,» õpetas ta. «Ikka üksteise alla: kilks-kõlks! ja mauhti! kilks-kõlks! ja mauhti! Nagu tantsutaktis! Kas tantsumees oled? Mina ei olnud. Sepatööl on ka oma rütm.»

Võttis põrandalt jahtunud rauatüki, tõstis tulle, haaras seali uue asemele.

«Mis sellest tükist peab tulema?»

«Mis, kes või kus, seda teadku meister,» oli ta kare vastus. «Sepapoisi asi on ainult valu anda. Noh?»

Virutasin oma arust nii täpselt ja mõistlikult, kui vähegi oskasin.

«Kas kive lõhud või? Mis sa rampsid! Löö rahulikumalt. Umbropsu ei jaksa kuigi kaua peksta. Ega sa alasit ikka jõua lõhki lüüa!»

«Järsku jõuan!»

«Vaata! Väike vasar ees, sina täpselt järele,» seletas ta kannatamatult. «Täpselt, mitte umbropsu! Paraja hooga! Rabistada pole vaja. Vasarad peavad laulma taktis!»

VII

Õhtul, kui ma koju jõudsin, istus meie toas segipaisatud laua taga toosama poiss, kes oli mulle päeval töökojaõuel teed juhatanud, ja urgitses taskunoaga lahtilõigatud konservikarbist kala.

«Minu nimi on Heldur,» ütles ta pruunide silmade sõbralikult särades. «Teen keevitustööd. Sina oled siis sepapoisiks pandud. Pole suurem asi jobi.»

«Miks see suurem asi jobi pole?»

«Noh, vana Ambrosius on niisuke mees, et . . . Laseb liuhka. Küll sa ise varsti näed.» Ja omainimeselikult: «Soovid ehk ka siit üht-teist põske pista?»

Noogutasin.

Ta tõstis leivakäärule karbist lutsu tomatis ja ulatas mulle.

«Merikannu Ossil oli eile sünnipäev.»

«Ah nii,» vastasin umbmääraselt, kuna ei teadnud, kes too mees on.

«See on üks treial, meie toanaaber,» seletas keevitaja suutäite vahelt. «See on tema voodi,» osutas ta koridoripoolse vaheseina äärde.

«Kui vanaks ta sai?»

«Ah sa see ja teine! Kui vanaks, ei küsinud. Ei olnud aegagi, oli tähtsamat teha. Ja mis sest nii väga, peaasi, et sai jälle pidu pidada. Põhjus oli täiesti olemas!» naeris ta pilklikult. «Harva, kui mõni päev läheb niimoodi mööda, et tilkagi viina ei võta. Jälle tuleb keegi töökotta: kuule, ole hea mees, keevita mul see või teine väike asi ära, mis see sul maksab, sul aparaadid käepärast! Raha ei tihka küsida, mis sa iga sutsu eest võtta oskad, siis kutsutakse pärast kõrtsi, tehakse välja. Mõnel on asunik juba taskus, pakub sealsamas. Kuidas sa lükkad tagasi! Muidugi tuleb teha nii, et saksad peale ei satu, siis läheb pragin lahti.»

Koridoris müdisesid rasked mehesammud. Kohe tuligi uksest sisse rõugearmilise näoga, laiaõlgne jõhkravõitu poiss, kaks leivapätsi kaenla all, riided telliskivipuruga koos.

«Reino.» Ta pigistas mul kõvasti kätt.

«Kalju.» Pigistasin vastu.

Kumb meist hakkab esimesena nägu krimpsutama või muid nõrkuse tundemärke avaldama?

Ei kumbki. Esialgu.

Ta naeris kuidagi pettunult.

«Müüritöömees,» teatas Heldur laua juurest.

«Väga rõõmustav,» laususin.

Tulija märkas akordioni.

«Nüüd on meil lõõtsamees omast käest,» muigas ta.

«Kääksutan pisut jah.»

Reino lükkas asjad koomale ja pani leivad lauanurgale.

«Tule, paneme pihta! Siin pudelipõhjas on veel likööri gi,» kutsus keevitaja. «Igale ninale pits peenikest poeviina.» Pudelisilti uurides valas ta rohelist jooki mustadesse kleepuvaisse klaasidesse.

«Šartröös! Noh! Suurte sakste jook!» Ta pilgutas silma. «Meie terviseks!»

Kummutasime klaasid.

«Me ise saksad,» ütles Reino presentkuue käisega üle silmnäo laabates. «Keisri velled!»

«Need me oleme, aga kes töölise juttu usub,» kinnitas Heldur.

«Hea, kui isegi usume.»

Hammustasime paberi pealt suitsuvorstiseibe kõrvale.

Keevitaja tähendas:

«Sina tõmbad lõõtsa ja meie hakkame muusika saatel seda seapesa koristama. Istu voodiäärele ja lase käia!»

«Mis sa teist kamandad!»

«Mokk maas! Kohe koristama!»

Müürsepa väikesed ümmargused huuled läksid torru.

«Ei kuulegi! Võtame enne šartröösi ära. Muidu tuleb Oss, paneb ise nahka või tassib mõnele eidele. Tal neid musttuhat.»

«Ega ta täna tööle jõudnudki. Pink seisis. Polman käis juba kraaksumas.»

«Näe, Kalju, siin on vend ossi ihu ka,» nihutas Reino mulle paberiga sinki lähemale.

Heldur leidis laualt ühe toeka treitud viinapitsi.

«See on Ossi topka.»

«Kui sellega saada vastu molu, on põseluu lommis,» arvas müürsepp.

«Kas Sihver ei kaevanud sulle juba, et siin majas lõhutakse kõik ära?»

«Rääkis raudsetest asjadest, mis lendavat.»

«Vaata, see topka ongi see raudne asi.»

«Vana Sihver on libe mees. Ülesandega!» läks müürsepp põlema.

«Ons ta kellegi peale kaevanud?» tundsin huvi.

Keevitaja vastas:

«See mees on siin direktori ja teiste sakste silm.»

«Ütles küll, et tehtagu mis tahes, tema hoiab eemale.»

«Midagi peab rääkima. Tegelikult teab ta meist rohkem kui meie ise.»

«Nuhk!» hüüdis Reino tigedalt. «Mina lööks niisugused inimesed mättasse!»

Ja Heldur kinnitas:

«Just! Sihveril sihverplaat segi! Sinine lind silmaauku!»

«Paku Kaljule ka Ossi topkat!»

«Sellest juuakse ainult vana valget!»

Keevitaja valaski mulle pitsi viina täis.

«Üks raudne naps!»

«Uue, ühiselamuelu terviseks!» ütlesin ebalevalt.

Kisaline pits lõhkus mul suuääre katki. Kobasin huult, see oli verine.

«See on tõesti mõrtsuka jooginõu,» arvas Heldur. «Oss ise meistrimees, oleks võinud seda pisut siledamaks lihvida.»

«Paras vaenlasel juua,» läks müürsepa pilk kurjaks. «Sihverile peaks sellest pakkuma.»

«Võta tal või pea maha, ei tema sellest joo.»

«Arg ettevaatlik mehike.»

«Põhjakõrbenud villavabriku direktor!»

Pärast komandandi põhjamist võeti käsile direktor.

«Metsberg on tähtis naase! Aga meie tööst ei tea ta tuhkagi!» pahandas keevitaja.

«Ükskord tuli meid Puiestee tänava objektile vaatama. Tegime parajasti vanniahju prooviks tuld. Kiindoki Alfredil oli üks õline kätepühkimise räbal, viskas selle tulle, leek käis vuhinal ahjuuksest välja. Vana seisis parasjagu ukse peal. «Kes on?» Alfred ei saanud aru, mõtles, et ta küsis sest kaltsust. «Kalts.» Vana jõllitas talle otsa. «Eesnimi?» — «Alfred.» — «Tuleb homme hom-

mikul minu juurde kabiini!» Kiindok jäi talle lollilt otsa jõllitama. Teine päev läks, vana vihane, silmad pungis. «Alfred Kalts? Tahab vanniahju ära lõhkuda, ah? Sabotaaž!» Alfredil sõelusid püksid püüli. «Minu nimi on Kiindok!» — «Miks valetab? Eile Kalts, täna Kiindok. Kes vanemad?» Isa oli olnud nahavabriku tööline, ema pesupesija. Noh, võtame nende terviseks!»

«Pea, pea, Toikka-poiss! Ära ennast enneaegu täis pumpa,» manitses Heldur. «Hakkad veel tükke tegema, laamendama ja lõhkuma.»

«S-sa idu! Mina kannan viina nagu hobune,» suurustas müürsepp takerduvi keeli.

«Nüüd tuba korda! Kõik ülearune praht paberisse ja välja prügikasti! Kas me peame siia prahi sisse ära uppuma või?»

Asusin appi.

Tühjade pudelite lasu juures vaatasin küsivalt keevitajale.

«Need torka kappi!»

«Mustadeks päevadeks!» lisas Reino.

Kapipõhjalt minu ja müürsepa voodite vahelt vaatas vastu terve kord pudeleid; uued ei tahtnud sinna enam mahtudagi, ja ega nad minu meelest riidekappi pühapäevariiete alla sobinudki. Kuid mujal polnud neile ka ruumi.

Heldur tõmbas oma voodi tagant välja suure pakkimispaberi, mille sees oli olnud mingi suurem sisseost, ja laotas laua ette põrandale maha; sinna pühiti ja pilluti peale toidujäätmed ja praht, konid ja tihileht.

«Millal s-see koristamine ükskord otsa lõpeb?» nurises müürsepp krillis silmi kalakarpidega kolistades. «Korista ja korista, ikka korda ei ole!»

«Kuidas ütleb Jokker? «Potilaada Mann seda teab!»»

«Kes see on?» pärisin.

Keevitaja seletas:

«Potman oli ükskord Jokkerile peale hüpanud. Jokker oli siis vastanud, kui teised küsinud, mis peainsener temast tahtis: «Potilaada Mann seda teab!»»

«Aga mis mees Jokker on?»

«Meie kõrvaltoas. Üks elektrik.»

«Elektrimehhaanik,» täpsustas müürsepp.

Kahmasin prahipaki kaenlasse.

«Sa uus mees, ei tea, kuhu see tuleb visata. Ma tulen kaasa,» ütles Heldur.

Koridoris naabertoa ukse ees, mille tagant kostis valju rääkimist ja vaidlemist, seletas ta:

«Jokker on juba kaardilauas. Kamp koos, taovad atskood. Ükskord ei tõusnud nad kaks päeva ja üks öö lauast, panid järgemööda, ei käinud vettki laskmas. Jokker värises pärast üleni nagu haavaleht, panid suure pangaga ka ...»

Päeval polnud ma märganud, et selles kõledas ebasõbralikus majas oli olemas ka köök. Nüüd põles seal pliidi all hele tuli, kuuselõhandikud praksusid ja loopisid sädemeid. Ning pliidi kõrval seisis kähara peaga mustaverd poiss ja segas lusikaga särisevat pannil.

«Eeva-Aadam peesitab jälle oma mulgikapsaid. Tere õhtust!» hõikas keevitaja kööki.

«Õhtust!» vastati sealt pead meie poole pööramata.

Väljas prügikasti juures küsisin:

«Miks tal niisugune imelik nimi on?»

«Õige nimi on Evald Aadam. Eeva-Aadam või Aadam-Eeva on sõimunimi. On üks pentsik poiss. Käib maadlemas ja õhtukoolis... Poisid on talle mõnikord kassikontserte korraldanud.»

«Millest niisugune vaenulikkus?»

«Meiega ta kunagi ei seltsi.»

«Sellepärast peabki teda siis vihkama või?»

«Ei noh, ei pea, aga nii on kujunenud. Toauks on tal alati kinni. Üksinda seal sees ta on... Ajab imelikku juttu tulevikuinimesest.»

Too mustaverd poiss hakkas mind äkki huvitama.

«Mis ametit ta peab?»

«Täpselt ei teagi. Vist ka elektrikute pundist. Minul on temaga vähe kokkupuutumist olnud. Meie töölised on ju peale töökoja mitmel pool linnas ja maal laiali. Mõnda pole kordagi näinud, ainult teiste jutust tead, et niisugune on üldse olemas. Vahel koosolekul või maipeol näed. Aga seal ma ei käi, olen pühade ajal ikka koju maale sõitnud.»

Toas hüüdis Reino:

«Kuulge, kutid! Näete, mis ma kapist leidsin!» Ta vehkis kahe halja viinapudeliga. «Oss, tõhk, on hoidnud neid peaparanduseks. Ajame aga päkad silma, tema sünnipäev see oli!»

«Mis me sellest viinast niisama tuimalt kaanime,» arvas keevitaja. «Oleme seltskondlikud, toome eided tuppa.»

Müürsepa rõugearmid lõid särama.

«Teeme jah elumeeste toa!»

«Paneme enne peoriided selga!»

Nad võtsid kapist puu pealt uued ülikonnad, panid end kenasti riidesse.

Minul polnud midagi vahetada peale särgi.

«Sina, Heldur, kutsu siis eided siia. Äiri kindlasti, ja Anne. Ja see pisike ümmargune, kes käib, nägu alati salli sisse mähitud, nagu leinaks kedagi taga.»

«Järsku leinabki, et ei ole kedagi,» tähendasin.

«Hakka astuma! Ja ära lase neil seal kaua kohmitseda. Ütle, et sünnipäev ja et pill on ka.»

«Kui ma ütlen, et sünnipäev, ei nad siis tule. Kukuvad hädaldama, et ei ole soengut, ei ole kinki, seda ja teist. Siis on jokk.»

«Sa jutumees, seleta nii ära, et ei oleks jokk.»

«Anna taskulamp kaasa. Näed, väljas on pime. Lendan veel kuhugi poriloiku pikali.»

Reino torkas sõbrale lambi pihku. See kadus.

«On tal kaugele minna?»

«Naaberbarakki. Paneme seni lauale lina peale. Muidu on tõesti nagu . . .» Ning ta tõmbas kapist välja puhta voodilina. Sellel oli küll keskel auk sees, kuid seda sai niiviisi lauale seada, et katkine koht ei hakanud silma. «Sain Sihverit ühe linaga alt tõmmata!» Kuna ma midagi ei vastanud, seletas ta eneseõigustuseks: «Kui palju ta meie arvelt vahet teeb! Pooled intri puud parseldab maha! Las tuleb talv, lõgistame siin jälle hambaid nagu hundid! Võta pill valmis, kui tulevad, siis . . .»

VIII

Keevitaja juhtis enda ees kaht vastupuiklevat tütarlast.

«Sünnipäevalaps!» pilgutas ta selja tagant müürsepale silma. «Võta külalised vastu!»

«Kallid lapsed!» hakkas see näitlema. «Astuge aga sisse, ärge häbenege ega pange pahaks! Müüritöömehel on täna jälle üks aasta turjale juurde siginenud.» Ta noogutas mulle ja ma mängisin tusši.

Kõheldes tulid tüdrukud sisse. Pikem ulatas esimesena Reinole käe, mida see hoolega surus.

«Tere, Airi! Ja tere, Marge!»

Teine, väiksem, mopsi näoga, krimpsutas müürsepa käepigistusest nägu.

«Soovime õnne!» ütles Airi. «Kahjuks pole meil kingitust ega midagi. See tuli nii äkki. Heldur tormas sisse: tulge sünnipäevale! . . .»

«Teie ise olete kauneim kingitus,» vastas Reino. «Aitäh!» Ja ta pühkis vigurdamisi silmanurgast pisara. Kuid rõõmus oli ta tõepoolest, see paistis näost.

«Meie uus toanaaber, Kalju nimi,» tutvustas Heldur mind.

Müürsepp käsutas:

«Nüüd riided maha!»

«Esialgu küll ainult pealisriided,» täpsustas keevitaja.

«Meil pearätid ongi,» vastas Marge mokaotsast.

Müürsepp seadis külalised istuma laua taha voodiäärele. Airi jäi tema ja Helduri vahele, ahju pool otsas võttis istet Marge, taskurätt peos, tal paistis kange nohu olevat. Minu koht oli teisel pool lauda taburetil.

«Kas räägime ka midagi? Või tõmbame kohe nospli täis?» lõõpis keevitaja.

«Paluks ikka korralikku eeskava,» ütles Airi lapselikult. Uuri sin teda üle laua lähemalt. Kaeravihukarva juuksed, lamedad, vähearenenud rinnad; ta oli üldse kuidagi luider ja kahvatu, tema nägu vaadates tuli vägisi meelde sõna: lahja.

Reino valas viina välja.

«Vabandan väga, et meil tuleb sea moodi teeklaasidest juua, aga pitse meil ei ole. On üks rauast pits, aga see õrnadele neiusuudele ei sobi. Oleme vaesed, aga ausad.»

«Veel ei ole,» torkasin kõrvalt.

«Veel ei ole vaesed?» imestas Heldur.

«Ei, ausad.»

«Kuidas nii?»

«Me pole veel jalgu oma laua alla saanud, seepärast ei ole ausad. Ainult kodu teeb ausaks,» selgitasin.

Sellest ei paistnud nad kuigi hästi aru saavat.

Vaikus.

«Kallid külalised ja omad! Käristame aga rindu!» sundis müürsepp pudeliga vehkides tagant.

«Kuhu sa kihutad? Võtame ikka eurooplase kombel,» püüdis keevitaja teda tagasi hoida, kuid Reino ei teinud sellest väljagi. Ta oli veel endisest auru all, ja kui nüüd sai uut juurde, hakkas aina suurema hooga välja valama ja peale käima, et tema terviseks joodaks põhjani.

Siis polnudki midagi imestada, et õige pea oli kogu seltskond purjus.

Marge ümmargune nägu punetas. Korduvalt oli ta taskurätti tarvitanud, nohust nina kasinud ja nägu krimpsutanud — oli tal selline komme või ei meeldinud see viinajoomine? Ta pilk peatus minul ja häältemelust üle karjudes hüüdis tüdruk:

«Laske Kaljul ka rääkida! Tal on ehk midagi huvitavat.»

«Mis rääkida! Tema asi on pilli tõmmata, kas või lõõts lõhki,» vastas Heldur. Märkasin, kuidas ta Airile tasahilju kätt ümber piha seadis.

«Iga sepp jäägu oma . . . noh, mille juurde?» poolis müürsepp tinaneval pilgul.

«Alasi juurde,» ütlesin.

«Mina olen müürsepp, tema on lukksepp ja keevitaja, Kalju on sepapoiss — nii et me oleme kõik sepad ja peame jääma oma tööriistade juurde. Ja me jääme. Pane paar törtsu pilli!»

Mängisin «Viljandi paadimeest».

«. . . siniseks pekstud silmad mul võitsid südamee!» möirgas Reino, hüppas oma kohalt üles, läks minust mööda, ümber laua Marge juurde ja embas teda tormakalt. «Mops, Mops, kallis Mops!»

Marge rabeles lahti ja lajatas talle heleda kõrvakiilu.

«Ära puutu mind!» kiunus müürsepp Marge häält matkides ja katsus oma hõõguvat kõrva. Läks siis järsku kurjaks. «Vaata, mis häält sa siis teed, kui ma hakkan sul süütust ära võtma!» Paha-endeliselt tõusis ta püsti, kõikus jalgadel, viibutas rusikaid, tegi poksiharjutusi.

«Reino!» keelas keevitaja. «Kuule, Reino!» Mulle hüüdis: «Mängi aga!»

Pea kumises viinast ja väsimusest. Olin eelmisel ööl vanakeste juures keldrikorrusel kehvasti maganud, segas võõras koht ja öösel oli hakanud jahe selle õhukese teki all, mis vanamehel mulle peale anda oli olnud. Hea meelega oleksin selle peo ära lõpetanud, plikad minema saatnud ja magama heitnud. Kuid see oli ju ühiselamu, kus üksik pidi alluma hulgale; ma polnud sellega harjunud.

Ent labasest kärast üle olla, see lihtsalt üle mängida — see võimalus mul oli ja seda ma ka kasutasin.

Äkki müürsepp käratas:

«Allvee-poiss!... Jäta mi-minu prruut rahule!»

«Ma ei puutu teda sõrmeotsagagi!»

«J ä t a r a h u l e, ütlen ma!»

«Kuule, Reino!»

«Kui sa teda rahule ei... ei jäta, ma panen sinise linnu lendama!»

«Vastu lendab mõni raudne asi!» kuraasitas keevitaja.

«Kalkar!» põlastas müürsepp. «Ära pane laia! Tule lagedale, saad maitsta müürimehe rusikat. Sülitad mõned hambad nurka!»

«Ärge nüüd, poisid, tülli minge,» vaigistas Airi. «Ma poleks tulnudki, kui oleks teadnud, et te nii rahutud olete.»

«Veri mängib,» naeris Heldur laia suuga.

Silmamunad viinast ja vihast valged, nõudis Reino:

«Airi! Airi, ütle otse ja selgesti!... S e l g e s t i! — kelle pruut sa oled!»

«Kuule, Toikka-poiss, ära tee tola!» keelas keevitaja Airit emmates. «Mis ta peab sulle ütlema? Eks ju, Airi? Mida pead sa talle ütlema?»

«Sina, tuhajuhan, ole vakka,» mörises müürsepp. «Ta peab ütlema vähe, vä-väga vähe! Ainult ei või jaa! Ainult seda! Midagi r-rohkemat!»

«Ära seleta!»

«Ei midagi rohkemat! Ei või jaa!»

Marge silus pihuga juukseid, need olid ainukesed, mis polnud tal ümmargused. Tõusis lauast ja kavatses märkamatult lahkuda. Kuid Reino röökis:

«Oota, pea kinni! Siit ei lasta kedagi välja. Ainult üle laiba. Ainult üle minu laiba!»

«Sünnipäevalaps on päris hulluks läinud,» mossitas Marge.

Müürsepp keeras ukse lukku ja pistis võtme taskusse. Tuikus

siis laua juurde, rübeles edasi Helduri ja Airi poole, lina takerdus ta puusa ja laua vahele, vedas viinaklaasi ümber. Ta haaras keevitajal rinnust kinni, et särk kärises, tõstis selle voodiäärelt üles ja vedas robinal laua tagant välja.

Heldur rapsas enda raudsest haardest lahti.

«Jäta nüüd järele! Nali läheb tõsiseks!»

«Käed eemale minu pruudist!»

«Aitab nüüd!»

«Käed eemale! Rohkem ma ei räägi! Annan kohe lutaka ära!»

Uuesti sasis ta keevitajal rinnust kinni.

«Ära tule külge,» sai see vihaseks ja lükkas Reino kõigest jõust eemale, nii et see lendas tagurpidi vastu oma voodiotsa.

«Issand!» kiljatas Marge.

«Ma sulle!» ähkis müürsepp ja tungis Heldurile kallale.

Mõlemad olid sitked töölispoisid. Maadluse elementidega kaklus kestis vahelduva eduga.

Hakkasin mängima marssi «Vanad sõbrad». Tundsin, kuidas sõrmed paaris kohas eksisid, kuid kellele läks see nüüd korda.

Järsku hüppas Airi osavusega, mida ma poleks temalt oodanud, voodiäärelt üles, laua tagant välja, lippas akna juurde, lükkas selle ühe ropsuga lahti ja kargas mütsatades välja.

Tüdruku kadumist märgates hakkas Reino ahastavalt kirguma:

«Airi läks minema! Airi läks minema! Minu pruut!»

Ta jättis keevitaja sinnapaika ja jooksis lahtisest aknast välja.

Kui siin majas alati lahtist akent kasutataks, siis poleks Sihveril uute ruutude ettepanekuga vaeva näha, mõtlesin.

Heldur vahtis ähmasel pilgul ringi — ja kargas ka aknast välja!

Muigasin:

«Nagu tõkkejooksjad Tamme staadionil.»

Marge naeratas.

«Nüüd mängin ainult teile.»

«Ei,» raputas tüdruk pead. «Lähen koju. Mulle ei meeldi siin.»

«Uks on lukus ja võtmehoidja põgenes läbi akna. Ainus võimalus siit pääseda on minna eelkäijate teed.»

«Olge rüütel, aidake mind välja!»

Hüppasin siis minagi aknast alla ja võtsin ta aknalaualt vastu. Ta oli märksa kergem, kui olin arvanud.

«Aitäh!» tänas ta oma mopslikul moel.

Võtsin tal käe alt kinni.

«Ega ma sant või vigane ole, et ise ei jõua käia!» nähvas ta nipsakalt ja lippas pimedusse.

Meie baraki otsa poolt kostis hääli, seejärel käis mingisugune mütsakas ja keegi pistis jooksu. Kõrvaltoa aken tehti lahti, võõras linalakk poiss pistis pea välja.

«Mis mürtsu siin tehakse?»

«Müürsepp ja keevitaja kargasid aknast välja, nahkpüksid jalas!»

Linalakk irvitas.

«Jokker, kurivaim! Võta leht!» hüüti ta selja tagant toast, kust kostis kaardi lätsumist.

Läksin ümber majanurga. Jalge all rohu sees tundus peenra mügarikke, kunagi oli siin kasvatatud lilli või midagi muud. Baraki välisukse juures lamas üks kuju maas, kõrval vedeles labidas. Samas seisid kaks meest.

«Allvee Heldur on maha lõõdud,» teatas mulle see poiss, kes ennist köögis kapsaid soojendas ja keda pidi hüütama Eeva Aadamaks.

Teine, vanem mees, ütles:

«Ingerlane lei tõsel pää lapjuga lahki!»

«Ise olid veel suured sõbrad,» nohises Evald. «Tulin maadlustrennist. Allvee ja Toikka olid õuel käsitsi koos. Siis haaras Reino seina najalt labida ja virutas Heldurile pähe.»

«Liigut! Eng om viil sehen,» rõõmustas vanem mees. «Ma mõtli küll, et saa jo lämmind liimi.»

«Mis leemest sa, Aksel, räägid?»

«Noh, et ku perse õhtal, sis saa peijit pidädä ja sääl keedetäs määnestki suppi.»

«Ahah... Peaks talle midagi pea alla torkama.»

«Ma tuu puuriida päält vineeritüki, paneme tolle pää ala,» oli Aksel hakkamas. «Muidu külmä maa pääl või viil krambi saija.»

Kui me tal pead üles tõstsime, hakkas Heldur oigama.

«Taa om periss paraja välgi saanu. Nägu valge, miil pääst lännü. Tiiä, kas enämb tagasi tuleki.»

«Ega tea jah, siit ta nii imelikult minema pani,» soostus Evald.

«Aksel räägib meelest,» sõnasin toanaabri pead tasakesi vineeritükile lastes.

«Mina mõtlesin Toikkat. Tegigi ehk sääred. Punase ristiga ühendust ei saanud ja pani hirmuga plehku.»

«Mes me saame tetä? Kui piäp vasta, piäp... Noorel mehel kõva organism.»

«Kuidas ta kõva? Sporti pole kunagi teinud, ainult joonud,» põlastas Evald.

«Tuu kah sport.»

«Kuni siin arutame, voolab ta verest tühjaks!» laususin kärsitult.

«Võta ola pääle, naka astma. Kae, kui kaugele jõvvat minna!»

Ouele pööras «Moskvitš». Autost hüppas välja Reino. Ta paistis täiesti kaine. Ka juht tuli välja, kummardus maaslamajat vaatama.

«Ei mina niisugust...» pomises. «See määrib mu auto ära. Mis ma sellest saan?»

«Kuldkatekümneviielist ei saa küll,» nõustus Aksel. «Aga inemine kooless ära, sis olet sina süidi. Küll tuu viimatsepäiväkohtun miilde tuletadas.»

«Mis teil viga rääkida!»

«Sääl ei jäetä, võetass kõik üless. Tuu om sääne õigusemõistja kohuss.»

Autoomanik vaatas talle imelikult otsa.

«Kui talle autosse mõni rogusk alla panna... Ja midagi ümber mässida...» tähendas ta märksa leebemalt kui enne.

«Kiä lei, tuu otsku roguski ja rõiva!»

Reino jooksis barakki ja tuli sealt tagasi, voodilina ühel käel, teisel käsivarrel vana vattkuub.

Evald arvas:

«Teda ei või tõsta. Peaks pikali panema.»

«Mä istun kõrvale,» ütles Reino. «Hoian kinni.»

«Messa nüid enämb oiat, mõistuse pessit pääst vällä.»

«Ma olen ammu rääkinud: poisid, lähme maadlema ja tõstma, mis te siin pulli teete. Nüüd ongi käes!»

«Sina, Evalt, jäta oma propaganda. Avita aige paremb autude tõsta.»

«Haavatut ei tohi niimoodi vedada.»

«Ku om eluluuma, küll kannatas ärä.»

Toppisime oigava keevitaja auto kitsale tagaistmele. Reino kobis kõrvale, võttis kannatadasaanu valgesse linasse nagu turbanisse mähitud pea oma sülle ja sõit algas.

«Ingerlasel vangimaja paistuss,» arvas Aksel.

Maadleja polnud nii süngelt häälestatud.

«Ah, joovad ja lepivad jälle ära.»

«Ma vii taa lapju õige siist silmi alt ära puukuuri, Ossi mootorratta manu. Pallu kurja tennü riist. Ei tiiä, mesperäst na tüllī püürsevä?»

Kas Airi, vibalik luider plika, oli seda väärt, et tema pärast teisele labidaga pähe lajatada?

Pea käis ringi.

Läksin tuppa ja heitsin magama.

IX

Ärkasin valjust koputamisest.

Tegin silmad lahti. Väljas oli valge päev. Vastasvoodis norskas müürsepp.

Koputamine vaikis, ukse taga vist kuulatati, kas keegi sees kõssab.

Kargasin üles.

Võtit ukse ees polnud.

Heitsin pilgu üle segipaisatud toa, joomingujälgedega laua. Siis tuli õhtu meelde.

Asusin Reinot üles raputama.

«Kus võti? Keegi on ukse taga!»

Toas hääli kuuldes hakati jälle innukalt prõmmima.

«Saatana sigidik! Kes seal taob?» hüüdis müürsepp vihaselt.

«Teeb lahti! Metsberg!» kostis koridorist.

«Vana ise!» pobises Reino üllatunult. «Vaata pintsaku taskusse toolileenil, võti peaks seal olema.»

Saingi viimaks ukse lahti teha.

Hoogsalt marssis direktor sisse.

«Miks magab?»

Vaikisime.

«Kella tunneb?»

Müürsepal oli käekell.

«Üheksa läbi.»

«Mis kell töö algab? Miks noored mehed magavad? Kas öö on veel lühike?»

«Läks jah pisut viltu,» haigutas Reino.

«Viltu! Kus on Merikann? Allvee?»

«Allvee on vee all. Ja Merikann meres.»

Metsberg põrnitses mind mõistmatult.

«Merikannust ei tea. Aga Allvee on haiglas,» venitas müürsepp. «Pea läks lõhki.»

«Kuidas lõhki? Kas pea on gaasiballoon?»

Reino ei talunud direktori terav-uurivat pilku ja pomises:

«Ega ta ise läinudki. Ta kukkus maha.»

«Pea kukkus maha?»

«Ei, Allvee.»

«On ta pea klaasist? Et kukkus maha ja läks puruks? Oli ehk kaklus, ah?»

«Meeste omavahelised asjad,» urises müürsepp.

Metsberg jäi vahtima meie õnnetut lauda.

«On viina võetud!»

«Jah, on. Mul oli eile sünnipäev!» puhus Reino hambasse. «Kalju, ole nii kena, paku direktorile ka tervisepits.» Ise lupsas teki alt välja ja hakkas pükse jalga kiskuma.

Tegin, mis kästud. Valasin pool klaasi.

«Mõtleb, et mina joon?»

«Terviseks peab jooma. Kuidas te siis oma töölise terviseks ei joo,» seletas toanaaber vigurdamisi, ühtlasi lipitsevalt. «Äkki ütleb mu tervis müüri peal üles ja just sellepärast, et direktor keeldus minu terviseks joomast.»

«Kes töötab, ah?»

«Küll jõuab ka tööd teha. Enne kella ühtteistkümmet ei jõua kivid kohale, eile brigadir ütles. Mis ma seal siis passin?»

Metsberg puuris oma tinase pilgu minusse.

«Tööviljakus on kõige tähtsam. Vot! Aga hommikul oli töökoda tühi. Objektil sama lugu.»

Meie olime hilinenud, kuid miks siis teised tööle ei ilmunud? Kas ka nemad olid sisse maganud? Egas ometi kõik sünnipäeva pidanud?

«Tuleb ka!» noogutas direktor Reinole laua poole.

Istusime kolmekesi lauda. Kui terviseviin võetud, läks Metsbergi nägu lahedamaks, tinane läbitungimatu mask mahenes pisut.

«Teise jala jaoks ka.» Müürsepp valas direktorile üle poole klaasi, endale ja mulle õige pisut. Ega sealt pudelipõhjast rohkem välja andnudki. Metsberg pani ka selle silma pilgutamata hinge alla.

«Palju kell lõi?» küsis siis.

Reino ei saanud kohe aru. Müksasin teda laua all põlvega ja pilgutasin silma, kuna külaline vahtis parasjagu enda ette lauale.

«Kakskümmend kolm.»

«Nii vanalt olin ma palju läbi elanud...» Direktor vajus mõttesse, lihav punsunud nägu sulas mõnust ja heameelest. «Kõige parem sakuska on hapukapsas sealihaga! Üle selle pole midagi. Mõni peab lugu hapukurgist ja seenest. Aga üle hapukapsa ja sealiha pole midagi. Kui seda oled peale võtnud, siis alles on süda kinni. See on õige sakuska!»

Viin sai otsa.

Siis oleks talle järsku nagu midagi meelde tulnud, veri kerkis näkku, rohmakalt tõusis ta taburetilt püsti ja oli jälle ainult juhtiv töötaja.

«Suur tänu! Aitab!» ütles ta oma käriseval häälel, mis oli mulle eilsest kontoriskäimisest tuttav.

«Toikka, minu juurde kabiini! Töödistsipliini rikkumine! Võtame tarvitusele abinõud!» kraaksatas ta.

Arvasin, et ta teeb nalja.

Sedasama mõtles vist ka Reino.

«Kivid tulevad kell üksteist,» seletas ta. «Mis ma seal passin? Kas pole ükskõik, kus ma istun?»

«Ei, kabiini! Miks lõi Allveele labidaga pähe, ah?»

«Ta pole ju surnud...» porises müürsepp heitunult. Äkki oli kogu ta bravuur kadunud. Öö jooksul võis olla juhtunud nii mõndagi.

«Ootab, et sureks? Siis läheb kinni,» nentis direktor ja läks tagasi vaatamata minema.

Vaatasime üksteisele otsa.

«Kust tal juba teada?» küsis Reino.

Koridoris hakkas direktor prõmmima kaardipõrgu uksele. Seina tagant kostis krabistamist.

Jäime kuulatama.

«Lööb Jokkeri ka üles,» sosistas toakaaslane kahjurõõmsa irvega. «Vana on otsustanud kõik järjest ette võtta.»

Naabertoast kostis samme ja kolistamist.

Siis kärgatas Metsbergi hääl:

«Miks on silm punane? Silm punane ja nina sinine, ah? Noored mehed! Töölise nägu peab olema valge ja klaar. Nagu päikesetõus!»

«Kas siis nemad ka . . .?»

«Eile oli ju avansipäev. Tinutasid ja mängisid kaarte.»

«Mina nägin läbi akna ainult kaardimängu.»

«Vahtisid aknast sisse?»

Tundsin, et punastan.

«Otseselt ei vahtinud.»

«Kaudselt küll,» kiusas müürsepp kurja näoga.

«Kui te Airi järel aknast välja hüppasite, aitasin mina Margegi aknast välja, ukse panid ju ise kinni. Siis lükkas üks blond poiss kõrvalakna lahti, nägin, kuidas nad seal mängisid, õieti küll kuulsin,» seletasin puhtsüdamlikult.

«See siin on niisugune maja, kus on parem, mida vähem näed ja kuuled,» vastas ta nagu ähvardavalt. «Sihver vahib aknast ja ukse vahelt sisse, kogub andmeid . . . Kust vana teadis, et ma Heldurile labidaga pähe lõin?»

Ta vaatas mulle paha süüdistava pilguga otsa.

Sõnasin karedalt:

«Mina küll ütlemas ei käinud. Oli ju pealtnägijaid. Ja see autoomanik, kes Helduri Maarjamõisa viis. Väikeses linnas levivad uudised kiiresti.»

Tujutult tõmbas müürsepp tööriided selga.

Hakkasime minema.

Tänavanurgal pööras Reino teisale.

«Olid ju kutsutud kabiini?»

«Ah!» lõi ta käega. «Lähen hoopis haiglasse, vaatama . . . Aga ära sa Airile ütle, et ma . . . Noh, et ma pea lõhki lõin.»

«Järsku talle meeldibki, et tema eest verd valatakse.»

Müürsepa nägu läks rõõmsamaks.

«Kas sulle paistab nii?» küsis ta huviga.

Kehitasin õlgu.

X

Sepikojas tagus Ambrosius ägedalt polte. Üksinda, keskmise vasaraga. Prillid aina välkusid. Tajusin pinget. Soovisin jõudu. Vastust ei kuulnud. Seda vist polnudki.

Jäin seisma alasi ja ääsi vahel.

Ta tagus edasi.

Kõhatasin.

Ikka sama lugu.

Tõin nurgast oma suure vasara ja astusin alandlikult alasi juurde.

Kuid ta surus mu oma laia tagumikuga eemale. Tegin katset veel teisestki küljest alasile ligineda, kuid sealt lükkas ta minu musta kämblaga sõna lausumata minema otsekui viimase tüütuse. Mul kerkis veri näkku. Jäin seisma keset rauatagist põrandat, vasar jala kõrval, vars ülespidi, ja silmitsesin sepa tugevat kühmus selga tumesinises villasest riidest pluusis, lühikest kaela ja kumerat kukalt, mida ehtis tahmunud kaheksakantmüts.

Kas pidin minagi müürsepa kombel pähe virutama?

Vasaraga, mitte labidaga. Ja kainest peast, mitte alkoholiuimas, mitte kiivusehoos?

Katsusin oma raevu talitseda. Kõndisin kitsukeses sepikojas edasi-tagasi. Paljuke seda vaba ruumi siin armetus sepapajas oligi. Vaevalt mõni ruutmeeter alasi ümber. Seinaääred olid täis rauakoli ja materjali — lattrauda, U-rauda, varbu ja nii edasi — sepikoda oli ühtlasi ka materjaliladu.

Ent kaua sa niisamagi marsid, kui sepal polnud sellest sooja ega külma. Olin talle paljas õhk. Ehk isegi mitte seda. Õhk oli talle tarvilik, tuhises tule sütes hõõguma, kuid mis kasu oli tal minust?

Muidugi olin süüdi, et jäin hiljaks.

Ootasin, kui tagumises tuli vahe ja ta laskis järjekordse poldi kukkuda pihtide vahelt alasi kõrvale, kus hunnikus vedeles teisigi. Siis astusin ta juurde ning ütlesin valjusti, võimalikult rahulikult:

«Palun andeks, et tööle hilinesin.»

Tahtsin veel midagi lisada, kuid märganud, et ta minu sõnade peale ei tehanudki, surid sõnad mu huulil. Pöörasin pilgu kõrvale ta kinniselt raudselt näolt ja läksin eemale. Istusin raudlattide riidale ja vaatasin, kuidas tuli õhujoa sunnil ääsil põleb. Mis ma pidin ette võtma? Minema jälle linna peale lonkima, uut kohta otsima, kus oleks võimalik kasutada ka ühiselamut? Ega neid kohti nii väga jalaga segada olnudki. Marssima trepist üles Metsbergi juurde kaebama, et elu on ilus, ainult saatus nõõgib?

Siiski ei tõusnud ma oma raudselt istmelt ega võtnud midagi ette. Istusin ja vaatasin: näis, mis edasi tuleb! Pea oli ka eileõhtusest olengust pisut uimane.

Lõuna paiku ilmus töökotta Potman, sinised paberilehed näpu vahel.

«Kuidas läheb?» küsis ta sepalt reipalt.

«Mis ta läheb,» pomises Ambrosius kinniselt.

«Ma tõin sulle tühje töökäsublankette. See küll normeerija asi, aga ta on täna Tallinnas.»

«Pange sinna lauale,» tegi sepp õlaga liigutuse laua suunas. Pani pihid käest alasile vasara kõrvale, vaatas tusaselt minu poole ja ütles teravaks tõusval häälel, prilliklaaside kurjalt välkudes:

«Ma ei saa seda poja kasutada!»

«Mis tal viga on?» imestas insener. «Noor mees nagu merihärg.»

«Ei saa hommikul õigel ajal tööle.» Ambrosiuse hääl läks veel süüdistavamaks. «Ei oska midagi teha ka.»

Nõnda siis kaebas hoopis tema minu peale!

«Katsuge ikka läbi saada,» lepitas Potman. «Töö tahab teha, ega teisi inimesi kuskilt võtta ole.» Ja minule: «Igaüks on noor olnud ja tempe teinud. Püüdke ennast, noormees, kokku võtta ja sepa õpetusi tähele panna. Ambrosius tunneb tööd, teist niisugust õpetajat polegi. Olge saatusele tänulik, et tema juurde sattusite.»

«Ma olengi ennast kokku võtnud!» vastasin haavumusest väriseval häälel. «Eile... Ja tänagi olin valmis, kuid mind ei lasta tööle ligi!»

«Niisugust poja pole mulle vaja!» kordas sepp tusaselt. «Mina teen tööd, tema vahib niisama, näpib tuld, mängib vasaraga. Eile pidi mul silmnäo segi lööma. Ei vaata, kuhu virutab! Pilli mängima, preilidega trallima — seal võib ta mees olla, aga siia ei kõlba! Mina, vana mees, ei hakka talle küll palka välja teenima!»

«Pole palunudki!» hüüdsin lõkendavi palgi.

«Miks te nüüd seal lattide peal konutate?»

«Sepp ei võta tööle. Lükkas mu alasi juurest kõrvale.»

«Sellepärast istute hommikust saati seal?»

«Ei istu hommikust saati — keskhommikust!» vastasin tõredalt. Inseneri nägu tõmbus pilve.

«Direktor saatis ta sinu juurde,» tähendas ta Ambrosiusele.

«Mis?»

«Metsberg saatis poisi eile sinu juurde abiliseks ja õpilaseks,» kordas Potman kannatlikult.

Sellest meeldetuletusest muutus sepa nägu järsku hoopis teiseks. Mesimagusaks, nagu öeldakse.

«Jah, jah,» kostis ta teenistusvalmilt.

Muigasin tahtmatult.

«Miks te hilinesite?» nõudis insener.

«Sisse magasin.»

«Te pole vist harjunud kella kaheksaks tööl käima? Kool hak-

kab ju ka kaheksa pihta, kuidas te seal läbi saite?» Ja edasi: «Kas teie lõite keevitaja Allveel pea lõhki? Tuleb teile järsku hoopis miilits tuua. Tulete meile tööle ja kukute kohe kaklema!»

«Mis?» hüüdis Ambrosius.

«Sinu õpipoiss lõi keevitajal pea lõhki.»

«Kae kuradit!» pomises sepp mind altkulmu sihkides. «Või kakleja kah!»

«Ei löönud mina.»

«Kes siis lõi? Töö seisab keevituse taga.»

«See oli teine mees. Neil oli armukadeduse konflikt.»

«On aga tegelased!» tõmbus peainsener tagasi. «Armukadeduse konflikt! Kuid töö seisab tema taga... Õppige õigel ajal tõusma, noormees, meil ei saa nii, et tuled, millal heaks arvad, või jätad hoopis tulemata.»

Ütles ja läks minema.

Lõunatund. Ambrosius võttis mütsi peast, kraamis pluusi rinnataskust lagedale suure karmiinpunase kammi, vedas sellega läbi juuste. Seadis kaheksakandi hoolikalt pähe, et juuksed oleksid kõik ilusti mütsi all koos, võttis laualt, kus olid töökäsud ja tõmp tindipliiats, tühja kummikorgiga piimapudeli ja lõntsis sepikojast välja. Minule ei lausunud ta musta ega valget. Vaatasin, kuidas ta kadus õuel roostepunaste radiaatorite virna taga silmist. Läksin järele: kuhu ta läheb? Tatsas väravast välja, pööras tänavale.

Kiirendasin sammu.

Oige küll, seal oli ju kiosk: limonaad, kompvekid. Ta võttis kaks pudelit moskva kalja, valas ümber oma liitrisesse pudelisse ja pööras tagasi.

Ostsin paki «Kroketi» küpsiseid — midagi tõhusamat seal polnud.

Istusime kumbki oma nurgas, pidasime lõunatundi. Sepp nosis võileiba vorstiga ja rüüpas suurest pudelist kalja peale.

«Präänikud nüüd mõni toit,» urises ta põlglikult, nähes mind küpsiseid näksimas.

«Brek-kek-kek-kek-keks!» hüüdsin vastuseks.

Ta heitis minu poole iseäraliku pilgu.

Kuid alasi juurest mind eemale ei tõrjunud. Laskis mul armulikult vasarat viibutada. Püüdsin kõigest väest, et löögid tuleksid ühtlased ja asjalikud. Hõlpus see polnud.

Kogu õhtupooliku töötasime tummalt, vahetamata ainsamatki sõna.

Ainult umbes kella nelja paiku köhis ta pikalt ja põhjalikult, puhastades kopse ja kurku rauavingust.

XI

Üks tüdruk seisis lävel.

Sale, kiirgavsiniste silmadega. Nagu ilmutus.

Tõusin kohmetult püsti.

«Tere! Airi oli eile oma räti siia maha unustanud,» ütles ta mind vaadates.

«Räti?»

«Jah, tal oli roheline rätt.»

Me tuba oli jälle nii korratu — laual eilsed joomingujäljed, õhk paks ja läppunud. Mul oli piinlik.

«Tere!» pomisesin.

«Teie olete vist Kalju. Marge ütles, et uus poiss saatnud ta ilusti koju.»

«Tal tuli põgeneda läbi akna.»

«Minu nimi on Anne. Olen Airi ja Margega ühes toas. Kuidas teile ühiselamus meeldib?»

«Tuleb leppida sellise eksisteerimisvormiga. Aga teile?»

Ta raputas oma kastanpruuni pead.

«Põrmugi ei meeldi. Niipea kui kuhugi toa saan, olen siit läinud.»

«Võtke mind ka kaasa.»

«Teid?» tegi ta suured silmad. Siis punastas.

Vaatasin talle otsa.

«Te olete muusikamees?» noogutas ta «Hohneri» poole.

«Pisut mängin. Enda jaoks.»

«Kui enda jaoks, siis ka teiste jaoks.»

«Teile,» vastasin temalt pilku pööramata. «Ainult teile.»

Ka tema ei pööranud minult oma kiirgavat pilku. Silm jäi silma kinni ja andis sädet.

«Olete Tartu poiss?»

«Jah.»

«Miks elate siis ühiselamus? Siin on need, kes kaugemalt pärit.»

«Olude sunnil tuleb olla. Kuni jälle kodu tekib. Kui tekibki...» Pöörasin jutu mujale. «See rätt, kui ta peab siin olema... Kohe vaatame.»

Asusin otsima.

Rätt oli Helduri voodi ja seina vahel maas. Raputasin selle tolmust puhtaks, ulatasin Annele.

Ta võttis räti, kuid ära ei läinud. Seisis ja k i i r g a s. Oli, nagu oleksin teda tundnud juba väga ammu.

«Mängige mulle üks ilus lugu!»

Mõtlesin, mis kõige paremini sobiks.

Samas läks uks lahti ja tuppa ilmus pikka kasvu kõhn mees. Pilk, millega ta tüdrukut mõõtis, ei meeldinud mulle. Ta teretas

ja astus meie ühise riidekapi juurde. See oli vist Oss, keda ma polnud näinud.

Meie kahekesi-olek oli rikutud.

Anne lausus nägemist ja läks.

«Semmid raamatupidamise plikaga!» ütles pikk mees kapis tuhlates.

Vastasin peaaegu vihaselt: «Ta tuli asja pärast!»

«Asja pärast ikka! Võta ette, see on täitsa eit! Minule jääks pisut nooreks, aga sulle on paras. Mina tarvitan küpseid naisterahvaid. Mida varem eitedega pihta hakkad, seda rohkem jõuad mõnu tunda. Muud siit elust nagunii ei saa!»

«Kas tõesti?» küsisin pilklikult.

«Nii tõesti, kui mina olen Osvald Merikann. Naiste tagaajamine on ainuke eraettevõtlus, mille pärast praegusel ajal pahandust ei tule.»

Ning ta hakkas hoogsalt vilistama «Sonny-boyd». Küll mitte päris õieti, kuid minu asi polnud teda parandada ega õpetada.

Siis tuli meile see linalakk, kes õhtul oli aknast välja vaadanud ja keda teised kaardimängijad olid Jokkeriks nimetanud. Ta palus soola ja triikrauda.

«Tahad triikrauda sisse soolata või?» naeris Oss. «Elektrimehe asi, tea, mis välja mõtled!»

Jokker irvitas. Seejuures paljastus ta must katkine esihammas.

«Aksel tõi kotitäie kartuleid,» ütles ta. «Keedame võimsa laari! Sul vedas, Oss, et polnud hommikul kodus. Metsberg käis isiklikult üles tagumas. Olime just magama kobinud.»

«Või kohe ise tuli tööorje põhust välja lõõma?»

«Lubas kõigile käskkirja teha.»

«Küsis ka teie järele,» tähendasin treialile.

«Kas tuul puhub või sant laulab, mul ükskõik — tehku või kolm käskkirja!» oli Oss suureline. Siis osutas minu poole: «Näed, uus mees! Pilli- ja naistemees. Tulen koju, vaatan — juba esimesel päeval eit tuppa toodud.»

«Noo!» tegi elektrik mind uudishimulikult uurides.

Punastasin. Pobisesin:

«Ta tuli Airi räti järele...»

«Räti järele ikka! Hilpudest see algabki,» arvas Oss. Ja Jokkerile: «Sa tead küll seda uut kontoriplikat, Anne või mis ta nimi on?»

Elektriku nägu võpatas. Järsku heitis ta mulle kurja pilgu.

«Ah see! Või nii!» mõmises ta kõlatult. «Kuule, Oss, ma võtan teilt siis soola!»

«Palun!»

Näitasin käega kapi otsa.

«Triikraud on seal!»

«Näen isegi!» kähvas Jokker tigedalt.

Nõnda oli mu tutvusringkond laienenud ühe päevaga kolme inimese võrra.

XII

Lõunatunnil istus Ambrosius seina ääres kastil ja pani tehtud töid kirja, sigaret pika merevaigust pitsi otsas. Mina troonisin muidugi eemal oma rauahunnikul, mis vältimatult kuulus selle sepikoja juurde ÷ kui üksjagu materjali otsa sai, ilmus kohe asemele uus; oli hea nurgast võtta, kuigi raua siin hoidmine oli ohutustehnika eeskirjadega vastuolus.

Ääsi ääres teiste hulgas oli ka Jokker. Ta oli tulnud plekksepp Pika juurde elektrikilpide pärast, mida see oli talle oma töötoas meisterdanud. Minu poole muidugi ei vaadatudki.

Plekksepp, valkjate traatvurrudega mees, tõmbas suitsu ahnelt kopsudesse ja laskis siis sealt jaopärast välja.

«Sina, Kiird, oled peen miis!» susistas ta lukksepale, kellel üks silm vahtis kõõrdi. «Tegid koloošišt vehkat, tulid linna lukušepaameti piale. Sinuga kokku on nüüd meie konturiš kümme endišt perššekukkunud juhatajat, ešimiišt ja tirekturit. Ma lugešin ükšpäev kokku.»

«Jah, vaatasin, ega siin pikk pidu ole — trellid hakkavad paistma. Soo oli vett täis, hein jäi tegemata, rahvas võttis viina.»

«Šiš olid täiššabutaašnik!» naeris Pikk.

«Seda sõna ei kasutatud, aga rajoonis sõimati kere kuumaks küll. Mis ma teha sain? Tööjõudu vähe, nelisada hektarit põllumaad. Organiseeri seal, kuidas tahad, jõud ei käi lihtsalt tööst üle. Üks traktor tuli MTJ-ist, seegi lagunes keset kõige kibedamat tööaega ära. Vana «Deering», polnud kuskilt tagavaraosi saada.»

«Kas maja'jäi sul maale alles?» küsis Ambrosius.

«Mul ei olnud oma elamist. Ma ju ka linnamees. Sõja ajal läksin maale.»

«Mis?» hüüdis sepp.

«Olin ühe kingsepa juures korteris,» ütles lukksepp valjusti. «Käisin jalgrattaga sealt tööle.»

«See töö, jah... Mõnel on see nii veres, et iga mats, mis ta paneb, läheb õigesse kohta nagu tellitud.» Ambrosius võttis suitsupitsi suust, kõhis kärinal, pani «Priima» pakist uue sigareti otsa, võttis plekksepalt tuld, mahvis ja puhkis tükk aega, enne kui suitsu põlema sai, tõmbas siis mõnusa mahvi ja jätkas mõtlikult: «Teisel, tee mis tahad, ei tule kuidagi välja, vasar väntab käes nagu lambajalg, mitte ei kuku sinna, kuhu tarvis. Minu isa oli nelikümmend aastat mõisa sepp, mul oli juba karjapoisieas pealelöömine selge. Seda polnudki vaja õppida, see oli iseenesest käes.»

See oli mõeldud minu torkamiseks.

Aga enne kui jõudsin midagi öelda, kostis plekksepp Pikk naerukil näoga:

«Sina olid šündideš meišter.»

«Juba hällis suurmeister,» pistsin nurgast vahele.

Kiitusest segaduses, pilget mõistmata, nii et mul hakkas temast päris kahju, pomises sepp:

«Mis ma nüüd... Aga iga töö olen ära teinud, mis on elus ette tulnud.»

«Kaš kirbule oled rauad alla löönud?» küsis plekksepp.

«Pole keegi tellinud.»

«Kui näitušekš tirektur tulekš ja tellikš šult, noh, ütleme šada kirburauda?»

«Sajast ei saaks midagi. Tal neid tarvis musttuhat,» arvas nüüd Jokker, kes senini oli vaikinud.

«Mis?»

«Kušt šina šakšte ašju tiad? Oled ša tema pool koduš käinud?»

Elektrik läks tõredaks.

«Ära karda, ei lähe ka kuldraha eest! Olgu tal seal kirpe, täisid või satikaid. Mina ülemustega ei õlenda. Selleks on siin teised.»

«Mis?» ei kuulnud Ambrosius jälle.

«Sina läheks küll, kui aga kutsutaks. Seda on su näost näha,» ütles Jokker nüüd sepale südametäiega.

Kas polnud lugu nii, et plekksepale ta ei julenud vastu hakata, kartis selle teravat sõna ja valas siis oma meelepaha välja sepale, kõva kuulmisega vanale mehele? Peapõhjus olin muidugi mina.

Laususin:

«<<Kord Päitsik puskis Punikut, kes teab, mis tulu sellest saada ihkas?»»

Kõikide näod pöördusid minu poole — rauamäele.

«Mis lehmad need on?»

«Seal valmis on veel Kirjak ka,» ütlesin.

Otsenagu meeste ees vabandades lausus sepp:

«Poja ajab vahel imelikku juttu...»

«See on peast soojaks läinud,» ütles elektrik õelalt, temale olin ma pärast soolaküsimist ainult «see», nimeta, eata, soota ja lõhnata ainetomp.

«See tähendab, et direktor puseb seppa ja sepp pealelööjat,» seletasin, märgates, et nad sellest nagunii muidu aru ei saa. «Direktor on Päitsik, sepp Punik, ja mina kui ametiredelil kõige madalam, järelikult Kirjak, keda igaüks võib togida. Muu hulgas ka elektrik Jokker, kes ei tea isegi seda, mis on elektrivool. — Kõik on väga lihtne ja loogiline.»

«Soe mis soe!» turtsatas Jokker. «Mina ei tea, mis on elektrivool!?»

«Seleta ära, kui nii kange ja tähtis oled!»

«See on pinge. Ja voolutugevus. Ja takistus.»

«Jah, aga mis asi ta ise on?»

Piinlik vaikus.

«Kust ma süüa saan, kui rahakopika maha joon!»

«Klappima peab! Mis sõber sa muidu oled?»

Aksel tuli meie tuppa.

«Undikarjan piät uluma: uhhuu-uu. Muidu süvväss ärä.»

«Ma ei tule!»

«Tuled küll!»

«Jätke mind rahule!»

«See ei lähe!» hüüdis müürsepp ja ta rõugearmid läksid punaseks.

Poolvägisi vedasid nad mu kaasa.

Ühelt poolt hoidis mul käe alt kinni Reino, teiselt poolt torulukksepp; olin otsekui pihtide vahel.

Hakkasin vastu rabelema.

«Ei, ma siiski ei tule. Meil pole võrdsed võimalused!»

«Mis sa puhud! Me kõik oleme võrdsed!» hüüdis müüritöömees ja trummeldas hoogsalt endale rusikaga vastu rindu, et rinnakorv kõmises ja vastutulev vanem daam pidi ehmunult eest ära sõiduteele astuma. «Keisri velled!»

«Ma ei tule! Ei!» ajasin sõrad otsustavalt vastu.

«Niimoodi sõpradega ei räägita!» tänitas Jokker. «Meie võtsime su oma kampa ja sa hakkad vastu.»

Ning ta tõukas mind jõhkralt tagant.

Oleksin võinud end lahti rabelda, kuid ei tahtnud nendega lõplikult tülli minna. Ka oli imelik keset tänavat päise päeva ajal kraaklema hakata.

«Alla «Volga» lainetesse ujuma!» lärmas Jokker. «Taldriku pealt sööma!»

Restorani ees korraldas ta:

«Nüüd täies koosseisus edasi. Üks laud on meie.»

Koos Reino ja Kiindokiga astusid nad ees sisse. Aksel pidas minul silma peal ja hoidus seetõttu minu selja taha.

Kuid uksehoidja ei lasknud mind sisse.

«Nende riietega ei lähe.»

«Melless?» puuris Aksel oma vesisinise pilgu uksehoidja lõtva näkku ja tõmbas taskust pruuni lipsu. «Paneme taa ette, õkva tõne tegu.»

«Määrib tahmaste riietega meie mööbli ära.»

Aksel hakkas mulle valmisseotud lipsu üle kõrvade kaela vedama.

«Ärge proovigegi, nende riietega ei lähe,» jäi uksehoidja kindlaks. «Need ju tööriided.»

Torulukksepp läks tigedaks.

«Mes tost! Me kõik tüüinemise! Taa poiss om me sõber. Kas te jätäss oma sõbra usse taade? Noh, kuiss om?»

Reino pilgutas silma ja tegi peaga uksehoidja selja tagant meeleheitlikke liigutusi: tulge aga, ärge tehke väljagi!

Kuid kõhukas uksehoidja seisis ees nagu müür.

«Noh, mis on?»

«Ei midagi. Astuge tee pealt eest ära. Tööriietega restorani minek on keelatud.»

«Vast iks kuidagi võiss . . .»

«Ei! Mis te mangute?»

Aksel kihvatas.

«Mia ei mangu! Mia ole tüümiis, endine talupidäjä. Me paneme tälle paprė ala, kui ta istuss, sis ei määri te toredat müüblit ärä!»

«Kas ma pean miilitsa kutsuma või?» käratas uksehoidja.

«Ärge nüüd nõnda,» rahustas Reino teda selja tagant. «Olge ikka maru mees, laske meie sõber sisse. Küll me oskame tänulikud olla!»

«Teil pole siin midagi käsutada!» lõikas uksehoidja.

«Küll om lugu!» pahandas torulukksepp. «Miiskond jääss õredass. Nigu lõukoer vastan!» Siis uksehoidjale ähvardavalt: «Küll ma piä te näo meelen!»

«Pidage, pidage,» vastas too rahulikult. «Mind tunnevad paljud. Ilma minuta siit nagunii sisse ei saa.»

«Me viskame kolmelise.»

«Ei aita.»

«Me viskame viielise! Noh!» pilgutas Aksel silma.

«Ei aita! Administraator tuleb mulle kallale, kui olen inimese niimoodi sisse lasknud.»

«Talupidäjä viskass kümme!»

«Ei tule kõne allagi!»

«Üle laipade kah ei pääse?»

«Ei.»

Urisedes toppis torulukksepp varulipsu taskusse ja kadus restorani.

Uksehoidja takseeris mind vilunud pilgul.

«Nende riietega, kahjuks, ei saa tõesti! Ärge olge laisk, noormees, et tulete otse töölt restorani. Minge koju, pange uued riided selga, siis olete noobel noorehärra, võite oma sõprade seltsi tulla!» ütles ta isalikult.

«Pole kodu ega uusi riideid!»

Pöörasin järsult minekule.

Kuid kõrval, «Saluudi» vaateakna ees, sammaste vahel, võpatasin seisma. «Rong sõidab itta». Plakatil olid suured sinisesse uduvinesse mähitud metsad, kaugel nende taga ja kohal koidukumas terendavad mäed. Võbistasin õlgu, kuigi oli alles septembrikuu õhtu. Ja-jah! Mis siis imestada, et uksehoidjal tuleb olla isalik — isa asemel, kes . . . Ja korraga haaras mind soov astuda sisse, võtta pilet, minna vaatama, kuidas seal elatakse. Siis järsku taipasin, et näeksin ikka ainult kino, mitte tõelust.

Ruttasin edasi.

Nelja- või viieaastasena olin käinud emaga esimest korda siin kinos; siis oli see «Ateen». Pärast filmi oli ema seal tassi kohvi joonud ja ühe tädiga rääkinud, küllap oli minulegi midagi tellitud, aga mida, polnud meeles. Sõja ajal oli seal olnud tšekisöökla, ka siis olime seal käinud. Kas oleksin ma tollal võinud mõelda, et ükskord on asjad niikaugel, et mind ei lasta siia sissegi, kuna näen välja nagu mõni pätt või paadialune?

Läksin läppunud õhuga ühiselamutuppa, viskasin riietes voodile pikali, panin käed pea alla.

Tegelikult ei tahtnud ma sinna restorani minna, teised vedasid kaasa.

Nagu ma ise ei teaks, kus mu koht sellisena on!

Kuid ikkagi oli paha. Mind oli alandatud.

Ja mitte minu süü pärast.

Kas polnud ma liialt kiirustanud ja tulipalavalt siia tööle tulnud? Ehk oleksin pidanud veel vaatama ja kuulama, paremaid tingimusi otsima? Mitte ennast nii odavalt müüma, kui kasutada Eduardi, tolle igavese viili ja elukunstniku sõnu? Kas aga palju paremaid võimalusi oligi, polnud ma ju mingit ametit õppinud? Neljakümne üheksanda aasta kevadel olin kinni haaranud võrdlemisi heapalgalisest otsast kaubabaasis, kuna ei tahtnud jääda haiglase sõtse kaela koolis käima, Eduard oli tal niigi ülal pidada. Kuid selge oli seegi, et seal edasi olles oleks ma võinud jäädagi mustatööliseks, laadijaks, kaubakärutajaks.

Või oleksin pidanud astuma hoopis tööstuskooli? Kuid sellel oli nii halb maine, tööstuskooli poisid kaklesid, terroriseerisid kogu linna, korralikud inimesed hoidsid eemale nii koolist kui selle kasvandikest. Ja kas polnud ka üheksa klassi sellise kooli jaoks juba pisut liiga kõrge haridus?

Ühest keskkonnast teise, õppurist töölispoisiks. See oli suur vahe. Seda võis tunnistada või mitte, kuid olemas see oli. Seisuslik vahe. Keskkoolist püüti edasi ülikooli, kuid tööpoisil — mis perspektiiv oli temal? Päevast päeva üksluiselt rauda tagumas, treimas, plekki väänamas — ja kas nõnda kogu elu? Arusaamadki olid hoopis teised kui eelmises keskkonnas.

Selles hallis majas, kust ei kadunud haisvate sokkide ja õliste tööriiete hais, kus seintel oli vahelduva eduga peetud võitlust lutikatega ja koridorinurgas mustasid rottide näritud augud, mida Sihver aeg-ajalt puupunnidega kinni lõi, oli nüüd mu kodu. Tuul undas akna taga nii lohutult, nagu oleks kogu Tartu nukrus siia äärelinna väljale kokku kogunenud.

Tuul puhus ja rott järas ragistades järjekordset auku.

Süda ei saanud rahu. Pilk oli pilku kinni jäänud, ühed silmad kiirgasid minusse.

Mida teadsin Annest?

Ainult seda, et ta olemas oli.

Pimeda taeva all, äärelinnas, ühiselamutoas.

Tõusin voodilt, panin kingad jalga.

Tühjad pudelid, need armetud, kõlksatasid kapipõhjas. Riidepuult pintsakut võttes olin neile kogemata jalaga külge löönud. Jah, see kehv kulunud kuueke! Tookord, kui ma pinginaabri sünnipäevale läksin, oli mul seljas korralik ülikond, kuid juba aasta pärast oli see nii kitsas, et ainult ragises, kui püüdsin teda selga tõmmata; püksid olid needsamad, ainult lühikeseks jäänud; altpoolt polnud mu kasvamine nii tormiline olnud kui õlgadest.

Lõin kingad läikima. Seegi parandas enesetunnet.

Ja lõpuks oli mul laias maailmas seikleva onu pill. Nooh! Iseenesest polnud mul veel häda midagi. Astusin reipalt koridori. Rott ragistas ikka veel. Põrutasin mõned korrad jalaga vastu põrandat: kas jääd vakka või ei jää! Ei jäänud. Oli selles majas harjunud kisa, kära, jalgade trampimisega — kohanenud.

Ma polnud varem kunagi naaberbarakis käinud ega teadnud, kus tüdrukud elavad. Üks vanem naisterahvas tuli väljast, lubjased tööriided seljas, kõsisin temalt järele. Juhatas mu otsapoolsesse tuppa.

Koputasin, astusin sisse, elevil ja kohmetu.

Keset tuba, kummargil pesukausi kohal, pesi Airi pead, pikad juuksed veest tumenenud. Marget polnud näha, Anne triikis ümmargusel laual seelikut, voodilt võetud roheline tekk alla pandud. Oli argipäevaõhtu.

«Palun vabandust, et sattusin siia pisut ebatavalisel ajal. Pealegi ette teatamata.»

Rõõmsalt ütles Anne:

«See on sinust väga tore, et tulid.» Punastades parandas ta ennast: «Et te tulite.»

«Jäägu peale: sa tulid. Tulin mängima. Nagu ükskord lubasin.»

«Oi, ma hakkasin just pead pesema!» häbenes Airi.

«Mis sa kardad! Kalju on omainimene,» rahustas Anne teda. Nende sõnade eest olin talle tänulik.

«Pillimäng on pidulik toiming. Peapesemine on nii tavaline, ei sobi,» mossitas Airi armsalt ja korraga ma taipasin, miks see luider plika on müürsepale südamesse hakanud: temas oli midagi väga kodust.

Kuid mitte tema pärast polnud ma siia tulnud.

Vahepeal, sõtse juures, oli pillimäng unarusse jäänud. Mul polnud rõõmu — kogu see vanemate lugu, samuti koolist ärajäämine olid mõjunud halvavalt, hinge näris nukrus ja igatsus, ei saanud kuidagi harjuda ega uude olukorda sisse elada — mis seal veel pillimängust!

Nüüd aga tundsin, et rõõm pole maailmast kadunud, vaid helab

«Hohneris» ja kohab minus endaski. Sõrmed lippasid klahvidel, meeled hõiskasid.

Sest rääkisin Annega. Temaga, kelle juures mu mõtted nüüd aina viibisid. Rääkisin pillihäälel, muusika sõnadega.

Sellest, mille väljendamiseks mul endal üha nappis sõnu.

Või kas oligi niisuguseid sõnu üldse olemas?

Helid olid nii mahukad, nii hõlmavad, selgitasid mulle endalegi mind ennast. Unistused kandsid mind kaugele ja kõrgele — tähtede poole, mida küll läbi vihmamärja akna ega paksude pilvede ei paistnud, kuid kuskil olid nad ometi olemas ja ma lootsin neid näha.

Ja Mõki läks Piritalt merele oma väikse valge süstaga — mis siis, et ma polnud merd veel kunagi näinud. Selgesti nägin väikest rõõmsat Mikit oma valgel alusel. Nägin teda jälle tagasi tulevat, ja siis oli tal minu raske vasar õlal. Miks, ma ei tea, kuid kujutluspilt oli selline. Ning kuskil punavalge vahvärgiga maja kõrges mansardis ootas teda igatsev sinine silmapaar.

Pilli tagant Annet silmitsedes mõtlesin: parem jäägi helisse, haju õhku, kui et argielus labastud!

Südaöösel, kui restoran kinni pandi, saabus sõjakalt käratsev meestejõuk tagasi. Kõik olid kõva auru all, trampisid valjusti jalgu, otsekui prooviksid koridoripõranda vastupidavust, lärmasid ja üritasid laulda, millest aga midagi välja ei tulnud, sest peale ühe-kahe esimese rea ei tahtnud ühegi laulu sõnad meelde tulla. Uksed paukusid, maja oli korraga täis elu ja tõttamist, kõrvaltuppagi tekkisid kärisevad hääled, Kiindok nõudis peenikese häälega kelleltki oma patja. «Kiindok kiunub,» oleks öelnud müürsepp.

Pikkamisi lagunes üldine müratasut saarekesteks; mehed olid tubadesse laiali vajunud ja seadsid ennast magama, et hommikul kassiahastuses töökotta komberdada — jätkama elu ja tööd.

Kuid korraga läks kisa ja kära koridoris jälle suureks. Oli kuulda, kuidas tubadest välja joosti, ringi rahmeldati ja midagi seletati. Kuskil taoti vastu ust. Kas oli võti kadunud või magas keegi sees ega tõusnud avama?

Läksin koridori vaatama, mis seal lahti on.

Reino tagus sõrmenukkidega Evald Aadama uksele.

«Üles, munajoodik!»

Tema kõrval seisid Kiindok ja Jokker; elektrik lõi käega takti ja teised lõugasid laulda:

«Karga välja, karga välja, munajoodik,
Aadam, Eeva ühes isikus!»

Mind märgates karjus Kiindok:

«Soa-poiss, too lõõts siia! Teeme kontserdi, mis on kontsert!»

Raputasin pead.

Aksel Matsmann oli endal lipsu eest ära kiskunud, särgikrae

nurgad vahtisid pintsaku alt välja nagu hagija kõrvad. Erinevalt teistest ta ei laulnud ega karjunud, vaid naeris vaikselt omaette ja vehkis haralisõrmise käega oma punetava näo ees. «Talupidäjäl ei ole õhku! Liina ving matt enge kinni,» kordas ta. «Talupidäjä tege nalla... Tuuperäst, et Talupidäjä mõist nalla. Talupidäjä om täpselt täis!»

Kära ja müra peale tegi komandant Sihver oma ukse ettevaatlikult lahti ja vaatas aluspesu väel välja.

«Poisid, mis teil arus on? Pidage ometi piiri!» keelas ta, kuid ta häälest kostis läbi lootusetus — manitses vaid moepärast.

«Mis sa, vanatoi, prääksud!» karjus Jokker ja juba lendaski mingi jäme polt raksatades vastu komandandi ust, lüües sinna krammi.

Nõndaks, raudsed asjad olidki juba lendu lastud.

Vanamees ise oli saanud viimasel silmapilgul pea ukse varju tõmmata, kust see sel õhtul enam nähtavale ei ilmunud.

«Poisid, pidage, avame teise rinde ka!» leidis Jokker. «Ma lähen välja, võtan akna käsile, teie pange siin edasi.» Minule vaadates tähendas tuhmilt: «Soa paneb lõõtsa lõugama!»

Mitte «see» nagu tavaliselt, vaid «Soa»! Suur armulikkus küll!

«Mulle ei meeldi see lärmamine põhimõtteliselt,» ütlesin.

«Põhimõtteliselt!» põlastas elektrik. «Põhimõtteliselt võime siin mõnele mehele ka pimedat teha!»

«Ma teen valget vastu!»

Heitis mulle imestava pilgu ja ruttas õue.

«Kohe saate nalja näha!» piiksus Kiindok. «Väljas avatakse teine rinne!»

Jokker oli jõudnud õues Evald Aadama akna alla ja täristas seal sõrmedega vastu ruutu. Sees hakkas müürsepp uue hooga, endal kuri irve näos, käte ja jalgadega uksele prõmmima. Ime, et nõrk lauduks veel vastu pidas. Kogu maja vappus ja värises, müra oli kohutav. Nüüd lõi Kiindok takti, Jokkeri asemel röökis Reino:

«Karga välja, karga välja, Eeva-Aadam,
kae, kas munad mädanevad . . .»

Õnnis naeratus näol, oli märatsejate juurde ilmunud Aksel, jalgadel tuikudes, nimetissõrm püsti, pomises ta: «Talupidäjä tege nalla. Talupidäjä mõist nalla!» Läks Reinole päris nina alla; Kiindok tõmbas ta eemale, et ta ette ei jääks.

Korraga lükati uks lahti ja lävel seisis vihast vabisev Evald Aadam, näost valge, helkiva teraga kirves käes.

«Kaua te mind siin piinate!! Kas te . . .» Enesevalitsemist lõplikult kaotades virutas ta kirvega huupi poiste sekka. Hoop vuhises Aksel Matsmanni kuklast paari sentimeetri kauguselt mööda.

«Ärä Talupidäjät ärä tapa,» jõmises see.

Poisid ehmusid kaineks.

Evald oli ise ka ehmunud, kadus oma tuppa.

Ainult Jokker põristas akna taga edasi ja karjus roppe sõnu, aga et teda enam seestpoolt ei toetatud, jäi temagi peatselt vait.

XIV

Heldur tuli köögist, valge side pea ümber, rasvapritsmeid pilduv härjasilmapann käes.

Reino irvitas:

«Oleksin pidanud sulle selle lopsu panema töökojas, töö ajal. Siis oleks see käinud tööõnnetuse alla ja sada protsenti nagu niuhti välja mąkstud. Oleks sellest nüüd hoopis rohkem lõigata.»

«Ütlesin, et kukkusin jommis peaga vastu tsementtrepi astet. Kodus rääkisin sedasama.»

«Meil pólegi siin niisugust,» teadsin mina.

«Ei ole jah, aga kust nemad seda teavad. Ja mis see nende asi! Pea on ju minu oma. Üks väheseid asju, mis on tõesti minu oma!»

«Kõmiseb kui tühi hapnikuballoon, aga peaasi, et oma,» irvitas Reino.

«Poisike! Hapnikuballooni ei tohigi põrutada! Eeskirjad ei luba. Mis sina keevitamisest tead!»

«Mis sa hoopled oma keevitamisega! Ena mul asi! Sussitad niisama! Kui kõvasti peale puhuda, on su keevitatud torud kahes lehes!»

«Poi-si-ke! Ise oled kahes lehes!» võttis Heldurgi tuld. «See müür, mis sa seal kokku plötserdad, on nagu pask, tuul puhub ümber! Haltuura! Mina vajuks niisuguse töö pärast häbipunast maa alla!»

«Haltuura! Häbipunast! Kalkar! Tule objektile vaatama, kuidas tehakse head tööd!»

Ja müürsepp raksatas kahvlivarrega vastu lauda.

«Ära siis sellepärast söögiriistu lõhu! . . . Soa-poiss, tule ka sööma,» kutsus keevitaja. «Tule, tule, ära häbene!»

Kõheldes nihutasin enda laua äärde.

«Pane munale pihta!» Heldur ulatas mulle kõveraks painutatud haruga kahvli. «Reino kangutas sellega õllepudelit lahti.»

«Ei kangutanud pudelit. Hoopis viksikarbi kaant.»

«Taga targemaks! . . . Võta siit võileiba ka.»

«Kesine lõuna, nagu ta on,» põlastas müürsepp.

«Mis sina prääksud! Need on minu munad.»

Reino õiendas kahvlitäie munarooga leivakooriku abil suhu.

«Sinu munad on püksis.»

«Poi-si-ke! Need on meie kanade munad maalt, isatalust.»

Tükk aega sõime vaikides.

Oli piinlik, et keevitaja oli mu sööma kutsunud, mul polnud talle midagi vastu pakkuda ei täna ega ka homme.

Siis tuli Heldurile vana kiusutuju peale.

«Ma löön sult Airi üle!» lausus ta müürsepale otse näkku irvitades.

«Sa kuradi kalkar!» möiratas Reino pungis suuga. «Siis jäta oma eluga hüvasti!»

«Ei jäta midagi. Airi on tore tüdruk. Ma ise rautan ta ära, ei lase sind löögilegi.»

«Seda sa ei tohi.»

«Kes mind keelata saab? See inimeste omavaheline asi. On ju, Soa-poiss?»

Neelasin suu tühjaks.

«On ikka,» kinnitasin. «See on kokkuleppe asi.»

«Kokkuleppe?» möirgas müürsepp ärritunult. «Kuidas see siis kokkuleppe asi on, kui sa minu pruudi ära rautad?» Ärritusest läks tal nägu punaselaiguliseks.

«Hea tüdruk mekib mitmele. Miks sa arvad, et ta ainult sulle peab kuuluma? Sa räägid nagu mõni omanik.»

«Ta lihtsalt peab.»

«Kes see peati peale pani?» kiusas keevitaja edasi.

«Ta peab kuuluma ja jutul lõpp!» Reino põrutas rusikaga lauale. Pann põrus kõlahtades vastu lauavineeri üles.

«Ära sellepärast veel laamendama hakka!»

Laususin lepitavalt:

«Paneme nüüd rahupiibud tossama!»

«Paneme tõesti!» toetas Heldur.

Oli ka viimane aeg; sõna tuli sõnast, pea riidki ei võinud puhkeda.

«Mina pole vihane olnudki,» teatas müürsepp, endal käed ärritusest värisemas. «Ära sa niisugust juttu enam aja! Tead, lähme kõrtsi. Ma teen sulle välja! Vajutan su «Volgas» vee alla! Võtame plikad ka ligi! Peale Airi on seal veel kaks totsi. Sina, Heldur, võta Anne, Soa-poisile saab Mops, see sobib talle hästi, Kaljule paras musirull. Noh, lähme, praegu pole veel hilja!»

«Mina ei tule. Mul pole . . .»

«Oled ka munajoodik või?» heitis Reino mulle kõvera pilgu. «Poleks arvanud. Pillimehed on ikka täis elumehed.»

Keevitaja lohutas mind.

«Mis sa nutad! Aumeeste mäng! Kes kutsub, see maksab.»

Tema muidugi ei teadnud, kuidas oli nädalapäevad tagasi üks samasugune retk lõppenud.

«Mind ei lasta ju sisse!»

«Ah jah! Aga — sa tõmba siit kapist mõni ülikond selga. Ossil neid kaks.»

«Ei, ma siiski parem ei tule.»

Nemad muidugi läksid. Oli neil ju leppimine käsil.

Et Annèt kodus ei oleks, kui nad sinna lähevad!

Oss ilmus koju — tema kohta üsna ebaharilikul ajal.

Kohe asus ta nägu kreemitama ja oma hõrenevaid juukseid briljantiinitama. Nende toimingute järgi võis arvata, et ta oli kodunt läbi tulnud vaid selleks, et ennast kahe kohtamise vahel kohendada ja värskendada. Tema öökapp lõhnas kui juuksuriäri, ta pressitud ja harjatud ülikonnadki kapis levitasid magusaid lõhnu; meie rauatööhaisuses toas oli see lausa haruldane. Peenem kui teised oli ka Oss ise, peenem, pikem ja vanem, lähenedes kolmekümne viiendale eluaastale.

«Mis sa muretsed!» ütles ta taskupeegli ees juukseid siludes. «Tegutse! Kuniks elu! Tahad, ma soovitan sulle mõne eide, mul on häid kandidaate. Naise südame võitmiseks on kõige tähtsam väline lihv, kõrgema klassi siledusaste. Eite ei huvita sinu mõttetarkus ega hing, ainult sulestik. Kui see läigib, on asi klatt.» Mõnulevalt laksutas ta keelt. «Siis on ta sinu oma. Sulestik ja suuvärk, need vallutavad iga kindluse. «Su rinnad kõrged nagu tornid . . .»» ümises ta. «Mina hakkasin hilja peale, olin üheksateist aastat vana, kui esimest korda Pärnu rannas naist sain. Mõtlesin: mis nüüd saab! Aga eit ootaski, et teda võetaks. Selleks nad ongi loodud. Nagu mehedki — et nad naistega tegeleks. «Me kuulume ühte nagu meri ja tuul . . .»»

Ja juba oligi ta läinud.

Ossi jutust kihevil, ei saanud ma enne rahu, kui läksin naaberbarakki vaatama, kas seal otsapealses toas on kedagi kodus.

Ei olnud.

Võtsid nad tema kaasa?

Meel läks väga nukraks.

Tulin õue, seisatasin, nägu vastu tuult.

Jõeluhalt tulid vinged kirdekaare iilid, tuues kaasa närtsinud rohu ja kartulipõldude kirbet lõhna.

Kaugel, kaugel, sääl on minu kodu . . .

XV

Viiekümne rublaga tuli elada kaks nädalat. Raha päevade peale ära jaotades võisin iga päev kulutada kolm ja pool rubla. Vesi ja leib, silmaröömuks pakk margariini, teine soola. Õnneks polnud mul suhkrukiusatust, ega olnudki seda vabamüügil, anti ainult kooperatiivi liikmetele.

Kui ma Ambrosiusele, oma seitsmekümneaastasele šefile rää-

kisin, et mu töötasu oli liiga väike, vastas ta: «Kuidas töö, nõnda palk!» Ja torkas valmistaotud kronsteini alasi kõrvale veevanni, kus see kaeblikult sisisedes karastus.

«Nälg tuleb kallale.»

«Kui mina kahekümne esimesel aastal oma töökoja tegin, ei küsinud ma leivast ega puhkusest, töötasin nagu hull. Võlg tahtis maksta, töökoda oli võla peale ostetud.»

«Praegu on viiekümne esimene aasta ja minul pole mingit võlga tasuda. Võõrast ei võta ja oma ei anna.» Tõstsin vasara, ja kui see oli parasjagu pea kohal surnud punktis, lisasin kiiresti: «Pole midagi anda.»

«Rutem, rutem!» käsutas ta. «Raud jahtub ära!»

«Kahe nädala eest viiskümmend rubla. Aega härjal, aega orjal.»

«Rutem, rutem!»

Ei teinud kuulmagi. Nagunii olin tema silmis algusest peale lohakas ja looder, venivillem. Kuni mu vasar venis rinnakõrgusele ja nihkus sealt aeglaselt millimeeterhaaval edasi, vaevaliselt kui üle jõu käiv tõstekang — ime, et vasara ähkimist polnud kuulda! —, oli muidugi toortükk maha jahtunud ja sepal tuli sellega uuesti ääsi juurde tõsserdada, polnud mõtet ju külma terast tampida.

Uus toorik pihtide vahel sädemeid pildumas, tatsas Ambrosius alasi juurde.

«Kometit pead! Noh!» ütles ta järsku niisuguse häälega, nagu oleks tuline raud rääkima hakanud.

Panin vasara käest, võtsin presentpõlle eest (mis oli mulle viimaks siiski antud), ei pesnud käsi ega nägu, ei kohendanud ega kasinud ennast, ei öelnud sepalegi midagi — ja läksin trepist üles — lammaste hulgast sikkude hulka.

Potmani tuba oli tühi, kuid kõrvalruumis klõbises koroonalaud. Selle ümber olid ametis peainsener ja toosama valgete harjasjuustega mees, keda olin esimesel päeval õues mootorratta kõrval silmanud ja kes plekksepa jutu järgi oli normeerija Võttin. Ootasin, millal tal löök sai sooritatud, ja ütlesin:

«Olen alt, pealelööja Soa. Tahan teiega rääkida oma töötasust.»

«Kas pole õieti normeeritud?»

«Ma ei tea, kui õieti või valesti. Ma pole ühtki tundi töölt puudunud, aga palk on nii väike . . .»

«Lähme, vaatame töökäske.» Harjasjuus pani koroonakepi käest.

«Vanasti õpiti sepa juures kaks aastat ilma palgata. Teie tahate kohe nädalaga meistriks saada,» noomis insener.

«Ei taha. Soovin ainult, et hing sees seisaks.»

«Noo! Kas asi on nii hull! Palju te viimati saite? Ja eelmine kord?»

Ütlesin.

«Selle avansi eest saab ju kaks pudelit viina,» oli Potman optimistlik.

Kabinetis laoṭati hinderaamatud lauale laiali. Aeglaselt, vastumeelselt pööras normeerija lehti.

«Näete, rohkem ei anna kuskilt juurde pigistada,» osutas ta sõrmega trükitud arvudetulbale. Ja vaatas kinnitust otsides peainseneri poole.

«Jah, nõnda see tõesti on,» vastas insener minu poole pöördudes. «Noh, pole midagi, noor mees, iga algus on raske.»

Ning ta hakkas normeerijaga rääkima hoopis mingist trafost. Mõistsin, et see on kõik, mis nad võisid (või tahtsid) mulle öelda, ja läksin ära.

Mul tekkis üks mõte.

Aga kui hakkasin seda õhtul toas teoks tegema, tuli koju Reino, jokkis ja jutukas, ning hakkas mulle rääkima hoopis sellest, kuidas neil oli tol õhtul «Volgas» läinud, milliseid toite tellitud ja milliseid jooke joodud, mis siis Heldur öelnud, mis plikad, kuidas Airi istunud, ja mis tema, müürsepp, kelnerile vastanud, ja kuidas üks jook teisega võrreldes mõjunud, ja kuidas Mops kiljunud, kuidas viin ja liköör koos talle nagu silikaatkiviga pähe virutanud, kuid laua alla polnud vajunud keegi; kui veel tantsupõrandale mindud, polnud märgatagi, et oleks viina võetud, kuid siis tellinud ta pudeli kirsilikööri ja see teinud puhta töö. Püüdsin ääri-veeri välja uurida, mitmekesi nad seal olid. Olin sellele mõelnud mitmel korral tollest õhtust saati, kuid polnud söandanud küsida. Olin peljanud vastust. Kui nüüd aga tema pikast segasest jutust selgus, et ainult neljakesi, läks mul meel rõõmsaks. Tundsin vaid veel mõõdukat huvi nende leppimisõhtu vastu, kõige tähtsam oli teada.

Kuid ka Reinol oli peamine uudis alles varuks, millega ta alles lõpuks välja tuli. Äkki jäi ta mind tardunud, seestpoolt helendaval pilgul vaatama, vaikis mitu viivu, asutas nagu rääkima, kuid mõtles kohe ümber, temas käis mingi võitlus. Viimaks siiski purskas:

«Ma sain Airi kätte! Läksin nende intrisse, tuppa kaasa, ise kutsus. Langes mulle kaela. «Ma armastan sind!» Tahtsin teda voodisse viia, ta hakkas nutma, oli kõvasti purjus. Ega ma ise ka kaine olnud. «Kallis! Kallis!» Ega ma praegu ka kaine ole, tulen haltuurat tegemast, aga see ei puutu siia ... Tead küll, Sihver ostis neile sinna peegli, selle ees ...»

«Kus siis Mops oli?»

«Sõitis õise rongiga Tallinnasse. Oma mopsiasju ajama, õe poole või kuhu. Seda teist ka ei olnud seal. Kedagi ei olnud, ainult meie kahekesi. Ise ta tahtis ja mis siis minagi. Ega minagi papist poiss ole!» seletas ta otsenagu vabandades, endal silmad kirjud, kuid nägu harras ja äraseletatud. Sealsamas läks ta rõugearmiline

nägu kurjaks, justkui oleks päike pilve taha vajunud, ja luksudes lausus ta:

«Võtke teatavaks, et Airi on minu pruut! Rohkem me sellest ei räägi.»

«Praegu ei räägi.»

«Ei, Soa-poiss! Üldse ei räägi! Mitte kunagi.»

«Kuidas me saame siin elada, kui me ei räägi?»

«Airist ei räägi. Airist! Said aru?»

«Hea küll. — Aga ütle nüüd, kas sinu voodi taga või riidekapis on veel vana pakkimispaberit?»

Paberit leidsime, ja kui ta oli voodisse heitnud ning imelikul raginal norskama hakkas, nagu oleks tal ninakoopas vähemalt Ossi DKW käigukast, asusin oma mõtet teoks tegema.

Teisel päeval marssisin jälle üles paremat palka nõudma.

Eesruum oli tühi, sekretär oli kuhugi ära läinud. See oli vesi minu veskile. Tõmbasin püksitaskust tušiga mustaks võõbatud maski välja, kiskusin kiiruga pähe ja tormasin direktori uksest sisse.

Metsberg istus laua taga, täpselt samamoodi nagu tookord, kui ma siin esimest korda käisin, otsekui poleks ta vahepeal kordagi üles tõusnud, ainult ajakirja number lauanurgal oli uus.

«Tere!» ütlesin moonutatud häälel energiliselt. «Kus on teie asutuse rahakast?»

Märkasin, kuidas ta rohkest alkoholitarvitamisest punsunud näole hüübus hirmukirm.

«Ruttu! Raha või elu!»

«Metsavend? Ah? Bandiit?» kähistas ta naljakalt.

Astusin kiirel rampsival sammul talle lähemale, vaatasin ta pilukil silmi, ümmargust kartulinina ja kergelt laines juukseid. Minu ees konutas lihtsalt üks hirmunud mehike, mitte kõikvõimas direktor.

Rebisin maski eest.

«Ei, olen vaene aus sepapoiss, keda nöögitakse palgaga!»

Tundis mu ära, pistis kärkima:

«Miks teeb nalja? Teatrit? Mis? Ehmatab? Niisugusel ajal, 'kus ...! Mis tahab?»

«Tambin päevad läbi raske vasaraga, et seda nägu, aga kuu töötasu on kõigest üheksakümmend seitse rubla. Kilo võid maksab kolmkümmend viis!»

«Sööb margariini! Kala! Juurvilja!»

«Kui talupojad kaebasid viimasele Prantsuse kuningannale Marie-Antoinette'ile, et neil pole leiba, vastas kuninganna: «Sööge siis saia!» Ma ei saa selle raha eest õieti süüagi, riietusest rääkimata! Sepatöö tarvitab palju kaloreid.»

«Miks viriseb?»

Ta lõi jälle ajakirja ühest kohast lahti, tõstis minu ette ja osu-

tas tubakast kollase küünega ülesvõttele, mis kujutas kaht prügikastis tuhnivat tõmmut last. «Neil seal Ameerikas Rio de Janeiros on raske, aga mis hädaldab siin meil, ah? Peaasi, et südametunnistus on puhas.» Raske pilguga vaatas ta mulle silma sisse, vaatas ja ootas vastust. Ma ei pidanud ta rõhuvale silmavaatele lõpuks vastu ja pöörasin pilgu ära.

«Kristalne ausus! Vot see on peamine: kristalne ausus! Kus see kristalne ausus on? Kas on meeles, kui käisin ühiselamus üles ajamas? Miks siis tööl ei olnud?»

«Ega mina üksi. Ja see üks kord . . .»

«Üks või kaks.» Ta uhtis oma sõnad üle ropu sõimuvalinguga. «Kas ootas, et ma otsin teile veel tüdriku kah? Et keppi teha, ah? Aga plaan — kes töötab? Kas Metsberg üksi? Ei, kollektiiv!»

Ja nagu tookordki, ilmus uksest kuivetu kõhn mees, paberid käes, pearaamatupidaja tuli direktorilt allkirja võtma.

Metsberg sirvis toodud dokumente, lehitses veel kord siit-sealt, tõstis pilukil pilgu, kõhkles ja kahkles, küsis:

«Miks ostab värvi?»

«Kontoriruumide jooksvaks remondiks.»

«On vaja?»

«Tingimata.»

Pearaamatupidaja kindel hääletoon paistis direktorit rahustavat.

«Kui on, siis on!» Otsis midagi silmadega paberilt. «Ise kirjutas alla?»

«Näete, siin!»

«Kui teie käsi on all, siis panen mina oma ka. Muidu mitte. Mina ei tea sellest asjast midagi . . .»

Ning ta kirjutas alla.

Võtsin südame rindu — kaotada polnud midagi — ja kordasin oma ennistist palvet pearaamatupidaja juuresolekul.

«Palun mulle võimaldada tulusamat tööd. Nõnda ma lihtsalt ei kesta.»

Pearaamatupidaja korjas paberid kokku ja läks ära.

«Mida ootab, noormees?» pöördus Metsberg jälle minu poole. «Tööd on vaja teha. Omal töökohal, ausalt, püüdlikult, kollektiiviga ühte sammu astudes, ilma individuaalitsemiseta!»

«Siis ma pean jooma hakkama!»

«Miks?» puuris mind kahtlevalt.

«Kollektiiv joob ju!»

«Mõningad joovad. Mõningad!»

«Siis ma pean vargile minema.»

«Miks nii?»

«Sest objektidelt varastatakse ehitusmaterjali.»

«Mõningad varastavad. Juhtub. Aga kõik ei varasta. Ei! Kollektiiv on puhas ja kristalne kui allikavesi. Kohe näha, et väike-

kodanliku perekonna võsu. Kipub liialdatud üldistusi tegema.»

«Mul polegi siis lootust praegusest olukorrast välja pääseda,» ahastasin. «Müürsepp saab objektil kümme korda rohkem palka kui mina. Kelle poole ma pean pöörduma, et asja parandada?»

«Töö parandab asja! Töö!» vastas ta huupi, lõi ajakirja lahti ja süvenes lugemisse.

Noruspäi kõmpisin uksest välja. Hallipäine sekretär vaatas mind küsivalt. Olin nii löödud, et takerdusin põrandavaipa. Punanurgast kostis koroonaklõbinat.

Kahetsesin, et olin üldse tulnud.

All esikus jõin joogianumast kõhu külma vett täis, süda hakkas läikima.

«Poja, kus sa nii kaua longid?» kurjustas Ambrosius ääsi ja alasi vahel tatsates.

«Kõht on kuivast leivast kinni,» vastasin. «Läks aega, enne kui hakkama sain.»

Vist oli mu nägu nii õnnetu ja mu väljanägemine nii rusutud, et korraks ilmus sepa karmi näkku pisut soojemat helki, kui ta õpetas:

«Joo vett peale, läheb kõht pehmemaks.»

«Tänan väga! Juba jõin.»

Surusin hambad kokku, võtsin lausa demonstratiivse aeglusega vasara maast. Olin olnud loll — milleks rabada, nagunii ei saa ma selle eest midagi. Kaubabaasis olin käsikäruga laos kaupa kärutanud ja sain kuus üle neljasaja. Sellest elatusid kolm inimest; tagantjärele paistis see kuldne aeg, kui ma töölt tulles ühiskööginis priimusel süüa tegin ja vestlesin tiisikushaige sõtsega möödaläinud aegadest või mõnest suguseltsi pärimusest, olevik oli meile hoopis vähem jutuainet pakkunud, ja tulevik — mida võis rääkida tulevikust inimesega, kes kollaselt ja otsalõppenult ootas vana kretongsirmi taga surma.

Või pidin tõesti laskma end värvata kuskile ehitusele? Sõlmima kolmeaastase lepingu, saama kolmsada rubla ühekordset toetust ja magamisaseme võhivõõraste inimeste keskele, kolima ühest barakist teise?

Kuid Anne?

XVI

Sepikotta ilmusid direktor, Potman ja kaks võõrast meest, ühel kaelas fotoaparaat, teisel käes taskuplokk ja pliiats.

Metsberg soovis tavalisest mehisemal häälel jõudu ja pakkus järgemööda kätt. Kõigepealt sai selle au osaliseks sepp, seejärel Keerd ja Pikk, mina eemal rauakoli keskel jäin kätlemata. Mis oligi direktoril asja ühe tülika pealelõõjaga, kes käis üleval palka

nõudmas, laskmata tal süveneda kirjasõnna. Insener ja lehemehed ei hakanùd käèsurumisega aega viitma. Fotograaf seadis aparaadi palgesse ja taganes; parajat kaugust ja momenti rihtides oleks ta äärepealt karastusveevanni astunud, kui Potman poleks tal varrukast kinni saanud.

«Kuidas läheb?» küsis direktor Ambrosiuselt puurivalt.

«Jah, jah,» pomises sepp pea tudisedes, ülemuse tähelepanust segaduses; teda oli päris hale vaadata. «Mis nüüd viga, nüüd on väga hää elada!»

Lehemees kritseldas plokki paar sõna ja tõmbas neile joone alla. Sellest toimingust läks vana sepp päris pabinasse.

Insener lülitas alasi kohal tahmunud lambi põlema, lisaks ergavale ääsile, mis heitis sünkjasse ruumi punakaskollast kuma. Valjemini ja demonstratiivsemalt kui harilikult hõikas ta vanamehele:

«Ega sa kodanliku diktatuuri tingimustes oleks jõudnud oma poega polütehnilisse instituuti õppima saata?»

Fotomees sihtis objektiivi sepa tahmakortsulisse näkku.

«Jah, jah! Ei! — Ei oleks! Kus sa sellega! Kus sa sellega!» pomises vanamees. «Vanasti maksis insinööri koolitamine neli tuhat viissada krooni. Ei jah! . . .»

«Teeb teise pildi kah!» korraldas Metsberg. «Kus meie kahekesi seltsimees Ambrosiusega peal!»

Ta astus sepa juurde, lõi sellele oma laia lihava kämblaga õlale, et vanamees vankus, ja ütles lehemeeste poole pöördudes:

«Ambrosius on meie vana kaardivägi. Tema on meie kontori alussammas, läbi käinud tulest, veest ja vasktorudest, väärt kõige suuremat lugupidamist ja austust.»

Sepa silmad prillide taga pilkusid.

«Jah, jah . . .» pomises ta keelega huuli noolides. «Katelsepp olen olnud ja katla sees töötanud . . . Jah . . . Vasktoru sees pole küll veel käinud.»

«Otseses mõttes ei ole, aga ülekantud mõttes kindlasti,» selgitas peainsener. «Seda direktor silmas pidaski.»

«Jah, jah . . . Muidugi jah! . . . Nüüd on hää elada!»

Isegi higipiisad olid talle pingutusest otsaette tõusnud.

Fotograaf oli jõudnud kahe tähtsa mehe kõrvutiseismise jäädvustada; uusi korraldusi oodates vaatas Metsbergi ja Potmani poole.

Peainsener tõmbas põuest ülevalt kaasavõetud «Rahva Hääle» ja lõi lahti.

«Keegi lugegu ette.»

Keerdi kõõrdpilk peatus minul.

«Las Kalju loeb, tal terav silm. Tule siia!»

«Väga hea! Noortööline ka!» kiitis ajakirjanik, kruvis filmi edasi ja seadis jälle aparaadi palgesse. «Tulge siia, meistrite ette!»

«Meil on gümnaašiumiš käinud šepapoišš,» ütles Pikk uhkelt sellele mehele, kes kirjutas. «Kušt te teiše nišukeše leiate?»

Direktor tõendas kõrvalt:

«Õnnelik noormees, kes õpib niisuguse mehe käe all, nagu seda on Ambrosius. Ise on isetegevuslane. Pillimees ja maskimeister.»

«Mis?» ei kuulnud sepp.

«Ma loen ise ette,» ütles nüüd Potman.

«Väga hea! Väga hea!» kiitis fotomees rahvamehelikult. «Agitaator loeb lõunatunnil töölistele lehte ette. Nägudele enam mõtlikkust! Mõtlikkust! Nii!»

«Ära ša šurmakuulutuši küll loe, neid mina ei kannata!»

Samal hetkel valgustas magneesiumisähvatus ruumi.

Metsberg silmitses uuriv-võimukalt töömehi, kes tundsid end tema raske pilgu all üsna ebamugavalt. Pikk sebis kätega, oskamata neid järsku kuhugi peita. Keerd oli rahulikum, kuigi temagi kõõrdpilk eksles mõned korrad sihitult sinna-tänna.

«Nüüd tehke sellest pilt!» näitas direktor näpuga plekksepale.

Kohe oligi piltnik platsis, ja enne kui Pikk jõudis silmagi pilgutada, oli pilt tehtud.

«Mi-millekš?» kogeles plekksepp heitunult.

«Autahvli jaoks,» kostis Potman Metsbergi eest.

«Ahah . . . jah nii,» pomises Pikk kergendatult.

«Mis sina siis mõtlesid?» küsis insener. «Kas sa ei sobi autahvlile või?»

«Seda mina ei tia, kuhu ma šobin või ei šobi.»

«Täidad päevaülesandeid sada kakskümmend — sada kolmkümmend protsenti,» teadis Potman.

Ajakirjanik kritseldas midagi plokilehele.

«Miks ei tea? Ah? Töötab hästi ja ise ei tea!?»

«Ei noh, ekš ma püüa ka . . . neid šuitšu- ja vihmaveetorušid vorpida,» venitas Pikk kõrvale vahtides. «Aga tüüriištad on kehvad!»

«Kuidas kehvad, kui ise eesrindlane,» naeris Metsberg ajakirjanikele. «Töö näitab — ei ole kehvad. Ah?»

«Sii on ikke nišuke aši, et . . . Kui šul on vanad tüüriištad . . . Ja niid šaavad ka otša, šiš . . .» Plekksepp läks jutuga segi ja vaikis.

Keerd tuli appi.

«Pikk on väga tubli tööline,» kiitis ta varmalt. «Meil on siin kõik tublid. Ambrosius muidugi, Pikk ja . . . Kalju Soa annab ka rauale valu, et sädemed lendavad.»

Plekksepp vahtis heitunult lukksepa poole, ilmselt mures, et oli öelnud midagi ülearust.

«Ša iši . . . Ša iši ka tubli lukuššepp: oškad igašugu peent tüüd, täišštahhaanovlane. Endine kolooši ešimiiš, kellaššepp ja kiš kõik . . .»

«Kellassepp?» huvitus Metsberg. «Noh, kui nii, võtab ka seltsimees Keerdi autahvli jaoks üles!»

Võetigi.

Direktor kutsus lukksepa kõrvale ja rääkis talle midagi.

Siis läks seltskond minema, niisama äkitselt nagu ilmunud.

«Ajaleht jäi maha,» lausus sepp tudisevi päi. «Poja, vii järele!»

Pikk võttis «Rahva Hääle» ja lõi krabinal lahti. Luges natuke aega, tõmbas püksitaskust «Priima» paki, kobas ka suitsupitsi otsida ja pani suitsu ette, ise ikka silmipidi lehes.

«Mis sa seal puurid?» päris lukksepp huvitatult.

««Valguš Koordiš» on valmiš šaanud, ešimene eešti film.» Klaasikildteravalt vaatas ta meile otsa. «Mina tulin linna ametit õppima; õpipoiši tund oli viiš šenti, «Retiš» oli kümme šenti, niiviiši tuli mul elada kakš pool aaštat. Üür oli kakš krooni kuuš ühe vanainimeše juureš. Toit oli odav, ema kootud takušt pükšid olid jalaš. Ma tiadšin, et ma šaan ameti ükškord šelgekš, leian tüüd ja akkan teenima. Kuigi eešti ajal oli tüüd leida niišama raške nagu nüüdšel ajal korterit.»

«Egaš leht sinust ei kirjuta,» arvas Keerd.

«Vaata, šiin on öeldud nii: «Ja juba... šaabubki... lõpp... vanale Koordile, vanale eešti külale... tema lootušetu viletšušega.»»

«Minu kolhoosis oli seitseteist talu, kolm olid tühjad, neljandas hingitses üksik vanamutt, nii et arvestame, et see oli ka tühi, töökohuslaseta. Tühjade talude töö pidid ära tegema teised. Aga ei jõudnud, need olid suured talud. Igasse kolhoosi pidi tulema lasteaed, kultuurimaja,» ütles Keerd. «Mul oli kakskümmend seitse tööjõulist inimest kolhoosi peale. Sealt lihtsalt ei jätku kõigeks. Öeldi: liituge...»

«Šiin on kirjaš: «Šangašteš on liitunud kolm kolooši: «Šotšiališmi Võit», «Juuni Võit» ja «Eešti Bolševik».»»

Oktoobripühade eel pandi meeste näopildid välja üleval koridoris, kus asjaosalised käisid ennast uudistamas. Plekksepp kutsus minugi kaasa, öeldes, et üksi on natuke imelik minna ennast imetlema, läksimegi kahekesi.

Seal oligi meie lõunatunni seltskond: Pikal suu lahti, Keerdil üks silm vahtimas aparaati, teine rauakoli poole, kus mina istusin; sel kombel olin minagi kaudselt autahvlil. Tööprotsendid olid ka kirjas, Pikal viis protsenti vähem kui Keerdil — lukksepp täitis päevanormi 130—135-protsendiliselt.

«Näe, Kiird šäädis tirekturil kella, kohe tulemuš šeina pial, tiad! Ära märgi, Ambrošiušele on šoolatud šada kuuškümmend täiš! Kuiš ta niipalju jõuab? Kui šina ka — kahekeši — šiš küll! Šina oled šial vunkratta iišt!»

«Jah, saaks selle eest ka palka!»

«Vaata, šii on išiaši,» vastas plekksepp suitsupitsi närides. «Kaš ša, nuur miiš, ei tia, et maššin ei käi ilma määrimata?»

Trepist alla minnes, allalibisevat püksitraksi käigu pealt kohendades selgitas:

«Ša ei tia, miš maššin on! Maššin tahab ääd määret.» Naeris kärinal, pilkavalt. «Mida rohkem, toda parem. Egaš muidu šaa mootorratašt ošta. Küll ša näed, varšti on auto ka nigu plakšub õue pial.» Kui ma tema mõistukõnest ikka veel aru ei saanud, seletas: «Pištišt tahetakše, proviiti, noh! Kaš ša aru ei šaa, gümnaašiumiš käinud poišš? Normeerijat on vaja määrida. Viška viiškümmend ära, parem viil šada, küll ta šiš šulle palga tiib — makšab riigi rahadešt mitmekordšelt tagaši.»

«Käisin üleval, hinderaamatud ei võimalda, öeldi.»

Töökoja uksest sisse jõudes vastas Pikk vaenulikult:

«Või ei võimalda! Kuidaš nad niile võimaldavad, kiš on Võttinit määrinud? Mina ei ole. Šaan niišama ka läbi. Akka mina iga tšuhkluhviga maid jagama.»

Teritatud treiterad karbiga käes, tuli meile vastu Merikannu Oss. Oli plekksepa kirumist kuulnud, andis mulle head nõu:

«Sel antsul võta kõri pihku! See on ülbe vend, see Võttin! Kisub palka maha! Käisin kevadel Potmani juures õiendamas. Palgafond minevat lõhki! Mis on see töömehe asi! Mina tahan oma teenitud palka kätte saada! Kui neile peale ei käi, vastu ei hakka, siis...» Ta viskas käega.

«Kuule, Oss!» hõikas Keerd oma töölaua tagant muigelsui. «Nägin sind eile Riia mäel ühe mustaverd daamiga, käis sul kõps-kõps kõrval nagu asjakarp. Kas laskis ratsasõidu ka ära teha?»

«Mina ei jää kunagi ilma.»

Minule aga õpetas lukksepp, teine silm ei tea kuhu vahtimas:

«Mis sa niimoodi veel-leival vireled! Ega keegi sulle selle eest aitäh ütlema tule, igaüks on iseenda kasude eest väljas. Ära sa arva, et neil seal kellestki midagi on,» osutas ta parajasti käes oleva raspliga lae poole. «Nende poolest võid eluotsani ilma palgata rauda taguda. Ise pead ennast aitama! Soeta abimajand! Vaata mõni mammi, kel on tuba välja üürida — ja meheleminekueas tots ka! Kaks head asja korraga. Niisuguseid on — passi peale, aja ligi, ise linnapoiss! Mina sinu asemel oleks juba ammu mõne sihukese välja valinud. Kas isa ei ole sulle õpetanud, kuidas elust läbi saada?»

«On küll. Ta ütles: ära valeta, ära varasta, ära peta ega tee teisele liiga.»

XVII

Värskelt sadanud lumi paistis õue valgeks, autokummid olid seda kirjanud oma maonahamärkidega. Kivisõehunnikus sepikoja seina ääres, kust olin suure käsikühviga sütt ääsi äärele valmis kandnud, mustas keset lumevalget sünge auk otsenagu sissepääs allmaailma.

Päevast päeva palehigis ametis, särk seljas leemendamas. Sepp joonistas ise töökäskudele mida ja kuipalju arvas. Paar korda olin püüdnud nina toppida tema kirjatöösse, kuid siis seadis ta sahtlile luku ette, et ma nuhkima ei pääseks. Paar päeva enne avansi- või palgapäeva tuli Võttin alla ja võttis töökäsud kaasa; need anti talle kätte sellise pühaliku tõsidusega, nagu oleksid need tahmased lehed mõne evangeeliumi heebrea- või kreekakeelsed algkäsikirjad. Normeerija arvestas üleval, meie pea kohal, töötasu välja ja ulatas siis üle laua Potmanile, kes need läbi vaatas ja oma allkirjaga kinnitas. Kuid numbrid, mis seisid palgalehel minu nime taga, olid kõhnad, otse haiglaslikult kõhnad. Endiselt, kahjuks.

Ühel pärastlõunal astusin jälle trepist üles, meeltes ääsitule kodune kuma ja lume talvelõhn. Ning mure.

Läksin vapralt otse direktori juurde, kuigi sekretär püüdis mind takistada.

Esimese hooga ei märganudki, et Metsberg polnud üksi. Vastasseinas sohval istus Potman, mustades läikivaks viksitud kingades jalad hooletult ette sirutatud.

Inseneri nägemine jahutas tublisti mu söakust. Olin kujutlenud end üks ühe vastu direktoriga, nüüd tuli üksi seista kahe vastu.

Kuid taganeda polnud kuhugi.

«Tere!»

Nad silmitsesid mind hoolikalt, jah, just. Võtsid tere vastu.

«Jälle teie palvele.»

«Mis oli?» tõusis Metsbergi kartulinina minu poole.

«Palk on kehva . . .»

«Potman!»

Insener ütles:

«Kui palk on kehva, minge püüdke Emajõest kala!»

Muigasin virilalt:

«Väärtuslikku toidulisa . . .»

«Miks mitte!» kinnitas ta. «Ong kätte ja jõe äärde. Mis seal siis on.»

«Aga kui jää on peal?»

«Lööge kirvega auk sisse. Noor mees, mis see teile teeb! Lööte jää puruks, saate kala kätte, jälle kõhutäis hooletu.»

«Nii et päeval lõhu kaheksa tundi ilma palgata tööd teha ja

pärast tööd katsu, kas saad kuskilt jõe äärest süüa. Ilus perspektiiv küll.»

«Ei maksa nii saamatu olla. Inimene peab leidlik olema.»

«Milles mu saamatus seisneb? Vehin päev läbi suure vasaraga, see on raske kehaline töö. Ja ma ei saa selle eest süüagi.»

«Kes ei tööta, see ei söö,» teadis direktor.

«Töötan palehigis, nõrkemiseni, aga ikka ei saa süüa!»

Ja Potman lisas sohvalt:

«Ambrosius kaebab, et sa ei tunne tööd. Ei tahtnudki sind alguses enda juurde võtta.»

«Sest eelmine pealelõõja läks ära. Ei pidanud vastu.»

«Kust te teate?»

«Mehed räägivad. Ootas, ootas: ehk ülemused märkavad palka tõsta, aga ei märganud. Läks ära Võrru. Tal oli, kuhu minna, sai maja päranduseks. Mul pole kuhugi pead pista, sellepärast on hea mind terroriseerida.»

«Jätke see jutt!» käratas direktor.

«Ärge siin midagi ennast välja vabandage,» tõstis ka insener häält. «Fakt on see, et te ei tunne tööd.»

«Selge see, et ei tundnud, polnud sellist tööd kunagi teinud. Teie ei tunne ka näiteks lennukiehitust.»

«Lennukiehituse ja sepikoja vahel on vaks vahet.»

«Keegi pole sündides meister.»

Metsbergi lihakas nina kerkis terve tolli võrra ülespoole.

«Kui mõelda, kui raske on ikka neegritel, keda rõhub ülemaailmne imperialism.» Paks kämmal kopsas lauanurgal ajakirjale. «Mitte mingisuguseid õigusi, valgete piits vihiseb turjal . . .»

«Kas panete mulle palka juurde?»

«Potman!»

«Tariifid ei võimalda rohkemat. Kategooria on madal. Pole kuskilt võtta.»

«Siis pean ma siit ära minema.»

«Ei lähe!» kärgatas direktor. «Sepikoda on meil nõrk lüli. Kõiksugu sepanaeltest, poltidest, kinnitusklambritest ja muust on objektil pidevalt puudus.»

«Mina pean siis oma tervise teie nõrga lüli heaks ohverdama?»

«Peadki!» läks Metsberg matslikult üle sinale.

«Lähen teise kohta, kus ma oma töö eest vähemalt süüa saan. Või pean parteikomiteesse kaebama minema. Muud üle ei jää.»

«Vait! Meil on õigus sind kinni pidada! Kui hakkad perutama, teeme nii, et kogu linnas tööle ei võeta.» Tinaraskelt vaatas ta mulle otsa. «Võib hoolitseda ka selle eest, et lähed vanematele järele. Selge, ah?»

Mul läks sees külmaks.

«Selge,» pomisesin masinlikult ja komberdasin ukse poole.

Otsekui märguande peale hakkas mul kõht järsku valjult korisema.

Mõlemad jäid mulle imelikult järele vaatama.

Trotsi täis, pöörasin koridoris peainseneri kabinetti. Normeerija oli kohal. Seda ma olingi lootnud. Kasutades ülemuse äraolekut, kirjutas ta parajasti kirja, sügavalt mõttes ja äraolev.

«Vabandage, et teid armuunelmais eksitan.»

«Jajah,» ehmus ta otsekui unest virgudes, «pole midagi. Ma siin . . .» Nihutas kirja paberite alla. Oli küll midagi, nägin seda ta näost. Kuid ka minul oli m i d a g i, ütlesin:

«Lähme koroonat mängima!»

Silmad olid tal valkjashallid nagu klooritatud vesi all joogianumas, kui ta mind küsivalt vaatas.

«Praegu on tööaeg. Ei passi.»

«Pole midagi, marss laua tagant välja! Jäätegi siin kangeks, peate sporti tegema. Muidu olete varsti kõver nagu kreeka E. Kallim jätab teid maha, mõtleb, mis ma selle krõnksuga teen, kellel pole muskleid ega midagi, kirjutab ainult haledaid kirju.»

Pilgutasin talle silma ja laususin lipitsevalt, hästi alandlikult:

«Mul oli teile üks . . . salajutt ka ajada. Siin ei saa. Lähme punanurka.»

Ta jäi kahklema.

«Kui nii, siis . . . Kus Potman on?»

«Vana kabiinis.»

Ja vaata imet — ta tuligi!

«Noh?» vaatas ta punanurgas mulle tungivalt otsa.

«Hakkame koroonat mängima.»

Hakkasimegi. Innu ja isuga.

«Maruline löök!» hüüdsin, kui korraga neli ketast auku libisesid.

Normeerija sattus hoogu ja läks päris hasarti. Paistis, et ta silmadki omandasid mingi värvivarjundi ega olnud enam nii ilmetud kui enne.

«Teist võib veel asja saada!» kiitsin.

«Kui enam harjutada, saaks küll!»

«Noo! Kas te siin küllalt ei harjuta! Alla siit muud ei kostagi kui koroonaklõbinat. Teil kuupalk, ükskõik, kuidas päeva õhtule saab.»

Ta vaikis, ei tahtnud vist tühipalja sepapoisiga oma palgaasju ärutada. Arvaku peale, et olen lihtsameelne! Mina olin teadlikult asunud distantsi lõhkuma.

«Rahvas räägib, et te pidite altkäemaksu võtma,» laususin nagu muuseas.

«Mis plära te ajate?» vihaselt lõi ta ketast, nii et see laualt maha lendas ja nurka raadio alla veeres. «Kes see räägib?» Nüüd vaatas ta mind l ä b i t u n g i v a l t.

«Turul räägiti ükspäev,» lollitasin.

«Teen töökäske ainult normide järgi!» vastas ta kindlalt, püüdes oma ennistist möödalaskmist kuidagi õiendada, ja ta silmad olid jälle samasugused kui seal kabinetilaua taga.

Vahepeal oli mu pea kohale põlevaid süsi kogunenud.

Tõntsil sammul, põllgi veel ees, ilmus äkki üles Ambrosius, prillid kurjalt välkumas, nägu must kui piksepilv.

Kuid mind normeerija seltsis silmates tõmbus ta kössi.

«Tere!» ütles ta Võttinile alandlikult.

Normeerija pani koroonakepi aeglaselt lauale ja läks rõhutatud väärikusega ära, jättes mu vastamisi oma leivaisa ja õpetajaga.

«Poja, kuradinahk, viidad siin aega!» müristas sepp ärritusest sülge pritsides. «Mina ootan all, et silm krillis, tema lööb siin luuslanki.»

«Kuhu pea pistan, seal päeva viidan.»

«Sina! . . . Kui oleks oma poeg, teeks taguotsa kuumaks. Võõrast ei või lüüa.»

Ta lausa kees vihast.

Kas valida hääle peale või muidu, kuid Potman ja Metsberg tulid kohale.

Direktori nägemine muutis Ambrosiuse seekordki kohmetuks ja taltsaks.

«Mis siin lahti on?» küsis Potman oma ebaisikulisel viisil.

Sepp naeratas lipitsevalt ja oleks vist isegi kummardanud, kui poleks ristluist nii kangé olnud.

«Palju tööd on teha, tahame plaani täita . . .» habises ta. «Poja on tulnud tööajast mängima.»

«Miks tööl ei ole?» k ü p s e t a s Metsberg mind oma pilukil pilguga.

«Ambrosius võtab mu palga ära, kirjutab oma nimele. Tal poeg tipis, sellele on joomaraha vaja.»

«Minu poeg ei joo,» kõõlus sepp truualamlikult direktori poole.

«Kust sina siit Tallinnasse näed, mis ta seal teeb!» hammustasin.

«Miks laimab ausat töölist, vana kaadrit, ah? Kohe kabiini!» Potman sekkus vahele.

«Meil on kiire, seltsimees Metsberg. Koosolek algab kümne minuti pärast.»

«Marss tööle! Mitte üks . . . Potman! Kuidas oli see sõna?»

«Mokakobin.»

«Mitte üks mokakobin!» kinnitas direktor. «Marss! Marss!»

Ning tootmiskomandörid rühkisid mööda koridori edasi. Peainsener pöördus siiski veel korraks ümber ja lausus sepale omamehelikult:

«Kui abilisel jälle hoog peale tuleb ja hakkab sulle vimkat viskama, anna teada.»

«Jah, jah... Teada, ikka teada...» pomises Ambrosius alandlikult.

Läksin alla ja võtsin jälle oma vana tuttava vasara pihku.

Sepp lohises järele, välgutas prille, nohises natuke aega, pühkis käsi põlle sisse, ehkki need olid puhtad. Tundis oma võimu minu üle, purskas:

«Poja, kas sul on peas ajude asemel saepuru või?»

«Ei, viilipuru,» vastasin nii tõrksalt, kui vähegi oskasin.

Suitsutunnil kuulutas Jokker — jälle oli tal siin asjaõiendamist! — minu poole noogutades tigedalt:

«See käib üleval meie peale kaebamas. Sakstega head suhted sees! ... Ise nägin, kui lõntsis trepist üles.»

Oleksin tahtnud ta toeka nina hõõguvate pihtide vahele võtta ja kõigest jõust pigistada.

Pärast ütles Keerd mulle nelja silma all, kõõrdsilm vahtimas minust mööda:

«Ära sa seal väga häält tegemas käi! Vaata, tõmbad endale veel pahandusi kaela.»

«Ma ei ole kellelegi midagi kurja teinud.»

«Seda arvad sina ja tean mina. Aga praegusel ajal... Noh, saad isegi aru!»

XVIII

Hakkasin tähele panema, et leib kahanes mul öökapis kiiremini, kui oleks pidanud. Küsisin komandandilt, kas ta on näinud siin võõraid ringi liikumas, kuid Sihver kinnitas: «Hiirepoegki ei pääse läbi. Kõik on mul silma all, kes uksest tulevad ja mööda lähevad.»

Võtja pidi siis olema siinsamas, kes teine oleks teadnud tulla minu öökapi kallale, pealegi oli toauks alati lukus.

Piinlik oli kahtlustada toanaabreid.

Ühel õhtul sattusin peale.

Tulin töölt, tõmbasin ukse lahti, kui müürsepp pugis pungis suuga minu leiba, kapiuks irvakil, Helduri lauanuga kapi peal leivasisuga koos. Palgapäevani oli mitu päeva, küllap oli tal raha jälle läbi löödud ja kere hele.

Isukalt süües küsis ta:

«Kas tahad ka? Ma lõikan.»

See kõlas kui mõnitus.

Pöörasin selja, vahtisin aknast välja. Mõned närtsinud koltunud pujuvarred kõikusid tuule käes laskuvas õhtupimeduses.

Kannikas leiba hommikul. Teine samasugune tükk lõunaks kaasa. Õhtuks kodus jälle kuiv leib. Ja kraanist vett. Pea valutas. Kogu kodutee olin mõelnud sellele leivale, mida müürsepp nüüd jultunult hävitas.

Kas öelda või jätta niisama? Et see korduks ka edaspidi?

Igati oli piinlik ja paha.

Pöörasin järsult ümber, vaatasin talle teravalt otsa, kähvasin:

«Meie pool küsitakse... Ise ei võeta! Kahjuks, vabandan väga, on see leib minu ainuke peatoidus!»

«Ahah! See on hea leib tõesti!» vastas ta süütult.

Pahvatasin:

«Hakkan sinuga kaklema!»

Ta jättis mugimise hetkeks pooleli, silmitses mind oma tavalisel pilklik-põlglikul ilmel.

«Soome veri ei värise.»

«Kas ta väriseb või mitte, aga ilus see ei ole, et sa sööd salaja minu leiba. Ma ütlen seda, et kui ma saaksin kas või poolegi sellest palgast, kas või kolmandiku sinu tuhandest, käituksin ma hoopis teisiti ega teeks sest numbrit, söö ja tunne rõõmu.»

Ta ajas silmad suureks.

«Aga söögi, kulla mees! Võta meie kapist nii palju, kui kulub. Mina küll ei tõstaks selle mõne suutäie pärast pirinat.»

Tundsin, kuidas mul lihased suu ümber tõmblema hakkasid.

«Sul pole ju seal kapis midagi! Jood raha maha! Ja minul pole jälle niisugust kommet, et ma võõraste kappide kallal käiksin.»

«Mis võõrad! Kõik me oleme keisri velled! Võta aga sealt, kus on! Kolhoosikord on ainuõige tee!» lõõpis ta.

Vaikisin.

«Või tahad ehk kitli peale saada?» küsis ta hoopis teisel toonil.

«Ise oled süüdi ja tuled veel ähvardama, kui oled teolt tabatud.»

Irvitas. Siis läks ta nägu kurjaks.

«Sa pidavat käima üleval meeste peale kaebamas. Oled vist Sihverile abiks värvatud.»

Olin lausa keeletu.

Kui jälle rääkida sain, hüüdsin vihaselt:

«See on Jokkeri laim! Käisin palka nõudmas, mitte kaebamas. Kas said aru!»

Ta pistis viimase pala suhu — nii, nüüd oli mu õhtusöök läinud —, mälus seda, nagu mulle näis, iseäranis hoolikalt — see oli tõesti hea leib! — ja vaikis.

«Kas sa tead, mis maik on elul, kui saad sada rubla kuus ja kuskilt pole mingit tuge? Kas tead?»

«Miks ei tea,» vastas ta ükskõikselt. «Sõja ajal oli meil veel kehvem, ainult kartul.»

«Sõja ajal! Ega sa sõja ajal kaheksa tundi vasarat viibutanud, sa olid siis alles laps. Need on kaks ise asja.»

Kõrvaltoas käis jälle kaardimäng.

Ainuüksi oma ainelise olukorra pärast.

Ja niisama viguri pärast läksin sinna vaatama.

Silmad tubakasuitsust kissis, nägu peas hall, jaotas Jokker

parajasti lehti. Laua ümber oli mitu meest, ühte ma ei tundnud.

«Kalju, tule kah mängmä!» kutsus Aksel Matsmann.

Tõmbasin logiseva puukasti ahju kõrvalt istmeks ja asusin laua juurde.

«Pane rubla panka!» hüüdis Jokker käriseval häälel.

«Nii kõrgelt kohe!»

«Mis kõrgelt! Me nooblid poisid!»

«Ega me virtsa pealt riisutud ole!» kinnitas Kiindok laualt lehte rabades.

«Otsi, otsi aga rubla aluspükste taskust välja!» kraaksus elektrik.

«Kui on!» lisas Kiindok, hõredad hambad irevil.

«Sina, Kalts, piä suu! Kaltsutropp suhu!» ütles Aksel.

«Sina, Talupidaja! Ma taon sulle mädand kaalika kurku!»

Kiindok võttis maast viimase lehe. «Täpselt kakskümmend üks!» kiunus ta peenikese häälega.

«Koorid meid paljaks nagu niinepuud.» Jokker kahmas ka lehe.

«Nagu niinepuud!» pomises võõras. «Kaheksateist!»

«Kalts teeb puhta töö,» kiskus elektrik närviliselt sigaretti. «Ma olen lõhki.»

Vaatasin Kiindokile fikseerivalt silma, laususin:

«Kohe pöörab õnn sulle selja.» Viskasin kortsunud rublase panka. «Palun mulle ka lehti.»

«Ära hõiska enne õhtut.»

«Kaltsule kaltsutropp suhu!» kordas Aksel.

«Enne hommikut ikka!» täpsustasin.

«Suurustajaid on ennem ka nähtud,» arvas Kiindok suitsu imedes.

«Ära nüüd, Alfred, sellepärast maru mine, kui teine ka midagi ütleb,» sõnas võõras lepitavalt. «Tee parem lehed.»

«S e l l e l on raha nagu raba,» pröökas Jokker. «Kui kaardiõnne ka on, koorib meid paljaks.»

Võtsin lehe.

«Kanapoegi loetakse sügisel. Sissetulekut hommikul,» vastasin rahulikult.

Tuli viimane leht. Kuningas. Viskasin kaardid lauale. «Kakskümmend üks.»

Kummalisel kombel läkski, nagu olin öelnud, leht jooksis pihku ja hommikul oli mul sada kolmkümmend rubla käes.

«Sel on ropult õnne,» ütles elektrik suitsupilvest kadedalt.

Tahtsin lauast tõusta, kuid ta haaras mul varrukast ja tõmbas kastile tagasi. Rebisin käe järsult ära.

«Kas lasen sinise linnu lendu või?»

«Noo-noh!» hoiatas ta tigedalt. «Tahad meilt kooritud rahaga plehku panna. Aus mees istub ja mängib edasi.»

«Egäüits või tetä, mes esi taht,» arvas Aksel. «Tuu om oma asi, kas mängiss viil vai lätt minema.»

«Sina, mats, pea mokk maas!» käratas ärritunud Jokker.

Muidu nii rahulik ja leebiv torulukksepp võttis järsku tuld, küllap andis tunda unetu pingeline öö. Ta läks näost punaseks, nagu oleks sada grammi hinge alla pannud, ja kähises:

«Sina, liina pätt, igäves langenu inemine, piä õkva suumulk kinni! Kae, kui lajata sulle üte tävve, lüü su englikuuri laulma!»

«Mehed, me kõik oleme siin töölised,» sõnas võõras rahustavalt. «Katsume vennalikult läbi ajada nii nagu töö juureski. Seal me ei lähe ju ehitusel kaklema, et see on sinu kivi, see minu vasar, need minu torutangid, eks! Katsume siin samamoodi . . . Mäng on mäng. Aumeeste mäng. Kedagi ei saa sundida vägisi edasi mängima ega ka mängust loobuma. Kui oleks sohki tehtud, siis oleks teine vahe. Aga seda ma ei märganud kogu öö jooksul kordagi.»

«Oli üks väike ütlemine Kaltsuga,» tuletas elektrik meelde.

«See oli väga väike asi. Eksitus — nimetame seda nii,» seletas võõras mees; nagu jutust võis aru saada, oli ta objektilt. «Õnn on salapärane asi, miks ta pöörab oma palge ühe ja mitte teise poole, seda ei tea keegi. Maailmas pole seda senini keegi teada saanud.»

Aksel ohkas.

«Pidu ongi meie õuel, ütles Kolga Juks, kui pesuköök põlema läks,» kordas Kiindok jälle oma lööklauset.

Erilist rõõmu ma võidetud rahast ei tundnud.

Läksin, ajasin toanaabrid üles — aeg oli tööle asutada.

Treipingid ja puurmasin seisid. Töökojas oli Keerd üksi, keermestas kruustangide vahel flantsi poldiauke.

Seisatasin korraks, vaatasin.

Olin magamata, kuid virge.

Neis töökoja hommikutes oli midagi ilusat.

Puhanud inimesed, kordapandud töökohad. Õhus oli mingit lootust ja elurõõmu, kui mehed tulid ja tööle asusid; vahel heitsid mõne naljasõna, naersid suutäie, enne kui masina käima panid või tööriista kätte võtsid.

Tuli Jokker, silmad ülevalolekust punased, nägu peas tuhakarva.

Hakkas norima sepanaelte ja konksude pärast, mis meil oleksid pidanud valmis olema.

«Mina ei ole niisugusest asjast kuulnudki,» ütles Ambrosius karmi läbitungimatu näoga.

«Sul on üldse kehv kuulmine,» irises elektrik.

«Mis?»

«Sellele ma ütlesin,» noogutas Jokker sepale kõrva karjudes minu poole, «et täna on neid tarvis. Mul jääb töö seisma. Teie süü läbi!»

«Teeme ära,» lubas sepp.

«Teeme ära! Need oleks pidanud valmis olema!»

«Pole neist tõesti midagi kuulnud,» ütlesin.

«Sina! Mis sina ka millestki tead! Sa oled peast soojaks läinud! Ohoh!» Elektrik koputas sõrmega vastu meelekohta. «Sa oled haige inimene, sul ei seisagi midagi peas. Lollil on ikka õnne. Naised käivad kodus, järjekord ukse taga!»

«Mis sa pojast tahad?» küsis Ambrosius.

«See on käinud üleval, tahtnud direktorit paljaks röövida!» karjus Jokker irvitades.

«Kae kuradit!» heitus sepp. «Siis olen ma õige morganiga kokku sattunud.»

«Igaühele pole naljasoont antud,» sõnasin.

«Noh muidugi, nüüd pole mul naljasoont ka,» vastas elektrik tigedalt.

«Kuule, mis sa norid? Mis sa minust õige tahad? Kas sul on meel kade, et mina öö läbi võitsin? Kui sul meel kuidagi rahu ei saa, ma annan selle raha sulle!»

«Mina ei taha su raha!»

«Midagi sa ikka tahad, kui norid!»

Mõõtis mind viltuse pilguga. Oli minust vanem, võib-olla ka tugevam.

«Sihukesi tuuseldan ma ühe käega.»

«Eks proovi järele!» vastasin ma külmalt, kuigi sees kees ja kobrutas.

Sõna lausumata pööras ta minekule.

Hakkasime ta naelu ja konkse taguma.

Lõunatunnil tähendas Heldur:

«Jokker on hakanud kontori vahet jõlkuma. Käisin vett joomas, vaatasin, jälle vantsis trepist üles. On seal ühele raamatupidajale silma peale pannud.»

Mind oleks kui nõelatud.

«Millisele? Ega sa ei tea?»

«Noh, sellele sirge ninaga,» venitas ta leiba mäludes. «Annele.»

Õhtul haarasin toast pilli ja lausa lendasin naabermajja.

Esimene kord ei leidnud tüdrukuid eest. Kui aga teist korda ilmusin, olid Anne ja Marge kodus, kuid seal istus veel keegi. Ma ei uskunud oma silmi: ümmarguse laua taga troonis, jalg üle põlve, ei keegi muu kui minu vihavaenlane isand Jokker. Oh jaa, tal oli seljas otse nõelasilmast tulnud heast riidest tumesinine ülikond, jalas pruunid kingad, mõnusat kalli tubaka lõhna levis mulle vastu tema sigaretist «Drug». Laual oli pudel kirsilikööri ja kalleid šokolaadikompvekke; parema puudumisel oli jooki umbes tollikõrguselt teeklaasidesse valatud, ja kui ma sisse tuiskasin, vihmamärg ja porine, oli Jokker, noobel blond noorehärra, just esimeseks toostiks sõnu vormimas.

Mis olin mina selle hiilguse kõrval!

Annel võib niiviisi pea tõesti segi minna!

Kui vaene, katkenud riietega inimene on armunud, siis paistab ta ühtlasi nagu õnnis.

Võib-olla nägin minagi nõnda välja.

Mind kohtlaseks kuulutades oli Jokker lootnud mind alandada ja ennast ülendada.

Nüüd mind pilliga nähes ta süngestus. Pillimäng oli ta nõrk koht, selles ei saanud ta minuga võistelda.

Mõistsin seda, kuid ma ei kavatsenud teda säästa — millal oli tema mind säästnud?

«Tulin teile mängima, kaunid daamid.»

Ja vaatasin Annele sügavalt silma.

Marge vastas — seekord mossitamata ja nägu krimpsutamata:

«See on teist tore, et te meid pole unustanud.»

Jokker tegi asja sigaretiga: võttis suust, vaatas seda, näpitses, pistis jälle närviliselt suhu. Siis ütles: «Võtame nüüd...», ja ulatas käe likööriklaasi poole. Kuid samal hetkel panin ma jeeriku pasuna hüüdma, elektriku sõnad ja liigutused kadusid võimsate akordide murdlainetuse alla, ta käsi liikus hääletult klaasi juurde ja jälle tagasi, tema ja ta jook jäid tähele panemata.

Mõlemad kasutasime relvi, mis meie käsutuses olid.

Ega ma lasknudki sel õhtul neil kellelgi midagi rääkida. Nad ei saanud suudki lahti teha, üks lugu tuli teise järel nagu masinast ja nõnda kolm tundi järjest. Kui mul repertuaar otsa sai, kordasin mõnda pala, lõpuks segasin katkeid ja improvisatsioone kokku üheks lõppematuks popurriiks ja lasksin aga käia. Muidugi oli see terror, kuid mis parata! Tüdrukud ei protesteerinud, elektrikuisand püüdis mõned korrad märku anda, et pidagu ma vahet, kuid ma ei teinud seda märkamagi, viibisin helide sees, hea meelega oleksin ise ka sulanud heliks, saanud maailma hääleks, mille teed ja tulemised on ettemääramatud. Siis oleksin lahti saanud ka niisugusest tüütust ja labasest asjast, nagu seda on tühja kõhu korisemine. Pillimäng võttis vähe kaloreid, kuid kust saada neid kuuekilose vasara mänglevaks viibutamiseks? Aeg-ajalt vaatasin tüdrukutele armunult otsa, Annele loomulikult, aga puhuti ka Margele, et see ei hakkaks mossitama ja asja ära ei rikuks. Mida võisin ma endale lubada? Parimagi tahtmise juures polnud mul võimalik Annet restorani kutsuda. Ainult linna vahele kõndima pärast tööd. Nägin teda enda ees, kuidas ta istus ja kuulas, kuidas ta näol vaheldusid ilmed. Mida ta minust mõtles, mida arvas? Naeris sisimas minu üle? Ei paistnud küll sedamoodi, aga võta kinni, mis tema sees toimus, kes naiste sisse näeb ja kes teab, millest nad mõtlevad. Muidugi ei tea ka nemad, mida mehed neist mõnikord hilisõhtul mõtlevad või räägivad, hing üksindusest haige, keha ootamas hellust.

Viimaks tõmbasin hinge.

«Kell on üksteist läbi,» tähendas Anne malbelt. «Tänan sind, Kalju, ilusa õhtu eest, aga nüüd peate küll koju minema, me läheme magama.»

«Noh, aga ...» alustas Jokker õnnetult. «Liköör jäigi maitsmata.»

Anne võttis laualt korgi ja vajutas krapsti pudelile peale.

«See pistke taskù, läheb veel vaja.»

«Kuulge, kas ma tõesti ...» ei leidnud elektrik sõnu. «Kuidas seda koju viin?»

«Põuetaskus. Kui on raske kanda, las Kalju aitab.»

«Ma ei mõtle raskust. Ma tõin ta ikka selleks, et koos ... et pits viina võtta ja ... noh, saate aru küll,» seletas Jokker abitult. «Võtame vähemalt selle ära, mis on välja valatud.»

«Mina vastu ööd ei joo!» teatas Marge. «Ei jää siis magama.»

«Ja mina pole üldse likööri sõber.»

Abiotsivalt pöördus vihamees minu poole. Puiselt, lahkuseta, kuid siiski pöördus:

«Sina siis!»

«Minul pole su vägijoogiga asja!» ütlesin külmalt.

Nõnda siis kummutas ta kolme silmapaari pilkude all üksinda oma klaasi.

Ülevas meeleolus sammusin koju.

XIX

Teisel õhtul «Hohnerit» kätte võttes märkasin, et lõõtsas oli mitu auku.

Keegi oli käinud mu sõpra tärkimas.

Meel läks väga nukraks.

Oss märkas mu rõhutud olekut, küsis, mis viga on. Näitasin pilli. Treial vaatas ja ütles:

«See ants on päris tõbras, kes niisuguse lolli tükiga on hakkama saanud! Tuleb pussiga pilli kallale. Aumees klaariks arved mehega, mitte lõõtsaga. Kui ma niisuguse kätte saaksin! Vasakhaak lõuga ja mõla kinni!» Ja otsekui demonstreerimiseks, kuidas ta selle alatuga toimiks, ajas jalad harki, võttis sisse poksipoosi ja sooritas mõned löögid õhku. «Vasakhaak on nagu pikselöök, seda ei oska ette oodata. Neljakümne kuuendal aastal tuldi mulle Pärnu rannapargis kolmekesi kallale. Eide pärast. Vaatasin: ega nüüd nalja ole! Aga nad ei teadnud, et ma olen vasakukäeline. Ühel antsul oli puss, vehkis sellega. Olid peale passinud. Õhtusel ajal, kui pargiteedel rahvast vähe ... Panin kõige turskemale tohlaka ära — vasaku käega. Lendas selipidi üle pingi seljatoe, mõtlesin: järsku

murdis selgroo ka veel. Midagi! Üles ajas, lõust ainult peas viltu. «Noh, mats, kas tahad veel?» Ants ei saanud rääkida, lõualuu oli peas viltu, kägises midagi. Mul tema plika juba ammu hoovi tõmmatud, mis sa, pamp, enam norima tuled! Sellel lõõtsatärkijal kuluks ka lõust tagurpidi pähe seada.»

«Nagu mask.»

«Justament! Nagu raudne mask,» hakkas ta ise ka naerma. «Või tema, siga, tuleb teise mehe pilli lõhkuma. Niisugusega pole pikka juttu, rihi nägu ära, niisugune inimkeelest aru ei saa, ei maksa lootagi.» Ta istus voodite vahele oma öökapi juurde, otsis välja võided ja salvid, neid oli tal palju. Oli edev mees, kuid ei mõjunud seejuures naiselikuna. Hilisest õhtutunnist hoolimata oli tal veel mõndagi ees. Kui hilja ta ka õhtul välja ei läinud, hommikul oli ta ikka õigel ajal pingi juures, korralik kittel seljas, nihkkaliiber rinnataskus helkimas, juuksed, mida õhtul hoolega võitud ja mukitud, hoolikalt musta bareti alla koondatud.

Teistele, kui need oma eraotsadelt tagasi jõudsid, hüüdis ta, libe ja klanitud:

«Miks te, antsud, poisi lõõtsa olete ära pussitanud?»

«Kus? Mis?» ajasid müürsepp ja keevitaja nagu käsu peale silmad suureks. «Mis jama sa ajad?»

«Ei aja jama. Vaadake ise.»

«Hommikul oli ta terve,» ütles Heldur.

«Nüüd ei ole.»

«Mina ei tea midagi. Tulin müüritöölt.»

«Kes siis teab?» uuris treial kahtlustavalt.

Mul oli päris soe tunne, et Oss seda nii oma asjaks võttis.

«Sihver. Tema peab teadma,» vastas Reino vaenulikult.

«Vaevalt nüüd vanamees tuli pilli lõhkuma,» arvasin.

«Temast võib kõike oodata,» jäi müürsepp endale kindlaks.

Tööl, kui käed vasaraga üksluiselt vehkisid ja mõtted käisid oma rada, haudusin välja plaani, mida hakkasin järgmisel õhtupoolikul ellu viima. Puukuurist, kus treial hoidis oma DKW-d, millega naisi grüünesse sõidutas, leidsin kaks telliskivi. Ühel oli üks külg natuke nõgine, oli vist pärit mõnest väljalõhutud ahjust või pliidist, kuid sellest polnud midagi, nad mõlemad olid terved ja korralikud tööriistad, see oli peaasi; tõstsin nad välja ukse kõrvale. Järgmiseks võtsin ette käigu Jokkeri tuppa. Elektrik istus laua juures ja luges kaardimängus võidetud raha kokku, kopikahunnik tühja hülsikarbiga nina ees, ega vaadanud minu poolegi. Nagu tavaliselt, olin talle tühipaljas õhk.

Ta oli üksinda toas. Seda parem. Võtsin tabureti ja istusin ta kõrvale.

«Lugu on nõnda, isand Jokker, et meile mõlemale meeldib üks ja sama tüdruk.»

«Raistab, jah, sedamoodi,» venitas ta vastumeelselt. «Seatembu tegid. Ei lasknud mul plikade pool suudki lahti teha.»

«Polnud vajadust.»

«Mis sa nüüd tahad?»

«Seda ei oska sa ära arvata.»

Ta naeris ärevalt; katkendlikult; lõpuks suri naer välja nagu mootor, mis ei lähe õieti käima. Ta sinihalles silmis väreles kahtlus.

«Kas sa . . .?»

«Ma nõuan satisfaktsiooni.»

«Mis see maakeeli on?»

«See on see, et tuleb duell. Üks meist peab langema. See, kes ellu jääb, saab Anne endale.»

Karmilt vaatasin talle otsa.

Kõheldes venitas ta:

«Ühe plika pärast . . .»

«Jah, ühe plika pärast peab üks meist langema veel enne, kui päike loojub.»

Lõin servili käega talle vastu musklit. Kopikad pudenesid käest. See oli kohapealne improvisatsioon, seda polnud plaanis ette nähtud.

«Ära jama!»

«Mis ära jama! Pilli lõhkusid ära. See nõuab kättemaksu. Silm silma, hammas hamba vastu.»

Järsku ta kihvatas.

«Nii et tahad vastu hambaid saada?»

«Vastu hambaid anda on liiga labane, ei sobi eurooplasele. Me teeme aumehe mängu. Jajah, ära aja midagi hambaid irevile, tule kahevõitlusele nagu džentelmen kunagi. Lõid vedelaks? Mis?»

Ta ei osanud mu juttu naljaks ega tõeks arvata.

«Mis mul karta . . .»

«Noh, tule siis õue!»

«Kas kohe?»

«Kohe jah. Ja võta sekundant kaasa.»

«Sekundant? Kust ma selle saan?»

«Lähme otsima.»

Ta tuli koridori, ikka veel kahevahel ja nõutu.

Köögis tegid Kiindok ja Matsmann süüa.

«Aksel, tule sekundandiks!» hüüdsin ja seletasin lühidalt, milles asi.

«Ei mina tule te poiskeste mänge mängmä!» vastas torulukksepp tõredalt. «Vänteki saa viil esi kah kiviga plahvi pähä, mes ma sis tii? Naka arste ja kohtusit piti käimä!»

«Siis pääsedki inglikoori laulma,» nöökas Kiindok.

«Sinna päsess lihtsambide kah kui säändse mänguga.»

Jätsime ta rahule.

Kiindok tuli Jokkeri sekundandiks. Endale sain keevitaja.

Tuli pealtvaatajagi. See oli Reino, kes jõudis parajasti töölt tulles ukse ette ja jäi seisma ning vaatama.

«Relvad on siin.» Tõin telliskivid ja ulatasin sekundantidele. «Vaadake üle, kas pole kuidagi sohki tehtud. Reino, sina kui asjatundja heida ka oma eksperdipilk peale.»

Toikka hüpitas tükk aega kive käes, talle meeldis oma jõudu näidata.

«Kenad korralikud kivid. Sohki pole mingisugust. Salapragusid sisse küll ei näe.»

«Nüüd teeme ameerika kurbmängu. Tingimused on sellised: me mõlemad Jokkeriga seisame, seljad koos, kivid paremas käes. Sekundandid hakkavad koos lugema: üks, kaks, kolm! Mina ja Jokker astume taktis kolm sammu, ja kui kõlab kolm!, virutame üheaegselt tellise üle vasaku õla vaenlase poole.»

«Lööte üksteisel pea lõhki, mis siis?» küsis keevitaja.

«Lõhki või mitte, eks see ole pärast näha. Kas kilbiga või kilbil, selleks duell ongi,» selgitasin.

Loosisime tellised välja, minule sattus nõgine.

«Vast lepite niisama omavahel kokku?» lõi Kiindok kartma.

«Sa oled reformist. Mine poliitringi ennast harima. Noh, isand Jokker, vend elus ja surmas, mütsid peast ja seljad kokku.»

Tundsin õla vastas elektriku tihedat selga, ta oli minust pool pead pikem. Müksasin talle külge. «Kohe paneme kivised asjad lendama.»

«Kurat, ma lähen ära! Ma ei või seda näha! Pärast mine veel tunnistama!» hädaldas Kiindok jälle.

«Mis sa, Kalts, vingud!» Ja müürsepp hakkas tal oma raskete pihkudega õlast kinni.

«Tähelepanu!» hüüdis Heldur.

«Üks!»

«Kaks!»

«Hiljaks jäid, Jokker! Sa ei pea sammu!» pahandas keevitaja ja siis hõikasid nad koos Kiindokiga — mahlakas bariton ja tiiskant: «Kolm!»

Võtsin hoogu ja lasksin tellise käest lahti.

Kohe tuli hoop vastu vasakut abaluud. Püüdsin kätt liigutada — liikus küll!

Selja tagant kostis kukkumise mütsatus.

«Oi, Jokker on surnud!» kiunus Kiindok. «Sai vastu kukalt.»

Pöörasin ringi. Elektrik oli tõesti õuekruusal siruli maas, nõgine tellis kõrval.

«Ta sai jah pähe,» ütles Heldur mulle vaikselt.

Kõik vaikisid.

Mulle tuli peale jube hirm.

Äkki ongi surnud?

Palju pilte vihises mul mõne hetke jooksul peast läbi. Kuidas

mind kinni võetakse, kuidas kohtus küsitakse: «Miks tapsite?» Ja nii edasi. Ja palju muud.

Siis eneseõigustus:

Aga tema oleks võinud minu samuti tappa, kui kivi oleks mulle pähe tulnud. Isegi-mõlemad oleksime võinud surma saada.

«Päälelüüjäl vangimaja trelli paistusse,» kostis Aksel Matsmann, kes oli märkamatult lävele ilmunud.

Müürsepp kükitas maha, katsus maaslamaja pulssi.

«Elab! Jokkeril on kõva pea! Üks Sangaste tellis ei tee talle midagi. Meelemärkuseta ainult.»

«Näe, pää om verine!» astus torulukksepp lähemale. «Ma lää kae, kon tuu vineeritükk om, mes Helduril tuukõrd pää all olli, kui tuu õnnetus olli: Päid, tühje, lätt iks puruss, oless aga vineeri ala panna.»

XX

«Miks lõi elektrikul pea lõhki? Installatsioonitööd objektil seisavad. Käib kabiinis, küsib: kus rahakapp, riisun paljaks! Nüüd virutab teisele telliskiviga pähe! Mis konflikt? Naised, ah?»

«Elu ja armastus.» Mõtlesin viivu, täpsustasin: «Ei, armastus ja elu.»

«Teil ongi seal peapurustajate tuba,» ütles Potman. «Alles see oli, kui Toikka pani Allveele labidaga . . .»

«Mis temaga teha?» küsis direktor peainsenerile vaadates, nägu paks ja väsinud, silmade all suured kotid nagu külgtaskud.

Sepp seisis alasi kõrval, karm ja ühtlasi kartlik, mitmest kohast läbipõlenud vana nahkpõll ees, ega osanud kuhugi oma krobelisi käsi panna, vasarat ülemuste juuresolekul kätte võtta ei tihanud, niisama polnud harjunud seisma, pealegi vööraste hindavate pilkude all. Viimaks tuli talle meelde õige tegevus: ta otsis pluusi rinnataskust välja suitsupitsi ja pani sigareti põlema, kuigi selle järele polnud vajadust, alles ta oli suitsetanud.

Potman pistis käed pruuni nahkmantli taskusse, kõlistas seal mingit võtit.

«Te, noormees, olevat siin tõesti ülekäte läinud,» lausus ta pahaselt.

«Ega ma tüdruk ole, et ülekäte lähen!»

«Ambrosius seletab, et ajate imelikke jutte, hakkate vastu, viidate aega . . .»

«Ambrosius on ekspluataator!»

«Mis?» küsis sepp oma nime kuuldes.

Inseneri niigi väheliikuv nägu kivines.

«Suuvärk on teil hea, aga töö on kehv.»

Need ülekohtused sõnad ajasid mu lausa keema.

«Kuidas ta varem kehv ei olnud? Kärutasin kaubakaste ja sain nelisada — nelisada viiskümmend rubla kuus. Aga siin ma olen sõna otseses mõttes näljas. Kuidas teie sellest ometi aru ei saa? Minge vaadake minu palgalehte! Üheksakümmend seitse rubla, sada kaks rubla kolmkümmend viis kopikat. Kas teie saaksite sellega elada? Kilo võid maksab turul kolmkümmend viis rubla, sealiha kakskümmend kaheksa. Kust ma võtan need viis tuhat kalorit, mis mu organism siin iga päev ära kulutab?» Haarasin seina äärest puudase vasara. «Palun! Palun tulge siia, insener ja direktor! Ärge kartke, proovige!»

Metsberg ei liikunud paigast, Potman nihkus siiski pikkamisi vasara juurde, võttis kahe käega ettevaatlikult tahmasest varrest kinni, tõstis korraks üles ja laskis jälle põrandale tagasi.

Sepp seisis kui must raidkuju ja vaatas pealt.

«Paljuke me seda rasket vasarat kasutame,» pomises ta alandlikult.

Insener võttis taskuräti ja pühkis mustakssaanud sõrmed puhtaks, toppis räti tagasi taskusse, kus oli midagi kõlisenud, köhatas kõhklevalt. Direktorgi paistis temalt midagi ootavat.

«Te olete veel noor mees, ei võta elu tõsiselt . . .» alustas Potman.

Hüüdsin:

«Suurel on ikka väike süüdi! Tulge normeerige mu tööpäev ära! Tooge Võttin kronomeetriga juurde, las vaatab ja mõõdab, mitu korda ma tööajast nina nuuskan, väljakäigus käin, trepikojas vett joomas, et korisevat kõhtu vaigistada. Tulgu spetsialist siia, selleks ta seal üleval on! Siis näete, kui tihe on meie tööpäev!»

Insener pöördus sepa poole. «Ambrosius, kas on tihe tööpäev?»

«Mis te Ambrosiuselt küsite? Tema ei ütle minu kohta ilmaski head sõna, talle paistab, et ma ikka ja ikka vähe töötan, et ma pole masin, sepapress, mis paneb päev läbi, et põrand vappub. Tema tahab minu arvel oma poja koolitamiseks raha teenida, muu teda ei huvita.»

«Noh, kuulete nüüd . . .» habises sepp.

«Ärge kasutage lugupeetud töömeeste kohta niisuguseid väljendeid! Katsuge ise niisama vanaks saada ja niipalju tööd ära teha, kui Ambrosius on teinud.»

«Miks nii häbematu?» tegi Metsberg suu lahti.

Mul kargas hing lõplikult täis.

«Kui ma kaks korda nii vanaks saan, teist inimest ma niimoodi röövima ei hakka. See ei käi minu põhimõtetega kokku!»

«Keegi ei röövi ega riisu teid, noormees,» hakkas Potman nüüd manitsema. «Ärge niisuguseid sõnu kasutagegi, see ei vasta tõele. Tööhinded on madalad, sinna pole parata, meie neid muuta ei saa, need on kinnitatud ministeeriumis. Mulle tundub, et siin on ka muid tegureid mängus. Te olete noor mees, vähe kollektiivis töötanud, ei ole veel meie oludesse sisse elanud nagu kord ja kohus, see

võtab aega. Ambrosius ütleb, et te ei kuula sõna, võib-olla ei saa ka alati aru, mis teile õpetatakse. Teete veidraid tempe...»

Ma ei uskunud oma kõrvu: ma ei saavat aru! Niisugust mõttetust poleks ma osanud uneski näha!

«Ma võtan teid isiklikult oma hoole alla, hoian silma peal.»

Direktor noogutas.

Nüüd olen siis tagatipuks ka järelevalve all!

Vägisi kippusid solvumispisarad silma.

Protesteerisin murduval häälel:

«Ma pole ohmu!... Ma lõpetasin üheksa klassi, ma... Olin oma klassis üks paremaid õpilasi. Ja nüüd teie... teie teete mu lolliks! Kuulutate kohtlaseks! Teie... Kas teil häbi ei ole?!»

Sepp vahtis piinlikult maha.

«Miks lolliks?» poolis Metsberg. «Me tahame, et teist tuleks taibukas tööline, väärikas vahetus. Vot nii, duellant!»

Ei pidanud vastu, jooksin sepikojast välja, üle õue tänavale. Pöörasin ümber nurga.

Käigu kõik põrgusse!

Velkisin midagi nägemata, kätega vehkides edasi. Õnneks oli see kõrvaline tänav, muidu oleksin vastutulijaile otsa tormanud. Nii! Kõigele lisaks olen ma ka lolliks tunnistatud! Järelevalve alla seatud kui isik, kes ei tea enam isegi, mis ta teeb, pole vastutusvõimeline!

Keesin vihast ja solvumisest.

Jooksingi kellelegi otsa. Tahtsin hoolimatult, vabandamata, edasi rühkida.

Siis kuulsin tuttavat rõõmsat häält:

«Kalju! Kuhu nüüd?»

See oli Anne. Roheline mantel seljas, käekott käes, pikad kastanpruunid juuksed õlgadeni ulatumas, tugevad valged hambad säramas.

Jäin seisma, mõtted veel sepikojas toimunu küljes.

«Ahah! Tere... Ma lähen edasi.»

«Kuhu?»

Ta naeris.

«Kuhu sa lähed? Mis sul on?»

«Ma lähen edasi,» kordasin. Keel oli krambis.

Vaatasin teda, püüdsin meeleheitlikult oma mõtteid korraldada.

«Räägin seda inertsist. Palun vabandust.»

Ta jäi tõsiseks.

«Kas sinuga on midagi juhtunud?»

«Ma olen loll!» hüüdsin. «Ametlikult lolliks tunnistatud! Ametlikult eestkoste alla pandud!»

See tegi talle nalja, ta naeris lausa laginal.

«Kes see tunnistas?» küsis ta armsalt pead kallutades.

«Ah, eks ikka need, kes on kutsutud ja seatud!... Kust sina tuled töö ajal?»

«Haiglas käisin.»

Minus ärkas kuri kahtlus.

«Jokkerit vaatamas?»

Ta noogutas.

«Miks?» hüüdsin ja pistsin vastust ootamata jooksu.

Ka see oli kokku varisenud!

Kõik oli kokku varisenud!

Kõik oli otsas.

Kuid hilisõhtul voodis, kui päevased solvumised olid veidi taganenud ja ma esialgsest šokist üle saanud, mõtlesin: miks jooksin tänaval ta juurest ära? Miks tegin seda? Järsku ta arvab nüüd, et ma ei salli teda, ei hooli?

Aga see pole ju nii!

Südantlõhestav ahastus tuli mulle peale.

Viis tundi on sellest möödas. Kuus. Varsti seitse, kui ma plehku pistsin. Ja aeg aina pikeneb, süveneb, üha suuremaks läheb lõhe, üha kaugemale taandub see ilus hetk, kus ta mulle särades vastu tuli! Ta ei vaata enam minu poolegi, haavasin teda, solvasin südamepõhjani. Kuidas võisin seda? Ta silmad olid mu tähed ja ta ise oli täht. Nüüd vajub ja kaob ta pimedasse aega.

Aga: kuidas ta naeris, kuidas mind vaatas!

Ta armastab mind!

Oli see võimalik? Kuidas oli see tulnud?

Kõrvus kohises, nutt kippus peale, vähkresin kui palavikus.

Siis jälle: ei armasta, ei hooli ega oota, valehäire. Miks peakski ta minust, tahmaninast, hoolima, tema on ülakorruselt, kõrgemast seltskonnast! Ja siis Jokker. Tema juures käis ta ju haiglas! Kes ütleb, et ta pole elektriku vastu ükskõikne?

XXI

«Inimesed lähevad nii targaks ja tugevaks, et toovad Kuu taevalaotusest Maa peale,» seletas Evald Aadam lohkuvajunud voodiäärel istudes, kõrval füüsika- ja keemiaõpikud. «Võtavad vanal kraest kinni ja tirivad alla: mis sa, poiss, seal passid, tule, saada midagi kasulikku korda ka inimeste heaks! Valgusta või tänavaid, kui muud ei oska! Kõik pannakse inimeste teenistusse. Kõik! Küll sa näed!»

Ta nohistas valjusti, nagu oleks tal nina kinni. Mustade kähärate juustega, suurte silmadega, tugeva musklis kehaga — niisugusena võis ta arvatavasti tüdrukutele meeldida. Peale õhtukooli käis ta veel maadlemas; kuidas ta korraga mitme asjaga hakkama

sai, andis päris imestada. Tuli tal ju tööl ka käia — ja sageli kaugetel objektidel, maal või teises linnas, päevade, vahel nädalate kaupa Tartust eemal olla. Olin sellele mitu korda mõelnud, kuid seda tema enda käest siiski küsima ei läinud, sest kool — see oli mul hell teema. Üle kahe ja poole aasta oli möödas, kui olin sealt ära tulnud, ja mul oli seal hästi läinud; seda valusam oligi kooli poolelijäämine. Ma poleks ju pruukinud oma koolikaaslastest eemale hoida, oleksin võinud isegi mõnele kinnisele peole minna, sisse oleks mind ikka lastud. Aga ma olin ära, autsaider, ja see osatas. Hiljem häbenesin juba oma katkutud varese väljanägemist. Kui märkasin endisi koolivendi linnas vastu tulemas, kadusin kõrvaltänavasse; kui see polnud võimalik, tegin näo, et ei pane neid tähele. Kui ka see oli võimatu ja klassikaaslasega lausa rinnutsi kokku juhtusin jooksma, vahetasin mööda või maha vahtides mõne üksiku lause: olen seal, teen seda, jah, elul pole viga, kuidas läheb sinul? Neil oli nüüd küpsustunnistus taskus, paljud juba ülikoolis. Ja mina, kes olin mina? Peainseneri isikliku järelevalve all. Saamatu, nupust nikastatud, vee ja leiva peal — mina, oma klassi paremaid õpilasi, üks neist, keda ikka oli peetud kindlaks medalikandidaadiks!

«Inimene areneb järjest, ta areneb kohutavalt kiiresti,» jätkas Evald Aadam sõrmega nina urgitsedes. «Vaata, mis kõik on tehtud! Kes oleks kolm-nelikümmend aastat tagasi ette kujutanud, et avastatakse aatomipomm, mis pühib ühekorraga terve linna maa pealt ära nagu näuhti! Üks pomm võtaks terve Tartu puhtaks, nagu poleks seda kunagi olemas olnud, oled sa sellele mõelnud? Inimese pea läheb järjest suuremaks, üha rohkem mahutab ta aju. Varsti areneb inimene niikaugele ja ta pea läheb nii pirakaks, et see moodustab poole kehast, jalad ja käed jäävad aga lühemaks ja lühemaks, ainult pea ja võimsad kopsud jäävad alles — seda selleks, et peaaju hapnikuga varustada. Kõik ülearune, mis segab pea- ja mõttetööd, kärbub ajapikku, inimene on siis võimas ja tark, igaühest areneb suur mõtleja.»

Ta nohises jälle, otsekui avaldaks kellelegi pahameelt.

«Kõik on siis ühetargad, kõik elukutsed asendavad üksteist. Lukksepp teeb professori tööd ja professor laadib lauldes vagunit, et pole asigi. Või laotab põllul sõnnikut, et valge habe lehvib kevadtuules. Ja kõik on maadlejad.»

«Miks mitte tuukrid või lendurid?»

«Ütle, mis on tuuker või lendur maadleja kõrval?» nohises ta ja seletas hoogsalt, põsed õhetamas: «Tuuker või lendur on elukutse, maadlemine aga sport. Sellega peavad kõik tegelema, kui tahavad vähegi vormis püsida. Maadlemine arendab kõiki lihasegruppe, ka pea- ja kaelalihaseid. Iga mõtleja peab maadlema, muidu jääb ta mõtlemisaparaat kängu, umbes niisuguseks nagu Reinol või Jokkeril, kel pole midagi targemat teha kui teiste rahu

rikkuda ja kassikontserte korraldada. Aga maadlema nad ei tule, ei viitsi ennast süstemaatiliselt ja täpselt liigutada. Tulevikus nii hõlpsasti läbi ei saa. Ja inimene, kes elab ilusas suurejoonelises linnas, kus ta põhiline tegevusala on ainult tootmise juhtimine, sest kõike teevad masinad, kus isegi linnatänaval pole tarvis kõndida, sest tänavat asendab eskalaator, jääb lausa kängu, kui ei maadle. Maadlusmatt peaks olema igas ühiselamus, igas toas, igas peres . . .»

«Igas ühiskorteris ja ühisköögis ka,» pistsin vahele.

«Täpselt! Igas ruumis olgu maadlusmatt, iga tuba võitlusareen, kus treenitakse tuleviku tarbeks. Tulevikuinimene pole ju sihuke tõbras, et oksendab pühade ajal koridori täis; kes tuleb pussiga pimedal tänaval kallale, kes käitub naisega nagu metslane. Tulevikuinimene, see on hoopis teisest puust.»

«Saare- või tammepuust!»

Ta uuris mind natuke aega kahtlevalt, nohistas jälle; seekord pikemalt ja põhjalikumalt, nagu oleks ninas kärbes, vaatas mind veel kord uurivalt ja ütles: «Maadlemine on see, mis paneb vere käima ja pea tööle. Elu on ju näidanud, et see, kes ennast ei liiguta, sureb inimesena välja ja pätistub. Tulevikuinimene on tõesti mõnest kõvemast puuliigist. Ei, ta ei olegi puust, täismetallist on ta! Kui pea on otsas nii suur ja võimas, miks peab ta olema puust? Võib arvata, et neid on võimalik vastastikku vahetada nagu tagavaraosasid, noh, ütleme näiteks nagu mootori kuumpead või nagu betoonisegisti korpust, seda malmkobakat. Sest sisu on üks, kõigis peades on üks ja sama tarkus!» peaaegu kisendas ta. «Milleks siis kolpadegi erinevus, kõik üks, kõik maailm on ühesugune, vaat see on pilt, ei ühtki rassi, rahvast ega rahvust, ainult Tulevikuinimene, kõige peremees, masinate juhtija, pea otsas nagu kõrvits ja kops rinnas kui sepalõõts.»

«Sa räägid, nagu olevikku enam ei olekski.»

«Ega olegi. Olevikku ei olegi üldse olemas, see on eksitus, virisejate ja laiskade väljamõeldis, on vaid minevik ja tulevik. Me elame juba tulevikus, iga sekund, mis möödas, on minevik, see jutt, mis ma rääkisin tulevikuinimese peast, on juba ise minevik, iga silmapilguga jõuame üha kaugemale ja kaugemale tulevikku, tähtede poole, mida me iial kätte ei saa.»

«Sest me ei maadle.»

«Sa püüad mind pilgata. Varsti hakkad ka sina aru saama, et see, mis ma sulle siin baraki otsatoas, selles sitases täisoksendatud metslaste majas räägin, on sulatõsi. Peale tuleviku ei ole mitte midagi. Mõni ütleb küll, et igavik! Aga ole lahke ja seleta mulle ära, mis see igavik on! Ka ainult tulevik, muud midagi. Inimkond saab lahti kõigist oma pahedest. Kas ta jõuab tulevikku maa all või maa peal, või koguni õhus, maailmaruumis, teel mõne tohutu kauge tähe poole, mis tähtsust sel on.» Ta naeratas. «Mis tähtsust on sel-

lel, kas Reino Toikka tõmbab oma nina täis Puiestee tänava objektil, Jõgeval, Elvas või tüdrukute toas, tähtis on tulemus ja liikumissuund. Või kas Merikannu Oss kihutab mootorrattaga Tähtvere metsa või Reola pallu või ajab linnuga asja korda Pauluse surnuaial, oma igavene roheline tekk all, mida ta portfelliga kaasa veab, mis see muudab?»

«Mis sinu arust siis üldse asja muudab?»

«Tulevik! Ainult tulevik ja tulevikuinimene!» kinnitas ta pühalikult. «Tulevik on meile kõigile sisse pugenud! See on kui paeluss või vähihaigus.»

«Või nagu lutikad ja hiired, millest siin barakis kuidagi lahti ei saa.»

«Noh, need! Need on rohkem hooletuse ja minnalaskmise vili. Sihveri viga, et ta nendega ei võitle. Aga tulevik on hoopis midagi muud.»

«Sihver võitleb tuleviku vastu ka, sest lutikas ja hiir on ka tulevikuloomad, nendegi pea kasvab ehk suureks, mitte küll kõrvitsapaksuseks, vaid umbes nagu valge klaar. Kas pole nii?»

Ta lõi kahtlema.

«Loomade ja putukatega on teine asi. Nende areng vist ei jätku nii tormiliselt,» ütles ta taltunult.

«Arvad?»

«Inimene — ja nimelt ainult tulevikuinimene on looduse kroon. Kahekümne-kolmekümne aasta pärast on inimene juba hoopis teine. Kahe tuhande pärast — noh. Siis on tal juba pea suur ja ümmargune.»

«Umbes nagu vesipea või?»

«Võib-olla jah, et... Aga kes seda õieti teab? Neandertallasega võrreldes on ju pea kuju muutunud, sisu ka.»

Haigutasin.

Seda pani ta pahaks, mossitas omä ilusat korrapärast nägu, ladus õpikud voodil üksteise otsa; laud oli tal täis pabereid, vihikuid, kooli- ja muid raamatuid, «Kehakultuure».

«Ega ma sellepärast haigutanud, et igav... Pealegi, haigutamine varustab peaaju hapnikuga. Ja tulevikuinimene, kel on suur pea, peab palju haigutama. Tulevikuinimene muud ei teegi, kui haigutab.»

«Noojah...» venitas ta ebamääraselt, teadmata, mida öelda. Lappas jälle õpikuid pehmel ühiselamu tekil, millel oli näha kõrbenud kohti — triikraua kasutamise jälgi. «Ma pean täna veel pähe ajama terve peotäie valemeid.»

«Ma lähen ära!»

«Oota nüüd! Kuhu sa jooksed! Nii harva, kui sa tuled juttu ajama. Istu veel! Vestleme.»

Miks polnud ta katsunud linnas elamispinda leida?

Mis puutub üürimaksmisse, niinimetatud nodisse, siis seda pidi

tal jätkuma — objektil teenisid nad kõik üsna hästi, seal tulid päevarahad ja komandeerimissummad, kindlasti kirjutati ka juurde. Kes kirjutas meile sepikojas juurde? Ambrosius, oli mis ta oli, kuid ühtegi polti ei pannud ta kirja rohkem kui tegelikult tehtud, pealegi loeti kõik vastuvõtmisel üle.

«Miks sa linna endale toanurka ei otsi?»

«Nimelt toanurka ma ei tahagi. Tahan omaette tuba ja siin ühiselamus mul see on. Siin on ka omad puudused, aga ta on ikkagi oma... Tead, ma olen kasvanud toanurgas, selle sõna otseses mõttes. Vanemad, õde ja kaks venda elavad praegugi Võru tänaval pehastunud majalogus viiekesi kümne ruutmeetri peal koos. Vanaema oli ka, see suri mineval kevadel ära. Isa on pillimees, ema arhiivis tööl. Ema on rahulik, isal viskab vahel närv üle, võtab viina, ähvardab ja lööb lamenti; pärast on pisarad silmas, otsib oma viiuli välja, hakkab mängima, teab, et midagi pole teha. Siis ei jäägi muud üle kui tulevikuinimene. Mina olen õnnelaps, mul on siin tilluke tuba, ei tea, milleks ta on ehitatud, mõneks sahvriks või komkaks. See on lausa ime, et ma ta endale sain. Kolisin kevadel Jokkeri toast siia, seal ei saanud raamatutki lahti teha, mitu meest toas, ühtelugu joomine, kraaklemine, atskoo tagumine. Sihver sai aru, algul jõrises küll, et see on ju panipaik ja ahju pole sees, sa külmad kringliks. Ei ma külma, spordipoiss!» Ta nohistas jälle, algul paistis mulle, et see tähendas tal pahameelt, nüüd sain aru, et see polnud nõnda. «Mis teen ma toanurgas kuskil vanamuti juures! Ei ja veel kord ei!» Esimest korda õhtu jooksul ta naeratas. «Siit komkust ma välja ei lähe. Ehk saan täikalt hankida väikese jalgadega plekkahju, siis olen õnnega koos.»

«Mida soojem on tuba, seda meeldivam arutada tulevikust.»

«Mõni toob endale eide tuppa külge soojendama, mõni viskab kärakat, elektripliiti ei tohi küll soojendamiseks kasutada. Kuid loodame, et tulevikuinimesel niisuguseid probleeme ei ole.»

«Loodame, loodame,» kordasin hajameelselt.

«Meid on vähe, me peame kokku hoidma,» lausus ta minu nägu uurides. «Peaksid maadlema tulema, arvan, et sul on eeldusi. Muidu kasvab siin ühiselamus ilge sammal selga. Siin muutub inimene haisvaks tõhuks nii kehaliselt kui vaimselt. Sest vaata, mis inimesed need on! Enamik neist on jõudnud sadamasse, siin saabub nende õhtu. Oss raiskab oma eluenergiat juhuslike plikade ja naiste sugutamiseks, kelle aga kätte saab — täielik maniakk; Jokkeri on endasse imenud kaardipõrgu, ime, et ta pole veel hulluks läinud, olid ajad, kus ta käis südaöösi koridoris ringi, silmad lahti, ise magas, ükskord tõusis aknalauale, aken oli kinni, välja ei saanud. Sihver nägi ka. Hea, et me ei hüüdnud teda, oleks võinud õnnetus tulla. Ja kõik need teised, mis needki. Kõik on omaette imeloomad.» Ta hääl läks valjuks. «Ma ütlen — ainult maadlus puhastab tohletavat aju ja vereringet, paneb keha õieti tööle.

Matile! ütlen ma, seal on pääsemine ja ülestõusmine. Vaata, Lurich, Aberg! Tartu poiss Georg Hackenschmidt! Need on mehed, kes on eesti rahvale kuulsust toonud, mitte seksuaalmaniakid, mitte kuutõbised atskoomängijad. Jah. Ja isegi mitte lõõtsatõmbajad, kuigi ma ei taha midagi paha öelda sinu ja su akordioni kohta. Maadlejad on need õiged mehed! Tule ka trenni! Tule või korraks vaatama, kuidas me töötame ja kui vahva see on, kui teine mees murdub su all kokku nagu pehkinud puu. Sellest marudamat tunnet ei olegi! Siis tunned, et tasub maailmas elada, et oled kellestki üle, ja tead, ma võtan raamatust algebra- ja füüsikaülesandeid, lahendan neid niisama oma lõbuks, et peanuppu arendada, muidu hallitab aju ära. Isa ütleb, et tema ainuke rõõm on muusika ja et igaühel peab olema mingisugune rõõm, muidu ei jõua elada. Minu rõõm on maadlus ja ülesannete lahendamine.»

Kui Sihver kuulis, et Evald on võtnud nõuks oma aju arendada, ütles ta:

«Vaadakú, et ta, poiss, viimaks hullumajja ei satu! Kahtlane jutt see peaarendamise jutt! Kas ta ütles, et pea peab olema suur nagu puudane kõrvits?»

«Päris nii ei öelnud.»

«Tean neid peaarendajaid. Meil segaartellis oli üks tisler. Pani mootorrattaga üle kaela, nii et mõistus kadus peast. Ja ega see tal õieti enam tagasi tulnudki. Ükskord keset koosolekut kraamis heast-peast riista püksist välja ja koputas sellega lauale, ise kiitis: «Iiskann! Iiskann! Sõel on umbes!» Noh, siis tuli muidugi Tallinna tänavale sõit ja sinna ta jäi. Rõõmu? Kes siinilmas ei ootaks ega otsiks rõõmu? Isegi mina! Mis rõõmu enam vanamehel, aga näe — ilus ilm teeb südame lahedaks, siis on niisugune tunne nagu kodutalu heinamaal enne jaani, kui isa-ema, õed-vennad olid veel elus ja hele päike paistis läbi maarjakase okste. Ilus inimene — olgu ta kes tahes — teeb ikka meele rõõmsaks. Aga neid on vähe. Enamasti on inimesed porised ja määrdunud nagu too kalts läve ees, ei taha peale vaadatagi, süda läheb pahaks. Need ei arene enam kuhugi, anna neile nii palju ülesandeid ette, kui tahad. Õigete inimeste elupaik see ei ole! Paranda muudkui aknaid ja kaitse pead raskete asjade ja okse eest, mis siin õhus vihisevad.» Ta hakkas köhima pikalt ja vaevaliselt, see oli vihmase talve ja rõske toa köha. Miks ei kütnud ta oma tuba kuumaks, kuuris paistis puid küllalt olevat? «Raudne asi lendab kui surmalind ja ikka aknasse, nagu oleks klaasil magnet sees. Ka inimest ja viinapudelit tõmbab aken. Aga kellele on vaja mind ja minu juttu!» lõi ta lootusetult käega. Kuid natukese aja pärast alustas jälle rahu saamata: «Ega mind siin ei sallita. Elavalt sööksid ära! Kaabakale ei või öelda, et ta on kaabakas, päti eest pead pakku põgenema, kui ei taha, et sind sandiks pekstaks. Ei tohi nägugi teha, et sa temast midagi paha mõtled, kohe maksab kätte. Sa virutasid ühele kiviga

pähe, aga vaata, et sulle endale midagi paha ei tehta. Parem hoia eemale, ära hakka nendega maad jagama, sina neist võitu ei saa. Vaata, et sul endal ükskord pead lõhki ei lööda!»

«Kui pead arendada, siis ei lööda,» muigasin.

«Kui suudad kivikõvaks arendada, siis ehk tõesti ei lööda.»

«Kui kurjusele igal pool igas asjas järele anda, siis ei saagi elada.»

«Ei saagi! Ei! See ei ole ju mingi elu, mis me siin elame. See on kuri uni,» nentis ta noruspäi. «Ausus ja õigus ei pääse iial võidule. Mida rohkem õigusest räägitakse, seda ahnemaks ja tigedamaks inimene läheb. Minu elus ei ole nad kumbki maksvusele pääsenud. Jah, muidugi, püüdma peab, ja noorpõlves ei tohi kohe lootust kaotada. Mis sa siis pärast teed, kui juba algul oled lage, elu nühib nagunii selle sul nahalt maha, lootuse värv ei pea kaua vastu ... Mine too parem pill siia, lase paar lugu, läheb meel rõõmsamaks!»

«Akordion tärgiti katki.»

«Nii et juba ...» Ta ohkas vilinal ja hakkas köhima, põsenahk elektrivalguses kollane kui vana pärgament. «Inimesed ja teised loomad on selle maja nuhtlus.»

Aeg oli hiline, läksin magama.

Vesine ähmane kuu paistis aknast sisse. Toas oli rõske, voodiriided olid külmad ja niisked. Vastas norises müürsepp, Osski oli sedakorda kohal, tema ja Helduri poolt kostis tasast hingamise kahinat, otsekui oleks keegi vaikselt naerda kõhistanud.

XXII

Juba oli tähele pandud, et ma käin Eeva-Aadamaga läbi. Olin arvanud, et sellest pole kellelgi midagi, ent ühel õhtul ütles Reino, kes oli seekord täiesti kaine, mida temaga harva juhtus:

«Kas meie seltskond ei meeldi, et otsid uusi tuttavaid?»

«Vaba inimene räägib sellega, kellega tahab,» vastasin tõrksalt.

«Vaba!» põlastas ta. «Kabeliaias on inimene vaba. Meiega sa ei räägi, hoiad meist eemale, oled hakanud Eeva-Aadama jüngriks.»

«Kuule, Reino! Pole ma kellegi jünger, mitte kellegi. Aga millest on meil sinuga rääkida?»

Ta vaikis.

«No ütle millest? Viinajoomisest, haltuuraotsadest.»

«Millest muust meil rääkida on?»

«Näiteks Airist!»

«Airist ei tohi rääkida,» läks müürsepp karmiks ja surus lõuapärad naksudes kokku. «Mitte sõnagi.»

Kasutades selle maja sõnavara, ütlesin:
«Järsku tahan talle ligi litsuda, hoovi tõmmata!»
«Sina?»
«Miks mitte?»
«Vaata sa!»
«Mis mul vaadata!» kiusasin. «Pillimehel on lihtne asi üks plika ära võluda. Mina lähen pilliga ees ja plikad voorivad muusikahelide peale järele nagu rotid flöödimängijale ühes muinasjutus.»
«Muinasjutus olgu kuidas tahes ... Aga katsu sa ainult!»
«Mis seal vahet! Elugi on kas muinasjutt või unenägu ja miks ma ei peaks katsuma!»
«Sul ju sotid sees Annega.»
Et teda torkida, laususin nimme hästi hoolimatult:
«Võin veel Airi lisaks võtta. Vahelduse mõttes.»
Nägin ta näost, et kaugemale ei võinud minna. Seepärast tähendasin leplikumalt:
«Teoreetiliselt võib paljugi ... Ei puutu mina su Airit.»
Kahtlevalt päris ta:
«Oled sa kindel, et ta minust hoolib?»
«See on kõigile teada asi.»
Silmapilk oli ta hoopis teine mees.
«Siis!... Siis ma ei tea, mis ma teen. Hüppan rõõmu pärast lakke.»
«Ära seda hullu tükki küll tee. Järsku hüppad peaga augu lakke, siis on Sihveril jälle kirumist ja pahandamist.»
Ta kargas minu juurde, virutas mulle õlale — kõvasti, valusalt, müürsepa kämmal oli raske.
«Kalju, sa oled tore poiss! Sa oled sõber!»
«Kuigi käin Evaldiga läbi.»
«Kuule, kas sa tõemeeli arvad, et ta minust hoolib, et ta ...»
«Hoolib, hoolib! Kindla peale!»
«Kui see on tõsi, teen sulle «Volgas» õhtu välja!»
Lõi siis jälle kahtlema:
«Kui ikka on tõsi ...»
Kiirustades hakkas ta riideid vahetama. Tõmbas riidepuud põrandale pillates helesinise triiksärgi kapist välja. Heitis pilgu kaelusele — see polnud just kõige puhtam, tegi kõvera grimassi, vedas särgi siiski selga, sidus kähku lipsu ette, kahmas käigu pealt pintsaku õlgadele ja kadus — teadagi kuhu.
Minagi seadsin sammud sinna toa poole, kus laual oli heegeldatud lina ja savivaasis käbidega kuuseoksad.
Kutsusin Anne välja kõndima.
Ta tuligi.
Hõlpsamini, kui olin arvanud.
Ei jõudnudki veel midagi öelda, kui ta lausus:

«Miks sa tookord ära jooksid?»
«Kui sa Jokkeri poole hoiad, mis siis ...»
Ma ei lõpetanud lauset.
Ta vastas lihtsalt:
«Ei hoia. Ootasin sind.»
«Aga haiglasse läksid küll.»
«See Airi ... Käis peale kui uni. Tema muretseb alati teiste pärast. Ise ei saanud minna, saatis minu. Ja mul endal hakkas ka süda kripeldama: järsku on nii pahasti, et võetakse sind kinni.»
«Nüüd Jokker arvab, et sa temast hoolid.»
Ta ei vastanud.
«Mina tema asemel küll arvaksin,» jätkasin. «Kui mind käiakse vaatamas ...»
«Oleme siin kõik poolikud inimesed. Peame üksteist toetama.»
See oli tõsi. Ometi küsisin kiivalt:
«Sul ikka hakkas temast kahju?»
Tibutas vihma, kõnnitee lirtsus jalge all. Ohk oli soe. Akendest laotus tänavale ja aedade raagus viljapuudele valkjaskollaseid kumavööte. Majade numbrisiltide kohal põlesid kahvatud lambid.
Ta vaikis jälle, naeratas eemalviibivalt. Siis lausus:
«Kasuema kutsub mind Vissaks. Kas sina ei tahaks mind niiviisi kutsuda?»
«Vissaks? Imelik nimi. Pole sellist varem kuulnudki.»
«Mis siis! Seda huvitavam. Teeme nii, et kasutame seda ainult kahekesi olles. Kui teised ei kuule. Olgu see meie salanimi. Nõus?»
«Nõus. Aga sa ei vastanud mulle?»
Ta naeris tasa.
«Kõik on ju vastatud.»
«Kas ikka on?»
«On, on! Veel rohkemgi kui tarvis.»
«Kuidas Jokker elab?»
«Pole tal viga midagi. Paari päeva pärast on väljas. Peaaju pole vigastatud. Ära muretse, küll kõik saab ilusti korda.» Vissa tõsines. «Muidugi hakkas mul temast hale. Minu pärast ju lõid tal pea lõhki.»
«Ei löönud.»
«Kuidas ei löönud?»
«Enda pärast lõin.»
«Puhu aga.»
«Lõin enda pärast sinu nimel.»
«Nõnda käisin ma haiglaski — sinu pärast enda nimel.»
«See pole üks ja sama.»
«On küll!»
«Varesele valu, harakale halu, mine ära, armukadedus, enne kui meie Kalju haigeks jääbki,» loetas ta.
«Ma olen terve! Kõige tervem inimene oma barakis.»

«Ja teistes ka, Ja terves Tartu linnas,» kinnitas ta pidulikult. Vaikis natuke, lausus siis etteheitvalt:

«Küll sa oled ka... Kui ma ütlesin, et ma sind ootasin, hakkasid sina mind hoopis Jokkeriga kiusama.»

Hämaramas kohas, kuhu ei ulatunud tänavalaterna- ega aknavalgus, tõmbasin ta kõigest jõust enda vastu ja suudlesin. Ta nägu ja juuksed lõhnasid kannikestest ja sügistuulest, see oli joobnustav.

«Miks sa oled niisugune?» küsis ta tänulik-õnnelikult.

«Meeldid, sellepärast.»

«Ainult meeldin?»

«Oled ikka armas ka.»

«Ainult armas?» mossitas ta ja vajutas mu ninaotsa nagu kellanuppu. «Ai-nult ar-mas?!»

«Väga armas. Armastan sind.»

«Oleksid võinud seda kohe öelda!»

«Millal kohe?»

«Kui käisin Airi rätti otsimas.»

«Siis polnud selge...»

«Aga hiljem, kui käisid meil mängimas?» uuris ta.

«Siis oli see liiga selge. Polnud ka mahti öelda. Alati vahtis keegi juures.»

«Vaat ei olnud sul selge! Ei olnud midagi selge!»

«Oli küll.»

«Aga vaat ei olnud!»

«Oli küll.»

«Ei olnud!» kordas ta naerdes ja raputas mu käsi. «Mees arvab, et need asjad on iseenesest selged, naine arvab aga, et ei ole. Seepärast peab mees ilusti nagu kord ja kohus armastust avaldama, et naine teaks, kuidas asi on.»

«Ega see lihtne ole.»

Ta palmis oma sõrmed minu omadega ühte ja saagis ühendkäega hoogsalt sammude taktis üles-alla.

«Kui armastatakse, siis pole ükski asi keeruline,» peaaegu laulis ta.

«Või just vastupidi.»

«Ei ole!»

«Aga vaat on! On! On!» vaidlesin vigurdamisi vastu tema enda sõnadega.

«Ei ole!»

«Nüüd ma tean kahte kohta, kus on soe.»

«Ja need on?»

«Üks on mõnusalt lõõmav ääsituli. Eriti sellise sonnus ja sompus ilmaga.»

«Teine? Kus on teine?»

«Teine oled sina.»

«Mina pole koht!»

XXIII

Heldur tõi ääsile kaks kraani, et need puhtaks põleksid; olid just paberist võetud ja õlised.

«Ma vaatan järele!» lubasin armulikult. «Ja toon siis sulle ära.»

«Vaata, et sa neid ainult ära ei põleta!»

«Oh ei!»

Ta läks minema.

Jäin unelema Annest. Meenusid ta sõnad ja näoilmed — oli ju tal nii liikuv, muutuv, vaheldusrikas nägu!

Keevitaja kraanid meenusid alles siis, kui ta neid ise otsima tuli.

«Pehmed kui puder! Ja ma veel ütlesin...!» pahandas ta.

«Jah, sa ütlesid!»

Ta vaatas mind üllatunult.

«Oled purjus või?»

«Täpselt täis!» kinnitasin ülemeelikult.

Hunnikust raualatti välja kiskudes takerdus jalg mingi kobaka taha ja kingatald rebenes alt ära.

Sepp takseeris mu katkist jalavarju siit ja sealt, pani viimaks põlglikult alasipakule.

«Selle aeg on täis. Viska rahumeeli prügimäele.»

«Olen paljajalu nagu Jeesus Kristus Emmause teel. Tuleb kuskilt pärnade puiesteelt niint kiskuda, punun endale viisud jalga.»

«Talvel on niin kinni.»

Keevitusruumi uks oli lahti, Heldur kuulis me juttu, tuli vaatama.

«Osta uued kingad. Laenan sulle raha,» pakkus ta.

Jäin vastuse võlgu.

«Ära häbene, kuuled!»

«Ei jõua tagasi maksta. Olen paljas kui käi. Ära muretse, küll ma kuidagi hakkama saan.»

Oli siiski hea meel, et ta oli mulle abi pakkunud.

Abi ise aga tuli sealt, kust ei osanud seda oodatagi.

Brigadir juhtus mingi asja pärast sepikotta. Mul oli temaga vähe kokkupuutumist, enamasti oli ta kuskil objektil. Polnud õieti aru saanudki, kas ka mina ei kuulunud otsapidi tema brigaadi. Mind tallata kingaga nähes naeris ta laialt, muhe mees, nagu oli.

«Neist tulevad veel korralikud käimad,» lausus ta kinga võttes. «Anna teine ka siia. Mul on Lao tänava vulkaniseerimistöökojas hea tuttav, laseb võimsad tallad alla.»

«Kas nemadki sellisest rämpsust enam midagi teha saavad?» kahtles sepp.

«Miks ei! Vaata!» Meltsas tõstis saapatalla üles. «Millised

tallad seal mulle valati, teist aastat käivad, paremad kui uued. Seal on spetsid mehed ja korralik vana vulkaniseerimispress, vulkaniseerivad autokumme. Homme on käes. Mul ongi täna sinna asja. Sul ei ole nüüd midagi jalga panna? Siin kummitükke küllalt vedelemas, séo mõni homseni jalga!»

Nõnda ma tegingi. Leidsin paar kummilatakat, lõikasin plekksepa ruumis kääridega parajaks, püüdsin aukudest pehmet alumiiniumtraati läbi ajada, kuid kartes, kas kumm käies ei katke, mässisin niisama ümber jalalabade kinni. Mustad kummilootsikud jalas, ilmusin keevitusruumi uksele.

«Noh, oledki omadega mäel,» ütles Heldur mind silmitsedes. Ta tegi lõunaajast haltuuratööd, keevitas ühele eraautole summutit. «Tänane päev ei möödu jälle ilma viinata. Mõtlesin, et jään täna kaineks, aga võta näpust. Kui see mees tuleb oma summutajale järele, teeb ilmtingimata liigud. Ei siis ole kilgita pääsu.»

Traat soonis läbi sokkide jalgu. Õhtupimedas vedasin enda tasahilju ühiselamusse. Niisuguste jalavarjudega pikemat maad käia oli üsna vilets, kippusid jalast ära tulema, kumm libises traatide alt välja. Aksel seisis koridoris, kepp käes — tal oli puusa närvipõletiku tõttu sinine leht —, ja vaatas, kuidas ma koju lohisen.

«Olet nüid täiskotipoiss,» lausus ta sõbralikult.

«Ainult kotti ei ole seljas.»

«Kulle, ma tii sulle üte saapa,» ütles ta. «Üits Ülejõe tutva miis lubass mulle nahka anki, mul nüid aiga om.»

«Ilus on. Kuidas ma jõuan sulle maksta?»

«Tiit kõvaste vällä,» pilgutas ta mulle naerdes silma. Lisas tõsiselt, nukraltki: «Noh, tulet mängit mulle vahel pilli, tule kah noorusaig miilde, nigu üteldas.»

«Sa oskad siis kingsepatööd ka,» imestasin oma kummikingi jalamatil puhtaks kaapides; oli must talv, peaaegu iga päev sadas vihma.

«Nüidsel aal piät esi egä tüid mõistma, muidu ei saa elädä.»

Läksin sisse. Viisin oma mantlinäru tuppa ja panin ahju äärde kuivama. Laapsisin oma iseäralikes jalatsites mööda hämarat koridori, üks lamp koridori keskpaigast oli ära virutatud; alles eile oli Sihver siin tänitanud ja nimetule vargale moraali lugenud.

Aksel oli üksi kodus, palitu seljas, sest toas oli rõske.

Selleks et minu jalamõõtu võtta, laskus ta põlvili.

«See on nagu imelik...» pomisesin.

«Mes sis! Vana piäp iks noore iin põlvitama, nii nigu väike suure ja jõvvetu tugeva iin, sääne om elu. Me kisume küiru Meltsase vai Potmani iin, nemä omma kumaran jälle Mõtspärgi iin. Tol jälle oma ülemuse, kelle iin lüüp kulpi. Minust allpuul ei ole enämb kedägi. Minul ei ole koheki kukkuda.»

«Ega tea, järsku on?»

«Kohe enämb,» naeris ta. «Kui olet kraavin, sis ei ole mada-

lambat kohta kui sükkäv kraav. Kui üitskõrd ärä lõpe, ei tiiä, kas auda kaivataski, kellel aiga üte kraavikaivja peräst viil mürrätä.»

«Arvad, et aetakse sinnasamma muld peale?»

«Näil ei ole niipallu umu. Muidu võiss aada küll. Seeni kui kraav jälle vaja valla lahku, ole ma sääl kõdunu — tuuperäst Aksel küll enämb ette ei piäss jääma. Ja kui jääki, mes tost, mia ei tiiä tost enämb midägi. Vana saapakohvaku vai inemise, üitskõik, kiä sääl kraavin omma.»

«Aga inimene peab võitlema ja püüdma, midagi tegema, et ennast teostada, välja tungima ahistavatest oludest.»

«Eeva-Aadam kõnelas todasama, temä om viil nuur, nuur kõnelas iks, et om vaja minna ja tetä, nuur peni üppäs kah maast kõrgede leivatüki järgi, silma iilgava pään, amba klõksuva, saass aga kätte! Saa vanass, ei tule lavva alt vällägi, mugu makass, apaku kõik pipstüki sinnapaika, kiilgi suvve ära kujunu. Inemise ja peni vahe om väega väike. Kae, mia ole nigu Maarja Magdaleena, kiä andse Jeesuse jalule suud, aga sina oless pidänu sis olema ristilüüdu, ristipuudu jalgule andass suud, ristipuudu jala omma magusa, liht elusa inimese jalg ei ole tolle kõrval midagi. Kraavin kah, väärduslik om tuu kont ja luutükk, kausikild, mes maa sehest vällä tule; mes maa pääl, tuu ei massa midagi, risu ja rämps enneki, saass jalust ära kõrvale, a tuu, mes maa sehen, tuu om sääl kullass lännü. Muld tege kõik kullass — minu kah, kui ma sinna päse. Eluaig tõistel iin ollu, talun, turbaraban ja liinan, õhku riknu nigu mõni aisva kondiliimi vabrik, aga maa all — sääl tule minust ääd lõhna, sääl ole ma kuld! Eluaig om tan külm ollu, nüid saa lämmind, esindä kõdunemisest!»

Ta naeris — sügavate vagudega näo üleni särades.

«Jala omma sul parasjagu pötaku, sa esi kah tühmrik miis, rind iin lai nigu siapaha uss, ime viil, et mahut kitsast parakiussest sisse, vajotat tühjä viil lakka, sis om me kodu otsan ja ikk valla.»

«Miks sa tahad mulle saapaid teha?»

«A mes mul tan muud tetä om? Ikäv om. Torul maapõhjan, tol om üitskõik, seeni kui roste ta katski süü. Ega elu inemist katski ei kuluta, rikk niisama ärä, aga tuu om tõneasi, kulumise ja rikmise vahel om suur vahe.»

Ei osanud seda vahet hästi ette kujutada, seepärast küsisin: «Mis vahe see siis on?»

«Kas toru kuluss, kui vesi läbi käi? Ärarikmine om kõge ullemb, pühakirjangi om üteldu.»

«Mul jäi tald mingi raua vahele kinni. Ega ta muidu oleks ära tulnud.»

«Noh, näet!» rõõmustas ta ennast põrandalt üles upitades. «Ärärikja olli vällän.»

«Kuidas nii?»

«Tuu kobak olli ärärikja. Kiäki olli taa sinna pannu.»

«Ei, nurgas oli lihtsalt.»

«Lihtsalt ei ole midagi. Kiäki olli ta sinna toonu. Tuu tuuja olligi ärärikja. Egäl asjal om põhjuss takan. Iks ärärikja, näet nüid. Ärärikja om alati virge, temä om vainlane. Üits rummal irmutas tõist, et tuu viil rohkemb pelgäma nakass. — Kae, et ei plartsa viil koheki ravvauniku otsa pikali. Inemise elu om vana-ravvaunikun ukerdamine, üits igävene utiilikontor, muud ta ei ole. Saat üte kobaku jalust ärä, mõtlet, nüid läät lennäten edesi. Nii om tolle vainlasega kah sääl. — Aga lendät tõse otsa mauhti maha kaa kõtunahk rullin — ja jälle om kiäki tõne süidi, ennast ei süidista sääne inemine konagi.»

«Mina küll süüdistan ennast.»

«Messa ilmaaigu ennäst iks süidistat. Tõse süidistase nigunii. Kui esi kah viil, saa vast veidike pallu ... Sääl ülevan kontorin süidistadas kõiki. Maja tetäss umbselt valmiss nigu mõni kindluss, peräst tule sakstel miilde, et viivärki oless sisse vaja. Sinä sis lahu kangiga saina ja külmänut maad kraavin nigu rammimismassin! Mõtspärk kaess otsa, nigu oless kahju, et ei ole saanu sinnu ärä süvvä! Sina olet süidi, sina olet ussike, põrm, suure iin om iks väike süidi, lahku vai tüüd tetä, et sädemejuga käi silmist vällä, tuu ei tähenda midagi. Ma tii sulle patinkase, seerega saabaste jaoss ei saa nahka, tuu miis ütel, et egä tal pallu ei ole. A na omma sul iks paremba, kui nii kummilootsiku ...»

Ja ta tegi tõesti saapad, nädala pärast olid valmis. Aga enne veel tõi Meltsas ära mu uuendatud kingad. Neile olid võimsad paksud kummitallad alla valatud, liigagi vägevad ehk, proportsioon oli rikutud, kuid seda ei hakanud ma brigadirile rääkima, oleks järsku pahaks pannud: mina aitan ja püüan, sina tuled virisema ja vigu otsima! «Pressi alt võeti, kumm oli veel soe!» ütles ta naeruse näoga. Nihkkaliiber sinise võidunud töökuue taskust välja helkimas, keskmist kasvu, tookas, näonahk haruldaselt valge ja klaar, nõnda seisis ta keset töökoda treipinkide, puurmasina ja plekiga ülelöödud pika lukussepatöölaua vahel otsekui mingi tugev valgusallikas, mis muudab kõik enda ümber elavaks ja rõõmsaks. Ta oleks võinud tihedamini siin viibida, siis oleks siin olnud valgem ja lahedam, vähem virilust ja vingeid nägusid. Muidugi ei hakanud ma talle ka seda rääkima. Isegi kingade parandamise tasust ei iitsatanud, see võinuks ta tuju rikkuda; pealegi paistis, et see polnud talle tõesti tüli teinud.

Oo, ma olin nüüd rikas mees! Mul oli koguni kaks paari kõvu käimasid. Alles polnud ühtegi, pidin end kummilatakail pimeduse varjus koju lohistama, et koerad ei naeraks, plikadest rääkimata, ja nüüd olin kui härra! Viksisin oma kingad läikima ja panin meie suure riidekapi põhja, pühapäevarõivaste juurde, nüüd oli mulgi seal midagi — tollipaksuste taldadega kingad, vaese aja varandus!

Aksli tehtud patinkad olid käsitsi tehtud ja rohmakad, kuid käia kõlbasid väga hästi. Brigadir Meltsas sihkis neid natuke aega üsna kriitilisel pilgul, oleks äärepealt maha kummardunud, et veel lähemalt uurida.

«Kas nood vulkaniseeritud patad ei pidanud vastu või?» küsis siis kahtlevalt.

«Peavad küll, aga need on sepikoja, nood peo jaoks või nii ...»

«Mina mõtlesin, et tallad tulid alt ära. On küll spetsmehed, aga mine tea ...»

«Ei, selles mõttes on kõik korras.»

«Selles küll, aga millises mõttes ei ole?»

«Noh, mitmeski teises mõttes ...»

Ta ei hakanud rohkem pärima ja minul polnud tahtmist seletada.

Vissa ulatas mulle valged villased sokid.

«Kas jälle Airi soovitusel?» laususin meeleliigutust varjates.

«Ei, seekord oli endal niipalju oidu peas,» naeratas ta. «Airi ütles, et Kaljul ei ole vist korralikke sokke, ja kui ilm läheb külmaks, hakkavad tal varbad külmetama.»

«Näed, ikka Airi!» õrritasin.

«Mul oli lõnga, üks õhtu hakkasin pihta. Airi küsis: kas sa Kaljule kood?»

«Ja sina ütlesid, et ei koo.»

«Ütlesin, et koon jah.» Ta vajutas nimetissõrmega mu nina. «Nõndapsi.»

«Oled sa kuulnud ülakorrusel ka minust räägitavat?»

«Meil raamatupidamises on vaiksed naised, omaette. Pearaamatupidaja istub vastas. Ta ei ole kuri mees, aga rääkida ei tihata.»

«Kas ma tundun sulle kohtlane?»

«Kohtlane?» oli ta hämmeldunud. «Ei! Kust sa selle võtad?»

Juba tuli köögist Marge, sama ümmargune kui kastrul tal käes, ja kutsus meid aedviljasuppi sööma.

XXIV

Pärast haiglast väljatulemist tegi Jokker näo, nagu oleksin tühipaljas õhk, kui juhtusime koridoris kokku. Juba esimesel ööl, see oli vastu pühapäeva, mängis ta hommikuvalgeni kaarte, ja kui ta lõpuks välja tuli toast, mis oli nii paksuks suitsetatud, et kirves oleks võinud õhus seista, värisesid tal käed.

Hoopis teine asi oli aga, kui me töökojas kokku sattusime. Seal, töökaaslaste juuresolekul püüdis ta mind igati naeruvääristada ja halvustada; kui sõnadega võitu ei saanud või töökaaslased talle

midagi vastu ütlesid, hakkas lihtsalt norima: küll polnud tellitud asjad õigeks ajaks valmis saanud, või ei kõlvanud need üldse kuhugi, sest sepp on vanadusest nõder ja «see, noh, see pole üldse kellegi töömees, ainult naljanumber, peast soe!». Paistis, et ta püüdis täie teadmisega mulle iseäraliku inimese, lausa lolli kuulsust luua. Trumpideks olid tal minu ülemeelik maskilugu ja toosama kummaline duell, mille mina olin algatanud. Viha andis jõudu ja visadust kihutustööks.

Töökojas ja ühiselamus polnud ta misjonil edu, kuid objektidel, kus ta ringi liikus ja töötas, paistsid mehed tuld võtvat. Hakkasin peatselt tähele panema, kuidas minu ilmudes sigines meeste näole isevärki ilme, ettevaatlik ja pinguldatud, samas haletsev ja nagu kahjurõõmuski. Vaatasid mind niisuguse pilguga, et näis, kuidas see nupust nikastatu end üleval peab, kas saab ka nalja! Eriti kui mõni niisugune kaugem ja võõram töökotta või ühiselamusse kaarte mängima sattus, pudenes tähendusrikkaid vihjeid ja ütlemata-jätmisi. Kui üritasin mõnele seletada, et mu pööninguga on lood täitsa korras, läks lugu veel hullemaks. Mind vaadati umbusklikult, lausa vaenulikult: küllap seal midagi ikka on, kui sa tagasi ajada püüad! Olin otsekui puruvanake, üha rohkem kogunes mu külge igasugu kuulujutte ja legende.

Palgapäeval sigines kassaluugi ette lubjastest, õlistest ja roostetest meestest saba. Krohvija või maaler, must käsn ninajuurel keset laia punaseks tuuldunud nägu, tonksas teisele külge ja sosistas midagi kõrva. Too, lapselikult puhta ja õndsa näoga noormees, lohmakad kummikud jalas, hõikas minu poole vaadates:

«Raha ja paremad riided!» Ise naeris totakalt, väljakutsuvalt.

Vaatasin talle mornilt otsa, umbes niisugusel sisenduslikul pilgul kujutatakse lastele kolli.

Kui komet, siis komet!

«Kolt välja, Jimmyle kuul pähe!»

Mehed taganesid minust üksteisele paljutähendavalt otsa vaadates.

Natuke aega vaikust.

Siis küsis see, kel käsn ja riided krohvi- ja värvipritsmesed:

«Kalju, ega sa ei tea, kus on meie kontori rahakasti võti?»

«Suurlinnas.»

«Ära arvas!» kiitis kummisaabastega poiss. «Tartu on ju suur linn.»

«Suur mees, varsa aru!» vastasin.

Ta lapselik nägu lõi pahameelest verevaks.

«Kellel? Sinul või? Hea, et ise aru saad!»

«Kõlks ja kopikas! Palju välja lõid?» teeskles krohvija-maaler isalikku huvi minu sissetuleku vastu.

«Mul raha nagu raba. Sinuga võrreldes saan vähemalt viiekordset palka.»

«Sa olevat kolm kuud hullumajas olnud,» naeris kõrvalt üks pika ninaga mees, ise peenike kui pilbas. «Mehed, see on ju gümnaasiumist väljalöödud poiss, oli enda lolliks õppinud! Oli tulnud eksamile, pannud direktorile rusika nina alla: kas tunned, tõbras, tukivingu! Siis oligi Tallinna tänavale sõit! Kuidas seal oli ka? Kas hullupaberid ka anti?»

«Jäid postiga tulema,» kiitsin vastu. «Teie nimele!»

«Hoia, Sass, pudrumulk koomal, see vend põrutab sul ka pea lõhki! Tal juba vilumus käes,» lausus Jokker minust möödudes, raha käes, pea valges sidemes.

«Enne nokaut, siis pragu koljuluusse!» hüüdsin hirmsa häälega kummikutes poisi poole äkilist pettelööki tehes. Kohkunult kalpsas too eemale, pobises:

«Pea, pea! Ära sa!...»

Elektrik mõõtis mind vihkaval pilgul ja pröökas:

«See läheb peast soojaks, ärge seda puutuge! Ta on eestkoste all! Ja sepal on hullusärk käepärast, tõmbab talle selga, kui viimane häda käes!»

«Kas jätad mõnitamise järele? Või tahad kuklasse uut mõlki saada?» vastasin ähvardavalt. «Seekord jäädki õuekruusale pikali. Sealt veetakse sind kruusa alla.»

Reino teadis mulle rääkida:

Ainult sellepärast, et Anne oli käinud teda haiglas vaatamas, oli Jokker loobunud peapurustamisele seaduslikku käiku andmast.

See karikas oli siis minust mööda läinud?

«Küll pärast näeb, mis see on, ütles pime, kui jõi seebikivi,» mõtlesin.

Potman tuli nii tähtsal päeval kui palgapäev alla ringkäigule. Vaatas, kui palju mehi oli päeva lõpuni tööl vastu pidanud, palju kõrtsi kadunud või muidu ära auranud; kooserdas ringi töökojas, vaatas sisse plekksepa töötuppa, keevitusruumi. Viimaks jõudis meile. Vaatas pealt, käed taskus, kuidas hõõguvat raualatti meisli ja vasara abil tükkideks raiutakse. Poetas:

«Kuidas läheb?»

Ise vaatas vilksti sepa poole, oodates lühiettekannet minu ülalpidamise kohta.

«Vanaviisi,» vastas Ambrosius hinge tõmmates ja käeseljaga otsmikult tahmast higi pühkides.

«Kaebusi ei ole?» küsis insener temalt nagu arst haigelt.

Sepp vaikis.

Potman seisis veel natuke aega, hakkas siis minema.

Panin vasara käest.

Trepikojas jõudsin talle järele.

Häiritult pööras ta ümber.

«Vesi kulutab ja sool rikub inimest,» laususin.

Ta vaatas mind mõistmatult.

«Tõesõna!» Osutasin käega jooginõu poole, pakkusin:
«Kas soovite ka, kodanik Potman?»
«Ei, tänan.»
«Mina joon, kõll. Liiga paksult soola leiva peal, see tekitab janu. Lähen pimedas kala püüdma, Emajõgi on veel lahti.»

Kui ta aga järgmine kord alla tuli, olin tumm nagu kala. Milleks kulutada suud? Nagunii polnud sellest mingit kasu. Kellele läksid minu kaebused korda — oma häda luu küljes, teise häda puu küljes.

Salamisi olin vanematelt töökojameestelt mõnigi kord tuge ja abi lootnud, kui ülemustega oli käimas järjekordne sõnavahetus töötasu pärast. Kordagi polnud nad poolt sõna ka minu kaitseks lausunud. Lõunatunnil ajasid nad mõnusat juttu ja olid muhedad mehed, aga kui oli vaja ülemustele öelda kas või üksainus kriitilisem sõna, oli neil vesi suus; mornilt põrnitseti siis omaette või anti tööle pihta.

Ega nad iseenda eestki õieti söandanud seista. Ainult siis, kui palgaarvestuses oli lausa kisendavat ülekohut tehtud, võtsid nad suure enesesalgamise hinnaga ette teekonna ülakorrusele asja klaarima. Aga sealgi kippusid nad kalduma kokkuleplusele ja olid alla tulles veel löödumad kui enne, sest tundsid, et olid liiga kergesti järele andnud. Teist korda üles õiendama minna ei tihatud, visati käega ja asuti tööle, hinges kibe nördimus, et sind on alt veetud, et sulle pole makstud palka, mille oled ausalt ja püüdlikult välja teeninud — sest salapärane palgafond, õrn kui munakoor, hakkab lõhki minema.

Mul ei läinud meelest nende näod, kui nad kuulsid, kuidas ma, mask ees, olin üleval käinud. Ainult põrunu pistab pea tulle ja läheb ülemusi torkima!

«Ausalt öeldes: aus see ei ole!» ütles ükskord Meltsas, kellel oli ka töötasu maha tõmmatud. «Kui kõik on vait, pole paranemist loota. Ja nii püüdlikult, kui me töötame!»

«Vai šina iši teišešt puušt olet,» vastas lukksepp, keda brigadiri sõnad olid puudutanud. «Oled kah vakka, šiin ainult kirut.»

«Seda ma räägin, et oleme kõik vedelad vennad. Laseme aga palka maha kiskuda ja oleme vakka.»

Mõttes ja morn, kõndis ta sepikojas edasi-tagasi.

Mehed vaikisid.

XXV

«Jäta, Ambrošiuš, šii rauatagumiše jutt,» ütles plekksepp Pikk sùitsu puhudes. «Šа ei näe rauatagumiše ja rahateenimiše tagant maailma.»

«Mis mul, vanal inimesel, enam tarvis näha. Silmadki on tuh-

mid, tilguvad vahetpidamata vett. Sepatöö on mõjunud nägemisele.»

«Inimene, kiš tunništab mingit šuurt püha väärtušt, šii muutub iši ka šiitõttu šuuremakš.»

«Minul pole aega midagi tunnistada olnud, eluaeg ora perses, teine tules. Olen mõisasepa poeg, lapsest saati ääsi kõrval lõõtsa tõmbamas. Isa oli vali mees. Äkiline... Kui ei saanud tuult, virutas malgaga. Tal oli paras pikk pajuvits, leotas seda veevannis, kus rauda karastas. «Kas saab juba?» hõikas. Kui siis ei saanud nii ruttu lõõtsale tuult sisse, tuli veel teine kord: «Kas saab?» Siis pidid teadma, et nüüd on kuri karjas. Vahel teist korda ei hõiganudki, tuli kohe kahv. Minu isa oli mõisa moonamees, oskas puutööd kah. Aga siis oli sepikotta saanud ja sinna jäänudki. Vanavanemad olid maetud valla kulul, niipalju on mul meeles. Kas neil siis tõesti sugugi raha järele ei jäänud või said nad nii kehva palka, et peale söögi ja seljariiete midagi üle ei jäänud, et jäid valla matta?... Isa on maetud juba Tartusse, Pauluse surnuaeda, osteti kolmekohaline hauaplats. Üks koht on seal veel tühi.»

«Šii ongi rauataguja koht!» pistis plekksepp jutu vahele.

«Sepikoda ja surnuaed — näitemäng kahes vaatuses,» ütlesin oma raualattide hunnikult, kus leivakannikat järasin.

Sepp vaatas mõistmatult minu poole, ei kuulnud vist õieti.

«Näitemäng kaheš vaatušeš — šepikoda ja šurnuaed, šii on šinu elu, ütleb poišš,» kordas plekksepp.

«Kõik võib olla... Näitemängu ei ole ma teinud. Meil oli seltsimaja küll ja kutsuti mind ikka ka, aga ma ei kuulnud. Kuidas ma siis püüne peal saan vigurit teha, kui ei kuule, mis teine vastu ütleb ja mis etteütleja räägib. Käisin Vana-Prangli koolis, olin tagumises pingis. Ei kuulnud midagi, nägin ainult, et õpetaja liigutab suud. Ei jäänud muud üle, pidin koolist ära tulema, ei kuulnud sugugi, mis kooliõpetaja ees rääkis. Kahekordsed nn-id ja mm-id läksid segi, kõrv ei teinud vahet, ei võtnud peenemat heli. Ei koolmeistril ega minu vanematel tulnud pähe, et mul võiks midagi viga olla, arsti juures tol ajal ei käidud. Arvati, et kõva pea, jäin koolist koju.»

«Kuidaš ša iša äält kuulšid, kui šii õikaš?»

«Noh, juba suuliikumisest oli teada, mis ta ütles. Seal polnud aega arutada, vits võis tulla. Ükskord läkski vitsaots silma. Hakkasin nutma, aga nutta ei tohtinud, seda isa ei kannatanud, torm mees oli. Vaatas, et hoian kätt silma peal, jättis vankrirautamise pooleli, tuli minu juurde, tõmbas käe silma pealt ära, ei öelnud musta ega valget, läks jälle tööle. Aga niisuguse malgaga enam ei löönud. Ma olin siis juba suurem ka, ja kätes oli jõudu rohkem. Lapsena olin üsna kidur ja nõrk.»

«Jätame šelle nõrkuše ja viletšuše jutu, tiad, järele. Miš auaši šii nõrkuš šiš on?» lausus nüüd plekksepp Pikk ja valkjaskollased

traatvuntsid ta nina all liigahtasid sõjakalt. See lugu oli teda ärritama hakanud. Seda juhtus temaga tihti, et mõni asi oli talle nii hirmsasti vastumeelt, et ta virutas oma töötoas puuvasara niisuguse kolinaga nurka vastu plekitahvlit, et see tegi lausa kõuemüristamise hääli; mis kostis töökottagi, hoolimata treipinkide undamisest ja puurmasina vingumisest, kostis sepikottagi üle rauatagumise häälte, Ambrosiuse tõntsi kõrvagi. Niisuguse kõmaka järel võis oodata plekkseppa ennastki — vuntsid näos liikumas, käed topitud püksitrakside vahele, kõndis ta vihaselt edasi-tagasi ning susistas omaette: «Saatana, saatana, saatana ing! Näššu läkš!» Pärast selgus enamasti, et miski polnud lootusetult viltu läinud, ikka sai pooleliolevat torupõlve või mõnda muud keerulisemat asja korda seada — ja enamasti nii, et Meltsas kiitis: see on ju nagu valatud! Nüüd oli Pikk jälle pahas tujus. «Kuhu me šelle närtšimiše ja närbumiše jutuga jõuame! Ainult šurnuaeda!» rääkis ta sõnu teravalt rõhutades otsekui kaledat traati juppideks raiudes.

«Meil oli niisugune asi,» alustas akna juurest Keerd, kes sõi seal oma lõunaleiba; suitsuvorsti hõrk lõhn pani mul suu vett jooksma. Plekksepa traatvurrud liikusid nagu antennid Keerdi poole, ja enne kui see sai oma juttu õieti alata, raius Pikk: «Šina ajad aga näošt šuitšuvoršti šišše! Šii paneb ila šuušt jookšma nigu išašel penil jookšuajal! Kušt ša šeda voršti niipalju ošta jakšad, et igapäiv šüüd?»

«Umu peab olema, siis saab kõike,» vastas Keerdsilm (nagu Evald Aadam ta tagaselja ristinud). «Niisama ei saa midagi, tappagi ei saa enam ilma eest.»

«Mis?» küsis sepp oma laua tagant seina äärest otsekui tahmane ülekuulaja.

«Kiird tahab šind ära tappa,» vastas plekksepp. «Šul on pallu nodi. Paneb šulle vašaraga kokši pähe, oledki maaš nigu tint. Nuur naine jääb leinama.»

«Mis?» hüüdis Ambrosius.

«Su nuur naine poeb teišega voodišše.»

«Ei ta poe. Kus ma ise siis olen?»

«Šina oled šurnuaial,» susises Pikk tal kõrva juures.

«Mis sa ajad rumalat juttu! Mina olen veel mitu aastat siin, mis ma koduski teeksin!»

«Ega sinagi ilmatalaks jää. Seda sa küll ära arva,» lausus Keerd. «Raiud ja taod mis taod, aga sinugi lips saab läbi ja pead vasara käest teisele mehele andma.»

Sepa tahmast imbunud näonahk läks kurdu, meenutades natuke akordioni lõõtsa, sinkjasmust, alati korralikult puhtaksaetud lõug tegi leiba puredes mõned buldogiliigutused ja kauge ähmane naeratus tõusis kuskilt esile ning peegeldus ninajuurel ja suunurkades kui kahmatava ääsi võbelev leek.

«Teisele küll, aga kust see teine välja võetakse — kas surnuaialt või?»

Keerd mälus vorstilõiku, natuke aega valitses vaikus, plekksepp kiskus suitsu, süvenenult, kuid närviliselt. Siis vastas lukksepp üht silma minu poole suunates: «Miks nii kaugelt otsida?»

«Kaš šial niid kangeid mehi nii kuhjaš võtta ongi, šii on viil išiküšimuš,» puhus plekksepp sinist suitsu. «Iga kekatš, keda tagantjärele kõvakš käekš peetakše, ei pruukinud eluajal šeda olla. Kaš šinu iša oli kõva tüümiiš? Et ta šulle šilma lõi, šii ei tähenda viil, et ta . . .»

«Pea nüüd, Pikk,» keerutas Keerd pead. «Lase ma räägin ka! Ma tahtsin öelda, et uus sepp on sul ehk siinsamas . . .»

«Ei ole,» kinnitas Ambrosius vastuvaidlematul toonil.

«Miš noorel mehel šinu poltidešt ja klambritešt? Kui ta šinuvanušekš šaab, nuur naine koduš ja poeg Talnaš inšinärikš õppimaš, küll ta šiš jõuab neid polte ja klambreid taguda, et nina piaš tatine. Kui leiab viil nišukeše šõnakuuleliku täitša šepapoiši kah, nigu iši on, kiš tiib ilma iišt tüüd, šiš on õnnega kooš.»

Sepp jõi prilliklaaside tusaselt välkudes pudelist pika sõõmu kalja. Ja imelik — pakkus tagantkätt mullegi! Nagu oleks see viinapudel, mis pandud meeste seas ringi käima.

«Aitäh!» ütlesin. Ega võtnud. Tahad siin teiste ees meie suhteid näidata paremana, kui nad on. Päevade viisi ei kuule sinult ühtki lahket sõna ja nüüd püüad jätta muljet!

«Klike ajal olid metallitöölišed Eeštiš kõige paremini makštud töölišed, tiad. Teišel kohal olid trükitöölišed. Šii on mul äšti meeleš. Šain nelikümmend kolm šenti tunniš, ma olin šeitše aaštat Talnaš «Retiš» lukuššepp,» meenutas Pikk.

«Kaks noort insinööri olid sealt «Retist» minu juures praktikal,» alustas Ambrosius. «Üks töötab seal praegu insinööri koha peal. Mul ei ole meeles, kus see teine on, aga alati tulevad nad mind vaatama, kui on Tartusse asja.»

Plekksepp võttis suitsupitsi suust ja haigutas magusasti.

«Miš nad šešt polditagumišešt šiš õppišid? Kaš nad ei olnud varem külašepikoda näinud, et tulid šeda Tartušše vaatama?»

«Ära ütle midagi — külasepikoda!» sekkus Keerd taas jutusse. «Siin on ventilaator sees, täitsa moodne olemine.»

«Kaks vintilaatorit,» parandas sepp.

«Nojah, üks on ääsil, teine ruumis õhupuhastamiseks. Niisugust luksust ikka külasepikojas ei ole. Seal taob sepp suitsu ja rauavingu sees, ja tõmbab lõõtsa, et silmad peas pahupidi.»

«Tehnika viimase sõna järgi,» tähendasin nurgast rauahunnikult.

Keerd sihkis mind oma kõõrdpilgul, otsekui näeks nurgas ilmutist.

«Kas ta just viimane sõna on, seda ei oska öelda,» kahtles siis.

«Noh, siis eelviimane,» pistsin.

«Ennem see,» arvas lukksepp otsekui rõõmustades. «Mujal on juba ammu kasutusel sepapressid ja suruõhuhaamrid. Muudkui vajuta nupule ja suruõhk taob sinu eest mis mütsub.»

«Egaš prešš iši midagi tii. Ja kui rikki läheb, jääb kõik šeišma, terve kupatuš. Too prešš on ju maailmatu šuur.»

«Siis saan mina oma Babüloonia vangipõlvest lahti,» arvasin.

«Tropi Sašš oli šiin päälelüüja, läkš iši minema ... Šaššiga šai maru nalla, pakkuš alati lahkelt oma šuitšud ära, pärašt, kui tuli šuitšuimu, otšiš nurgašt konišid.»

«Ei tea, kus ta nüüd on?» päris sepp.

«Kaš jema ei ole šind vaatamaš käinud? Miš?»

«Sass on nüüd majaomanik,» teadis lukksepp. «Üks kaugem sugulane suri Võrus ära, kedagi ei olnud, oma lapsed kas surnud või lombi taga, tegi maja tema nimele. Olime Sassiga ükskord turupassaasis koos. Paksuks läinud hea elu peal ...»

«Šiin oli peenike nigu piitšavarš. Ma ütlešin ükškord, et piame šu vinkelrauaga ära toeštama, muidu kukud keškelt poolekš, lagunedkoošt ära, kui vašaraga vehkima akkad.» Pikk naeris, punetavate laugudega silmis terav puuriv vaade.

«Kas ta käib kuskil tööl ka või?» küsis Ambrosius. «Talle see sepatöö istus ...»

«Mitte nagu mulle!» hüüdsin.

Mehed vakatasid ootamatusest.

Viimaks Keerd küsis:

«Kas sinu omast pojast oleks rohkem lootust olnud?»

«Minu pojal pole vaja sepatööd teha. Tema hakkab teisi juhatama,» vastas sepp uhkelt. «Käib ringi, mapp kaenlas.»

«Eks neid juhatajaid ole ka mitut moodi,» seletas lukksepp mulle silma pilgutades. «Mõnigi on varastamise pärast pokri pandud.»

Kuid sedakorda ei jäänud Ambrosius plindrisse, vaid vastas muiates:

«Sind ju ei pandud.»

«Mind? Mina ei olnud insener.»

«Ei tea, mis häda neil on siis insinööre kinni panna, kui nad kolhoosi esimehel lasksid linna minna ja loomad laudas maha lõppeda.»

«Selle eest kannab karistust revisjonikomisjoni esimees. Endine pops. Mina tulin omadega keskelt puhtalt välja,» seletas Keerd mõnusalt. «Nüüd tehku või tonti, mina olen sellest pääsnud: tehase tööline, sellele ei hakka nad enam külge. Minu paberid on puhtad.»

«Noh, šii, kuidaš ša kellašid parandad ja nii peenelt ammašrättale amba külge keetšid, et kui ei tiaš: šii oli enne katki, ei oškakški ära arvata, et parandatud, šii on kunšt! Kui luubiga vaadata või mikroškoobiga, šiš šaab ehk aru, et šiin on midagi tehtud,

muidu küll mitte. Miš ša, Ambrošiuš, šešt tõpralõpmišešt? Miš on ükš tõbraš või ka terve kari tõpraid niišuguše ammašratta vaštu, millele on uuš ammaš nii špetšilt šišše šulatatud, et paljaš šilm ei märkagi. Vaat šii on tüü ja šii on meišter! Šinu rauatagumine pole midagi kunšt! Poišš on šul ilma rahata prešši iišt! Mina tema ašemel olekš šulle ammu vašaraga šarvede vahele kokši andnud. Metšpärk oiab šind šiin ja Kalju ei šaa vaštu akata, šii on šii poliitika.»

«Poliitika on aus, ära sa seda puutu,» sõnas Keerd ettevaatlikult ümber vahtides. Kuid peale meie polnud seal kedagi. Ka töökojas oli vaikne. Oss, uus treial ja paar lukkseppa, keda kuuldi seal kohmitsemas, olid kuhugi lõunale läinud. Õues ja tänaval aga pladises külm lohutu talvine vihm vastu keevitusgeneraatori tinahalli plekk-katet, nagu piitsutaks ta seda mingis sadistlikus kättemaksuhimus. «Mis kunsti seal niiväga on! Luubi all, kindla käega rahulikult joodad. Valgustus peab hea olema, mul silm juba tõnts, üks vahib nagunii metsa poole.»

«Šul višt tašku praegugi kellašid täiš?»

«Mõned on jah. Väga palju neid ei ole. Ega jõua ka. Mõnel on väike viga, aga võtab hulga aega, enne kui rikke üles leiad.»

«Noh, palju neid sul on? Lao õige välja, vaatame su varanduse üle!» nõudis sepp.

Keerd laduski. Lauale ilmus terve hunnik mitmesuguseid uure.

«Üks äratuskell on veel portfellis — seal töölaual,» näitas ta käega. «Tol on vedru lahti, muud viga pole midagi.»

«Ša ütled šilmapilk ära, niikui pilgu piale viškad, miš tal viga on?»

«Igakord ei ütle ... Aga enamasti ikka.»

«Kušt ša šelle kellaššepaameti oled nii ilušašti kätte õppinud?» küsis Pikk imetlevalt.

«Ikka siin Tartus. Olin Tillemanni juures õppimas.»

«Kuidas sa siis kolhoosi esimeheks said?» küsis Ambrosius ja puhus, nõgised põsed punnis, pitsi otsast koni välja; see lendas alasi peale.

«Olin maal, sõja ajal läksin. Kui tuli kollektiviseerimine, ei olnud kedagi teist võtta, pandi mind.»

XXVI

Konstitutsioonipäeval kavatsesin Vissaga «Kalevi» kultuurimajja tantsima minna.

Kingad mul olid, muuga oli lugu täbaram.

Ütlesin Ossile:

«Sul on kaks ülikonda. Anna üks mulle!»

«Sa oled nagu kommunist, tahad aga kõik ära jaotada, mida näed.»

«Palun sinu teist ülikonda laenuks. Üheks õhtuks ainult.»

«Lähed pärast simmanit eidega jamama, teed plekid peale. Siis on ülikond mõkas. Mis ma ise selga panen? Pruuni küll ei saa. Mind on kutsutud ühe viisaka daami poole kellaviieteele ja nii edasi. Jääb hele. See on peen antsug, seda anda ei täiks, praegu märg porine ilm ka.»

«Kas mul pole siis kunagi korralikku ülikonda olnud, et ma ei oska hoida?» sain pahaseks.

«Sellest ei tea ma midagi. Noor mees on nagu vasikas, ei tea, mis ära teeb, kui plika juurde pääseb! Kes teab, kus kuuri all või koridorinurgas hakkate jandama, määrite mu peene antsugi ära!»

«Ütle selge sõnaga, kas sa laenad mulle ülikonda või pean seda kelleltki teiselt paluma?»

«Võta see hele! Aga triigi püksiviigid üle! Pea meeles, kui riided nahka paned, tõmban sul naha üle kõrvade!»

Nõnda oli mul ülikondki olemas. Oss oli minust märksa pikem ja sihvakam. Pükse sai rihmaga lühemaks tellida, pahem lugu oli pintsakuga, see oli kitsas, nööbid läksid küll eest suurivaevu kinni, kuid õlgadest pigistas; tantsides võis elumehe kuub õmblustest lahti käriseda. Kuid treialile ei läinud ma oma kahtlustest rääkima, vaata, et võtab veel ülikonna hoopis tagasi!

Triiksärk mul portfellis oli. Aga kui ma ta ära triikisin ja selga panin, selgus, et seegi oli lootusetult väikseks jäänud. Palusin keevitajalt abi ja saingi — ta ise läks pühadeks maale.

Nii oli mu riidemure seks õhtuks murtud. Seadsin enda lippu, ja kui ma ühiselamu uksest välja astusin, saatis mind Aksli mõtlik pilk; Talupidaja seisis köögilävel, kepp käes, ja köögist levis mulle järele keevate kartulite hõngu.

Vissa oli valmis ja ootas. Veinipunane kleit sobis väga hästi ta kastanpruunide juuste ja siniste silmadega, mis kiirgasid meie kõleda elu, rõske õhtu ja porise linna soojaks ning pidulikuks.

Baraki nurga juures, majaasukate vaateväljast eemal, seisime tükk aega teineteise embuses.

«Kes palju kallistab, see palju kahetseb,» ütles Vissa viimaks.

Võtsin tal käest kinni, see oli kuiv ja soe. Hakkasime minema.

«Sul on piimalõhn küljes nagu vasikal. Sellep su nimigi on Vissa. Vissi, vissi!»

«Ära narri!» Mõne sammu järel lubas suuremeelselt: «Narri pealegi, kui soovid. Sina võid. Sest see on meie salanimi.»

«Ei tahagi enam narrida. Olen surmtõsine noormees.»

«Sina — ja surmtõsine? Luba muiata.»

«Elust ja saatusest maha muljutud,» jätkasin endiselt. «Sünge kui sügisöö.»

«Algul sa mulle ei meeldinud. Kartsin sind. Olid nii karune ja imelik.»

«Kas tookord, kui käisid meil Airi rohelise räti järel?»

«Tookord just.»

«Aga ükskord ütlesid, et ma oleksin võinud juba siis armastust avaldada.»

«Mitte võinud, vaid pidanud. Siis oleks hirm üle läinud. Sest tegelikult olid sa armas.»

«Miks?» lollitasin.

«Väga rumal küsimus! Lihtsalt olid!»

Nõnda juteldes jõudsime pärale.

Tantsuõhtul oli palju rahvast, seinaääred tüdrukuid täis, poisid troppis ukse ees — kuid siiski mitte nii palju, kui olin kartnud. Hulk noori, kes maalt pärit, olid koju sõitnud, neid võis täna õhtul kohata maarahvamajades.

Seisatasime ukse peal inimsummas ja vaatasime.

Väike orkester mängis polkat. Trummar oli eriti hoos, kolistas ja põristas mis kole, ise peaga takti lüües; seejuures läksid ta silmad pead langetades kinni, pead tõstes jälle lahti, otsenagu oleks ta iga silmapilk ennast ise oma müristamisega üles kohutanud.

Siis tuli fokstrott. Aga vaevalt said esimesed paarid põrandale, kui keegi kategoorilise näoilmega mees orkestrisse astus ja saksofonimängijale midagi ütles, mispeale pillimehed perekonnavalsile üle läksid.

«Tea, miks ta fokstroti ära keelas?» kuulsin üht noormeest läheduses lausuvat.

«Miks! Amoraalne! Sellepärast!» kostis teine.

«Siis on ka inglisvalss keelatud?»

«Arvata võib. Ja tango. Ja marss «Vanad sõbrad».»

«Reinlenderit ikka võib?»

«Seda võib. See ei ole ebakõlbeline. Ka padespann ja krakovjakk.»

Saal oli tantsijaid täis, palavust ja kiirust, kokkupõrkavaid kehasid. Läksime meiegi põrandale. Tantsisin, pintsakuhõlmad lahti, tundsin end lohmaka ja lohakana, püüdsin olla ettevaatlik, et mitte teha ülakeha ja kätega järske liigutusi. Sellest hoolimata kuulsin, kuidas Ossi kuub ragises kahtlaselt. Pagana õlad, pidid nad ka kasina toidu peal aina laiemaks minema! Meltsase hangitud võimsad tallad ei libisenud laudpõrandal põrmugi, pidin neid jõuga tantsusammudeks pöörama, liikusin nagu koturnidel. Kuid kõik need olid pisiasjad selle kõrval, et tantsisin Vissaga. Tema oli täna siin kõige ilusam. Tüdrukute kadedad ja poiste hindavad pilgud tegid mu uhkeks. Vaadake pealegi, milline ma olen, see eriline tüdruk kuulub mulle!

Siis läksime välja end jahutama, suitsetavate ja jokkis poiste summast läbi välja värske õhu kätte. Kultuurimaja ukse kohal

põles ähmane lamp vesises hilisõhtus; mõni samm eemal käis kähmlus, kostis vihaseid ärritavaid hüüdeid, mõned poisid vaatasid rabelemist pealt, paar tükki olid kisklejaid lahutamas, üks plika kiljus ja noormees rahustas teda küünarpeast kinni hoides.

Vissa vaatas peõhtu tagaõuepilti, ta rõõmus pilk tuhmus. Küll mitte päriselt, kuid siiski. Tema märkas, et olin ta muutumist märganud, võttis mul kõvasti käe alt kinni ja sosistas:

«Mis me siin ... Lähme sisse.»

Samal hetkel pöördus üks tuikuv kogu kraaklejate juurest ära, ta liikumatu altkulmupilk peatus algul korraks minul, siis pöördus Vissale ja jäigi sinna pidama.

See oli Jokker.

Suust käis tal kanget viinalehka, kui ta Vissale mörises:

«Nüüd oled jälle... sellega! Käisid ju haiglas... mind vaatamas!»

«Mul pole sinuga midagi tegemist!» nähvas Vissa.

«Küll on!»

Ütlesin eléktrikule rahulikult, rõhuga:

«P a l u n j ä t a m e i d r a h u l e l»

Astusime saali. Orkester mängis jälle perekonnavalssi. Läksime põrandale. Jokkergi loivas sisse, võttis seina äärest ühe tüdruku ja tuli plaksutavasse ringi. Ja niipea kui see tants oli lõppenud, leidsin ta Vissa kõrvalt, suu paokil, heledad silmad peas klaasised.

Siis lubas ta endale sellise jultumuse, et haaras tüdrukul käest kinni.

Vissa vaatas abipaluvalt minu poole.

«Käed eemale!» Rebisin elektriku käed tüdruku küljest lahti. Kuid samas olid need jälle Vissas kinni.

«Käpad eemale, kas sa ei kuule!»

«Mis sina, sepikoja loll, prigised!» vastas Jokker suureliselt ja kahmas nüüd Vissal ümbert kinni. Tüdruk rapsas enda näost punaseks lahvatades lahti, pöördus kannapealt ringi ja laksti! käis ta käsi elektriku punetavasse näkku.

Mul läks kops üle maksa. Kargasin elektrikule kallale.

Ei tea, kuidas lugu oleks lõppenud, kui meid poleks ära lahutatud. Tantsust õhetavad võõrad poisid eraldasid meid kaheks eri saareks; see oli parim, mida nad teha said. Elektrik vahtis mind vihkavalt läbi poistesumma, küllap polnud minugi pilk teisem. Kuid üksteisele kallale meid enam ei lastud.

Raev hakkas viimaks tasapisi lahtuma.

Kuid peotuju oli rikutud.

«Tead, lähme ära koju,» ütles Vissa.

«Mis sealgi paremat,» vastasin süngelt. «Jälle need lamedad näod ja purjus räuskamine.»

Sõnatult alustasime järjekordset valssi. Vissa oli vaikne ja nukker.

Keset põrandat ütlesin lahenevi meeli:

«Kahekesi me olla nagunii ei saa. Mopsi-Airit tulevad koju. Mops hakkab mossitama ja Airi istub sukki nõeluma. Ongi kogu romantika.» Mõne valsikeeru järel lisasin: «Meil hüppab keegi aknast välja, et klaasiklirin taga. Keegi taob jalaga paljukannatanud ust. Keegi lihtsalt karjub, nagu oleks ta ürglaande ära eksinud. Ehk elu ongi see laas? ... Niisugune, Vissa, on meie armastuse argipäev.»

Hingetungival pilgul vaatas ta mulle otsa — kas küsivalt, ootavalt?

Mul oli temaga alati hea ja kerge olla. Õrnalt hoidsin teda pihast — oma varandust, väärtust. Nõnda, meelte üha hellemaks helludes möödus see valss.

Siis läksime ikkagi minema. Aeg oli ka juba hiline ja võis arvata, et pidu üle kolme-nelja tantsu enam ei kesta.

Õu oli tühi. Taevast piisutas vihma. Linn oli nagu sügisel ikka — majad kühmus ja kössis, otsekui pussihoobi ootel, mis tuleb möödapääsematult ja tabab neid selga; tänavail uitamas igav kõledus, tuul ja vihm pidamas tüütuid raskemeelseid kõnelusi kaduvikust. Puud Karlova pargis rabistasid vihma, see koht oli mulle alati, nii kaugele, kui ma tagasi mäletasin, meenutanud muistset unustatud hiit, kus sügisööl nutavad esivanemate rüvetatud varjud. Mäel, taeva tinasel tagapõhjal mustendas Õpetatajate Instituudi hoone, paarist-kolmest aknast paistis valgust.

Sadu tihenes. Vihmaveetorud hakkasid luksuma ja mulksuma nagu gaasigeneraator, neist pahises külma vett ja pritsis meile jalgadele. Kummalgi polnud vihmavarju. Keerasin Vissal mantlikrae üles. Tüdruk oli sõnakehv, mõttes, hoopis erinev sellest, mis peole minnes.

«Seal teeb pühadeaegne telefonivalve aega parajaks,» noogutasin üles valgustatud aknaristkülikute poole.

«Jah,» vastas Vissa ja vaikis jälle.

Tuul oli vastu, peksis meile näkku tigedat valusat vihma. Aegajalt seisatasime, astusin talle varjuks ette, siis läksime jälle edasi.

«Ära seda vahejuhtumit seal «Kalevis» nii südamesse võta!»

«Ma ei pea iga asja meeles, mis mulle ei meeldi. Elus on palju pori ja soppa. Ainult ilusaid hetki tasub meeles pidada.»

«Ilusaid ja pidulikke,» kinnitasin. «Neid on elus nii vähe. Õeldakse küll, et nende nägemiseks peab olema silma, siis olevat neid küllalt. Aga ma kahtlen selles. Võin ju endale sisendada, et meil barakis on ilus, hea ja huvitav elada, võin endale valetada ja peangi seda tegema, peangi, et eluisu sootumaks ära ei kaoks! — kuid tegelikult ei ole seal hea ega ilus, see on vaid üks hädapärane öömaja, kust kõik ihkavad ära, kes sõprade seltsi, kes restosse. Aga mis seal ikka! Küllap saame sellestki kunagi üle. Elu on ilus, sest ta on elu.»

«Sa räägid nagu üliõpilane.»

«Kust sa üliõpilasi tunned?»

«Ah, üks kuju saatis mind ükskord koju. Suvel, augustikuu viimasel päeval. Tegi barakiukse ees viisaka kummarduse ja puha.»

«Ja muud ei midagi?»

«Ma ei mäletagi, milline ta oli.»

Äkki nõksatas ta seisma ja lausus kurbägedalt:

«Ütle, Kalju, miks elu on nii üürike? Ma kardan koledasti surma!»

Võpatasin.

Vaatasin ta poole. Ta vahtis pärani silmi tühja tänavat meie ees. Laternavalgel hiilgasid vihmapiisad ta põsel nagu pisarad.

«Ei tule sealt kedagi. Vaata, tänav on täitsa tühi! Mitte kedagi pole näha.»

Hirmunult surus ta end minu vastu.

Püüdsin asja naljaks pöörata:

«Kui vikatimees marsikski meie peale, ära unusta, et mina olen su kõrval, tal tuleb minuga kõvasti tegemist, kärisegu siis Ropka-välja donžuani kuub mu seljas kas või kõigist õmblustest!»

Astusime ühe maja räästa alla varju, peitsin ta hõlma alla. Et pintsak oli eest nagunii lahti, siis puges ta, heitunu, mulle lausa südame juurde. Seisime seal ja mul kulus tükk aega, enne kui suutsin teda rahustada. Keelitasin teda nagu väikest last, et kolli ei ole, et mina olen siinsamas ja et kõik on hästi.

«Vihm läheb üle, tuul jääb vakka, me jõuame koju ... Inimesed ja teised loomad magavad. Ei ole midagi ...»

«Mida midagi?» kostis põuest.

«Üleüldse midagi, mitte midagi viga.»

«Midagi ikka. Midagi jääb alati ... Su süda tuksub.»

«Kui eluvaim sees, siis ikka tuksub.»

«Vänget lõhnaõli kasutad.»

«Need on elumehe magusad haisud. See on ju tema pintsak.»

Vissa hakkas vaikselt naerma.

«Mis on?» kallutasin kõrva ta huulte poole.

«Ei ütle! Lähme edasi.»

«Ei lähe, enne kui ei ütle.»

«Paned ehk pahaks?»

«Ei pane.»

«Meil Valgas, tehnikumis, oli tore füüsikaõpetaja. Hästi vaimukas ... Tüdrukud ei saanud aru, mis asjad need tungid on, noh, raskustung ja ... Enne eksameid tegi konsultatsiooni, oli vist viina võtnud ka, ütles: kes ikka veel aru ei saa, mis asi tung on, see tulgu õhtul minu poole koju, ma teen diivanil selgeks! Noh, oledki pahane, et ma igasugu rumalusi kokku jahvatan. Oled ju?»

Kirglikult liibus ta vastu mind.

Tundsin, kuidas ta keha mu käte vahel värises.

Viimaks rebis ta huuled minu omadest lahti, puges põuest välja.

«Sa lämmatad mu ära!»

Ta tõmbas pahinal hinge ja sosistas meelalt:

«Aga oota sa, küll ma kodus su ära söön!»

Kiirel sammul rühkisime edasi, et tühi tänav kaikus.

Baraki lävel võttis meid vastu Marge, morn ja pahur.

«Mis lahti? Miks sa toas ei ole?» küsis Vissa ärevalt.

«Jokker tuli ja seadis end sinu voodisse magama.»

«Magama?»

«Nojah, võttis riidest lahti ja puges teki alla. Ütles: ma ootan siin Annet!»

«Ammu juba?»

«Just praegu.»

«Lähme sisse!» ütlesin vihaselt.

Elektrik oli tõesti Vissa voodis, nägu seina poole, ainult valged juuksed rohelise teki alt paistmas. Meie sisse tulles pööras ta ootusärevalt pead. Kuid mind Vissa kõrval märgates asendus võidurõõm ta näol tuhmi nüri vihaga.

Pruunid kingad voodiääre all, ülikond toolileenile kokku pandud, selle peal triiksärk ja lips, sportsärk. Saatanahing! Rapsasin tal teki pealt.

Saatanahing!

Päevitunud ülakeha paljas, sportpüksid siiski jalas, kargas Jokker istukile ja sai tekinurgast kinni. Tõmbasin kõigest jõust, kuid ta ei andnud järele. Lasksin lahti, ta lendas tagurpidi padjale. Välkkiirelt heitsin teki jalutsist üle, kahmasin Jokkeril pahkluudest kinni ja hakkasin teda voodist välja vedama. Elektrik klammerdus päitsi raudvarbade külge. Mina tirisin edasi, voodil olid rattad all ja see tuli mulle järele.

«Kas või tänavale! Kas või raatuse ette! Mina järele ei anna!» hüüdis Jokker hambaid kiristades.

«Kas või Emajõkke!» vastasin.

Voodirattad jäid põrandariide taha ja tõmbasid sellegi koos elektrimehe pruunide kingadega kaasa.

Mina vedasin aga edasi, lükkasin uksegi seljaga lahti.

Voodirattad jäid künnisepaku taha kinni, voodinurk toetus vastu piita ega mahtunud ukseavast läbi.

Lasksin Jokkeri koibadest lahti.

Kohe hüppas ta üles — ja mulle kallale.

Algas lähivõitlus.

Nüüd oleksid mulle Eeva-Aadama maadlusvõtted ja muud nipid marjaks kulunud, kuid kahjuks ma neid ei tundnud. Vahelduva eduga tuuseldasime ja murdsime üksteist. Mu vana vihmamantel kärises katki kui paber. Elektrik oli minust pikem ja raskema kehakaaluga, hakkasin alla jääma ja olin juba koridori tõrjutud. Äkki avanes hea võimalus: ta oli minust natuke kaugenenud, olin temast

kiirem ja põrutasin talle rusikaga vastu lõuga, et hambad laksatasid. Samal hetkel kärises kaenla alt ka Ossi peen antsug. Ei saanud sellele pikemalt mõelda, kui juba ta virutas mulle jalaga kubemesse. Oiates vajusin kägarasse. Jokker tahtis toaust kinni tõmmata ja lükkas voodi eest ära; mitte tema, vaid mina olin välja tõrjutud. Sellega olekski lugu võinud lõppeda, kui samas poleks käinud hele plaks — tüdrukud asusid võitlusse. «Või sina tuled meie Kaljut kolkima!» karjus Marge ja tümitas elektrikut põrandaharjaga. Hari murdus varre otsast ära, tüdruk tagus edasi varrega, kuni seegi tükkideks pudenes. Vissal oli käes triikraua pikendusjuhtme kimp, tema ladus hoope sellega. Vaene atskookangelane aina mõrises, viimaks kalpsas koridori, kõht verine — harjavarre murdunud ots oli seda kriimustanud ja püksikummi katki rebinud. Vaevalt sai Jokker üle ukse, kui kehakatted talle järele lendasid: kingad, ülikond, kõige lõpuks lehviv kaelaside ja lõmmis kaabu. «Tule veel jokerdama, saad nii, et sa ei tea, kui vana oled!» karjus Marge talle näost lõkendades järele.

Ühe käega pükse hoides korjas elektrik oma riideid kokku.

Ajasin enda koridorinurgast üles ja läksin oma barakki.

Lauanuga käes, hõrenevad juuksed nagu alati ligi pead silutud, tuli mulle vastu Oss. Temagi oli aluspesu väel, mereveekarva pükste värvli vahelt tilpnes «Marati» hinnalipik. Köögist kostis lihapraadimise särinat ja tõusis magusat lõhna.

Ossi pilk peatus mu laokil riietel.

«Näita antsug ette!»

Nööpisin mantlijäänused eest lahti.

«Pintsakul on vereplekid peal!» ütles ta.

Vaatasin: jah, nõnda see oli. Paremal pintsakuhõlmal oli kaks herneterasuurust plekki.

«See on vist kriimustusest!» selgitasin tujutult. «Ühe tüübiga oli klaarimist.»

«Ongi ülikond mokas! Kas ma ei öelnud? Kuradi ants küll!» tänitas treial. «Ma ei anna oma riideid enam kellelegi. Uus antsug, ainult kolm korda seljas olnud ja juba vereplekid peal! Kes need nüüd välja võtab?»

XXVII

«Õelal pole õnne.»

«Mõnel on.»

«Õiget õnne ikka ei ole. Õel ei ole õnnelooja.»

«Kust sa tead?»

«Ei teagi. Arvan.»

Vissa oli jälle välja kõndima tulnud.

«Ma mõtlesin, et sa ei tule. Et sul on triikimist, õmblemist...»

«Tulin ju! Tulin ju!»

«Ära laula pimedal õhtul!»

«Kardad, et tõmban pätte ligi? Tööstuskooli poisse? Siis tuleb sul mind kaitsta.»

«See ligane õhtu pole väärt, et temast laulda.»

«Paremat ju pole.»

«Jah, see vesine õhtu on meie kodu. See äärelinna tänav. Need väsinud tuled.»

«Tahan öelda sulle midagi hästi ilusat. Midagi sellist, mida kuidagi ei oska. On kohe niisugune tunne. Päeval mõtlesin, mis sa arvad, kellele?»

«Ei tea.»

«Kellele, kellele ma mõtlesin päeval? Mõistata ära!»

«Margele.»

«Miks peaksin temale mõtlema! Mine ikka! Veel!»

«Airile?»

«Ei.»

«Reinole.»

Ta raputas ägedalt pead.

«Heldur Allveele?»

«Kes see on? Ah see hobusehammastega? Ei!»

«Kasuemale?»

«Ka ei. Kuigi ma mõtlen talle tihti. Sest tema mõtleb minule ka, ma tean. Ta on mul vahva eideke. Otsis mulle kodukandis peigmehegi valmis. Et kui kool läbi, lähen koju tööle ja peigmees on ka. Käib kolhoosis tööl ja peab lambaid, ise ka nagu hall lammas.»

«Tema lamba villast tegidki mulle sokid?»

«Ei. Need on meie oma lammaste villast. Noh, arva juba ära, kellele ma mõtlesin?»

«Pearaamatupidajale.»

«Sellele, kes istub päev otsa su vastas, pole vaja mõelda. Mõeldakse ikka selle peale, kes on kaugel.»

«Jokkerile,» nokkisin.

«Tule siia, ma sikutan sind kõrvast!... Sinule mõtlesin hoopis, sa taipamatu inimeseloom!»

«Mis sa minule ikka mõtled, ma olen ju lähedal, kiviga visata.»

«Ega ma siis ei mõtle ka enam kunagi, kui nii ülbe ollakse.»

«Palun mõtle ikka!»

«Ei enam! Mis sa endast õige kujutad, et ma peaksin sinule mõtlema?»

«Kujutan ikka.»

«Või nii — kujutad ikka! Keda siis?»

«Seda, kes ma olen.»

«Miks ainult seda? Miks ka mitte seda, kelleks tahad saada?»

«Võimalused määravad mu tahtmiste piiri,» vastasin tõsiselt.

«Niisuguses olukorras, milles ma praegu viibin, on väga raske tulevikuplaane teha.»

«Ega sa järsku ei virise?»

«Ei. Ma vaatan lihtsalt asju nii, nagu nad on. Vaatan tõele silma. Ilma koduta, nii napi sissetulekuga, et häbi rääkida ... Lootust ma muidugi ei kaota, aga keskkool jäi mul pooleli ...»

«Jutust ei saa küll aru.»

«Jutust! Paljud petavad jutuga ära. Kui Merikannu Oss viisakas seltskonnas rääkima hakkab, võib nii mõnigi arvata, et tal on vähemalt gümnaasiumiharidus. Tegelikult ainult kuus klassi. Aga ta oskab oma teadmisenatukest nii esitada, et jätab haritud mehe mulje, muidugi, kui ta seda tahab. Kogenud inimene saab küll kohe aru, kellega tegu, kuid paljusid petab ära.»

«Leidsid, kellega ennast võrrelda!»

«Mina olen sepapoiss, mitu pulka madalamal kui tema, kõrge kvalifikatsiooniga treial.»

«Küll me saame kõik korda,» vastas ta lahedalt ja suudles mind põsele. «Ära muretse, mu kallis sepapoisikene!»

«Jäta see «kene» lõpust ära!»

«Siis jääb sepapoisi-. Parem juba sepapoisu!»

«Ma teen sinu siis ka Vissuks. Vissu, Vissu, vissi! Sul ongi piima lõhn juures nagu vasikal.»

«Kust sina, linnapoiss, tead, mis lõhn on vasikal juures?»

«Tean ikka. Kui ma väike olin, käisime ikka suviti maal, vanaisal oli talu. Minu isa oli tulnud linna gümnaasiumi ja pärast läks ülikooli. Rääkis tihti, kuidas ta ennast koolitas, oli suvel kodus tööl, kordas kesa, raamat adra peal ees lahti. Oli soetanud endale seitse tuhat raamatut.» Muigasin. «Kõhuli põrandal maas, mitu raamatut korraga ees lahti, niisugune oli Kalju Soa lapsepõlv ja kooliaastad. Prillupi Maril «Mäeküla piimamehes» oli korraga kolm raamatut ees lahti, minul olid nuudele lisaks veel sõnaraamatud ja entsüklopeedia.»

«Mina käisin karjas! Tehnikumiski käisin veel suvel oma loomadega karjas. Kui kolhoos tehti, läksin suviti hoburehaga riisuma ja heinale.»

«Sina lõpetasid tehnikumi, mina oleksin sel kevadel keskkooli lõpetanud, kui ...»

«Oh, lähed ja lõpetad töölisnoorte kooli ära!»

«Kunagi kindlasti.» Vaikisin, siis üflesin, ei tea miks: «Ma olen kaheksateistkümneaastane.»

«Alles olid seitsmeteistkümneaastane. Oled vahepeal salaja sünnipäeva pidanud.»

«Eile oli see ajalooline päev.»

«Miks sa mulle ei öelnud? Miks?»

«Ei tahtnud tülitada. Lõpuks, mis see sünnipäev nii väga ära ei ole. Üks aasta jälle turjal, vana mees juba.»

«Ma ei taha sinuga kohe rääkidagi, kui sa niisugust juttu ajad!» ütles Vissa, laskis mul käest lahti ja astus paar sammu eemale. Käis seal omaette, vaikides.

«Said pahaseks või?»

Mõtlesin, kuidas teda jälle rääkima saada.

Jõudsime tänavanurgani.

Uduhämusest pimedusest lähenesid omavahel juteldes kaks kogu.

Need olid Oss ja Jokker.

Vissat nähes ütles elektrik tere ja haaras tüdrukul pikemata käest kinni. Vissa rapsas lahti, lippas minu juurde ja võttis mul käe alt kõvasti kinni.

Treial kutsus Jokkerit: «Tule ära!» Ja edasi nad läksid.

Kuulsin, kuidas Oss elektrikut hurjutas:

«Ants ikka ants! Ei tunne nooti! Mis sa teise mehe plikast enam käperdad! Ma otsin sulle mõne ...»

Mida Jokker vastas, ei kuulnud.

Kas ta tõesti ei tajunud, et aeg on tagasi tõmbuda?

Kuid — mina tema asemel oleksin samuti Vissa eest võidelnud niikaua kui vähegi võimalik!

Mina tema vastu viha ei pidanud, kuigi teadsin, et tema vihkas mind tollest õhtust peale, kui Vissa meil käis ja mina Jokkerit üldse esimest korda palgest palgesse nägin. Jah, neid mõlemaid nägin ma ju ühel ja samal päeval! Südames olin elektrikule kõik inetused andestanud, sest õnnelikul on lihtne andestada.

Jokker aga kuulus nende inimeste hulka, kes ei suuda hetkekski endast kõrgemale tõusta. Teise päeva lõunaajal oli ta jälle töökojas, ja nähes mind rauahunnikul leiba järamas, tänitas öelalt:

«Näe, süüa ka ei jõua endale teenida! Tea, kust vargusi kannika krabanud!»

«Me kõik oleme siin töölised,» ütles seepeale Keerd. «Miks sa hakkad teist töölist niimoodi halvustama? Kaljut käiakse nagunii ühtelugu sõkutamas, nüüd sina ka veel! Pea ikka piiri ja mõtle, mis sa suust välja ajad!»

«See on ju nupust nikastatud!» irvitas elektrik vastuseks.

«Ei ole nupust nikastatud,» kostis Keerd minu eest. «Tal on omapärane huumorimeel, millest sina ei saa aru. Ja kui tal olekski mõistuse man viga, ega sellepärast tohi teda veel igal sammul mõnitada. Vaata, kui me hakkaks sulle ka kogu aeg ette viskama: lampjalg, lampjalg! Kas sul oleks hea?»

Lukksepa kaitsekõnest kippus vägisi mulje jääma, nagu poleks mu aruga siiski kõik korras. Kas tuli see mehe sõnakohmakusest või arvas ta kuskil sisimas, et...? Ja miks see kostmine mind nii ebameeldivalt riivas? Hakka või ise uskuma, et midagi on viltu, kui nii edasi läheb!

Takkapihta valas sepp otsekui õli tulle:

«Minu isa teadis rääkida, kuskil mõisas olid poisid hakanud aednikupoissi surkima, niisama nalja pärast ikka, et sa oled loll, loll ja veel lollimaks lähed, mida vanemaks saad, seda lollimaks lähed, ükski tüdruk ei taha niisugust lollide lolli. Jah, ja oligi! Teised teinud mõisa rohtaias jaanituld, olnud rõõmsad ja möllanud, kui korraga käinud põõsastes pauk: aednikupoiss enda haavlipüssist maha lasknud! Surgi ja susi teist veel!»

XXVIII

Teised tegid pidevalt eraotsi. Oss ja Heldur jäid peaaegu iga päev pärast tööaega töökotta, üks treipingi kohale kumarasse, must baretт peas, mootorratturi prillid ees, teine oma ruumi särinal keevitama. Reino ladus erachitajatele silikaatseina, talv oli vihmane ja soe. «Tööd on nagu muda,» ütles ta ikka. «Kui aga ise oled mees!»

Keevitaja istus oma ruumis järil ja sõi isuäratavat singileiba, sink oli muidugi maalt, kodunt. Nurgas mulises ja mulksus atsetüleenigeneraator.

«Kuule, Kalju! Sellel näljapajukil paned oma tervise tuksi. Pead hakkama lisa teenima.»

«Ma ei oska ju midagi.»

«Töö õpetab. Küll läheb, kui tegema hakkad. Niimoodi, kui sa pressi eest oled, ei õpi küll midagi. Ega keegi polegi huvitatud, et sa midagi õpiksid. Ainult sinu toorest jõudu on neile vaja.»

«Nii et eraotsi tehes löön kaks kärbest ühe hoobiga: teenin raha ja õpin ametit?»

«Just nii!» naeris ta suud pühkides. «Eraotsad õpetavad, seal saad oma nupu tööle panna. Mis see muu õpetab? Mina sain keevitamise kätte sõjaväes. Kui läksin, olin talupoiss, polnud rauatööga üldse kokku puutunud, ainult niipalju pealt näinud, kui sepile oli asja — hobust rautama või mõnd tünnivitsa neetima.»

«Alustan pussitagumisest.»

«Võin anda sulle ühe auto vedrulehe. Mul on tagavaraks. Mõtlesin kord ise pussidega õnne proovida, kuid keevitamine meeldib mulle rohkem. Võin anda pea jaoks pleksiklaasi ka . . .» Ta vaatas käeselga, millega oli suud pühkinud. «Tegelikult võiksid isegi töö ajal teha, aga parem muidugi, kui pärast. Järsku Ambrosius jätab meelde, ja kui paras aeg, viskab ette. Möödunud aastal oli Ossi peale kaevanud, et see tegevat tööajast eraotsi. Mis see sinu, vana käbi asi! Muidu ei tule sõna suust, aga kui direktor sisse astub, siis sulab küll suu lahti. «Jah, jah, väga hää elu, jah, jah!»»

Heldur võttis püksitaskust toosi, valis sealt tiku, võttis taskunoa lahti, teritas tiku teravaks ja hakkas hambavahesid torkima.

«Tee aga algust, pole midagi.»

Jäin pärast kella viit töökotta ja hakkasin pihta.

Pusisin, nagu oskasin.

Kolme kuuga olin ka sepatööst aimu saanud.

Käiasin esimese pussi smirglil ohakteravaks, kuid tera tal polnud. Nii nagu nõrk tahtejõuetu inimene on näha tema ühestainsast ettevõtmisest, nõnda ka kehv puss: tera särab ja sätendab küll, aga nagu puupilbast lõikad, tunned: tuim! Muidugi oli see pigem soss-sepa kui teadliku tööstustöölise toode.

«Sellel pole nägu ega tegu,» arvas keevitaja. «Aga kui hullusti, siis uuesti.»

Asusin tehnoloogiat täiustama.

Mulle meeldis töökoja õhtune üksildus. Ääs hõõgus punaselt, seal halli kirme all oli tuli, mille ma võisin iga silmapilk suureks leegiks puhuda, tarvitses vaid nupule vajutada. Ja need raualatid, kastid, vasarad ja kõiksugu tööriistad, aga ka lihtsalt koli, mida sepikojas leidus, kõigel sellel lasus pärast tööpäeva väärikas rahu; selle andis neile otstarve ja kindel siht, mille nimel siin täna ja homme töötati: meie igapäevane leib. See ei lõpe iial, see igavene kahevõitlus.

Imelikul kombel lõi just see igavese lõppematu kahevõitluse tunne hinges äreva ootuse ja tõmbas pingule tahtejõu.

Järgmised tooted hakkasid juba tera pidama. See oli suur saavutus ja tähendas, et olin kasutanud enam-vähem õigeid töövõtteid ja leidnud ka õiged lõõmutus- ja karastustemperatuurid, nagu õpetati metallide kuumtöötlemise õpikus, mille olin toonud raamatukogust.

Olin jälle mõned toorpussid karastusveest välja võtnud, kui silmasin sepikoja lävel Potmani, must vihmavari käes.

«Tere jõudu!» soovis ta, tuli lähemale ja uuris teraselt toorikuid ja mind.

«Teete haltuurat?»

Ma ei vastanud.

Ta kummardus vaatama.

«Tarvitate auto vedrulehte? Koguni «Studebakeri» oma. Kust te selle olete saanud?»

«Varga käest küsitakse: kust sa said?»

Ta muigas vaevumärgatavalt. «Ma küsingi: kust te saite? Meie asutuses sellist autot ei ole.»

Haistsin tema sõnades mõnitust. Kihvatasin.

«Tulete mind vargaks ütlema? Teate, ma virutan teil pea vasaraga lõhki nagu kookospähkli! Pole ma kuskilt midagi varastanud. Üks sõber andis.»

Mitu silmapilku vaatas ta minust läbi. Või ka mööda. Ei saanud hästi aru, tal oli niisugune ebamäärane pilk. Koputas siis kokkulapatud vihmavarjuga vastu vasakut peopesa.

«Hea küll. Oletame, et sõber andis. Aga seejuures raiskate meie kivisütt. Kivisütt ja elektrienergiat. Pluss seadmete amortisatsioon. Need peame teil palgast kinni.»

Ütles ja pööras keevituspuumi.

Nagu kiuste polnud peale minu täna töökojas kedagi.

Järgmisel hommikul marsisid ülemused ülevalt alla. See oli otsekui jumalate maa peale tulek.

Üks asi oli, kui käis Potman üksi. Teine, kui ilmus kohale ka Metsberg.

Sedakorda olid nad mõlemad siin.

Minu süda vajus saapasäärde. Olin enam kui kindel, et nad hakkavad mind nüüd kahekesi järama.

Kuid mehedki läksid pingesse, nende näod muutusid karmkinnisteks. Sepa kortsuskurrulisel palgel kippus vägisi võimust võtma mõttetu juhmakas naeratus.

Kõigepealt peatusid nad Keerdi selja taga.

«Kas Meltsas on saatnud teid kõrvalisi töid tegema?» küsis insener.

Lukksepp jättis viilimise pooleli, pööras pea ülemuste poole.

«Ei ole.»

«On ta palunud teil teha niisuguseid töid, mis tundusid kahtlased?» selgitas Potman.

«Ei ole,» vastas Keerd koolipoisilikult kõrvale vahtides.

«Miks silma ei vaata?» nõudis direktor. «Vaatab silma!»

Lukksepp püüdis vaadata, kuid teine silm sihtis ikkagi ei tea kuhu.

«Üks vaatab otsa, teine metsa. Kus on tõde?»

«Minu isa ütles vanasti, et tõde on veesaapa sääres.»

«Kuidas nii?»

«Mis tõde seal siis oli?» päris Potman.

«Jalg jäi kuivaks igas vees ja poris. Ja kui jalg on inimesel kuiv, siis on tal tervis hea. Tervis hea, siis on ka tõde.»

«Nii et tervis ongi tõde?» küsis jälle Potman.

«Mis töömehel muud!»

Metsberg pilutas oma silmi teravamaks, kalgimaks. «Kas Meltsas on teie isiklik sõber, ah?»

«Sõber on ikka isiklik. Ebaisiklik sõber on ülemus. Kui ülemus ütleb «sõber», siis tea, et sul on käsk käes — tee välja!»

«Meltsas oli teie sõber, ah?»

«Meltsas on brigadir, kõigile ühepalju sõber ja vaenlane,» vastas lukksepp põigeldes.

«Kas ta keelitas teid ka vahel ... noh, objektidelt ... kõrvalisi töid tegema ... ebaseaduslikult ...» otsis Potman takerdudes vajalikke sõnu.

«Kuulge, öelge nüüd ise, kust teab lihttöömees, mis on kõrvaline või mittekõrvaline? Tema teeb seda, mida brigadir käsib, ongi

kogu jutt. Kui mind saadetakse objektile midagi üles seadma, kust mina tean, kas see on seaduslik või ebaseaduslik ots?»

«Noh, aga kui individuaalehitaja juurde viiakse. See peaks ometi selgesti näha olema?» käis insener peale.

«Jah, seltsimees Potman. Septembrikuus oli niimoodi, teie viisite meid brigaadiga ühte majja veevärki sisse panema, see käis ka ametliku töökäsuga. Kust töömees teab?»

Metsberg muutus valvsaks.

«Mis maja?»

Inseneri pilk hakkas vibama.

«Ma räägin teile pärast,» ütles ta ruttu ja pöördus plekksepa poole.

«Seltsimees Pikk, meil on signaale, et teie tehtud vihmaveetorusid on läinud kõrvale!»

«Ei tia. Kušt mina šakšte ašju tian. Mul on käšk käeš ja mina töötan,» vastas plekksepp söakalt.

«Töötan! Töötan! Aga kelle jaoks töötab, kas seda teab! On signaale, et teeb haltuurat!»

Pikk ei osanud kolmegi lugeda, toppis vaid käsi närviliselt trakside vahele. «Kuhu niid torud šiit viiakše, šeda mina ei tia,» lausus ta väriseval häälel.

«See-eest teame meie,» torkas peainsener.

Uurimine jätkus. Mida ülemused rääkisid Ossi ja teise treialiga, suurte kurbade silmadega vanema mehega, seda ma ei kuulnud, need jäid meist kaugemale. Kuid nende näod olid näha, need jäätusid, kivinesid, kattusid koorikuga.

Kui ülemused viimaks ukse taha kadusid, vajus kõigil otsekui koorem õlult.

Ambrosius ohkas sügavalt ja sirgus pikemaks justkui paine alt vabanenud terasleht. Plekksepp virutas puuvasaraga vastu plekktahvlit, nii et varblased õues plärina peale võpatasid. Ning mehed tulid kokku juhtumit arutama, kuigi polnud veel lõunaaeg.

«Küll on kuradi šõna: šignaal!» pahandas Pikk. «Ma šaan aru, autol on šignaal. Aga miš šignaal on pealekaebuš, ülešandmine, et šina oled šabutaašnik?»

«Mis?» hüüdis Ambrosius.

«Miš! Miš! Pia lõuad!» käratas plekksepp ja otsis püksitaskust sigaretipakki, endal käed värisemas.

«Nägite?» ütles Keerd ja ta isevärki näkku ilmus midagi naeratusetaolist. «Potman läks näost punaseks, kui ma talle ta oma patte meelde tuletasin. Siis kohe: küll ma pärast räägin! Kõik üks komplott! Nemad lasevad endale riigi arvel maju ehitada! Meltsas aitas pisut paari majaehitajat mõne toru ja kaablijupiga, nüüd on sellel kallal.»

«Näe, pojalt ei küsitud midagi,» ütles sepp.

«Kaljult pole midagi küsida. Ta pole iseseisev tööline, vaid sinu abiline,» seletas lukksepp.

«Mis?»

«Kalju on šinu-ori,» puhus plekksepp vanamehele koos sigaretisuitsuga kõrva.

Ambrosius niisutas keelega kuivanud huuli, muigutas suud.

«Mina olen ori, Eluaeg sepikojas orjanud... Siit mind viiakse surnuaeda.»

Surnuaia meenutamine oli ikka Pika vihale ajanud, nõnda nüüdki. Sigareti otsast tuhka ära puhudes, et sädemed lendasid, hüüdis ta:

«Ma valtšin šulle šaatanale tšinkplekišt kirštu, tinutame šu šinna kinni, et õhk juurde ei pääšeks, šiš tõušed viimšel kohtupäeval iššanda palge ette nigu raudrüütel, plekišt palitu seljaš. Seda ma tiin! Sellešt ša ei pääše!»

«Mis?»

«Ša ei kuule enam šugugi!... Ma ütlešin, et me teeme šulle Kaljuga plekišt kirštu!» karjus plekksepp.

«Rauatöömees olgu ikka puust kirstus. Eluaeg küllalt rauavingu kopsu kiskunud...»

«Ša arvad šiš, et šial puukirštuš šina tõmbad viil puhašt õhku?»

Keerd otsis taskust välja ühe uuri, sihtis seda, tõstis oma karvase kõrva juurde, kuulatas, kas tiksub või on see nende tänaste tormiliste sündmuste käigus hoopis vaikinud; sel kombel puhastas lukksepp ja lörriläinud kolhoosiesimees end ülakorruslaste visiidist, mattis selle kella tiksumise ja elu alla.

«See bussijuhi kell... Pean homme ära viima. Ruttab ette. Alati kiire nagu ta peremehelgi. Kellale on ka kiirustamine sisse läinud. Vanaaegne «Omega» kell, kuulus firma, aga näed — tormamine on temalegi külge hakanud.»

Torkas uuri taskusse teiste juurde.

«Nüüdse aja lukussepad!» halvustas ta. «Need kabajantsikud ei oska mitte midagi, kõige lihtsamat töödki! Tuli minu juurde see poiss, musta kähara peaga, Aadam või mis ta nimi on, — vaja lukuvõtit teha! Lihtne asi, iga õpipoiss peab võtmetegemisega toime tulema. Hakkas tegema, saagis natuke aega: saag katki. Katki siis katki, andsin sahtlist uue lehe, ise ütlesin: hoia hästi, see mul veel klikiaegne saeleht! Saagis natuke aega, jälle tükid peo peal: Keerd, katki läks! Ma ei öelnud midagi, andsin viimase, mis mul oli. Läksin vaatama, mis seal siis viga on. Saeb, saeb, tüdib ära, hakkab saelehega saetud jagu välja murdma. No ega see seedunud puu ole — teras! Ise lukussepa paberitega mees, tööstuskooli lõpetanud. Ütlesin: saag ei ole sul meisel — murdmiseks ja kangutamiseks. Vihaseks läks, hakkas nohisema niikui härg! Nüüdsel ajal ei või kellelegi midagi öelda, kõik on nii tähtsad ja targad. Hakkas mind mõnitama: mul ei olevat peaaju arenenud! Mul läks

ka lõpuks elu täis, ütlesin, et kas mul on siis vesipea otsas või? Ei, minu peaaju olevat lihtsalt kängu jäänud!»

«Mis?»

«Ma olevat loll!» lausus Keerd valjusti.

«Häbi ei ole vanemale mehele niiviisi öelda,» urises sepp.

«Nišukešele põleta vaštu vahtimišt,» ütles plekksepp rahutult edasi-tagasi kõndides. Miks ei mallanud ta paigal seista? Õhus hõljus ikka veel midagi võõrast, hulga kangemat ja vängemat kui karbiidihais. Mehed polnud veel ülemuste külaskäigust päriselt toibunud. Poleks ilal arvata võinud, et see nendele nii rängalt mõjub.

«Mida saksad siit tahtsid?» küsis sepp suud muigutades, nagu sulaks tal suus šokolaad.

«Lehmaheinu!» põrutas Keerd äkitselt. Niisugusena ma polnud teda näinudki. «Ise kiidad järele: jah, jah, ja ei teagi, mille peale!»

Mul hakkas vanamehest kahju.

«Ša, Ambrošiuš, küši Kalju käešt!» hüüdis plekksepp Ambrosiuse kõrval seisatades ja kätt püksitrakside vahele toppides. «Nuur miiš tiab rohkem, tema piaaju on veel arenguvõimeline.»

«Poja on salakoi,» vastas sepp pead võngutades. «On koolis käinud, valdab mitut keelt, aga minu juures oleks nagu suu vett täis.»

«Hoiab jõudu kokku, kõht koriseb!»

«Mis?»

«Ša ei makša talle palka, šaadad kõik raha Talnašše!» karjus Pikk talle kõrva.

«Ega mina maksja ole!»

«Mina tema ašemel ei tiikš ka mitte ükš nohh, ma ei vaatakški šinu poole.»

«Šinu vaatamisest pole mul sooja ega külma,» vastas Ambrosius karedalt ja tootsis sepikoja poole.

«Vana šai pahašekš,» naeris plekksepp, kusjuures ta haruldaselt valged, otsekui emailitud hambad paljastusid. «Išši nigu tulejumal ääši iiš, aga šõega šuitšu piale tuld ei täi anda.»

«Meltsasele panevad nad põõna, enam kui kindel. Poliitiliselt peaksid tal paberid korras olema. Neljakümnendal aastal oli ta üks selle tehase ülevõtjaid, sõjas oli ka õigel poolel,» seletas Keerd. «Aga jah, peainsener ehitab riigi materjalidega maja ja on õige mees pealegi, lihtmees tehakse patuoinaks, nõnda on see ikka olnud.»

«Ja nõnda jääb!» kinnitas Pikk, ja kui tal oleks vasar ja plekitahvel käepärast olnud, küllap ta oleks jälle põrgulärmi teinud. «Vaata, treialid laševad ikka edašil Nende pärašt tulgu või maailmaotš, ei nemad jäta järele, ei tii šuitšu kah.»

«Ära tee väljagi, ole kaval!» tegi lukksepp kõigest eelnevast otsekui kokkuvõtte.

Meltsas tagandati brigadiri kohalt. Kuid see asjaolu ei paistnud mehe tuju kuigivõrd rikkuvat. «Lihttöölisena veel parem, vähem vastutust,» ütles ta, heatahtlik nägu naeru täis. «Eraotsadega teenin ikka oma kaks-kolm palka juurde.»

XXIX

Olin kastruli täis lõikunud porgandeid. Istusin pliidisuu ees ja ladusin puid alla.

«Juurvili on hea asi, aga maadelda sellega ei jõua,» ütles Evald. «Klassikaline maadlus nõuab head kõva klassikalist toitu. Nagu näiteks mulgikapsad.»

Vaatasin, kuidas ta seal pliidi juures seisis ja pannil kapsaid segas.

«Ambrosiusel on suur pea jämeda kaela otsas. Ei saagi kõri pihku võtta. Sinul on umbes samasugune kael.»

«Treener ütleb, et teil, Aadam, on lausa härjakael, mida annab painutada.»

Lusikas, millega ta toitu segas, jäi seisma, ta nohises ägedamalt kui tavaliselt ja lausus:

«Mul tuli hea mõte. Kutsume üks õhtu poisid kokku, paneme mõned vanad madratsid Sihveri laost alla ja hakkame siinsamas pihta! Lurich, Aberg ja Hackenschmidt alustasid ka kehvalt ilma erivarustuseta, kuid tahtejõud oli neil raudne ja nad näitasid kogu maailmale, mis mees eestlane õieti on!»

Ta võttis panni, mille sabale oli puust pikendus otsa torgatud, ja hakkas tuppa minema. Välisuksest tuli jooksuga Jokker ja põrkas maadlejaga kokku. Sel pudenes kapsaid üle panniääre, kuid ise jäi ta jalule, kuna elektrik lendas ninali.

«Siit tulevad tulevikuinimesed, kes pühivad kõik oma teelt nagu taifuun,» ütlesin köögilävelt.

«Kuigi sa teed mulle kassikontserti ja oled igas mõttes langenud inimene,» nohises Evald, «annan ma sulle käe. Ligimest tuleb aidata vähemalt jalule.»

Ning ta ulatas maaslamajale käe.

Kuid Jokker ei võtnud seda vastu. Väheldased tigedad kõrvad ligi pead, lamas ta põrandal ega rutanud ülestõusmisega.

«Koperdad siin oma kapsapanniga . . .» porises ta.

Maadlejal ei jäänud muud üle, kui väljasirutatud käsi püksitaskusse torgata.

«Siinsamas koridoris võiks maadelda,» ütles ta ringi vaadates. «Siin on ruumi küllalt. Siiasamasse, kus Jokker lamaskleb, panemegi madratsid maha ja teeme mõnel mehel selja prügiseks.»

Sellest ei saanud siiski asja.

Sihver raputas pead veel enne, kui Evald jõudis talle oma hiilgava plaani täielikult ette kanda.

«Mahakantud madratseid ei ole.»

Kui aga maadleja lunimist ei jätnud, läks komandant sõna lausumata oma tuppa ja tõmbas ukse paukudes kinni. Läksin talle järele.

«Või madratseid ja maadlema! Kas siin veel vähe on maadlejaid? Üks kaklemine ja kraaklemine kõik! Käivad poriste jalgadega üle madratsite, vaata et veel täis ei oksenda! Kes koristab ja kasib? Jälle vana Sihver muretsegu, sest tema on komandant selles hullumajas, selles röövlipesas! Ei leiagi nime! Aga õigete inimeste elupaik see ei ole.»

«Mina pole ka vist õige inimene.»

«Mina ei tea, kes sa oled, aga aknaid sa purustanud ei ole.»

«Veel ei ole.»

«Kes esimese kahe nädala jooksul ei purusta, see ei purusta ka hiljem,» ütles tema. «Kaks nädalat on prooviaeg. Ega ma imestagi, et nad aknaid lõhuvad. Elu on niisuke! Ma imestan ainult, et nad seda nii tihti teevad. Et nad ei hooli minu püüdmisest ja vaevast, vanamehe tööst. Oli siin üks, sellel jäi aknast väheks, tahtis mul pussiga kõri läbi lõigata, täisbandiit! Oli ükskord jälle purjus, marutas ja mässas, tuli siis minu tuppa, ise hoidis kätt põues. Vahtis altkulmu otsa: «Kas annad mulle raha tagasi?» — «Millise raha?» — «Selle, mis te mul põlenud madratsi ja voodiriiete eest kinni pidasite.» — «Mina ei pidanud, kontoris peeti.» — «Ükskõik kus peeti. Sina andsid mu üles!» Üles! Kas ma pean siis omast taskust maksma, mis neil põletatud või lõhutud? Näitas mulle põuest pussi: «Raha siia või kõri maha!» Viskasin kahekümneviielise, omast taskust, mis sa hulluga teed! Lõikabki kõri maha ja ükski koer ei haugu! Sai jälle juua. Läkski pussitamise eest kinni. Oli ehitusel autojuhiga tülli läinud ja toda pussiga löönud!»

«Ega sa järsku tea, kes pusse võiks osta?»

Vanamees vahtis mind kohkunult.

«Otsin oma toodangule turgu,» selgitasin. «Olen mõned valmis tagunud.»

«Ehk saad turul mõne kolhoosnikuga kaubale, võtavad ära — sõnnikule mahajäänud lehmal või hobusel hea nahka maha tõmmata. Või veel parem, mine täikale. Kui palju seal lõikust on, ei oska öelda. Proovi võid teha.»

Pühapäeval läksingi üle jõe täikale.

Laotasin teiste samasuguste rauakoli ja vanade riiete müütajate ritta ligasele maapinnale maha «Noorte Hääle» ja panin portfellist mõned pussid vaatamiseks välja. Peagi ligunes ajaleht läbi, maa oli all märg ja taevastki hakkas tibutama lohutut vihma. Laotasin «Noorte Häälele» toeks «Edasi».

Kõrval kössitas lontis põskede ja paksude hallide kulmudega

vanamees, pakkus priimust ja kolme eri suurust roostes tabalukku; veel oli tal paar viili ja traadist linnupuur.

«Head lukud, härra!» hõikas ta möödujale, kui see juhtus olema meesterahvas, kui aga naisterahvas, siis: «Niisugust priimust, kallis proua, ei saa te tänapäev kusagilt!»

Mina ei osanud oma toodetele mingit reklaami teha. Hoopis häbenesin neid kohmakaid nugasid.

Paar inimest peatusid küll mu toodangut vaatama, kuid läksid sõna lausumata edasi. Naaber hõikus ja kiitis küll mis jaksas, aga temagi kaubal polnud minekut. Viimaks ütles mulle:

«Mina pean seda koli müüma, et hing sees seisaks, sest ma ei saa pensioni. Aga mis ajab sind, noort meest, siia vihma kätte ligunema?»

«Mina ei saa jälle palka.»

«Kes tööd teeb, saab ikka,» vastas vanamees ja vaatas mind kahtlustavalt, ei öelnud aga midagi, tõmbas vaid rohelise presentmantli pasliku kõvemini pähe. Mis oligi minul temale või temal minule öelda? Kaks juhuslikku võõrast, saju käes hämaral, üdirõskel päeval.

Aga kas polnud see mitte minu ametlik hooldaja ja heategija Potman, kes sealt vanakraamiladem ete vahelt nähtavale ilmus, must vihmavari pea kohal lahti, nägu endassetõmbunud ja kinni kui ahjupelt.

Lõin pilgu maha, et mitte välku ligi tõmmata, püüdes Ambrosiuse kombel väiksem ja nähtamatum olla. Kuid ta pilk tõusis mu jalge eest pussidelt halastamatult mööda püksisääri ja vihmamantlit aina kõrgemale, kuni peatus mu näol.

«Kuidas läheb?»

Nagu ta ise ei teadnuks, kuidas mul läks või ei läinud!

«Vaadake, et te oma äriga vahele ei jää. Et miilitsasse ei satuks!»

«See on pärast näha,» kostsin tõrksalt.

«Pärast on hilja.»

Kuna ma vaikisin, ütles tema:

«Kus see hullem! Pidage meil vastu. Mina tulin omal ajal maalt linna autoremonditöökotta, poolteist krooni taskus. Ei osanud ka midagi. Õppige amet selgeks. Ega tänapäev häid seppi jalaga segada ei ole. Vaadake, järsku saate veel Ambrosiuse mantlipärijaks.»

Tammusin jalalt jalale. Polnud harjunud, et ülemus minuga nii usalduslikult räägib.

«Kust te võtate, et ma tahan sepaks saada? Sattusin sellele tööle täiesti juhuslikult. Sama hästi võiksin olla müürsepp või ekskavaatorijuht. Või ükskõik kes.»

«Ambrosius ütleb, et püüdlikkust teil on.»

Olin kõrvust tõstetud, kuid loomulikult ei näidanud seda välja.

Insener ütles enese otsivat head snepperlukku ja kadus rahvasumma.

Mantlipärijaks — püüdlik noormees . . . Vangutasin pead.

«Palju sa tükist tahad?» küsis vanamees kõrvalt peaga pusside poole noogutades.

«Kümme ehk . . .»

Ta vaikis ja vaatas veel, siis:

«Teeme vahetust . . . Ma annan sulle kaks tabalukku, sina anna puss.»

«Ilus küll, aga mis ma nende roostetanud lukkudega peale hakkan?» heitsin vastu ja ümisesin: «Üle lageda välja vaid kõlab kurb ja igatsev hulkuri laul . . .»

«Nad pole roostes, noormees. Ma õlitasin ära tipp-topp! Paned kapile või uksele ette, ükskõik. Vanasti sai igal pool ilma lukuta läbi, nüüd pane kemmergulegi taba ette . . .»

«Pole mul kemmergut ega kappi . . . Mis sina noaga teed?»

«Leiba lõigata. Vana on vilets.»

«Ei saa kaubale.»

Kahtlevalt uuris ta mind.

«Lõbus poiss oled, laulad ja puha. Aga kust sa need pussid said?»

«Varastasin.»

«Vat seda kardan minagi,» vastas ta tõsiselt. «Imelik kraade moodi sõber käis sind siin vaatamas . . .»

«See oli meie peainsener.»

«Niisuguseid insenere olen ma siin küllalt näinud. Räägivad oma pättide salakeelt. Sepp! Mis sepp sa oled, pole sepa moodigi!» Ta heitis pilgu üle minu kehvade riiete. «Kes teab, kust! Kometimäng kõik! Pärast leiad — rahakott läinud! . . .»

«Oh ei, pigem tabalukk!» vastasin pilklikult. Oli näha, et tema kahtlustusi ümber ei lükka.

Nüüd hakkas ta mind päris kartma. Lükkas lukud ja viilid räbalatükil kokku ja läks minu juurest minema. See kõik oli otsekui mingist anekdoodist.

Minu kaupa ei tahtnud keegi.

Sama targalt, kui olin tulnud, kõmpisin õhtuhämaruses ühiselamusse tagasi.

«Kuidas kauplemine läks?» päris müürsepp.

Ulatasin talle sõnatult portfelli. Tegi lahti, vaatas minu tooteid.

«Ei ole suuremad asjad, veresoontki ei ole peal.»

«Ega sa mõtle meid ära veristada?» küsisin teravalt.

«Veel mitte,» irvitas ta kuidagi pahasti.

«Veel mitte? Mis me sulle kurja oleme teinud?»

Reino haigutas magusasti.

«Ükskord öösel kargad maast üles, hiilid meie juurde ja lõikad

ühe ropsuga kõri läbi nagu araablane Prantsuse võõrleegioni meestel.»

«Sedasama võib sinustki kahtlustada,» vastas ta ja läks uksest välja. Teadsin küll, kuhu. Meil oli üks tee.

Minagi astusin koridori.

Vissa ootas mind tusaselt. Väljas oli kõvasti sadama hakanud, tänaval kõndimisest ei tulnud midagi. Kuid toas ei saanud me olla omaette, seal olid ka Airi ja müürsepp. Marget polnud näha, tema pidi tulema hommikul Tallinnast.

Töölispoisi armastus käib läbi kõhu, mõtlesin. Mind ootab samasugune saatus nagu Reino Toikkatki. Ühine söögitegemine, armumäng, voodijagamine, argipäev oma väikeste rõõmudega, mis aegamööda tiheneb millekski ebamääraseks, mida nimetatakse eluks või looduse ringkäiguks.

Seal nad on — luider plika ja õlakas noormees oma teekonna algul, sitskardinatega toas, ühise supipoti ümber, näod vaiksed ja rõõmsad.

Pakkusid meilegi Vissaga õhtust. Oli päris maitsev kartulinuudlisupp.

«Airi oskab süüa teha,» kiitis müürsepp. «Tal on selle peale annet.»

Ja luider plika kõrval oli nagu kõrvust tõstetud.

Pärast sööki pani Reino suitsu ja ütles muigega:

«Nüüd kumbki paar oma voodisse!»

Vissa lahvatas näost punaseks.

«Reino, jäta nüüd!» keelas Airi lauda kraamides. «Egas nii prostalt ka või!...»

«Mis prostalt! Iga täie aruga inimene teab, mis terve poiss ja terve tüdruk voodis teevad. Loomulik asi! Mis seal häbeneda... Elame nagu abielurahvas.»

Kuid Vissale niisugune abielurähva elamine ei meeldinud ja seepärast läks ta jälle ööbima naabertuppa, kus kahe vanema naisterahva juures oli üks voodi pikemat aega tühi, sealt oli üks naine närvipõletikuga Maarjamõisas. Minul muidugi seisis tuttav tee jalge all: Helduri ja Ossi norskamisse, ühiselamutoa poissmehelõhnadesse. Kuusirp ilmus rebenenud pilvedest nähtavale, hele ja ere nagu läikiv vaskkild, ning valgustas korraks armulikult musta talve igiporist äärelinna ja jõeluhta kaugel eemal linna taga. Üksik kuu üksildaste barakkide kohal. Oleksin tahtnud ulguda kui hunt.

XXX

Vissa ootas mind.

Ta oli üksinda.

Haaras mu kohe embusse ja hakkas ahnelt suudlema. Lõin tuikuma, rebisin end temast lahti.

«Ära tasakaalu kaota ja maha kuku! Kuidas su pea nii nõrk on!»

«Ise paned mul pea ringi käima!»

«See pole veel midagi. Ma teen sinuga nii, et kukud päris kokku. Ma ei teagi, mis ma sinuga ära teen!» tõotas ta kirglikul sosinal. «Lähme magama.»

Ja vaatas mind niisuguse pilguga, et mul hakkas kuum.

«Teised tulevad ju koju...»

«Tea, kas tulevadki? Parem, kui ei tuleks.» Ohates pigistas ta minu kätt, tõmbas mu enda vastu. «Oh kallis, tulgu mis tuleb!»

«Nad võivad iga hetk tulla.»

«Miks sa nii arg oled?»

«Neil on oma võtmed...»

«Aga meie võti on ees! Nad ei saa seda eest ära. Las nemad ootavad meie taga ka. Meie oleme nende kasuks alati loobunud.»

Haarasin ta embusse.

«Ära ole nii läbematu. Lase mul riidest lahti võtta,» naeris ta.

«Ise oled läbematu!»

«Sina!»

«Ei, sina!»

«Oleks, et aitaks! Aga seda ei ole. Isegi lahtiriietumisega peab vaene tütarlaps ise toime tulema.»

Asusin appi. Kuid siis hakkas ta pahandama:

«Sa ei oska, lõhud riided ära.»

«Ma õpin...»

«Õpi, õpi!»

Kustutasin valguse ära.

Pimedas oli mu abi märksa tõhusam. Kandsin alasti Vissa voodisse, laotasin talle lina ja rohelise teki peale.

Minu riided tulid lihtsamalt seljast ära, neid oli ka vähem.

Heitsin tema kõrvale.

Vaikisime.

Kuulsin, kuidas mõlemad südamed lõid valjusti. Tasakesi nihkusime teineteisele lähemale, kehad ihaldasid üksteist.

Need olid pühalikud hetked.

Aga just siis kostsid koridorist kahed sammud. Kergemad kuulusid Airile, raskemad Margele, kuigi Mops oli väiksemat kasvu.

«Ongi käes!» laususin pahaselt.

«Jah!» õhkas Vissa pettunult. «Ära mine neid sisse laskma! Las jandavad!» Ta hingeõhk kõditas mu kaela. «Vähemalt seni saan sinu vastas olla!»

Valjul häälel pahandasid tüdrukud koridoris, mõistmata, miks võti ei võta ust lahti.

«Meie üksiolekust ei tule enam midagi!»

Hüppasin Vissa käte vahelt üles ja kiskusin kiiruga riided selga. Ühiselamu on ühiselamu!

Kui ma nad sisse lasksin ja Mops tule põlema klõpsatas, hüüdis ta paigale tardudes:

«Oih, segasime!»

Ja kustutas valguse jälle ära.

«Pane tuli ilusti põlema, Marge!» lausus Vissa voodist. «Siin ei tehta midagi kõlblusevastast!»

«Kahjuks,» lisasin.

Airi vajutas oma öökapil lambi põlema.

«Oleksite võinud ette öelda, me ei oleks siis nii ruttu koju tulnud,» hoolitses ta.

«Kus sa ise oleksid mõelnud siis olla?» nähvas Marge. «Öö otsa vahtinud raudteejaamas või?»

«Kas või seal,» vastas Airi rahulikult. «Meie oludes pole teist võimalust. Niimoodi ei saagi mehele, kui kellegagi läbi ei käi.»

«Või nii!» turtsatas Marge. Toakaaslase sõnad olid osatanud ta väikest ümmargust südant niivõrd, et kogu õhtu ei rääkinud ta enam kellegagi ühtki sõna, istus endassepöördunult öökapi juures ja krõksutas aina tangidega pähkleid.

Kuidas teiste inimeste südamesõprus võib teha kurjaks ja pahatahtlikuks, seda võis näha Marge pealt. Mida tihedamini mina olin hakanud Vissa pool käima, seda enam jahenes tema minu vastu, kuni jahenemisest sai lõpuks vaikne visa vaen, mida ta ei püüdnudki varjata. Alati, kui ma sinna ilmusin, oli tal tarvis kiiresti pesema või tuba koristama hakata, ikka ette võtta midagi niisugust, et saaks süstikuna toast välja ja jälle sisse tormata.

Ütlesin seda kord talle endalegi, kui ta jälle mööbeldama asus.

«Me võime tuba koristada ja põrandat pesta ka homme, ma tulen sulle appi!» keelitas Vissa omalt poolt.

«Ei! Ma koristan täna! Ma ei või sellise sopa ja mustuse sees elada!»

«Marge! Siin ei ole soppa ega mustust. Alles me koristasime. Kas sa ei võiks seda rahmeldamist edasi lükata?»

Seepeale ümmargune tüdruk turtsatas vaid, lükkas asjad kolinal nurka ja asus veega solistades põrandat üle võtma.

«Meil kõigil oleks parem, kui Mopsil ka oma poiss oleks,» lausus Vissa, kui Marge oli läinud musta vett välja viima.

Pidasime aru, mida selleks teha.

Kus häda kõige suurem, seal abi kõige lähem.

Evald Aadam pidi hädast välja aitama.

Hakkasime maadlejat üksteise võidu Mopsile ette söötma.

Vissa töötles sõbratari siis, kui mind seal ei olnud. Kui mina

tulin ja Marge toas oli — aga seal oli ta üheksal juhul kümnest —, viisin jutu tasapisi meie baraki poistele ja peatusin üha pikemalt Evaldi isikul, kiitsin tema töökust, ta looduslikult lokkis juukseid, tema maadlust ja õhtukoolis käimist, isegi tohutut «Kehakultuuri» virna laual ja voodil, nii et magadagi pole õieti kuskil. Ei jätnud ma ette toomata sedagi, et maadleja on täiskarsklane, mis on meie seltskonnas äärmiselt haruldane; selle asemel et hävitada alkoholiga oma aju, mõtleb tubli lukksepp hoopis tulevikule, kus inimesel on pea otsas suur kui täiskuu ja kus igaüks oskab kõiki elukutseid, nii et rätsepa- ja kingsepatöökodasid, meiereisid ega veskeid polegi enam tarvis, sest suur pea ei tarvita jalatseid, riideid ega isegi leivajahu, toidutarvidus kaetakse keemiliste tablettidega.

«Igamees oskab ka lapsi ilmale tuua,» pistis Vissa kõrvalt.

Jälgisin silmanurgast salamisi Marget. Igatahes ei mossitanud ta ja paistis poole kõrvaga isegi minu juttu kuulavat. Aeg-ajalt prõksatas vaid pähkel ta halastamatute tangide vahel.

«Jah, võib-olla isegi lapsi ilmale tuua, tehislapsi muidugi, kuskil tiiglis,» jätkasin armsama pilkest välja tegemata, «sest inimese võimed on piiramatud, arvab tubli mees Evald Aadam. Tal on üks väike viga ka — tal pole veel tüdrukut, see tuleb vist ajapuudusest, võitleb ta ju kolmel rindel, ja vahel tekib neljaski, kui poisid hakkavad teda suskima, taovad jalaga vastu ust ja korraldavad kassikontserdi. Siis kargab vapper lukussepp toast välja, kuupaistel helkiv kirves käes, silmad peas sinise leegiga põlemas kui sileesia antratsiit, ja häda sellele, kes talle siis ette jääb, see niidetakse maha kui vili elupuult, lüüakse surnuks või hüppab kabuhirmus niisuguse valuga aknast välja, et raamid on kaelas kui rangid. Niisugune mürk mees on Evald Aadam. Oo, see on suur ja kuulus rüütel!»

Kavatsesin samas vaimus veel edasi lasta, kuid Vissa pilgutas kõrvalt hoiatavalt silma: ära liiale mine, järsku Mops ei usu!

Heitsin pilgu pähklipureja poole. Selle ümmargusest klaari taliõuna meenutavast näost oli võimatu midagi välja lugeda.

«Olgu ta kui tubli tahes, mis see mulle korda läheb!» pistis Marge pähklituuma suhu.

Mida muud võiski temalt oodata!

«Kui ei lähe, siis ei lähe. Ega ta ausalt öelda suurem asi poiss olegi,» pöörasin jutu vastupidisesse suunda. «Ei käi tantsimas ega viina viskamas, tõsine vanaaegne noormees, tänapäeval pole niisugune nõhik moes. Muidugi pole see mingi mees! Tüdrukul pole niisugusega midagi rääkida — tuhnib aina raamatuid ja ajab põhimõttekindlat juttu, kellele seda tarvis. Reino ja Jokker on palju etemad poisid. Müürsepp on vähemalt üle päeva purjus ja Jokkeril värisevad kaardimänguhasardist käed — need on õiged tulevikuinimesed, kes sammuvad läbi akna ja klaasikildude aina edasi . . .»

Jälle pilgutas Vissa mulle hoiatavalt silma.

Jäin vait. Selle asja juures oli tõesti kõige tähtsam pilli mitte lõhki ajada.

Pikapeale uuristas meie jutt siiski kaljusse pisikese prao. Kord, kui ma jälle seal olin, tegi Marge ise Evaldist juttu — kui Vissat parasjagu toas polnud.

«Kuidas elab teie maadleja?» küsis ta üle õla, mossitades ja nägu krimpsutades, kuid siiski küsis.

«Maadleja? Elab ikka... Ma arvan, et elab — pole teda küll mitu päeva näinud. Võib-olla on objektil surma saanud ka, mõni vanniahi plahvatanud...» vastasin võimalikult ükskõikselt.

Märkasin, kuidas ta näost muutus. Ahaa!

Kohkunult — ilma näoviguriteta! — küsis ta:

«Kas see võib plahvatada?»

«Paljud asjad võivad plahvatada. Ju siis see ka.»

Vaikus. Lasksin tal natuke aega omaenda rasvas praadida, enne kui ütlesin:

«Loodame siiski paremat. Kui ma teda näen, tohin ma teie poolt tervitada?»

«Kui mul on kellelegi midagi öelda, siis saan ma sellega ise suurepäraselt hakkama!» nähvas ta õhetades.

Ühel õhtul tormasin tüdrukute tuppa ja hüüdsin:

«Kas uudist teate? Tööstuskooli poisid on Eeva-Aadama vaeseomaks peksnud, olid viie-kuuekesi kallale tulnud. Ei tea, kas enam ellu jääbki? Vedasime tuppa, oli läve ees maas. Esmaabi on vaja!»

Marge hüppas kui nõelatud voodilt üles, kus ta oli juturaamatut lugenud.

«Kas kiirabi helistasite?» küsis Vissa, ähmi täis.

«Halastajaõe kätt on tarvis! Helistasime küll, aga millal nad tulevad!» seletasin, ise ka oma sõnadest ärevusse sattudes. «Tulge appi, andke õnnetule abi! Päästke Eeva-Aadam ära! Pea on tal lõhki, üleni verine nagu klomp...»

«Issand jumal!» karjatas Marge. «Mis ma teen? Sidet ka ei ,ole!»

«Voodilina!» hüüdsin.

Silmapilk oli Mopsil voodilt lina tõmmatud ja ribadeks rebitud; medõe oskused lõid välja.

Jooksime robinal meie barakki.

Et Eeva-Aadam ikka veel kõdus oleks! Kui ma hiiobisõnumiga tüdrukute poole tormasin, oli ta küll toas.

Õnneks istuski maadleja oma ajakirju ja raamatuid täis laua taga, mugis kuiva leiba, ise ninapidi keemiaõpikus. Nähes meid sisse tungimas, oli ta üpris üllatunud. Tõmbasin Vissa lävelt tagasi, rabasin võtme eest, lõin ukse kinni ja keerasin silmapilk ühe keeru ette. Marge jäi oma voodiribasidemetega tuppa, kuid

sai vist pettusest kohe aru, hakkas seestpoolt prõmmima ja karjuma:

«Laske uks lahti! Kalju! Anne! Uks lahti! Mis te teete?»

Kujutlesin ta ümmargust, vihast moondunud nägu ja muigasin.

«Mis sa tegid, Kalju!» itsitas Vissa. «Petsid nii ära, et... Ma mõtlesin, et tõesti sai peksa.»

Libistasin võtme taskusse.

Marge kolkis edasi. «Laske välja! Kalju! Anne!»

Kära peale ilmus lagedale Merikannu Oss, kamm pihus; oli ennast parajasti onduleerinud.

«Mis madinat te, antsud, teete?» Marge vihast häält kuuldes küsis: «Evaldil on daam toas või?»

Vissa pärast oli see «daam» tavalise «eide» asemel.

«Nagu kuuled,» kostsin.

Mops hakkas nii kõvasti taguma, et maja värises, koridori elektripirn lõi juhtme otsas kiikuma.

«Vaata, kus plikal jõud!» imestas treial.

«Mis sa lõhud!» hõikas Vissa läbi ukse sõbralikult. «Ega ta sind ära sööl»

«Laske kohe uks lahti!» kostis toast vihanutune hääl.

Vissa lõi kõhklema.

«Järsku läheb tõesti liiale... Vägivaldselt ei tohi kedagi ühte tuppa toppida.»

«Kui kogu maailmas ainult niisugune vägivald valitseks!» lausus Oss ootamatult; tema sõnade toon rahustas Vissat. Ta kummardus lukuaugu juurde ja hüüdis tuppa:

«Head ööd, Marge! Ole vapper! Me läheme nüüd ära.»

«Nüüd, Oss, aumehe sõna, et sa kellelegi ei hinga, et siin tüdruk sees on. Et ei tuldaks kassikontserti ega muid inetusi tegema.»

«Aumeeste mäng! Ei noh! Vaikin nagu haud,» lubas treial.

Läksime Vissa poole, lootes, et saame nüüd kahekesi olla, kuid võta näpust! Vahepeal olid Airi ja Reino koju tulnud ja juba voodissegi heitnud. Kuulsin läbi ukse müürsepa laiska rahulolevat haigutust ja Airi häält.

Hommikul kell seitse tegin Evaldi ukse lahti. Lävele ilmus toaperemees ise ja naeratas nohisedes. Seal oli ka Marge, ja ei või öelda, et temagi eriti vingus oleks paistnud. Juuksed olid sagris, nägu vähesest unest või koguni magamatusest tursunud, kuid midagi hirmsat polnud.

«Sellist alatut tegu poleks ma sinust, Kalju, küll oodanud!» ütles ta.

«Juhtub hullematki!» nohises lukksepp lepitavalt.

«Hüvasti!»

«Ma ütlen sulle: nägemist!» lausus maadleja rõhuga ja püüdis kohmakalt Marget põsele suudelda. Vaata ja imesta!

«Mis sa mind lakud, ega ma vasikas ole!» ei saanud Marge nähvamata jätta — kas kõrvaliste silmade pärast?

Lukksepp ja maadleja vaikis häbelikult.

Kui me hommikupimeduses tehase poole vantsisime, küsis Oss Evaldilt oma pealetükkival viisil:

«Kas said eidelt kätte?»

«Me vestlesime looduse ümberkujundamisest,» vastas lukksepp järsult, andes mõista, et ei soovi sel teemal rääkida. Kuid treial ei teinud väljagi, vaid jätkas:

«Ega te siis öö läbi metsaribade istutamisest rääkinud?»

«Kogu öö muidugi ei rääkinud. Meil oli muud juttu ka.»

«Egas eit sinuga juttu ajama tulnud!» irvitas Oss.

«Kust sina tead, milleks ta tuli?» küsis Evald. «Sina ei tea inimsuhetest midagi.»

«Miks ei tea, ants!» ägestus treial. «Kui sul on eit öösel toas, siis ei ole muud kui tegutse — ja mida rohkem, seda parem.»

«Sa näed kõike väga primitiivsest vaatevinklist. Marge on tore tüdruk, temaga võib igast asjast rääkida.»

«Või rääkida!»

«Mis see sinusse puutub, mis me seal tegime või tegemata jätsime. Niisugune asi,» lukksepp nohises pikalt ja põhjalikult, nagu oleks tal kärbes ninas, «ei kuulu üldse avalikule arutamisele. Õige mees ei kella oma intiimasjust, hoiab need enda teada.»

XXXI

Lähenes vana aasta lõpp. Mehed töökojas arutasid, mida nad sel puhul teevad, kuhu lähevad ja kelle seltsis uut aastat vastu võtavad. Minul seda muret polnud, ma ei kavatsenud kuhugi minna. Ja peale Vissa polnud kedagi, kes oleks mind oodanud.

Kõik olenes sellest, mis on plaanis minu ja Vissa toanaabritel.

Kui see tähtis õhtupoolik käes oli, selgus, et mõlemad toad jäävad tühjaks, Heldur läks muidugi maale, Reino ja Airi sõitsid Tapale müürsepa vennale külla, Mops Tallinna õe poole ja Oss — temal oli ikka mitu teed jalge all. Nõnda oli siis meil, kes me sõna otseses mõttes olime pidanud alatasa minuteid lugema, millal saime kahekesi olla, nüüd koguni kaks tuba käepärast.

Vissa toas oli hubasem ja mõnusam. Varahommikul tõin pimeduse varjus Vorbuse metsast kuuse; torujupist ja terasvarbadest keevitatud kuusejalg, Helduri kätetöö, ootas juba minu voodi taga nurgas oma tundi.

Vana-aastaõhtu tuli siis omajagu pidulik. Vanad hallid barakidki, saanud rahu jalgade trampimisest, uste närvilisest kääksu-

misest, argipäeva korduvatest häältest, omandasid mingi ootusärevа väärika ilme.

Kui viimane — Mops — oli läinud, suudles Vissa mind ja ütles:

«Viimaks ometi kahekesi! Homme õhtuni... Nii kaua aega!»

«Jah,» ohkasin. «Kahjuks saab see aeg nii kiiresti mööda ja hall argipäev on jälle käes.»

«Mis sa sellest! Oleme nüüd rõõmsad.»

«Oleme, oleme! Kas läheme ka Raekoja ette vaatama, kuidas kell kaksteist kustub vana aasta ja süttib uus aastanumber?»

«Ma pole seda näinud!» oli ta õhinal seletamas, kuid lausus siis taltunult: «Iseenesest... Ma nägin ükspäev, kuidas sinna kuuske üles seati ja pirne külge pandi. Tahad sa minna?»

«Kui sina tahad...»

«Mina tahan sinuga olla.»

«Ärme siis läheme. Oleme küllalt väljas vantsinud...»

Mõtlesin pilli mängida, kuid Vissa tõstis mul akordioni sülest ära ja istus ise asemele.

«Sa oled pilli peale armukade?»

«Olengi. Tema saab sul alailma süles olla, mina ei saa, ikka passib keegi peale.»

«Praegu ei passi.»

«Räägid seda niisuguse häälega, nagu tahaksid, et passiks ka praegu.»

«Ainult seda ma ootangi.»

Vissa vajutas mulle pihu suule.

«Oleme nüüd natuke aega vait. Eks?»

Siis panime kuuse üles. Vissa soovis, et see seisaks voodi päitsis. Et ta valgustaks meid, kui me pärast magama läheme. «Need kolm küünalt olgu meie tähed,» ütles ta.

Kuid mina mõtlesin, et see on esimene näärikuusk, mille juures korraldan nagu peremees, mis sest, et peret polegi, oleme ainult meie Vissaga. Meil oli ikka isa jõulukuuse toonud, ja siis sõtsemees Eduard. Mina jätkasin — või õieti taaselustasin seda tava.

«Millest sa mõtled?»

«Mõtlen kuusest ja sellest, et nüüd olen nagu perekonnapea, kuigi ei ole.»

«Miks sa ei võiks olla?»

«Egas perekonda saa üksinda pidada. Üksik ei moodusta perekonda.»

Vissa ei vastanud, vaatas mulle vaid otsa ja kadus kööki.

Läksin talle järele. Ta istus taburetil ega vaadanud minu poolegi, kooris süvenenult kartuleid. Silitasin ta juukseid, aga ta tõmbas pea eest ära. Mu käsi liikus ta peale järele.

«Ära puutu mind!»

«Mis sul hakkas, et sa niisuguseks läksid?»

«Nagu sa ise ei teaks!» turtsatas Vissa.

«Ei tea.»

«Seal on see meeste tarkus! «Egas perekonda saa üksinda pidada!» Mhh! Nii tähtis teine oma üksiolekuga. Nagu see oleks tea mis auasi!»

«Sa tahad siis, et . . .»

«Ah, midagi ma ei taha!»

«Taha ikka!»

«Kuule, mine parem ära tuppa, oota seal!»

«Mis ma seal vahin?» Muigasin. «Pealegi üksinda.»

«Tee siis tuli pliidi alla!» lubas ta. «Hakkame toitu tegema. Aeg on niikaugel.»

Meil oli pudel odavat puuviljaveini. Šampanjat polnud jõudnud ma osta. Veeretasin veinipudelit käes.

«Loodan, et tuleval aastal olen nii rikas, et saame uut aastat vahuveiniga vastu võtta.»

«Ära sellepärast muretse. Võtame sellega, mis parasjagu on.» Vaatasin teda — rõõmsat ja naeratavat.

«Miks sa mind nii põhjalikult vaatad?»

«Sa naerad palju.»

«Ennem naerda kui nutta. Ja sina ju ei naera. Muigad ainult vahel suunurgaga. Ega meesterahval polegi vaja nii palju naerda, jätab kerglase mulje. Ma naeran sinu eest ka, ega naer või naermata jääda.»

«Raekoja plats on nüüd rahvast täis. Tullakse, jäädakse ootama, millal süttivad uue aasta lambid.»

Valasin veini kahte kandilisse teeklaasi. Kolme küünla videvas valguses säratas jook merivaiguselt.

«Sa vist ikka tahtsid sinna minna.»

«Ei, ei tahtnud. Niisama tuli meelde . . . Kuidas me alati uusaasta öösel poistega linna peal kolasime . . . Valime kumbki oma küünla, vaatame, kumb meist kauem elab.»

«Valime,» nõustus ta, kuid läks siis näost valgeks ja hüüdis hirmunult: «Ärme valime! Ärme parem valime! Me elame kaua, me ei lähe iialgi üksteisest lahku! Ärme valime, ma olen ebausklik.»

Imestasin endamisi, et ta seda nii paaniliselt võttis. Laususin:

«Parem olla ebausklik, kui ilma mingi usuta.»

«Meil on ju usk. Minul ja sinul. Ja üks kolmest on saatuse küünal,» seletas ta õhinal. «Aga me ei hakka seda kindlaks määrama ega mõistatama, mis on mis ja mis on kellegi oma. Eks? Nad kõik on meie küünlad. Ja tead, ongi parem, kui me nende kustumist ei näe, nad kustuvad siis, kui meie juba magame. Siis on nii, nagu oleksid kõik kustunud ühel silmapilgul. Ühel hetkel kunagi kauges tulevikus, mida me ei tea ega aima. Eks, Kalju? Kui meie kustume koos, siis kustub ju meie saatuski samal silmapilgul, siis pole sellest midagi, siis on nagunii kõik ükskõik.»

Jäime kuulama vaikust. Meie väike tagasihoidlikult kaetud laud, kuhu olime jätnud rooga headele haldjatelegi. Ja meie ise. Vissal seljas valge pluus ja sinine volditud seelik. Oli nii vaikne, et kõrvad hakkasid kumisema. Ainult tuleleek vubises küünaldel.

«Kas sa näärivana ka ootad?» küsis Vissa natukese aja pärast. Jälle naeris ta.

Noogutasin.

«Pane silmad kinni, ta on teel!»

Ta krabistas natuke aega riidekapi juures, otsis sealt midagi.

«Siruta käed välja!» Pani mu kätele mingi pehme paki. Ise ütles vallatult — ja kuidagi ärevalt:

«Tee nüüd lahti! Näärivana läks ära, tal täna palju käia!»

Nägin: see oli sinine särk.

«Aitäh!» pomisesin liigutatult.

«Tõmba selga ka, vaatame, kas sai paras!»

Särk istus nagu valatult.

«Kust sa oskasid paraja kaeluse valida?»

«Hahahaa!» naeris ta. «Kui sa siin tähtsalt istusid, jalg üle põlve, ja Margele Evaldit kiitsid, mõõtsin ma su kaela salamahti mõõdulindiga ära. Sa ei saanud arugi.»

«Kuidas sa nii said mõõta, et ma ei tundnudki?»

«Näed, sain! Oma hella armastava käega. Jätagi see selga!»

«Olgu peale. Aga nüüd pane sina oma kelmid silmad kinni. Näärivana tuleb kohe tagasi, tal läks üks väike asi meelest ära, on vanast peast hajameelseks jäänud.»

Vissa sulges silmad ja jäi seisma.

«Astu lähemale, armas pimesikk! Astu aga astu!» kutsusin. «Siruta käsi välja! Ei, üksainus käsi!»

Võtsin taskust alumiiniumtupega pussi ja panin ta pikkade sirgete sõrmedega pihku.

«Mis see on?» võpatas ta metalli tundes silmad lahti. «Ai, puss! Ja nii ilus veel! Graveeritud tupega, värvilise peaga!»

«Oma firma toode. Võta heaks.»

«Aitäh! . . . Aga mis ma terariistaga teen?»

«Muistsel ajal kandsid eesti naised pussi. Endakaitseks. Kanna sinagi. Võid ka kontoris pliiatsit teritada või sakusmendivorsti lõigata, kui mõni kaasteenija peab sünnipäeva.»

«Tead, ma polegi sulle rääkinud, mis minuga üks õhtu juhtus. Tulin pimedas kontorist koju. Jokker hakkas järel käima. Mina panin sammu juurde, tema ka. Algul tõmbas suitsu, oma kallist paberossi, magus hais käis mulle ninna, ühtki sõna ei rääkinud, oli vist jommis. Siin meie tänavanurgal pistis jooksma, ma ei saanud oma kõrgete kontsadega nii äkki tempot sisse, jõudis mulle järele ja haaras üle õla vasakust rinnanibust kinni. Virutasin käekotiga üle õla nii mis jaksasin. Sai vist vastu nägu, hele laksak käis. Las-

kis mu lahti, jäi maha. Pärast vaatasin — rinna peal sinine plekk. Vaata, nii käiakse su armsamaga ümber!»

«Jokkerile ongi paras tera näidata!»

«Nii võib inimese maha lüüa!»

«Kas või maha! Mis ta siis käpib teise mehe varandust!»

«Kuss! Kuss! Mu kallis sepapoisu!» lausus ta helludes, tuli ja istus taas mulle sülle, võttis mul klaasi käest, pani lauale savikausi kõrvale, surus huuled mu suule, arutas oma kuumade nõtkete sõrmedega mu särgi rinna eest lahti ja puges mulle põue, ise värises kui palavikus ja suudles mind. Oli mu süles kui käblik, väiksem kui kunagi varem, nii tilluke, et tõusin koos temaga taburetilt ja tuikusin ihast udusel pilgul voodi juurde, tahtsin ta hellalt tekile asetada, kuid ta ei lasknud käsi minust lahti ja tõmbas mu kaasa; veri peksis mul meelekohtades. «Võta mind riidest lahti,» sosistas ta hingeõhuga, õhetav, anduv, silmad kinni. Raskelt hingates rebisin endal ja temal riided seljast, loopisin need pilla-palla. Suudlesin tema rindu, jõin temast, temasse; mõistus kadus, oliine kui pöörased.

Kui ärkasime, oli uus aasta käes, tänavalt kostis püssipauke, rõõmsaid hüüdeid ja lärmi, läbi kardinagi heletas tuppa rakettide valgust. 1952.

Istusime paljana voodiservale, tõmbasime lähemale oma uusaastalaua. Küünlad olid poole peale põlenud, toas oli suitsu ja okaste lõhna, seda kordumatut, imelist, mis uusaastast teebki uue aasta.

Tõstsime kandilised teeklaasid.

«Head uut a'astat!»

«Head uut aastat! Tulgu kõik uued aastad samamoodi!»

«Tulgu, mu kallis!»

2. osa

Armastuse valgus

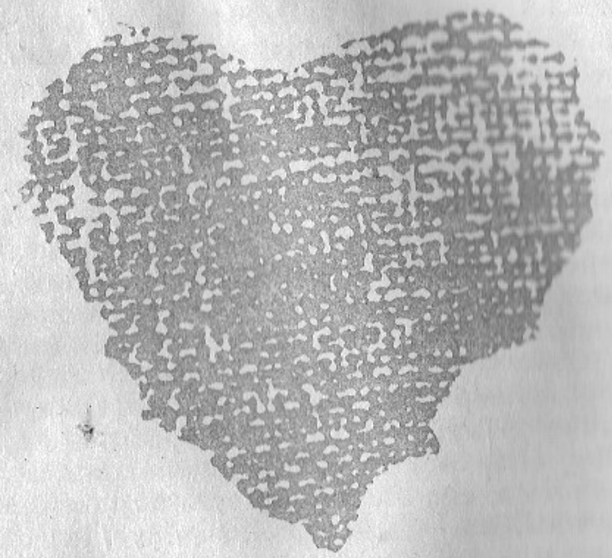

I

Talvise vihma üksluise pladina saatel ärkasin üles ja kuulatasin ööhääli; need koosnesid peamiselt poiste norskamisest, rottide krabistamisest ja puuhoone ebamäärasest naginast, mis kostis kord siit, kord sealt. Võib-olla need olidki tondid ja kodukäijad, mis ei anna asu tundlikele inimestele? Puurisin pilgu tintjasse rõskesse hämarusse, seinal akna kõrval valendas uus «Rahva Hääle» kalender, mille Heldur oli maalt kaasa toonud, tema vanematel käis see leht. Sellele kalendrile polnud veel suitsuotsaga märke peale põletatud ega pliiatsiga kuupäevadele ringe ümber joonistatud.

Mõtlesin Jokkerist. Kas tema, värisevate kätega mängur, ei tahtnud mulle järsku Vissa pärast kätte maksta? Pilli juba lõhkus ära, pea ei või pussihoop mind ennastki tabada. Ootas ehk parajat silmapilku, haudus midagi? Sellise inimese puhul ei saanud suuremeelsusest juttugi olla, vaevalt oli ta minu unustanud. Niisugused ei unusta ega andesta, ega ole neil ka aumehe meelt. Mis sest, et võitsin ta ausas võitluses — tookord, telliskividuellil.

Tuli olla ettevaatlik.

Kõrvalvoodi oli tühi; Reino käis magamas naaberbarakis. Müürsepp ei häbenenud Marget ega Vissat, kooris lausa nende silme all oma lihaselise keha paljaks ja ronis teki alla Airi juurde, rääkis Vissa. Ja veel — Marge kaebavat, ta minevat selles toas hulluks. Kiskuvat tekki üle pea, mõnikord laduvat veel padjagi lisaks peale, et aga naabervoodist kostvat summutada. Ükskord jommis peaga, Airi oli parasjagu poodi läinud, olevat Reino tahtnud Margetki võtta, igatahes oli tal see juba voodisse murtud, kui Airi jaole sai ja asus müürseppa puistama nagu kull kanapoega.

«Minu unistuseks on neile kõigile kolmele seal ühe öö jooksul kolm tihi teha,» kuulutas Reino ise. «Minu praegune öörekord on seitse. Mis sa arvad, kas ma jõuaksin üheksaga mäele — ja veel kolme eri plikaga?»

«Ei tea,» surusin läbi hammaste. «Aga niipea, kui sa Annele käpad külge ajad, saad pikema jututa maitsta seda riista!» Näitasin talle oma kõige tõhusamat pussi.

«Ega sa oma plikal saa keskpaika lukku panna!» irvitas ta ilgelt.

«Pea meeles, mis ma sulle ütlesin! Ja sellest me enam ei räägi.»

«Ära ähvarda! Või kohe puss kopsu sooja!» üritas ta asja naljaks pöörata. See tuli tal virilalt välja.

«Kopsust jääb väheks. Otse südamesse. Nagu orikale.»

«Lähed kinni ka!»

«Kas või!» kinnitasin raudselt.

Ta jäi vait ja õieti tegi — olin naljast kaugel.

Siis tulid talle jälle joomahood peale. Mitu päeva polnud temast midagi kuulda ega näha. Kui ta välja ilmus, kuuldi teda Jokkeri toas kaarte taguvat ja käriseval häälel huikavat, nagu oleks ta pimedasse metsa ära eksinud. Öö läbi mängis ta kaarte, hommikul, habemetüükas, silmis nüri metsik läige, vankus tööle, ja kui tagasi tuli, istus jälle atskoolauda, pooleliitrine viinapudel käeulatuses. Seal nad siis jõid, karjusid ja mängisid, et maja kõmas ja vana Sihver kõndis pead vangutades koridoris, maailmalõpu ilme näol, sest kartis neid keelama minna. Varem oli Reino sõbrustanud keevitajaga, miks otsis ta nüüd elektriku seltsi? Naaberbarakki ta enam ei käinud, hoidis sealt millegipärast eemale. Oli ta nüüd tülis kallimaga, kelle pärast oli sõbrale labidaga pähe lajatanud?

«Airi on rase,» teatas Vissa. «Sellepärast müürsepp märatsebki, ta on ju tasakaalutu inimene. Tahtis, et Airi võtaks küljest ära, Airi pole sellega nõus, ei taha oma tervist rikkuda.»

Ühtul ilmus Reino ühiselamusse, võrdlemisi kaine, päts leiba ja pool kilo kolmekümne kaheksa rublast vorsti kaenla all. Vaguralt asetas ta kandami lauale, tõmbas kaks taburetti laua juurde, enne teist pihuga tappidesse kopsates.

«Sõõ, ära pane pahaks! Ma ise söön ka mõne suutäie.»

Olin üpris imestunud.

Müürsepp lõikas mulle leiba ja haruldast kallist vorsti, mis lõhnas üle terve baraki ja millest mul suu jooksis vett nagu barakiräästas sula ajal.

Meenus tookordne leivasöömine minu kapi kallal.

«Tead, ma tahan sinuga rääkida.»

Mida ma õieti Reino Toikkast teadsin?

Mida siin keegi teisest teadis peale mõne juhusliku katke või selle, mida ise nägi?

«Ta ise tahtis. Seal peegli ees ja üldse . . . Mina tahtsin ka, egas ma mõni sant või vigane ole,» alustas ta takerdumisi. «Ma ei saa kuidagi. Ma ei tea, mis ma pean tegema.»

«Ei saa rekordit püstitada või?»

«Sa ei saa aru.»

Tõesti ei saanud.

«See oli niisama nali,» selgitas ta lauale vahtides. «Ma ei karda, et ma hakkama ei saa. Mitte seda! Aga nüüd on laps tulekul. Seda ma kardan.»

«See on loomulik asi.»

«Arvad sa, et loomulik — küll jah! Kuidas loomulik? . . . Ma ei saa, ma ei tea, mis ma pean tegema. Mina mõtlen, et me passime hästi kokku, võime koos ilusat tööd teha. Ta töötab joostes. Ma pole niisugust krohvijat näinud. Lips! lips! Vaatad, poole tunniga maailmatu sein tehtud. Temaga on hea käia eraotsi tegemas. Mina laon müüri, tema krohvib.»

«Mis siis nüüd viga on?»

«Mis nüüd teha! Kuidas ma . . . Ma ei tea!»

«Pidage siis eraotsadega vahet, kuni laps käes! Pärast teete tasa.»

«Ei, mitte seda! Laps — ma kardan tema pärast, saad aru?»

«Oled sa haige või? Mine siis arsti juurde, ütle, et sa kardad uut elu ja tulevikuinimene kohutab sind.»

«Sa teed nalja?»

«Ei tee. Sa ju kardad oma järeltulija pärast.»

«Muidugi, see nüüd . . . Ma kardan enda pärast ka. Tõesti ei tea, mis ma peaksin tegema.»

Ega sellest jutust enamat tulnudki. Ma ei osanud teda vajalikul viisil lohutada, mulle tundusid ta hirmud veidruse või poolpurjus aju sünnitisena, ega ma neid päriselt mõistnudki. Paistis, et ta mu juttu õieti ei kuulanudki. Mis teid liikus ta mõte, oli raske aru saada. Kartis ta muret ja vastutust, kodu, mis ähvardas tekkida, niipea kui uus maailmakodanik kohal? Temal nagu minulgi, nagu kõigil selle maja elanikel polnud kodu, kartis ta seda luua? Ta mõte oli kinni nende sõnade juures, mida ta ikka ja jälle kordas: ei saa, ei tea, mida teha; lõpuks ei liikunud enam ei sõnad ega mõte, ühte ja sama korrutades kadus ta toast. Tüki aja pärast kuulsin teda seina taga, kus kaardipõrgu oli käima pandud. «Talupidaja, kuramus, ära venita!» Jajah, seal nad olid ja sinna nad jäid hommikuni.

Kuidas ta endaga hakkama sai, ei tea, igatahes minuga ta enam nõu pidama ei tulnud. Oli isegi imelik, et ta seda kord oli teinud — tulnud endast nooremale südant puistama. Harilikult ei läinud tunded siin kellelegi korda.

Airist oli paista, mis pidigi paista olema. Ise oli ta rahulik ja mõtlik, ehkki ootas pikisilmi müürseppa, keda seal enam näha ei olnud. Musta lainena lõid joomine ja kaardimäng mehe pea kohal kokku; ta oli teel pilkase mineviku poole. Ega olnud vähematki märki, et ta tulevikuinimeseks passiks: pea oli tal ülejäänud kehaga võrreldes ikka veel väike.

Ühel päeval nägin teda kontoritrepist alla kõikumas. Ta oli kuri, häbistatud ja kritsitas hambaid, silme all kotid nagu põlisel elupõletajal.

«Kas nüüd tead, mida tegema pead?» küsisin pilklikult.

«Mees teab, mis mees teeb. Aga ära sina tule mind õpetama.»

«Pole mõtteski olnud.»

«Siis on tore.»

«Mis vana ütles?»

«Kust sa tead, et ma direktori juures kohvil käisin?» küsis ta kurikahtlevalt.

«Näost näha. Mis ta ütles?»

Reino kritsitas jälle hambaid.

«Ma pidavat vabanema kodanlikust individualismist. Mis see sinu asi, mis ta ütles! Kõik kantakse ette, iga viimane kui rõhatus! Ammu oleks pidanud sulle ja Sihverile nahatäie andma. Järsku on Jokkeril õigus, et oled ülemuste kõrv. Kes see muu kõik üles teada annab?»

«Mina pole küll sinu peale keelt kandnud, võid selles päris kindel olla.»

Altkulmu põrnitses ta mind, sülitas põlglikult trepi tsementastmele.

«Ei ole või?»

«Nii tõesti, kui ma siin seisan.»

«Ma ei tea, mis ma pean tegema.»

«Mine maadlustrenni.»

«Sul hea pilgata, sinu elu on kerge.»

«Oh jaa, annaks jumal kõigile nii kerget ja muretut elu kui minul!»

Ta uuris mind jälle, kuid mitte enam nii umbkahtlevalt kui enne.

«Ütles: miks piinab eesrindlikku krohvijat, ah? Miks joob? Miks teeb lapse ja nüüd hoiab kõrvale, jätab tüdriku ilma naeruks? Ilus tüdrik, hea tüdrik! Otsib korteri, võtab tüdriku ära! Miks käitub nii, ah? Ma ei tea, ma ei saa talle seletada, ta ei saaks aru! Iga silmapilk võib aatomipomm tulla! Ma kardan lapse pärast!»

Ta oli vist nüüdki vintis.

«Kust see pomm nüüd nii tulipalavalt tuleb? Jäta jutt ja mine Airit vaatama. Ta ootab sind.»

«Tema! Tema mu üles andiski!?»

Hambaid kritsitades rühkis ta töökoja uksest välja, nagu kihutaks vaenlasele järele.

Raske südamega vaatasin talle järele.

II

«Kui ma kodus karjas käisin — see oli veel talude aeg —, oli mul Täpsi, hea karjakoer. Ükskord lugesin juturaamatust, et laas heliseb. See tundus mulle nii imelik, et ma hakkasin kesal huikuma, tahtsin järele proovida, kas ka meie kuusik võib heliseda.

Ja helises! Täpsi hakkas haukuma, oli nagu joobunud minu huikumisest, ja tema haukumine kostis ka metsast vastu. Meie lärm läks nii suureks, et kasuema tuli karjamaale vaatama, mis on juhtunud: kas on hunt või röövel kärjas. «Laas heliseb tõesti!» ütlesin talle. Kasuema vaatas mind nagu narri. «Mets kajab ju vastu, kas sa ei teadnud?» Teadsin küll, et kajab, aga et ta niiviisi heliseb, sellest polnud mul aimu. «Miks ta igal õhtul ei helise?» — «See on sinu ja Täpsi rõõm, mis panevad kuusiku helisema,» ütles ta ja jäi nii nukraks, et mul hakkas temast päris hale. «Memmekene,» ütlesin, «tule huigu ka meie seltsis!» — «Oh ei, mul jäid kartulid tulele!» Nii oli ta ikka.»

Vissa ohkas.

Arvasin teadvat, miks.

Kuid ta ütles oma võluva naeratusega:

«Kas sina kardad ka isakssaamist?»

Läksin üle keha kuumaks. Olin sellele mõnikord mõelnud. Niisiis, nüüd on see käes — kaheksateistkümneaastaselt, korterita!

«Kardad muidugi! Näost muutusid ära, kohe näha, et hirm naha vahel. Kardad, kardad, kallis sepapoisu, et ma sulle pisikese Kalju koju toon! Kardad ju? Võtad ta vankriga sepikotta kaasa, soojendad ääsi paistel piimapudelit.» Ning ta puhkes naerma.

«Mis sa naerad?»

«See on nii naljakas! Kuidas sa lähed siit hommikul, ajad vankrit ees, teised ruttavad tööle, vaatavad, kes see seal on? Soapoiss läheb oma pojaga tööle. Ja kui pisike enda märjaks teeb, tuled üles kontorisse: anna abi! Kuidas siis pearaamatupidaja tükk aega üle prillide vaatab, mõtleb ja ütleb: eks te käige siis ära!»

«Ise sa kardad! Sellepärast lõkerdad.»

«Mina ei karda.»

«Kardad küll.»

Ta muutus tõsisemaks, kuid siiski virvendas ta puhtal valgel näol veel küllalt naeru.

«Pole põhjust. Veel pole põhjust.»

«Nii et . . »

«Võid tõesti kergendatult ohata. Praegu pole sul, vaesekesel, veel mingit ohtu. Aga kui jõuame nii kaugele, siis las ta tuleb. Mina ei karda. Ja sina ka ära karda. Ma viin ta maale. Kasuema on mul tore, arusaaja inimene. Endal pole tal kunagi last olnud, aga ütleb ikka: ära sa ilma lapseta küll jää nagu mina, see pole kellegi elu! Mida varem lapse saad, seda parem. Kui ka meest ei ole, laps olgu ikka. Mis loeb sulle ilma ütlemine, jääd vanaks, oled üksi nagu rehavars, keegi ei astu üle läve vaatama. Tal oli noorpõlves ikka peigmees ka olnud, üks puulõikaja, hooajatööline, aga teised hakanud ütlema: Voldemar on rangis jalgadega ja sinust lühem, kuidas te koos kirikusse lähete, ta nagu saepukk sul kõrval. Muidu olid küll hästi sobinud. Kasuema oli teiste juttu kuulanud

ja poisi minema ajanud; pärast ei saanud enam kedagi, siis kahetses küll. Oma pirtsakus oli süüdi, ütleb ta ikka. Vaata, et sina iga tühja asja pärast poissi ära ei põlga, kui ta muidu sulle meeldib. Mis loevad rangis jalad või kidur kasv! Me oleksime võinud hobusega väljas käia, siis poleks midagi märgata olnud, oleksime võinud jätta kirikusse hoopis minemata, ütleb kasuema, aga mul oleks mees olnud. Oh, ta räägib temast alati. Näeb oma Voldemari uneski. Nagu mina sind.»

«Miks peaksid sa mind unes nägema? Ilmsi näed nagunii.»

«Ei näe nii tihti, kui tahaks. Ja kaissu ei pääse.»

«Sa tahaksid siis iga päev kaisus olla või?»

«Kas sina ei tahaks?»

«Praegu räägime sinust.»

«Kui minust, siis ka sinust,» laulis ta ja võttis mu rauatööst karedad käed pihku.

«Sa oled kantseleirott. Valgete käppadega valge kantseleirotikene.»

«Sina oled mul jälle nõginina, vaat! Nõgikikas!» naeris ta vastu. Ja ehkki ma mõnikord olin talle ette heitnud, et ta nii palju naerab, meeldis ta naermine mulle väga, oli, nagu oleks päike paistnud.

«Hammastevõlv on sul kumer kui ääsikumm.»

«Ja hambad nõgised.»

«Ei ole. Sul on hambad nagu pärlid.»

«Mustad pärlid.»

«Ei ole mustad.»

«Aga vaat on!» hakkas ta kiusama. «Kuidas sa käid tüdrukuga, kellel on suus süsimustad hambad nagu nõiamoorill Kas sul paremat pole?»

«Veel ei ole.»

«Veel!» välgatas ta sinises pilgus pettumus.

«Vissi, vissi, vissi! Kuule, miks sa siiski Vissa tahad olla?»

«Mu vanemad olid kreekakatoliku usku, sellepärast. Passis on mu nimi Anfissa. Aga kasuema ütles, et Annesid, Anusid ja Annisid on kõik kohad täis, ma kutsun sind parem Vissaks.»

«Kas sa oma vanemaid mäletad?»

«Ema oli väike ja käre, isa suur ja rahulik. Kui ema hakkas kädistama, ütles isa: «Lase nüüd olla.» Sõja ajal surid ära: ema kopsupõletikku, isa teine sügis veremürgitusse, oli vilja rõuku pannes viglaharuga jalga kriimustanud.»

«Kui igast kriimustusest tuleks veremürgitus, siis peaks ma ammu surnud olema.»

«Kuidas keegi ja kuidas kunagi.»

Vaikisime.

«Ema surmast sai sügisel kümme aastat.» Vissa heitis mulle käed ümber kaela ja toetas pea õlale. «Kallis!»

Niisugune ta juba oli: kui rõõmus, siis ülemeelik, kui nukker, siis kurb.

«Sa hakka nüüd kädistama,» laususin neelatades.

«Kädistama?» ei taibanud ta.

«Noh, nii nagu su ema. Ja mina ütlen siis: «Lase nüüd olla.»»

«Oh, ma tahaksin hoopis sinu kaissu pugeda. Üleni! Et varbaotsagi ei jääks välja! Seal on kindel linn ja varjupaik!»

«Kui kindel?» hakkasin meeleliigutuse varjamiseks lollitama.

«Nii kindel, et kuskil pole kindlam.»

III

«Ei ole nii, et maailmas ei muutu midagi, ei ole!» hüüdis Evald ägedalt — komandant oli ta oma hädaldamisega juba näost punaseks ajanud. «Seda räägid sa ainult selleks, et oma laiska aju veel enam suigutada, uputada igaveseks viinasse ja Jeremia nutulaulu. Miks ei muutu? Ainult meie ei näe seda muutumist iga päev, iga silmapilk, ega saa sellest alati aru, sest muutumine astub vargsi, aegamisi, pikkamööda. Vaata, kui vähe on Tartus alles jäänud varemeid, kui head leiba saab poest osta! Kas see pole edasiminek, võrreldes sellega, mis oli? Mäletad tšekisüsteemi? Kui see ära kadus ja poest võis vabalt leiba osta, paistis see tohutu saavutusena! Ma olin siis raudteel tööl, mäletan küll neljakümne seitsmenda aasta detsembrit. Mõtlesin: nüüd on leib käes, muud midagi polegi enam tarvis! Leib on ju peamine. Kas see pole muutus? Sinu mure on hoolitseda oma lõksude ja mürkidega, et kahjurid,» ta turnatas järsku võimsalt, hobuse kombel, «— rotid on kõige otsesemas mõttes rahvavaenlased! —, et kahjurid nüüd meie kapist leivakannikat ära ei sööks, ja kui sa suudad neil selja prügiseks teha, siis on seegi selles majas suur positiivne muutus.»

«Olgu maailmaga kuidas tahes, kuid rott küll paremaks ei muutu.» Sihver pusis võtmega oma laoukse kallal, jalad harkis, keeleots hammaste vahel, nagu oleks selle kuuma toiduga ära kõrvetanud. «Ja lõksu ta ei lähe, loe või laula! Rott on kaval nii nagu see lukk — tuleb lahti, millal heaks arvab ja millal talle kasulik on.»

«Millal on rotil kasulik lõksu minna? Mitte kunagi. Tema on kahjur, see ei kuku iial kinni; ikka leiab pääsetee ja sööb meie raske tööga teenitud leivapalukese ära.»

«Mis leivast, ta sööks meid endidki ära,» arvas komandant võtit jõuga murdes. «Võhrud on inimestel küllalt kõri läbi närinud!»

«Vohh! Vohh!» hüüdis maadleja vaimustatult, põsed pungis. «Kes maadlustrennis käib, sel on kõri kõva, kael kange, roti hammas selle peale ei hakka. Isegi saehammas ei hakkaks kõvasti

treenitud kaela peale. Siis võiks võhrude keskel elada, lausa võhrupesas, sest kui ta sust jagu ei saa, peab ta su omaks võtma.»

«Jah,» sekkusin mina Evaldi heietusse, «siis pead sa lõpuks võhrustuma ja võhrusid juurde sigitama.»

«Inimene jääb ikka inimeseks ja võhr võhruks,» ütles Eeva-Aadam ja aevastas. «Inimene ei saa võhru sigitada.»

«Inimene on ammu kadunud, järele on jäänud ainult lampkasti hais,» vastas komandant ja sai lõpuks oma kangekaelse luku lahti.

«Kuidas sai inimene kaduda ja õhku haihtuda?»

«Mis sa, noor mees, sellest inimesest nii väga taga ajad! See on nooruse rumalus — kõik see inimese otsimine. Mina, vanamees, ei otsi kedagi, sest sõnu võib väänata niipidi või naapidi, inimene jääb endistviisi elajaks, aga katsu rotiraisk kinni võtta, see on palju suurem kunst.»

«Määritlus on väga tähtis. See on esmane!» asus lukksepp ja maadleja kaitsesse. «Kuidas saab tulevikuinimene tekkida, kui pole selge, kes inimene üldse on. Kas saab kerkida ükski hoone, kui ei tea, mis ainest on ehitusmaterjal ja palju ta vastu võiks pidada?»

«Kui inimene on lõpuks üksainus suur peamürakas, siis pistavad rotid ta nagu nagin nahka,» teatas Sihver laudseina tagant, tolmuse elektripirni alt oma istmelt nagu kohtunikutoolilt. «Sest kui tal on käed kängunud, millega ta siis pead kaitseb? Eriti meie majas, kus raudsed asjad lendavad. Niisugustes tingimustes ta ei saakski eksisteerida.»

«Aga kui igale peale taguda ümber kolmemillisest terasplaadist ümbris, siis poleks tal häda midagi,» pakkusin.

«Siis peavad jälle tugevad jalad all olema, mis seda raudset kupatust üleval hoiavad. Siis pead sina, maadleja, hakkama ka jalgu treenima ja edasi arendama,» seletas komandant.

«Jalgadele tuleks neetida soomusrüü ümber, et neid ei saaks alt ära lüüa,» seletasin.

Sihver:

«Siis pole jälle suurest peast enam mingit kasu, kui sa pead teda igast küljest nii hirmsasti kindlustama.»

«Nii et igapidi bluff!»

«Ei ole bluff, ei ole!» hüüdis Evald ärritatult. «Võin selle peale mürki võtta, et tuleb aeg, kus keemiaprofessor laotab põllul sõnnikut ja raudteekonduktor mängib ülikooli aulas viiulit.»

«No see aeg on küll juba käes,» noogutas Sihver laoraamatu tagant. «Meie artellis oli öövahiks omaaegne metsaülem ja koristajaks ülikooliharidusega keeleteadlane. Siin ehituskontoris on jälle pearaamatupidajaks omaaegne advokaat.»

«Ja sina, villavabriku direktor, oled komandant.»

«See ka,» mainis Sihver mokaotsast; see jutt ei paistnud talle

meeldivat. «Villavabrik on väike asi kõigi muudega võrreldes.»

Maadleja polnud ilmselt nende järeldustega rahul.

«Kuule, tule minu poole, arutame veel seda asja!» ütles ta mulle. «Vanamehekõbiga ei tasu aega viita, tal on iga asja peale vastus valmis, kuid meie, noored, peame seda otsima. Tulevik on meie päralt, pagana pihta! Või ei ole?»

«Ju siis on.»

«Sa oled vist väsinud, kuidagi nagu loid. Kas sinu mõtteid ei pane tulevik purju, kõik see ilus ja suurejooneline, mis meil ees seisab. Kõrghooned, metsaribad, suured kanalid, ja see, et raha kaob ära!»

«Mina ei pruugi seda oodata.»

Aksel Matsmann tuikus läbi koridori, palged roosad pakasest ja tuliveest. Pehmel keelel, kätega vehkides hüüdis ta:

«Aadam pidä sulle loengut, kuiss kikass muness! Tule paremb ärä kaarte mängmä!»

Elekter võeti ära.

Aksel komistas oma tuppa. Kaartide latsumine katkes seal vaid niikauaks, kuni küünlajupp otsiti ja süüdati. See torgati seal treitud alusesse, mis meenutas Ossi raudset viinapitsi, oli sellest veel toekam ja raskem.

Komandant võttis ka oma pool tule üles. Tontjad varjud võbelesid seinal, kui ta, küünal käes, pihk õhuvooluse kaitseks ees, ringi liikus ja köögis askeldas.

Maadleja tuba oli palav ja umbne. Viimaks ometi oli ta igatsetud raudahju saanud ja küttis nüüd mis jaksas — varasema külmetamise tasuks. Ninna lõi poissmehetoa hais, tavaline ühiselamu lehk, milles oli palju komponente; tingimata kuulusid sellesse mustad sokid, pesemata pesu, tolm ja üksildus. Siin kitsas uberikus oli lehk iseäranis paks. Oojaa, siin oli ka tuleviku lõhna! Laud ja voodi raamatuid täis, nurgas suusad, ahju kõrval põrandal pikkade tugevate nööridega suusasaapad ja toolikorjul maadlusdress, «Kalevi» embleem rinnal.

«Elada tuleb tuliselt nagu see ahi!» Mõnuga hõõrus ta peopesi vastu plekkahju musta külge ja tõmbas äkki ära — põletama hakkas. «Mis sa arvad, kas kunagi võiks tulla niisugune aeg, kus inimesel kärbub magu ära ja sellega koos on ta lahti ka seedimisvõimest? Milleks see, egas inimene ole lehm, et tuubib mao põhku täis ja vedeleb siis mäletsedes maas. Inimene on loodud mõtlemiseks, aga kui palju kaloreid kulutab mõttetöö? Väga vähe. Nii palju sööki kui praegu pole talle tarvis. Aitaks paarist tabletist, mis ei võta palju ruumi, kuid annavad tohutu efekti. Õhus on küllalt toiduaineid, vaja ainult tabletiks pressida ja panna inimest teenima. Õhus on ka batsille, need patsilutikad pannakse ka kõik inimese teenistusse, vaenlasest saab sõber ja kasutust kasulik, kas pole tore? Inimese pea sees võiks kuskil olla väike ladu, noh, ütleme

kõrva taga, kuhu paigutatakse pakk toitvaid tablette, ja sellest piisab. Kui ta need on ära tarvitanud, pannakse uued.»

«Kes need sinna paneb, kui käsi pole?»

«Robot hoolitseb inimese eest, valmistab talle ka vajalikud tabletid ja sigitab roboteid juurde.»

«Milleks siis veel inimene?»

«Kuidas milleks?» kohkus ta äkki mulle otsa põrnitsema. «Tõepoolest! Sul on õigus! Ega teda polegi tarvis. Masin võtab võimu täielikult oma kätte, valitseb ja toodab. Milleks tõesti veel see hädine, igavesti virisev inimene nagu meie Sihver. Rotilõkse paneb siis üles masin!» karjus ta. «Masin ei panegi lõkse, masin hävitab rotid niisamagi ära — milleks neile veel komandant? On ju? Ja lutikad kaovad seinapragudest ära, nende hammas ju masinale peale ei hakka, nõnda tuleb neil teistele jahimaadele siirduda ja üks asi on jälle lahendatud.»

«Nüüd — kui käed kaovad ära, siis pole ju võimalik enam maadeldagi?»

«See on tõesti pähkel, mille kallal ma olen siin palju pead murdnud, mõni öö ei jää kohe magamagi, vähkren küljelt küljele ja mõtlen, kuidas oleks seda võimalik lahendada. Maadlus peab jääma, see on väljaspool kahtlust. Ja pea samuti. Kõne alla võiks tulla peamaadlus, et pead võistlevad omavahel, kuid siis poleks see enam klassikaline maadlus, kus sooritatakse heiteid, see jääks pigem peade kokkupeksmiseks, niisiis teatav peapoks. Päid põrutatakse kõminal kokku, katsudes üksteist tasakaalust välja lüüa, ja loetakse punkte. Reeglitesse peaks võtma piirangud, et päid ära ei lõhutaks, sest ka tulevikus võib leiduda kadedaid ja pahatahtlikke, kes võidu nimel on valmis teisi suisa hävitama. Kuhu ma jäin? Jah, just peapoks asendabki maadlust, päris kindlasti. Kui inimene on muutunud veerevaks keraks, siis käitugugi nagu kera või muna või gloobus!»

Heameelest hõõrus ta käsi, tegi paar musklihharjutust ja nohises jälle tungivalt, nagu töötaks tal ninakoopas pump, mis raske vilinaga õhku kopsudesse surub; ehk töötasidki tema sees need igasugused masinad, millest ta äsja nii innustunult oli rääkinud.

«Ma kutsusin su siia veel ühe asja pärast. See on see, et Marge pole küll tulevikuinimene — kas igaüks selleks kõlbabki? —, aga sa ütle, — ei, ära ütle! — ole vahemeheks, sest vaata,» ta näppis küünega ahju musta värvi, ühest kohast oli see lahti, «ta on tubli tüdruk, temaga saab rääkida, saad aru, ta kuulab ära, mis ma räägin, ei hakka näovigureid tegema.»

«Mis tulevikuinimene sa oled, kui ei söanda tütarlapsele kohtamist määrata?»

«Ma polegi ... Ma polegi tulevikuinimene. See pole nii häbelik kui mina; see ei lõö kuskil risti ette ...»

Otsekui vastuseks meie jutule koputati tasakesi uksele.

«Marge tuleb ise sind vaatama!» nöökasin.

Oli hoopis Airi.

«Ega sa ei tea, kus Reino on?» küsis ta minult. «On ta siin majas?»

«Kui on, siis kaardipõrgus. Kus mujal veel?»

Ta pani ukse aeglaselt kinni.

Jäime kuulatama.

Sammud. Siis koputus. «Kas Reino Toikka on siin?»

Kaardipõrgu sumin vakatas.

Lõpuks, kui koputus kordus, käis uks ja peenike kiunuv hääl hüüdis:

«Reino, sind!»

Kuuldus samme, liikumist, Jokkeri nöökavat hõiget:

«Sulle hakkab eit juba kaardilauda järele käima!»

Korraga hakkasid kostma mütsud. Nagu oleks kotti klopitud. Ja Airi etteheitev hääl: «Mis sa teed?!»

«Või sina, saatana madu-uss, käid minu peale kaebamas! Vingerdad mul järel! Ma sulle! Et sa enam ei tõuse!» kärgatas müürsepp.

Ning jälle kostsid mütsud, valjemad kui enne.

Astusime pimedasse koridori, kuhu vaid lumi heitis läbi akna valgust.

Müüritöömees peksis oma raskejalgset kallimat.

«Jäta järele!» keelas Airi, käed näo ees. Sõrmede vahelt paistis midagi musta, küllap verd, vist oli huul või nina pihta saanud. Reino läks hoopis metsikuks, virutas tüdrukule jalaga kõhtu, see vajus nurka maha ja tõmbus kägarasse, kaitstes kätega pead ja kõhtu nagu suutis.

«Jäta järele, jäta kohe järele!» hüüdsime, kuid hoobid aina sadasid.

Sasisime Reinost kinni ja katsusime tüdrukust eemale tirida. Aga ta oli raske tükk ja maruvihane. Sain küünarnukiga vastu hambaid, veremaitse tuli suhu.

Kära peale jooksid ka kaardimängijad koridori; tuli ka Sihver, lõug võbisemas, ühes käes küünal, teises millegipärast hiirelõks.

«Ingerlane pess tütrigul poiga mant!» nentis Aksel ja asus meile appi märatsejat taltsutama. Teised jäid esialgu pealt vahtima, aga kui nägid, et müürsepp on päris marus ja temast pole lihtne jagu saada, astusid ka appi. Teistestki tubadest tuli mehi. Üleüldises rüsinas puutus Reino küünarnukk aknaruutu, see purunes klirinal kildudeks. Järsku välgatas tal pihus puss. Mehed taganesid kohkunult. «Kuradil väits kah!» imestas Aksel. «Säändsega ei ole nalla!» Maadleja oli kõige kärmem, osava võttega murdis ta Reinol pussi peost, kolksatades kukkus see Airi kõrvale maha.

«Maha! Kõik maha!» hingeldas müürsepp.

«Täl om midagi viga. Ei ole nigu õiget miilt pään! Ohjega kinni köita!»

«Lakkugu aga veel rohkem viina, küll siis aru pähe tuleb,» vastas komandant. «Kui tüdrukut käis magatamas, oli meel peas, aga nüüd, kui laps valmis treitud, on kohe meel peast kadunud! Ei taha vastutada! Miilits tuleb kutsuda!»

«Ärä tuud ullu tükki küll tii!» ehmus torulukksepp. «Nakatas pinmä!»

«Mis pinnima! Peksmine abordi esilekutsumise eesmärgil — see käib paragrahvi alla,» teadis Sihver.

«Piä nüid, peremiis, vast saa viil niisama.»

«Kui tüdruk asja üles ei võta. Ja kui temaga midagi ei juhtu.» Komandant läks Reinot tuppa vedavate meeste summast mööda, kummardus maha ja katsus Airi pulssi.

Oli kahju sest olendist seal.

Sihver ajas end sirgu.

Airi tegi silmad lahti.

Aitasin ta üles.

«Et ta jalaga, seda poleks uskunud...» ütles ta kuidagi lapselikult.

«Mina pole ka niisugust asja näinud.»

Mehed olid lükanud müürsepa meie tuppa ja luku taha pannud; seal ta siis kolistas ja müristas. Teistest tubadest kostis häälterämu, arutati juhtunut või seati end uuesti kaardilauda. Komandant tootsis meist mööda, küünal ja hiirelõks käes, heitis Airile kaastundliku pilgu ja sõnas kurjalt:

«Selle mehega saate elus palju vaeva näha!»

«Ära Airit enneaegu ära hirmuta,» ütlesin tüdrukut käe alt toetades. Ettevaatlikult astusime piki pimedat koridori ukse poole.

«Reino elu on ka raske olnud,» kaitses tüdruk poissi. «Ta on mulle rääkinud.»

«Meie kellegi elu pole kerge olnud. Ega me sellepärast veel ligimest elaja kombel peksma lähe!»

«Järsku läheksid, kui noor oleksid,» ei saanud ma jätta vanameest kiusamata. «Paneksid armastuse nimel veel mõne raudse asjagi lendama.»

Sihver ei vastnud. Jäi oma toa ukse ette seisma ja tõstis küünla kõrgemale, et meile teed valgustada.

Vööruses Airi libises, kuid õnneks jäi jalule. Oleksin tahtnud küsida, kas ta sai palju viga, kas tal on kuskil valus, aga ei tihanud. Piinlik ja hale oli, et tüdruk ise seda nii lihtsalt võttis.

Iseenesest oligi see peksmine üks harilik labane lugu; ka krohvija ning müürsepa kokkuelamine ja lapsesaamine oli täiesti harilik, täiesti labane lugu. Ning see tilluke, keda püüti emaihust enneaegu välja ajada nagu kurja vaimu — mis selleski ebahariliku oli?

Kui nii vaadata, siis on ka minu ja Vissa lugu täiesti harilik?

Ei, meie lugu polnud harilik! Sellele mõttele hakkas kõik minus ägedalt vastu. Igaühele on tema elu ja surm kordumatu, tundugu ta pealegi harilik ja labane talvetaeva külmade tähtede all, mil kõik maine näib nii tühine.

«Vaata, kui pikk ja sinine on puukuuri vari kuupaistel,» ütlesin Airile, kui me ettevaatlikult mööda jäätunud teerada nende baraki poole astusime.

«Jah. Sa oled nii tähelepanelik,» vastas ta tänulikult.

IV

«Mis sa teeksid, kui mina sinuga samal viisil ümber käiksin kui Reino Airiga?»

«Sa ei tee nii.»

«Kust sa tead, et ei tee?»

«Lihtsalt tean.»

«Ütle, kuidas sa tead. Ma tahan teada.»

«Sa ei ole niisugune inimene.»

«Kust sina tead, milline ma olen? Ega sa minu sisse näe.»

«Vaat, näen! Tunnen, et ei ole, ja ongi kõik.»

«See ei ole teaduslikult põhjendatud. Sa ei ole tark.»

«Mis tarkust otsid sa lihtsast raamatupidajast! Kui targemat tahad, pead teise võtma. Vaat! Mõne üliõpilase ehk.»

«Üliõpilane on tähtsust täis. Ei see taha sepapoissi.»

«Tähtsust ja tarkust. Siis oledki õigega koos!»

«Sa norid.»

«Ise alustasid. Mina võtan ka siis tudengi, ena mul asja! Üks saatis mind suvel koju ja tegi läve ees ilusa ontliku kummarduse, küsis: mitmendal kursusel te olete?»

«Täna sa ei naeragi.»

«Mis siin naerda on, kui sa kavatsed mu maha jätta!»

«Jätame selle jutu. See kipub labaseks minema.»

«Ütle parem, kas tahad süüa. Ma vaatan midagi.»

«See jutt kipub jälle olustikuliseks minema.»

«Ole näljas, siis saad labasusest ja olustikulisusest lahti. Nagu mustlase hobune, kes söömisest ära võõrutati.»

«Eeva-Aadam unistabki sellisest tulevikuinimesest, kellel on pärasoole ette kasvanud ämblikuvõrk ja kõrva taga sahtel toitetablettide tarbeks.»

«Mõtelda, kui tark!»

«Talle on ka tarka tüdrukut tarvis. Aga ise ei julge enam Margega rääkida.»

«Öö läbi rippusid üksteise kaelas ja nüüd ei julge! On aga tegelased!»

«Kust sina tead, kus nad rippusid? Mine tee parem süüa!»

«Mis sa käsutad!»

«Sa näitad mul juba hambaid.»

«Sina polnud ka kuigi ettevõtlik, kui siin mängimas käisid. Kulm kortsus, vaatasid ainult paar korda üle pilli minu poole.»

«Ei tahtnud olla pealetükkiv.»

«Mõtlesin juba, et sa ei hooligi minust.»

«Peab siis tüdrukule iga silmapilk meelde tuletama, et temast välja tehakse?»

«Kuidas muidu! Ikka meelde tuletama ja märku andma, kuidas lood on.»

«Ise arvasin, et vahin juba ülearu. Et paned pahaks. Aga nüüd oled sa mul olemas . . .»

Ta silitas mu käeselga, omasem kui kunagi varem. «Sa oled täna kuidagi imelik.»

«Mul on häbi, sellepärast.»

Nõutult vaatas ta mind.

«Kas ma olen midagi nõnda teinud, mis sulle ei meeldi?»

«Ei ole. Häbi on iseenda pärast,» vastasin järsult. «Et mul pole midagi! Et ma ei saa sulle midagi lubada!»

«On tähtsamaid asju kui need,» ütles ta üle laua mind armastava pilguga vaadates.

«Mis on tähtsam?»

«Elu ise. Ja see, et sina oled siin.»

«See sulle siis meeldib?»

«Ei meeldi. Mitte üks raas. Ma ei salli sind. Ei või sind näha!»

«Et sa mind, tervet elujõulist meest peaksid ülal pidama! See mulle ei meeldi. See käib minu au pihta!»

«Tule parem sööma, küll näed, tuju paraneb ja endine sõbralik Kalju tuleb jälle nähtavale. Tahad, ma kallistan sind enne pisut?»

«Ära kallista. Ma olen purustatud inimene.»

«Kust sul kondid katki on? Ma puhun peale.»

Juba istus ta mul süles, silitas põski ja paitas pead, puhus kõrvataguse kuumaks.

«Olen katkilöödud, kodutu inimene. Juba mitu aastat.»

«Sellepärast otsimegi toa. Eks ju, sepapoisu?»

«Ma ei ole sepapoisu, olen lonkav morn Hephaistos.»

«Sili, sili, sünge mees, lonkur sepp! Sili, sili, siilikene, linnupojukene!»

Surusin ta enda vastu.

«Oi, mul jääb hing kinni!»

«Peabki jääma, kui pealelööja hoiab.» Sosistasin talle kõrva: «Tahan tungida sulle südame alla!»

«Võta aru pähe, kallis! Kohe tuleb Marge oma supipotiga. Et teda ka palatiõeks ei panda. Siis määrataks öövalvesse!»

«Peame midagi ette võtma. Tuleb alustada kõige lihtsamast. Sinu abiga muidugi.»

See talle meeldis, et ma teda mängust välja ei jätnud.

«Mis see on?»

«See, mis kõige lihtsam.»

«Ja see oleks?» uuris ta vallatades.

«Lihtsam tähtsam on see, et meie kaks oleksime koos.»

«Me ju oleme.»

«Et me oleksime . . . veel rohkem koos.»

«Rohkem pole võimalik. Siis pean ameti maha jätma. Ma ei teegi kontoris muud, kui mõtlen sinust.»

«Kole lugu küll!»

«Ongi kole. Pearaamatupidaja tegi juba ükspäev märkuse.»

«Kurjalt?»

«Oh ei!»

«Sobidki rohkem metshaldjaks või lilleneiuks kui raamatupidajaks nõgisesse hoonesse, üüriliseks ilmetusse barakki. Sa oled Saaba kuninganna.»

«Hea, kui sa seda isegi usud!» naeris ta ja jätkas asjalikumalt: «Kasuema ütles: ma kasvatan sulle ühe mullika lehmaks, kui kuskile maale koha saad, on piimapuu omast käest. Mis me selle lehmaga siin teeme? Paneme Emajõe äärde luhale ketti! Siis peab sepapoisu heina tegema. Ja mina lähen teda lõunatunnil lüpsma.»

«Egas ainult lehm ole elu.»

«Airi ja Reino otsivad tuba.»

Krohvija ja müürsepa meenutamine mõjus kuidagi argistavalt. Vissa oli ometi midagi muud; tahes-tahtmata olin ta oma mõtteis mässinud unistuste loori, asetanud põhjamaa romaani kangelaste maailma.

«Ise ütlesid: peame midagi ette võtma. Sa ei taha? Oled nagu pahane, et ma sellest räägin? Siis ajan ma seda asja ise.»

«Vaevalt sina seda paremini ajada saad,» vastasin kõlatult. «Olen mõnda pakutud toanurka vaatamas käinud. Ükski pole sobinud. Kuskil ei saa kahekesi omaette olla.»

Ega ma poleks jõudnudki toa eest maksta.

Pluss küttepuud.

Ühiselamu üür oli ju odav, pigem sümboolne.

Ülakorrusele palga pärast rääkima enam ei läinud. Mul olid direktori sõnad hästi meeles.

Kes keelas tal oma ähvardusi täide viimast, kui peaksin teda veel tülitama? Kust mina teadsin, mida ta tohtis ja mida mitte? Kes mulle seda oleks öelnud?

Võisin loota vaid iseendale.

Ja Vissale.

V

Airil olid silmade all sinised plekid, üks esihammas oli kannatada saanud: kild oli küljest. Vaikides sõid nad ümmarguse laua taga. Müürsepa olekus oli midagi koerast, kes raevuhoos peremehele käe külge karanud; mõtlikult vahtis ta taldrikusse, kumer selg laua kohal kummargil. See lai selg võis varjata päikese, kuid selle varjus võis sirguda ka hoitud ja kaitstud pere. Olid nad ära leppinud?

Nagu poleks midagi juhtunud?

Vissagi vaatas seda pilti imestusega.

Või ehk pidigi see nõnda olema, et inimese tunded liikusid siin kiiresti ühest olekust teise? Armastus, raev, kuritöö ja leppimine vaheldusid nii ruttu?

Kas kurjus ei kasva üle pea, kui ta karistamata jätta?

Ikka needsamad igavesed küsimused, mida inimene endale ajast aega esitama peab.

Aeg kasvatab kõik kõrgesse heina — kas aitab sellest?

Kuhu käändus Reino saatus, selgus üsna pea.

Märtsikuu õhtud olid juba valged ja pikad. Ühel õhtul olin jälle pikemalt sepikojas, sest Vissaga polnud lootust kokku saada. Nokitsesin ühe pussi kallal, mida tegin rohkem oma tarbeks. Suuremale hulgale polnud turgu — või ei osanud ma seda otsida. Täiskal ma igatahes enam ei käinud. Heldur oli ka seal, tõmbas ääsitule paistel suitsu. Räästad ei tilkunud enam, pakane kõvenes ja läbi akna oli näha, kuidas katuse küljes tekivad helehallid jäänurikad. Pimenes.

Korraga tormas sisse müürsepp. Meid nähes nõksatas ta seisma, pilk jõhker ja metsik nagu ikka, kui oli purjus. Vaatas ruumis ärevalt ringi, võttis nurgast ühe väiksema vasara, kaalus korraks käes ja ruttas õuepoolsest uksest välja. Kuidagi segipaisatud oli tema olek.

«Kus sa sellega jooksed?» hõikas keevitaja talle järele.

Müürsepp ei kuulnud, tal oli kiire.

«Läheb vist kellelgi pealuud laotama,» viskasin nalja.

Heldur naeris, heitis koni kirmega kattunud sütele, kus see pilgu pärast heleda leegiga põlema süttis.

«Ma lähen lasen veel ühe väikese sutsu, siis aitab tänaseks,» ütles ta ja läks keevitusruumi.

Jäin üksi oma pussiga, lõõmutasin ja karastasin.

Varsti läksime koju, närisime kuiva leiba ja pugesime magama.

Teisel päeval tormas Heldur lõunatunnil sepikotta.

«Kas uudist teate? Kaks meie poissi olevat ühe mehe ära koksanud! Just praegu käidi neid taga otsimas!»

«Kae kuradit!» pomises sepp lõua värisedes nagu ikka, kui ta midagi ootamatut kuulis.

«Siin te neid pusse teete ja ihute!» kõõritas Keerd kahtlustavalt minu poole. «Tea, mis te viimaks valmis teete! Peate röövlivõi mõrtsukapunkrit! Uksed on siin ilmast ilma lahti, igaüks võib sisse tulla, millal arvab, ja teha, mis tahab!»

Ta läks ärevile nagu kõik teisedki.

«Kiš niid mehed on?» küsis plekksepp, silmaääred punased, pilk helkivterav, otsekui ihutud.

«Jokker ja Toikka Reino.»

«Küll on ka nimi pandud — Jokker!» imestas lukksepp.

«Toikka — ega šiigi pallu parem ole! Toikaga pähä ja kuppel lõhki! Mina ei tunne niid. Niid inimeši voorib šiit nii pallu läbi, tulevad ja lähevad!»

«Jokkerit-oled sa küll näinud. Ta on mitu korda töökojas käinud, sa tegid talle veel elektrikilpe,» ütles keevitaja.

«Ah šii tšuhkluhv oligi?»

«Ega ei tea, kus nad tolle mehe vagaseks tegid?» päris Keerd; kõige tähtsam, uudis ähvardas ebaolulise hulgas ära lahustuda.

«Ühes hoovis — mõni maja siit edasi,» seletas Heldur ja sülitas ärevusest. «Olid joonud ühe mehega koos õllebaaris, seal tuttavaks saanud, pärast pimedas maha löönud ja raha ära võtnud. Rohkem ei tea.»

«Sulle see Toikka ükskord juba pani põmmi,» teadis lukksepp. «Aga maha ei võtnud.»

«Ei jah. Virutas lapiti, sellepärast.»

«Täna õnne! Kui oleks virutanud serviti, oleks sul vedru väljas olnud.»

«Siis oleks mul, jah, sussid püsti.»

«Ei tia midagi,» arvas Pikk. «Kolmekümne šeitšmendal aastal oli Talnaš Pašatški pargiš ükš pätt teišele labidaga nii kõvašti pääluu šišše löönud, et ei šaadud labidat kuidagi kätte, murra või labidaleht katki. Aga miiš jäi ellu.»

«Pätil visa hing, mis see labidas talle ... Pätt pane elektritooli, seal ehk raputab,» ütles Keerd.

«Tia, kaš šialgi. Mõnele inimešele ei akka elektrivool ka piale.»

«Mis sa, Pikk, puhud!» lausus keevitaja. «Tule minu kambrisse, ma näitan, mis vool sulle teeb!»

«Ei noh, šina! Sinuga on jälle teine vahe, šina oled täiš elektrimiiš, šinuga ei lähe ma jandama, šul kõik vigurid käpaš. Mul oli Talnaš ükš tutva lukuššepp, šii võttiš juhtme pihku nigu nalla.»

«Voolu all juhtme või?»

«Voolu all jah, šeda ma imeštangi.»

«See oli ehk taskulambipatareiga ühendatud.»

«Ei olnud!» läks plekksepp järsku ägedaks. «Valguštušvool, noh, nägin oma šilmaga!»

«Kes su silmagi teab?» ei jätnud Heldur.

«Ära aja tšuhkluhv juttu! Mikš ei tia! Juhe oli voolu all, «Retiš» oli šii aši, iši nägin pialt. Miiš ištuš nigu mina vašt šinuga šiin ja oidiš voolu all juhet pihuš.»

«Ime mees küll,» arvas keevitaja, kuid edasi ei vaielnud.

Pikk tundis, et oli saavutanud kaheldava võidu, ja asus sepa kallale.

«Vaata, Ambrošiuš, et šu abiline šind teiše ilma ei läkita, šiin ta niid pušše taob! Ja kõikšugu vašarad on ka käepärašt.»

«Mis minust, vanamehest, enam läkitada. Varsti lähen isegi.»

«Tia midagi, kaš lähäd nii šiva, kui nuur miiš loodab! Tema tahab šinu kohta kätte šaada, võtab ja nokitšeb šu iišt ära! Annab ühe kokši šarvede vahele, pallu šulle tarviš! Miš?» Ta hakkas rämedalt naerma.

Kõik olid sellest kuritööst rabatud. Igas seltskonnas arutati toimunut isemoodi. Oli neidki, kes arvasid, et tapetu kukkunud isemaha, süda olnud tal juba lapsest saati nõrk, nüüd andnud alkohol ja käre pakane talle viimase lopsu.

Järgmised päevad tõid lisateateid, aga ka kõiksugu kuuldusi ja oletusi. Jokker oli järgmisel päeval töö juures vahi alla võetud, Reino saadud teine õhtu Tapalt kätte, oli sinna venna juurde pagenud. Kuriteo päeval olid nad õllebaaris kokku saanud ühe komandeeringusse saadetud Tallinna poisiga, kes kiidelnud, et tal on taskud raha täis. Mindud veel teisegi kõrtsi, kus Jokker ja Reino teinud välja ning drappmantlis tallinlane seletanud üha valjemini, et ta on rikas kui miljonär, sajarublane polevat raha, tal olevat taskus kümme tuhat rubla! Tõmmanud tõesti viiekümnese välja, maksnud sellega pudeli viina ja nelja õlle eest, jättes ülejäänu jootrahaks. Baar pandud kinni. Jokker öelnud: võtame viinad kaasa ja lähme meie poole koju. Tee peal ühes hoovis tehtud kaasavõetud pudelist veel kõvad tropid. Tallinna poiss olnud päris pehme, hakanud jälle sõnaohtralt pealinna, oma tööd ja sissetulekut kiitma, kusjuures Tartut nimetanud igaveseks urkaks. Jokker löönud teda, kehkadivei kukkunud ristseliti lumehange. Elektrik ja Reino hakanud teda jalgadega peksma. Algul polevat neil olnud kavatsust võõrast meest tappa, kuid siis hakanud müürsepal kole hirm, et lugu tuleb avalikuks ja neid ootab karistus. Rääkinud oma kahtlustest Jokkerile. See öelnud: «Mis sa pabistad! Teeme ta vagaks, siis ei tea keegi, et meie teda peksime. Ja võtame kümme tuhat taskust ära.» Siis tulnudki Reino sepikotta vasara järele. Nõnda osutus mu tooõhtune nali, et müürsepp läheb pealuud laotama, jahmataval kombel tõeks.

Kui Aksel Matsmann kuulis, et mõrtsukad olid ohvri taskust leidnud ainult nelikümmend viis rubla kolmkümmend üks kopikat ja ühe mukitud tütarlapse pildi, vajus ta voodiäärele, nagu oleks ise vasaraga pähe saanud. Viimaks lausus jäälillemetsaga kaetud akent vahtides:

«Näet sis! Puumvillatse särgi inna iist lüüdi nuur miis maha. Mes sa kostat — katekümne katsa aastane pallalt. Jah, ega taa Jokker olli kah üits esimuudu miis, läits raha pääle kaardimängmisega pääst segi, üüse karass mitu kõrda sängist üless, laskse tarre müüdä nigu tsolluk, endäl käe värisiva.»

VI

«Mõju kutsub esile vastumõju, väga õige!» seletas Evald innustunult. «Kui aga üks mõjuvatest jõududest on teisest tunduvalt võimsam, teine tema vastas kaduvväike, mis siis? Kui mina võtan näiteks lutika ja vajutan küünega laiaks, siis on lutikas õhtul, mingit tuntavat vastumõju ta mulle avaldada ei saa. Või võta kärbeskaalu ja raskekaalu mees, üks rõhub teise oma massiga lihtsalt maha. Ühe mass on lihtsalt niisugune, et teine ei jõua õieti kääksatadagi, kui juba toss väljas. Öeldakse, et kõik sõltub inimesest ja olukorrast, aga kui üks litsub teise laiaks, siis ei sõltu laiakslitsutavast küll midagi. Näed, Reino ja Jokker nokitsesid selle Tallinna poisi ära, teoreetiliselt võttes avaldas tema kolp nende vasarale ka teatavat deformeerivat mõju, kuid mis vasaral sellest, tema on ikka vasar, aga kolp läks lõhki kui pajupill.»

«Mis sest, et hea kõva pealinna kolp.»

«Olgu Londoni või Pariisi kolp, vasara vastu ei saaks nemadki.»

«Kui puuvasar, siis ehk.»

«Siis ehk küll..Siis saaks ehk Tallinna kolpki.»

«Kummivasarale saaks see ehk ikka vastu?»

«Kummivasarale kindlasti,» nõustus maadleja. «Kui ta juba kasakanuudile ja kumminuiale on vastu saanud, nagu näitab ajalugu, siis kummivasarale saab ammugi.»

«Aga kuidas on lugu Tartu kolbaga, millisele vasarale see sinu meelest vastu võiks seista?»

«Seda tuleks küsida mõnelt ülikooli mehelt.»

«Parem juba anatoomikumist.»

«Võib-olla tõesti.» Ta nohises pikalt. «Öeldagu mis tahes, minu meelest oli põhiviga see, et poisid ei tulnud sporti tegema. Maadlus oleks nad võhmale võtnud, lisaks veel korda seadnud, neid endid meheks teinud. Oleks lõpetanud töölisnoorte kooli, pärast oleks võinud kas või ülikooli minna, kes see keelab. Toikka oli kakskümmend neli saamas, möödunud sügisel tuli sõjaväest, Jokker oli ajateenistusest lampjalgsuse pärast vabastatud — hakkas kaarte taguma ja kängus lamppäiseks.»

«Nad tegid ju sporti. Reino tõi sepikojast vasara ja põrutas teisel pealuu sisse nagu kiviaja inimene.»

«Kust niisugused inimesed küll tulevad, mis sa arvad?»

«Tapalt.»

«Toikka pani, jah, hirmuga sinna. Jokker jäi vähemalt kohale, jooksis öösel tuba mööda edasi-tagasi nagu tiiger puuris ja näris küüsi, Kiindok rääkis. Kuhu sa enam kihutad, sind on ju nähtud! Kas Toikka arvas, et neid keegi ei märganud, kui nad kahes baaris räuskasid? Seal hoovi peal olid ka karjunud ja kisanud, Tallinna poiss oli isegi mingit aariat üüranud, teadis majarahvas rääkida. Ainult arenemata peaajuga inimesed võivad arvata, et pääsevad, kui on nii koleda teoga hakkama saanud.»

Mind kutsuti uurija juurde.

See oli keskealine mees, korrektselt riides, juuksed hoolikalt lahku kammitud.

Mulle ainiti silma vaadates küsis ta, miks ma tol õhtul hilja pärast tööaega veel tööruumides viibisin. Ütlesin, et üks asi jäi pooleli.

«Mis asi?»

«Sepistasin endale leivalõikamise nuga.»

See ei olnud vale; oleks ainult rohkem seda, mida lõigata!

«Teie torkasite tol õhtul Toikkale vasara pihku?»

«Ei, ta ise võttis.»

«Miks te ei küsinud, milleks talle seda vasarat nii hilisel tunnil tarvis läheb?»

«Ei jõudnud midagi küsida. Ta jooksis nii kiiresti välja.»

Uurija ei jäänud uskuma.

«Miks te talle järele ei jooksnud? Oleksite saanud kuriteo toimepanemist takistada!»

«Ega ta meile öelnud, et ta tapma läheb.»

«Te elasite Toikkaga ühes toas. Kas märkasite tema juures midagi iseäralikku?»

Vaikisin.

«Noh, vaimulaadis, käitumises ja nii edasi,» täpsustas ta. «Kui inimesed koos elavad, siis nad panevad teise juures tihti tähele asju, mis eemalviibijale võivad märkamata jääda.»

Meenus, mis Vissa oli ükskord müürsepa kohta öelnud.

«Ta oli tasakaalutu inimene,» poetasin.

«Kas võiksite mõne näite tuua?»

«Kui viina võttis, jäi ruttu purju ja läks kurjaks.»

«Noh, see on nüüd, nagu ta on. Aga veel?»

Vajusin mõttesse. Lootsin, et minu tunnistused Reinole kahju ei tee. Ehk tuleks talle kasuks, kui õnnestuks näidata, et ta meeletervis polnud korras?

«Vahest üks näide suguelu valdkonnast,» laususin pikaldaselt. «Tal oli kavatsus püstitada isiklik seksuaalrekord.»

«Tõesti? Ah nii?»

Nägin, kuidas ta roosa keeleots huuli nilpsas.

«Toikka pidas siis ennast kõvaks meheks?»

«Ta ongi kõva jõuga.»

«Ma mõtlen suguelulises mõttes. Kui kõrgele ta selle rekordi siis sai?»

Ka sina oled kõigepealt ainult mees, mõtlesin.

Raputasin pead.

Ta pani musta täitesulepea lauale ja küsis, pilk toimikukaanel:

«Kas ta teile kunagi ei rääkinud oma eluplaanidest? Et mis ta mõtleb teha ja kuidas oma elu seada.»

«Ta ütles, et ei tea, mis ta peab tegema. Et kardab. Seda rääkis ta korduvalt.»

Uurija puhtad prilliklaasid välkusid.

«Mida? Kas ta seda ka ütles?»

«Jah, ütles. Kui selgus, et Airi — see tüdruk, kellega ta käis,» — uurija noogutas — «oli rasedaks jäänud, ütles ta, et ei tea, mis ta peab tegema, et tal on hirm.»

«Hirm — mille ees?»

«Aatomipommi ees.»

Uurija näole tekkis kirjeldamatu ilme, nagu oleks talle mõru vastik pill kurku kinni jäänud, mida ei saa alla neelata, aga ka mitte välja sülitada; ta pilgus oli ühekorraga nii nõutust, imestust kui ähvardust.

Vist polnud temagi sisimas hirmust vaba.

Teel ühiselamusse mõtlesin:

Miks püüdsin müürseppa välja vabandada, teda vastutusvõimetuna kujutada? Kui järele mõelda, oleks ta juba kuu aega tagasi võinud toime panna mõrva, kui Evald poleks saanud tal pussi käest välja väänata.

Heldurilt oli küsitud umbes sedasama mis minultki. Uurija oli öelnud: «Kui töökoja uksed oleks olnud õigel ajal, kohe pärast tööaja lõppu suletud, oleks võinud mõrv jääda sooritamata ja ohvrile tekitatud vigastused piirduda vaid peksmisega, mis polnud eluohtlik, nagu on näidanud ekspertiisi tulemused.»

«Nii et kui Reino poleks saanud viinauimas meie juurest vasarat, oleks see Tallinna poiss nüüd elus?»

Marge pikutas voodil ja luges ajalehe joonealustest kokku köidetud, kollaseks tõmbunud «Verist Jacki».

Jutt läks muidugi Reinole ja Airi hakkas nutma.

«Täna õnne, et temast lahti said,» ütles Marge krohvijale. «Sa, Airi, oled hull, endal mustad võrud silme all, aga tahad talle mehele minna. Peksis sind, peksab veel, eluaeg peksab! Ega selline ennast muuda.»

Krohvija kuivatas silmad ära ega lausunud sõnagi, võttis ka

selle löögi vastu nagu puu, mis kasvab oma kohal maapinnas, kust ta ei pääse põgenema, vaid peab kindlameelselt vastu võtma kõik, mis saatus toob.

Küsisin Vissalt:

«Mida sina oleksid teinud, kui mina oleks niisuguse kuritöö toime pannud? Kui näiteks Jokker oleks tookord duellil surma saanud?»

«Oleksin sulle vangimajja pakke saatnud, oleksin vaatamas käinud. Mina olen ikka sinuga, ükskõik mis sa teed.»

«Ja muud midagi?»

«Mida muud sa tahad?»

«Vahel on mul tunne, et ümberringi on ainult unenägu. Et liiguvad mingid ähmased kujud, sinikollane kuu paistab taevas ja kuskilt kaugelt kõlab Brahmsi sonaat. Kuid kellegi nägu pole näha, keegi ei tee häält.»

Pikalt ja küsivalt vaatas ta mind.

«Ühe inimese tundeilm on teisele võõras. Ja teine ei saa sellest parimagi tahtmise juures aru, lihtsalt ei suuda mõista,» seletasin.

«See kõlab nii, nagu oleksin mina milleski süüdi. Minu nägu sa ikka näed? Võib-olla kuuled ka mu häält?»

«Jah. Ma ei mõelnud sind, vaid kogu seda olukorda. Mõtlesin valjusti.»

Sihver tuli müürsepa järelejäänud asjade järele; korjas need määrdunud pruuni kohvrisse, et lattu viia.

«Kas minu silmad enam seda näevad, millal ta, mees, neile ise järele saab tulla,» lausus ta öökapist sokke ja kõlni vee pudelit kohvrisse toppides. Sinna olid kapist pandud juba tumesinine ülikond ja mõned särgid, ajalehepaberis olid ühed poolpidused kingad.

«See ongi töölise kogu varandus,» tähendasin.

«Eks see varandus ole kõrist alla läinud,» ütles Heldur.

«Minul ei ole ta kõrri kadunud, aga tule minu tuppa, vaata, mis sealgi ära ei ole,» vastas Sihver tusaselt.

«Sina oled kuupalgaline. Aga Reino tegi tükitööd ja teenis eraotsadega vähemalt teise palga juurde,» seletas keevitaja. «Sealt oleks pidanud midagi rohkemat järele jääma.»

«Ehk pani raamatu peale.» Komandant lõi kohvrikaane kinni. «Tuleb vanglast välja, algkapital ees ootamas.»

«Vaata, et koid või rotid teise inimese varandust ära ei riku!»

«See on küsimus number üks, jah. Õieti peaks selle kohvri kõige täiega mõnele sugulasele viima või saatma. Aga hakkan mina sellega jandama, läheb veel kaotsi, olen jälle süüdi. Seisku laos! Sealt võivad ainult rotid oma kõhus midagi minema viia — kui see müürsepa krempel neile maitseb. Sina tema sõber olid,» pöördus koman-

dant keevitaja poole, «tegelikult võiksid selle kohvri enda poole maale viia, kuhugi hoiule panna.»

«Ei, ei,» raputas Heldur oma sagris pead. «Nii suured sõbrad me ei olnud. Kõige rohkem sõber oli ta ikkagi Jokkeriga.»

Kevadisest maaimaruumist siras kaugeid helke, õhust hoovas rahutust.

Sulatuule mühinas kräunusid kassid ebaloomulike häältega, karjest kandunud paratamatusetunne lõikus läbi barakiseinte, et kevade tulekust saaksid aimu ka inimesed ja teised loomad. Inimesed jäid suhteliselt rahulikuks, kuid rotid lasksid saepurus ringi, kääksusid, kiunusid ja kukkusid siis mütsatades kuskilt alla. Kui Oss tule üles võttis, polnud midagi näha, ainult seina vahelt kostis piiksumist ja krabinat.

«Kas te, antsud, jääte vait või ei jää!» pahandas treial ja tagus Helduri päitsi kohal rusikaga vastu seina.

«Keda sina taga ajad?» küsis keevitaja unesegaselt.

«Mis sa veel küsid, kas sa siis ei kuule? Magad nii, et võhrud võivad sul nina peast hammustada.»

«Nina on väike asi,» porises Heldur ja tõmbas teki üle pea.

VII

«Ma pole sind kunagi nii armastanud kui praegu. Ma ei taha sinu juurest silmapilgukski lahkuda, oled mulle nii lõpmata kallis, et pisarad tulevad silma, kui sinu peale mõtlen.»

Vissa silmad läikisid niiskelt. Pigistasin ta käed oma pihku. Parema käe pikkpeetril oli tal päevasest sulepeahoidmisest tumesinine tindiplekk.

«Pahema käe sõrmed on sul lühemad,» laususin.

«Kalju, aga kui läheb nii, et ma enne sind ära suren, siis tea . . .» Ta neelatas. «Tea, et me saame jälle igavikus kokku. Ma ootan sind seal.»

«Jajah . . . Lähme nüüd parem välja.»

«Oota, kohe . . . Seal saame ikka koos olla. Eks ole, on ju nii, et saame?» usutas ta ägedalt.

«Jah, muidugi. Aga enne on meil veel pikk elu ees.»

Suuril silmil, liikumatul pilgul uuris ta mind. Rahunes siis pisut, pinge suunurkades leevenes.

«Mu kallis! Kallis!» haaras ta minust kinni. «Ei jõua sind kuidagi ära kallistada. Miks elu on nii üürike?»

Neid sõnu olin kuulnud ta suust juba talvel, kui talle oli seal tänaval imelik hirm peale tulnud. Seda korda polnud me hiljem kunagi juttus puudutanud. Ei tahtnud ka nüüd sellel peatuda, seepärast laususin võimalikult rahulikult ja sisendavalt:

«Ei ta ole nii üürike midagi. Kaheksakümmend aastat vähemalt. Ja kas sa mäletad? . . . Kui sa kodus karjas käisid, Täpsi haukus ja sina huikasid õhtuse kuusiku ääres, nii et laas vastu kajas! Elu tuleb pikk, küll sa näed, Vissa! Sina ise oled see helisev laas. Sina ise.»

Tummad veeälevil silmad.

«Mõtle, sul on ka Täpsi meeles!»

«Mul on kõik meeles, mis sa oled mulle rääkinud. Vahel on tunne, et ma ise olin seal, et mina olen sina. Et me oleme ja olime üks.»

«Ära ole mina! Ole ikka sina ise. Ära ole mina!»

Mis temaga täna lahti oli?

«Noh, hea küll. Aga lähme nüüd välja värske õhu kätte. Läheme päikeseloojangut vaatama.»

«Linn jääb ette, ei näe. Päike loojub ju teisel pool linna. Ja sinna ta jääb!» ütles ta kuidagi lootusetult.

«Ei jää! Küll ta tuleb jälle välja. Homme on ta tagasi ja jälle üleval.»

Läksime välja. Oli aprillikuu õhtu, õhk oli jahe, maa hingas talvist külma. Ehalõõsk pani majade seinad kumendama, sel tunnil mõjus muidu nii ilmetu ja üksluine äärelinn puhtalt ja ülevalt.

Vissa hoidis mul õrnalt käe alt kinni. Tegime tuttavatele tänavatele pika ringi peale, jõudsime otsaga koguni Karlova parki, seisatasime kivipingi ees.

«Sinna istuda küll ei taha. Külm!» võdistas ta õlgu. «Räägi mulle ka, millest sa mõtled.»

Olin mõelnud tema imelikule hirmule ja sellele, kui vähe ma temast teadsin, kuigi olime üle poole aasta tuttavad.

«Eluvõitluses tuleb palju hoope vastu võtta ja enamasti on need ülekohtused. Kõik on ülekohtused. Kui hoop, siis ikka ülekohus. Aga sellest ei tohi ennast kohutada lasta. Muidu ei saagi elada. Näiteks Jokker. Tema ei saanud must muidu jagu, kui lõhkus mu pilli pussiga katki. Kuid seegi ei aidanud teda. Liimisin augud kartongiga kinni ja mängin ikka edasi. Ajas sind taga kui uni, luuris üleval koridoris, et ehk sa tuled raamatupidamisest välja ja ta näeb sind. Haiglaskäimisega andsid talle veel lootust ka . . . Aga ärme sellest enam kunagi räägime.»

«Sa oled nii peen.»

«Peen?»

«Ma mõtlen hingepeenust.»

«Öelnudki siis niimoodi. Muidu . . .»

«Kuidas sa nii labaselt võid aru saada?»

«Näed nüüd! Ikka ütlesid: labane. Mis peen ma siis olen?» Muigasin.

«Kirjutasin kasuemale, et kui läheb hästi ja mul võimalik on, tulen maipühadeks käima ja võtan ühe sõbra kaasa.» Ta naeris

ühtehoidvalt, valged hambad loojanguhelgis säramas. «Las vaatab siis üle, kas sa kõlbad mulle või ei.»

«Järsku praagib mu välja?»

«Ma ei lase praakida! Ja ega ta praagi. Ta tahab, et minul läheks elus paremini kui temal läks.»

Järgmisel õhtupoolikul sai vana Ambrosius hakkama niisuguse tükiga, et läks enne tööaja lõppu kioskist kalja tooma. Kui ta pooleliitrilisi pudeleid oma suurde piimapudelisse tühjendas, oli tulnud kiirabiauto, peatunud tänaval kontori ukse ees, sinna olevat keegi kanderaami peal toodud ja ära viidud.

«Kellelgi on südamerabandus,» ütlesin, kui ta seda mulle rääkis. «Metsbergil ehk.»

«Ei, paistis nagu naisterahvas olevat. Inimesed olid ümber, ei näinud hästi.»

Panime tööriistad kokku ja läksime koju. Mõtlesin pisut pikutada ja siis vaatama minna, mis Vissa teeb. Heldur tuli töölt, tahmane, karbiidihais riietes, võttis seebi, käteräti ja läks pesema. Kuni ta pliidil vett soojendas ja ruttamata pesi, möödus vähemalt oma pool tundi. Käed pea all, pilk laes, kuhu oli kollaste liistudega vineer löödud, nõnda lamasin, õieti millelegi mõtlemata. Olin päris roidunud: raske tööpäev ja kevadväsimus andsid tunda. Keevitaja tuli pesuruumist, oli oma tänase jao ära solistanud, laotas käteräti voodiotsale ja torkas kollase seebikarbi öökappi.

«Noh, nüüd võib juba pisut inimese moodi hingata,» puhkis ta. Ja minule pilku heites: «Ära muretse, küll ta saab terveks.»

«Kes?»

«Kas sa siis ei teagi? Anne ikka.»

«Ei tea.» Kargasin istukile.

«Ta viidi punase ristiga haiglasse. Pea oli hakanud õudselt valutama. Kontorirahvas rääkis, käisin seal ühe töökäsu pärast.»

See oli siis Vissa, kelle allatoomist oli sepp näinud!

Ja mina, tohman, ootasin teda siin!

Jooksin Sihveri telefoni juurde, helistasin Maarjamõisa.

Öeldi, et on raskes seisundis, meelemärkuseta.

Öö läbi pendeldasid mu mõtted ahastuse ja lootuse vahel. Läbi musta meeleheite tõstis ikka ja jälle arglikult pead usk, see vaibumatu. Ütlesin endale, et Vissa on noor ja tugev, ta keha saab haigusest võitu. Kui südaöö mööda sai ja maakeragi ilmaruumis end hommikule vastu pööras, pääses lootus peaaegu ainuvalitsejaks, kohates oma teel üha harvemini tumedaid kuristikke.

Varakult olin jalul.

Ei tahtnud komandanti üles ajada, kõndisin südalinna, et sealt helistada.

Süda ärevalt põksumas, astusin telefonikabiini. Sain kohe ühenduse. Suu kuivas, kui Vissa tervise järele pärisin.

«Üks silmapilk, ma kohe küsin,» vastas naisterahva hommikune hääl.

Kostis samme, ukse käimist. Seejärel saabus vaikus, siis käis jälle mingi uks ja sammud lähenesid.

Viimaks ütles seesama hääl viivitades:

«See inimene . . . on öösel . . . enne kella nelja . . . meelemärkusele tulemata . . . surnud.»

«Surnud?!» pomisesin segaselt. «Surnud.»

Ega osanud järsku enam midagi.

Viimaks panin toru ära ja komberdasin kabiinist välja.

«Surnud . . . meelemärkusele tulemata . . . surnud,» kajas peas.

Enda ümber midagi märkamata kõndisin Emajõe äärde puiesteele. Lõhnas kulust, kõdunenud lehtedest, veest. Nägin: oli ilus päikesepaisteline aprillikuu hommik. Tuuleõhk tõi luhalt ja kaugetelt tahenevatelt põldudelt ärkava mulla pakitsusi. Jõevesi keerles, virdas all oma sängis, kandes kaasa prahti ja heinakõrsi.

«Surnud . . . meelemärkusele tulemata . . .» virvendas vesi.

Oli see muinasjutt või unenägu, mis äkki otsa oli saanud?

Heledate tiibade välgatus pimedas, millest vaid hinge jääb jälg?

Võtsin taskust Vissa toa võtme, mille olin talvel töökojas meisterdanud, ja viskasin suure kaarega eemale jõkke, rõõmsasse, päikeses virdavasse voogu. Vissa on nüüd luik Toonela jõel, võti ujub tema juurde, ta saab seda oma tares tarvitada — mind oodates.

Tühi oli mu ümber.

Tühi ja kõle mu hinges. Sealt oli otsekui vooder välja rebitud.

Tuikusin tagasi ühiselamusse. Mehed olid tööle läinud, ainult Sihver kohmitses köögis hommikupäikese paistel.

«Sa oled niisuguse näoga, et! . . .» kohkus ta mind nähes.

Vaatasin temast mööda.

Läksin tuppa, keerasin ukse lukku.

Nutsin.

VIII

Oli teedelagunemise aeg, maale oli raske pääseda. Ja buss ei käinudki sinna, kuhu mul oli tarvis minna. Seepärast pakkus Oss oma abi. Paar õhtut seadis ta kuuri all oma DKW-d ja matusepäeva hommikul asusime teele. Komandant oli välja vaatama tulnud. «Esimest korda näen, et Ossil on pära peal meesterahvas,» ühmas ta. Tee oli vilets, paiguti üles kohunud, mõneski kohas tuli mootorratast käekõrval ajada ja tagant lükata.

Vissa kasuema oli kuivetu maanaine. Mootorrattamürina peale tuli ta välja majatrepile, must rätt peas, ja tunnistas meid uudishimulikult. Ütlesime, kes oleme.

«Ahah, teie siis oletegi see sõber, kellega ta lubas maipühadeks koju käima tulla,» ütles ta märga kätt põlle sisse kuivatades ja Ossile pakkudes. Treial surus ta kätt, avaldas kaastunnet ja täpsustas:

«Ei, kahjuks polnud see mina. Kalju oli tema südamesõber.» Ning noogutas minu poole.

«Nii noor!» imestas naine.

«Anne oli ka noor.»

Naine ohkas.

«Midagi pole teha . . .» pühkis ta põllenurgaga silmi. «Kui talle niipaljuke oligi neid elupäevi määratud . . .»

Läksime tagatuppa Vissat vaatama. Puusärgis oli ta samasugune nagu eluski, veinipunane kleit seljas, ilmekal näol rahu, ainult käed olid rinnal risti ja silmad kinni. Paistis, nagu võiks ta kohe nüüdsama need jälle lahti teha, mulle otsa vaadata ja usaldavalt naeratada. Libistasin käega üle jaheda otsmiku ja puudutasin juukseid, mis olid mulle ikka silma ja suhu tikkunud.

«Panin ta siia tagatuppa, siin jahedam, saab akent lahti teha. Väljas pole meil kohast ruumi,» seletas naine surnut vaadates.

Aga kui matuselised hakkasid kogunema, kutsus ta mu kõrvale ja ütles:

«Ma annan selle risti teile. Seda kandis ta alati kaelas. See on ta ema rist veel. Tänapäeva inimene, te pole vist usklik . . . Võtke endale mälestuseks.»

Ja ulatas mulle väikese pappkarbi, kus sees midagi kõrises.

Libistasin selle kiiresti taskusse. Vist ülearu rutakalt, sest ta vaatas mulle pisut nagu etteheitvalt otsa. Olin rutanud vaid häbelikkusest, et varjata meeleliigutust. See oli ju nii tuttav rist, mis oli tal alati ketiga kaelas rippunud, ligi ta kallist lõhnavat keha.

Pomisesin vabandavalt:

«Tahaksin seda pärast üksi olles vaadata.»

«Muidugi, jah, pärast,» soostus ta, vaatas mulle näkku ja ütles: «Et nii noor sõber! Mina mõtlesin ikka, et vanem . . . Vissa oli hea laps — mina kutsusin teda ikka Vissaks —, kunagi ei hakanud mulle vastu, kõike tegi, mis tarvis, ja loomi hoidis väga.»

«Mina kutsusin teda ka Vissaks.»

«Ah teie ka! Näete siis! Eks ta muidugi ütles teile, et ta on Vissa. Onnetuse asi, pole midagi teha. Ma käisin ise teda ära toomas kolhoosi autoga. Surmatunnistusel on öeldud: ajukelmepõletik. Jah, mis sa ära teed! Temaga on see suguselts surnud.»

Hulk külarahvast oli tulnud Vissat ära saatma. Kirstu kandsid kohalikud mehed, mina muidugi ka. Rist jäi Ossile. Õu oli pehme, sinna ei usaldatud autot ajada. Oli iseäralik vaadata, kuidas

treial paljapäi, juuksed vastu pealage silutud, näol tõsine pidulik ilme, tuulisel kevadpäeval mu armsama valget risti kandis. Klomp tõusis jälle kurku, silmad läksid kibedaks, nagu oleks sinna tõusnud teravat põleva raua vingu, kui me puusärgiga lirtsuval teel ettevaatlikult värava poole astusime. Ja ma mõtlesin veel: elades olid nii kerge tõsta, Vissa, miks oled nüüd nii raske, ons surm tina, mida valatakse inimesesse? Enam ei kanna ma sind eales, ei kergelt ega raskelt, seepärast, kuna see on viimane kord, võiksid olla veel raskemgi, isegi nii ränk, et kõik mehed ja naised, kes on tulnud sinuga jumalaga jätma, peaksid oma raske tööga harjunud õlad alla panema, et sa neile võimalikult kauaks meelde jääksid.

Kalmistule jõudes võttis elumees jälle risti enda selga ja läks kõige ees väravast sisse, taha ja ümber vaatamata, endassesüvenenult, pikk keha vimmas, otsekui oleks rist malmist, mitte puust. Nõnda jõudis ta esimesena haua juurde ja jäi seal seisma, oodates meid puusärgiga järele, raagus, kuid juba pungadesse ärganud suurte puude all.

Ilusal õhtupoolikul, päikesepaistes, lindude laulus sai muld Vissa endale tagasi, et ta võiks oma Mana majas igavesti arvata, nagu valitseks maa peal ikka ja üha kevad, paistaks päike ja kõlaks kirglik linnulaul kõrgete kaskede ja pärnade otsast, igihaljast elupuust; jah, kaunis mälestus pidi talle jääma maapealsest elust.

Igavikus saame jälle kokku. Seal ei lahuta meid enam ükski haigus. Seni aga puhka isa-ema seltsis. Nägemist!

Peielaud oli kaetud läbi kahe toa, uks vahelt lahti. Vissa kasuema palus mul mõned sõnad öelda, sest preester, vana mees, polnud oma kehva tervise pärast enam koju kaasa tulnud. See oli suur au; võhivõõras, olin sellega peaaegu nagu suguseltsi vastu võetud. Olin kasuemale tänulik.

Hääl kähises ja jäi ühtelugu kurku kinni, kurbus kippus vägisi sõnu ja mõtteid summutama. «Mis juhtunud, seal ei saa me enam midagi muuta, katsume edasi elada nii hästi-halvasti, kui suudame.» Rohkem ei saanud ma midagi öelda.

Oss valas mulle kärmelt teisegi pitsi viina.

«Pane ära, ega siin muu ei aita, saad jälle inimese näo pähe,» hoolitses ta ja laskis mul olla, nagu olin, tehes ise külameestega juttu ilmast ja teeoludest.

Perenaine arvas, et võiksime ööseks sinna jääda, kuid Oss kostis, et peab homme hommikul vara tingimata tööl olema. Siis anti meile peielaualt tubli pakk toidumoona kaasa ja kuivetu naine jäi kurvalt seisma õueväravasse, kui Ossi DKW meid õhtuhämaras sealt välja suurteele kandis.

Ühes kohas metsa vahel, kus jäime jälle põhja kaotanud teel toppama, pidas treial vajalikuks mainida:

«Sinu Anne oli päikesepaisteline plika. Kuidas ta tookord, kui me Jokkeriga tulime, sul käest kinni haaras!»

Tema suust kõlas see üsna ootamatult.

IX

Polnud tahtmist midagi teha, midagi ette võtta.

Lasksin valusalt endast läbi voolata ajal, kevadpäevadel ja -öödel, mahedatel hommikutel, kui hoonete vahele mattunud taevast vilksatas meiegi sünka tööruumi pisut kuldkollast päikest. Aeg voolas minust tunni- ja päevakaupa läbi, vaibus ja hääbus otsekui leek sepikoja korstnas, rõõmuta, iluta aeg.

Ükskõikselt tõstsin vasarat, tegin, mida kästi.

Peenendamine, jämendamine, mõõtutagumine. Kuhu sepa väike haamer ees kõlksus, sinna mütsus minu suur järele, jättes metallile tähelepanuväärseid jälgi. Klambrid, kronsteinid, sepanaelad, konksud, haagid, veepaagihoidjad, käepidemed, igasugused kobakad — lõppematu vooluna. Mis olid nende nimed — mis oli mul sellega asja! Vasar pihku, pea kohale, siis alla nätskele rauale, otsekui kättemaksuks, et sädemeid pritsis laiali ja rauaving kõditas kurku, kõrvus kajamas direktori sõnad: «Miks viriseb? Teeb tööd!»

Kuid aeg voolas minust läbi, nagu veetaks hirmsa jõuga hingest okastraati läbi.

Oli hetki, kus läksin meeleheitest meeletuks. Vasar hakkas nii hoolimatult rauale välu andma, et sepp vaatas mulle üle prillide etteheitvalt otsa, nagu kardaks, et ma ta pealuu, alasi ja takkapihta alasipakugi puruks peksan. Kuid õnnetust ei juhtunud, sepatöökuude jooksul oli kätesse ja silma niipalju osavust sugenenud, et vasar tegi täpset kasulikku tööd.

Ühiselamus kippusin teistele hoolimatuid riiakaid sõnu lausuma. Proovisin kaarte mängida, kuid minu ükskõiksus ja hajameelsus pahandas teisi, sest õige kaardimäng eeldab hasarti ja üksteise ületrumpamise tuhinat.

Rääkida oma südamevaevast? Kellega?

«Mis sa leinad, vaata uus pruut!» õpetas Keerd metalli viilides. «Endine sul oligi vähe vaene.»

«Sul endal tütred, katsun nendega sehvti teha.»

«Mul on tütred küll ja väga ilusad tütred, aga äiapapa on paljalt lukksepp. See ei anna sulle suuri santse, minu võimuses ei seisa midagi. Vaata mõne tegelase tütar, kohe avanevad sinu ees kõik teed. Seod lipsu kaela, võtad portfelli kaenlasse ja põrutad rusikaga lauale. Meil oli rajooni täitevkomitee esimees, see tampis nõupidamisel kahe rusikaga lauale, et veekarahvin lõi tantsu. Niisuguseks meheks tasub tahta, niisuguse ässa tütrele pane käpp peale. Sa oled elust maha jäänud, ei taha õppust võtta!»

«Miks sa ise seda teed ei käinud?»

«Kullapai, mina olen harimatu inimene, oskan ainult lugeda ja kirjutada. Kes mind kooli pani, isa jäi ilmasõtta, ema jahtis võõraid mehi, viimaks jättis kolm last sinnapaika ja kadus ühe metsapraakeriga Ameerikasse. Mis ma siis olin — üheteistkümneaastane. Pandi mind linna hoolekande alla. Üksipäini pressisin, sain kellassepaameti selgeks.»

Nii olid need jutud ja nii see elu — korduv, üksluine, peost suhu, ähmaste unistuste ja soovkujutelmadega: kui hea on seal, kus meid ei ole, kui hea oli seal, kus me enne olime! Sest kujutlus ja muinasjutt aitasid elada. Nad kõik elasid mälestustest: Ambrosius rääkis oma põlenud lukksepatöökojast, Pikk sellest, kuidas oli enne sõda Karlsoni juures ja «Retis», Keerd meenutas kuulsat kelasseppa Tillemanni ja «Hoolsuse» kolhoosi, kuhu saatuse keerdkäik oli ta esimeheks pannud; Meltsast oli harva näha, seetõttu oli tema mälestustest vähe teada. Ja mina? Kas ei elanud minagi mälestustes vanematest, koolist ja armastusest, mis oli nüüd samuti minevik ja kaugenes minust iga päevaga, lausa kosmilise kiirusega. Millal, millal tuleb see aeg, kui meie vahemaa hakkab lühenema ja me astume teineteisele vastu nagu kaks punkti sirgel siledal teel, küsisin endalt, ja mul hakkas õudne.

Sest vastus oli teada.

Vissa oli vaibumatu koduigatsus.

Ka see kodu oli kadunud.

Ning aeg ruttas kohinal edasi.

Üks elujärk oli jälle mööda saanud ja kadus olematusse nagu suurvesi Emajõe luhalt, kuid valus oli. Kevad edenes, tänavad tolmasid, loojang hõõgus igatsemapanevalt aknasse, tuli õhtu, täis lindude laulu ja pungade paisumist. Kaugelt kostis tüdrukute naeru ja kilkeid, kuid sel kevadel läksid need hääled minust mööda, nagu polekski ma kaheksateistkümneaastane. Olin segi löödud, purustatud ja siis tahkunud — nii külmub sulama hakanud, purukstrambitud jääkoorik uue külmalaine ajal.

Ühel pilvisel hommikul tuli mulle linnas vastu sõtsemees Eduard. Elukunstnikul oli tubakakarva seljakott seljas, pruun kaabu peas. Ma polnud teda näinud mullu sügisest saati, kui sealt ära tulin.

«Olen nüüd teataval viisil sekundaarse tooraine kontori agent,» ütles ta. «Lähen Võru tänava otsa linnapiirile. Kavatsen sealt nimelt mõne juhusliku autoga maale suunduda, et toorainet koguda.»

«Mis see oleks?»

«Täiesti õigustatud küsimus. Need oleks sõraliste harjased ja luud.»

«Nii et seaharjased ja igasugu loomade kondid?»

«Just nii,» vastas ta väärikalt pead tõstes.

Tundsin huvi, kuidas elab Õrr.

«Küllap mõtled sa Oilmet? Mõneski mõttes,» — ta ootas ära, et mööduva veoauto mürin vaibuks — «mõneski mõttes pole mul põhjust tema üle nuriseda. Ta on noor, hoolikas, õitsva maatüdruku tervisega, need kõik on omaette väärtused, tõsi küll, mõni neist paraku mitte püsiv. Kuid on ka asju, mis mulle tema juures märksa vähem meeldivad. Kõigepealt — ma saan temast muidugi aru, aga — kõigepealt see, et ta nõuab: ma pidavat määratud ajal koju tulema. Mina — vaba inimene! Ja määratud ajal! Tema muretsevat minu pärast ega saavat uinuda, kui mind kodus pole. See on täiesti tema isiklik asi, see muretsemine — sellega tulgu ta ise toime. Pealegi on niisugune muretsemine ilmne märk omandikompleksist, nagu väidavad kuulsad psühholoogid. Igatahes on see nõudmine meie vahel mõnesuguseid lahkhelisid tekitanud ja on märke, et tema ei taha järele anda. Järelikult — see oleks asjade loogiline käik — peaksin mina järele andma. Aga see ei tule kõne allagi, see on täiesti võimatu. Mina, korterivaldaja, vaba mees, pealegi raskesti haige inimene, ei hakka ometi ühe plika pilli järele tantsima!»

«Kuidas sa siis nüüd utiilikontoris ametis oled?» katkestasin elukunstniku sõnavoolu.

Hetkeks jäi sõtsemees kimbatusse.

«Proovin selle leiva ka ära,» lausus ta siis. «Kui mitte muud, siis teatavat vaheldust tohiks see ometi pakkuda, eriti meie sündmustevaesel ajal.»

«Õrr paneb su, vana viili, veel tööle.»

Ta sai pahaseks, kuid säilitas väärikuse.

«Luba, luba, keda sa nimetad viiliks ja mida tööks. Mul on ATEK-i paber tööinvaliidsuse kohta, nagu sa ehk mäletad. Mu tervis lihtsalt ei kannata tööd teha, süda hakkab kloppima, huuled lähevad siniseks ja õhust tuleb puudu.»

Samas vaimus jätkas ta veel tükk aega — rääkida oli ta alati armastanud. Minu käekäigu vastu ta huvi ei tundnud.

Ja parem oligi.

X

«Mis ma elust saan? Või saad sina? Mida saab Kalju? Igavene tagakihutamine: töö ja töö ja plaan! Tee nii palju, kui tahad, kunagi polda rahul, ikka on vähe, ikka on midagi tegemata jäänud, mis oleks pidanud tehtud olema.»

Keevitaja pühkis võise noa leivakääru vastu puhtaks, hammustas ja vastas täis suuga:

«Tead, Oss, mis on töölise elu kolm sihti? Esimene: töö, naised, viin. Teine . . . Mis sa arvad, mis on teine?»

Treial kehitas õlgu.

«Teine siht on: viin, töö, naised.»

Oss hõõrus briljantiini pihkude vahel laiali ja määris juustele.

«Mis see kolmas siis on?»

«Arva ise ära!»

«Kust mina tean su sihte arvata.» Kui keevitaja ikka sõi ja vaikis, läks treial kärsituks: «Ütle ära, ants, mis sa janditad! Mul pole aega sinuga tembutada. Lähen praegu ühel plikal süütust ära võtma.»

«Kolmas siht ongi: naised, töö, viin.»

«Õige muidugi! Ainuke rõõm on naised. Kui neid ei oleks, ei tasuks maailmas eladagi. — Noh, vaata, kuidas ma välja näen.»

«Sile poiss,» kiitis Heldur.

«Läheme Tähtvere metsa sinililli korjama. Teen tihi ära ka, ega ma jäta. See plika on mu nii üles keeranud, et . . .! Suudeldud küllalt, nüüd vaja asja juurde asuda.»

Oss võttis voodilt teki ja vaatas toas otsivalt ringi.

«Kuule, ants, luba oma portfelli,» ütles ta mulle.

Keevitaja lausus võileiba mäludes:

«Sa võtad kohe kõik vastava varustuse kaasa?»

«Ikka kaasa!» kinnitas treial. «Mätas on veel külm. Plika võib selle väikese asja pärast veel vaagnapõletiku saada. Aga milleks see? Töökaitse peab olema. Minu asi on selle eest hoolt kanda.»

Võtsin raamatud välja ja Oss toppis teki hoolikalt portfelli, lõksutas lukud kinni, pani oma motoklubi mütsi pähe ja läks uksest välja. Veidi aja pärast sõitis ta juba oma legendaarsel DKW-l aknast mööda, põlved kurgu all — ta oli ju meeter üheksakümmend kolm või neli sentimeetrit pikk —, portfell tagaistmel.

Tagasi tuli ta pimedas, kimbuke sinililli näpu vahel, teise käe otsas portfell. Viskas selle tusaselt minu voodile ja torkas lilled veeklaasi.

«Noh, korras?» muigas Heldur.

«Mis korras?» ühmas treial. «Lilled on siin. Me läksime ju lilli korjama.»

Ütles, heitis mantli üle sängiotsa ja heitis voodisse pikali. Paistis, et seekord ei mõtlegi ta oma seiklustest rääkima hakata, nagu tal muidu kombeks oli. Nõnda pikutas ta tükk aega vaikides, hakkas siis lõpuks nihelema ja pomises:

«Kehv lugu.»

Keevitaja istus voodiäärel ja tõmbas mõtlikult suitsu.

«Kehv — miks siis?»

«Mis sa, ants, uurid? Minuga on niisugune lugu, et ma olen vist armunud. Kuidagi ei lähe see plika peast välja. Kõndisime seal metsa all, päike paistis, linnud laulsid, ja korjasime lilli.»

«Mõtelda! Või lilli!» pilkas Heldur.

«Portfelli võtsid siis asjata kaasa,» torkasin.

«Täitsa ilmaasjata. Ma sain kohe aru, et see pole niisugune plika, kui sinna jõudsime. Kus sa! Hoopis teine tubakas. Ma ei tihanud juttu sinnapoolegi viia, käis mul kõrval nagu ingel, noor ja rikkumata.»

«Lõid põnnama!» lausus keevitaja mulle silma pilgutades.

«Ei löönud!»

«Püksid sõeluvad tusti!»

«Mis sa plärad, ants! Ma pole niisuguse plikaga veel kokku sattunud, ñagu see on!»

«Milline ta siis on? Kõnnib kolmel jalal või?»

«See on hingeline eit, räägib tähtedest ja kuust, igatsusest. Hoopis teistsugune kui teised.»

«Vaata aga vaata, mis sinu suust veel kuuleb!» naeris Heldur, aga juba kuidagi vaibunult, imestunult või isegi mõningase kadedusega.

Ja minu süda tõmbus valust kokku.

«Soa-poiss!» hõikas treial. «Aja ennast üles, mängi mõni ilus lugu!»

«Meie Oss on armuvalus!» irvitas keevitaja.

Võtsin kapist pilli ja istusin taburetile, kuid «Hohner» tundus raske ja tuim, klahvid tardunud, temassegi oli imbunud kurb raskuse vaim.

«Vaikseks jäänud on tormine meri,
vaikseks jäänud on kallima rind,
üle lageda välja vaid kõlab
kurb ja igatsev hulkuri laul.

Kaugel, kaugel, sääl on minu kodu,
kaugelt tervisi saadan ma sul.
Üksi rändan siin võõramaa radu,
pisar laugel, kui meelestud mul.»

«Kõik me oleme hulkurid,» lausus elumees mõttesse vajunult, käed pea all, võitud otsmik hiilgamas kevadõhtu hilises hämaruses. «Kus on meie kodu? Mis elu on meile andnud? Siin ma olen — mis mul on? Kaks ülikonda, DKW. Muud midagi.»

«Teed haltuurat, sinna läheb su jõud.»

«Haltuurat! Miks sa arvad, et mulle meeldib haltuurat teha? Lihtsalt pole midagi muud teha. Mul jääb jõudu üle. Raiskan seda naistele.»

«Aga ikka jääb üle,» naeris Heldur.

«Ikka jääb üle,» kinnitas Oss. «Seep see häda ongi. Ja ikka olen hulkur. Ühest ühiselamust teise, ühest lutikakongist teise. Oled nagu võõras.»

«Kodutu inimene on ikka võõras,» ütlesin. «Ja jääbki võõraks. Võõraks ka iseendale, oma loomusele. Sest see ei ole loomulik seisund.»

Komandant käis vihaselt toast tuppa ja seadis kõikjale hiirelõkse üles. Tema arvestuste järgi oli seegi hea tulemus, kui ühte lõksu kümnest näriline langes. «Ega nad lähe,» kaebas ta, «rott on inimesest targem, tema oma eluga riskima ei lähe. Ta haistab lõksu kaugelt, sellest hoiab ta eemale kui katkust, ei aita seal lihagi vorstilõik, rotti sina alt ei vea. Vaata, ta ei hooli midagi, et uks on lukus, närib ukse kõrvale seina sisse augu ja läheb ikka läbi nagu poiss. Seepärast, ma ütlen, jätke alati uksed lahti, las rott läheb, kuhu ta tahab, las võtab, mis talle meeldib, mis tal siit võtta ongi. Jätke uksed lahti, jäävad vähemalt seinad terveks.»

«Ehk igatseb rottki koju?» vastasin.

«Kes teda sunnikut teab, kuhu ta igatseb. Kas niisugusel elajal on üldse mingit oidu peas, kes isegi ukseaugust midagi ei pea, vaid tungib läbi seina edasi. Kõike ei saa naljaks ka pöörata — uks on ikka uks ja sigadus on sigadus. Kes peab neid auke kinni taguma? Ikka vana Sihver! Jälle punn siia nurka ja teine sinna. Nad söögisid kõik seinad auklikuks, kui neil lastaks. Aga ei või liiga kõva asjaga kinni teha, siis uuristab selle kõrvale uue. Kui jätad augu kinni panemata, siis öeldakse, et ei suhtu oma ülesannetesse hoolikalt. Jälle pahandus. Igapidi häda. Sellepärast löön silmakirjaks augu kinni, kuigi tean, et sellest kasu pole.»

Ühel ilusal maikuuõhtul, kui õhk oli väljas mahe nagu rõõsk koor, kobistas treial kapipõhjast kingaharja otsida. Heldur istus vidus silmadega voodiäärel ja tõmbas sigaretti, olude sunnil oli ta pidanud jälle lonksu viina võtma, sellest ta mõtlikkus. Korraga käis hele plaksatus ja Ossi röögatus:

«Sa tõpravägi!»

Ta oli sõrmepidi rotilõksu langenud.

«Kuradi antsud, panevad siia igasugu värke üles!» vandus ta.

«Mis sa kobistad kapipõhja pidi,» naeris keevitaja laginal. «Paras sulle!»

«Paras! Mul on sõrmeluu katki!» hädaldas treial. «Otsisin harja, mul on tänaseks trehvunks määratud.»

«Selle hingelise eidega või?»

Treial katsus sõrme lõksust välja tõmmata. «Oh sa tuhat ja tuline!»

Heldur pistis sigareti suhu, tõusis püsti, haaras Ossil sõrmest kinni ja tõmbas järsult.

«Ai, ai!» karjus treial.

«Ma mõtlesin, et ehk on jätkust väljas.»

«Kus ta siis jätkust, ta on ikka puruks löödud!»

«Jääbki sul trehvünksil käimata.»

«Plika ootab, muretseb.»

«Me läheme sinu asemel. Ajame ka juttu. Või tõmbame pilli. Kas me ei oska siis rääkida tähtedest ja kuust?»

«Ants!» põlastas treial. «Ma lähen ikka ise. Tea, mis tükki te minu plikaga teete. Tööriista ja naist ei või teise mehe kätte usaldada, siis ei tule neist enam õiget asja.»

«Mis me neile ikka ära teeme! Ainult sedasama, mis sa isegi teeksid,» vastas keevitaja.

«Paneme sul sõrme lahasesse. Kas kellelgi pliiatsit on?»

Panimegi Ossi nimetissõrme lahasesse.

«Läheb paistesse. Ei saa tsikliga sõita.»

«Sinna pole kümmet sõrme tarvis. Sul on neid üldse ülearu,» naeris Heldur.

«Mis sa, ants, ajad! Kus neid siis ülearu on! Kümme sõrme nagu igal teisel.»

«Raiume mõned maha! Mis sa nii paljudega teed? Ainult tülinaks! Kus puss?»

«Kuulge, antsud!» hoiatas treial valgesse marlisse mässitud sõrmega.

«Mis antsud! Kalju, too puss, sul neid on! Lõikame mõned vähemaks, on sul endalgi lihtsam elada. Jääb neid vähem vuntsida!»

Ulatasin kapist pussi.

Keevitaja katsus pöidlaga tera.

«See teeb selle töö ära küll. Sa, Kalju, hoia isand Merikannu kinni, ma võtan verelaskmise patu oma hingele.»

Haarasin treialil selja tagant käte alt kinni.

«Ärge te, kuramused!» ehmus Oss.

Heldur ütles karmilt:

«Mis kuramused! Nüüd on kuramused, kui me oleme sulle esmaabi andnud! Enne olime antsud. Noh, Soa-poiss, mitu näppu õnneks võtame?»

«Hakkame sellest viletsakesest peale. Ta nagunii juba puru.»

«Ärge jamage!»

«Pane sõrm laua äärele, see puss lõikab luu läbi nagu makaroni.»

Painutasin treiali nimetissõrme laua äärele. Treial rapsas end lahti.

«Ega teiega ole nalja, antsud. Teete hullu tüki ära, mis ma siis teen?»

«Mis sa siis veel teha tahad? Oled sõrmest ilma,» arvas keevitaja.

«Mis see üks sõrm! Pea jääb ju otsa!»

«Mis ma, ants, peaga teen, kui käed on läinud!»

«Lõpuks jääbki ainult pea, käed ja jalad kärbuvad. Niisugune on elu areng maa peal,» kordasin Evaldi mõtteid.

Sel õhtul sõitis Oss meie akna alt mööda, marlis nimetissõrm õieli kui hoiatus.

«Ma panen Sihverile endale ka lõksu tuppa üles,» ütles ta pärast. «Ehk jääb käppapidi vahele. Kättemaksuks.»

«Tahad sa kõike kätte maksta?» küsisin.

«Ikka kätte. Hammas hamba, silm silma vastu. Mul sõrm puru, olgu temal ka. Ma ju sinisel lehel selle lõksu pärast. Ja see kahju, mis ma kannatan südameasjus, on veel palju suurem, lausa korvamatu. Ei saa eidel õieti ümbert kinnigi võtta, sõrm ajab lausa tuld välja.»

«Põletab plika ära või?» arvasin.

«Einoh, nii hull nüüd ei ole, et põletab, aga ... Töötrauma on kõva.»

«Jäägu siis vanamees ka käppapidi lõksu vahele?»

«See kuluks talle ära. Mis ta neid lõkse nii meeleheitlikult üles paneb ja igale poole topib! Ma ei julge enam kapi juurde minnagi, varsti ei julge voodissegi minna, järsku mõni lõks topitud teki alla, niipea kui tõmbad püksid jalast, plaksatab lõks kinni, jälle sõrme või mõnda muud liiget pidi vahel, piiksu siis! Kas see on kellegi kord!»

«Mis siis korral viga on?» küsis Heldur kavalalt.

«Viga on see, et vana Sihver on selle rotihävitamisega nupust päris nikastanud.»

«Tal on käsk käes, et peab ühiselamu puhtaks tegema.»

«Ei ole ta lutikatest jagu saanud, ei saa ka rottidest. Jätku see mõtegi. Ennem saab ta inimesest jagu kui rotist. DDT võtab inimese maha, aga lutikale ei tee ta suurt midagi. Kõige esimesena viskab ikka inimene lusika nurka.»

Mullu sügisel oli mind sõjaväearvele võetud. Nüüd suvel kutsuti mind jälle arstlikku komisjoni ja võis arvata, et seejärel saadetakse ajateenistusse, oli minu aastakäik.

Kui olin komisjonist läbi käinud, ütles sekretär, vanem daam, mu kaarti vaadates:

«Istuge siin. Üks hetk. Ma käin korraks komissari juures.»

Ta jäi kauaks ära. Vaatasin kirjutusmasinat. Algul niisama, siis ikka enam ja enam huvitudes. Viimaks istusin sekretäri toolile, torkasin paberilehe masinasse ja toksisin mõned sõnad. Masin

polnud korras, vanker liikus järskude hüpetega, jättes tähekohti vahele, mõned tähed käisid väga raskelt ja jäid ühtepuhku kinni.

Kobasin taskust kruvikeerajat, õnneks oli see kaasas. Hakkasin masinat lahti võtma, et vaadata, mis tal siis õieti viga on. Sattusin nii hoogu, et ei märganudki, kui terve laud sai õliseid kruvisid ja detaile täis.

Siis tuli sekretär kingakontsade klõbinal tagasi. Kui ta nägi, mis tema töölaual vahepeal tehtud, ta lausa karjatas. Kui esimene ehmatus üle läks, vaatas ta mulle väga iseäralikult otsa, nagu oleksin Tallinna tänavalt ära karanud, ja koputas sõrmega üsna ühemõtteliselt vastu meelekohta. Võttis siis oma julguse kokku ja kukkus pragama: ma olevat ta masina ära lõhkunud, kes mul lubas, ja nii edasi, ja nii edasi.

Kuid sõjaväkke mind ei võetud. Oli mind kogemata unustatud või nimme maha jäetud, polnud aimu. Võisin oletada isegi seda, et siin Metsbergi käsi mängus oli. Asendamatu tööjõud sepikojas? Või?

Või peeti mind tõesti hulluks, noh, poolhulluks?

XI

«Kuidas pääseb tulevikuinimene pakku rottide eest, kui tal on käed kärbunud ja jalad kadunud?»

«Iga tõbras ei peagi pakku pääsema,» nohises Evald. «On küllalt langenud inimesi, kes pole väärt isegi püssipauku.»

«Aga kui inimene ei ole tõbras, mis siis?»

«Siis,» vajus ta mõttesse, «siis on nõnda, et masin ja teadus on rotid ammu hävitanud, masinad ja teadus on kõige võimsamad asjad maa peal. Lõpuks on rotitopis zooloogiamuuseumis sauruse kõrval, rott on siis eelajalooline elukas. Siis on palju tühiseid kasutuid putukaid ja loomi kadunud, ainult inimene õilmitseb. Sest kõik teed on avatud ja inimese mõistus on piiramatu!» hüüdis ta omaenda sõnadest vaimustudes.

«Kas ta veeredes ära ei kulu?»

«Miks ta kuluma peaks?» küsis ta vastu ja tõmbas harali sõrmi läbi juuste. «Kas pall kulub, keeglimuna, kas see kulub, mis? Ei kulu. Tulevikus on inimene väsimatu ja kulumatu, tema hõõrdetakistus väheneb järjest.»

«Kas sellisel inimesel on kodu ja kas seda talle üldse tarvis on?»

«Vist mitte. Kerainimesed elavad suures laotaolises varjualuses, oma karbikeses oma riiulil, ja aina mõtlevad. Mis neil muud teha olekski, perekondi neil meie mõistes ei ole, maja pole vaja pidada, masinad hävitavad rotte ja muid kahjureid.»

Teda oli raske peatada, viimaks sain siiski mahti küsida:

«Kuidas on lugu niisuguse kerainimese tundeeluga, kas ta on võimeline tundma näiteks armastust?»

See oli lukksepa ja maadleja süsteemis nõrk koht. Ta jäi mõttesse.

«Tead, ma pean nüüd kooli minema, mul pole aega sellel teemal rääkida. Võin öelda vaid niipalju, et hing ei arenegi välja, kui ta õigel ajal vastavat toitu ei saa, teda ei pruugigi tekkida, ta jääb lihtsalt olemata. Sest hing on imelik asi, mis peab aina kasvama ja kasvama, vahetpidamata nagu sõrmeküüs. Hingega on sama lugu, võib-olla, et hing ongi armastus. Minu hing kasvab küll, seda olen ma tähele pannud.»

Kuidas oli lugu minu hingega?

Kas ta arenes või kängus töös, mis väsitas küll keha ja arendas lihaseid, kuid jättis vaimu vaeslapse ossa?

Igatahes kiirgas kadunud armastus sinna mälestuse valgust.

Kohtasin tänaval Airit. Lai, leebe ja pikaldane, ujus ta mulle vastu kui lodi. Tema jutust selgus, et Vissa asemele on ilmunud uus üürnik, keegi Klaara-nimeline suur ja tüse viinavõtja naisterahvas, laadija, abitööline või midagi seesugust, vist lesk või lahutatud, ja tema pool käivat magamas viinastunud mehi. «Kõik on kuulda, mis nad seal öösel teevad,» kaebas ta. See on umbes niisama, nagu sina ja Reino omal ajal, mõtlesin. Ainult meie Vissaga häbenesime ja saime nii vähe koos olla. Aga ma ei öelnud midagi.

«Tule meile mõni õhtu mängima,» ütles ta lõpuks. «Margele meeldiks see ka.» Kui ma vaikisin, lisas: «Tule ikka, mul on sinu jaoks üks asi ka, mis sulle rõõmu teeb.»

Ühel õhtul olin jälle seal. Vahepeal oli vähe muutunud. Kuid jah — t e d a ju polnud! Tema voodil oli küll samasugune roheline tekk, väga võimalik, et toosama, mille all olime mõnikord maganud.

Hoolimata kevadest ja suvest, hoolimata sellestki, et kärbsenäpp ja lehelind toimetasid akna all kõnnumaal ja lehtinud kaskedes, tehti naaberbaraki otsatoas hoolega käsitööd. Krohvija oli toonud kuskilt õmblusmasina, mis rebis ühtelugu niiti katki, kuid sellegipoolest õmbles ta vapralt titesärke ja muud sellesarnast varustust.

«Ära pane pahaks, ma võtsin Anne asjade seast selle ära — sulle mälestuseks,» ütles Airi ja ulatas mulle pussi, tollesama, mille olin Vissale uueks aastaks kinkinud.

Tänasin ja pistsin saadud kalli asja kähku taskusse.

Kas poleks pidanud pusski temaga kaasa minema, mõtlesin.

Ka Marge oli hakanud usinalt heegeldama ja kuduma, nagu ootaks temagi last.

Arenes ta või kängus?

Kängarenes?

Sest naaberbarakis oodati ja igatseti teda, kuid tema ei teinud väljagi. Kas mitte sellesama ümmarguse olevuse pärast polnud maadleja hakanud hingest rääkima, ehkki see tema loogilisse süsteemi sugugi ei sobinud. Sest milleks absoluutsele mõistusele veel hing?

Armastus oli tuli, püüdsin seda tuld õhutada ja hoogu anda, sest mu oma kolle oli külm.

Nõnda ütlesingi Margele. Krohvija heitis mulle kõrvalt imestunud pilgu.

«Saan oma leekidega ise hakkama!» nähvas Mops.

«Võiksid meile pilli mängida,» ütles Airi, katkihammustatud valge niidiots huulte vahel.

«Samahästi võiksin ka mitte mängida. Tahan vaikida. Kuulata hääletust iseenda sees.»

Mõned viivud vaikust.

Siis lausus Airi tasa, peaaegu endale:

«Kui jääd kõiki mõõtma Annega, siis võib minna nii, et sa ei saagi kedagi. Katsu seda kergemalt võtta. Ega elu seisma jää.»

Ma ei vastanud.

Vissa surm oli muutnud kõigi sündmuste värvi minevikus ja tulevikus.

Ikka oli paistnud, et aega on küllalt, et kiirustada pole kuhugi, et on alles algus. Kui tähtsad tundusid nüüd kõik tema valgel veedetud silmapilgud!

Ühel vihmahämaral õhtul sain Evaldi suure jutu ja pika keelitamisega niikaugele, et ta söandas koos minuga üle naaberbaraki läve astuda. Kui toas talle aga kaks tüdrukut otsa vaatasid, kadus ta julgus ja ta tahtis punuma pista. Sain mehel varrukast kinni ja vajutasin taburetile istuma. Marge oli rõhutatult ükskõikse näoga, ometi panin tähele, et maadleja tulek polnud talle vastumeelt.

«Istu siin ja räägi tüdrukutele, mida sa arvad maailmast.»

«Sa, Kalju, tahad kõike sõnadega ära seletada,» puikles ta.

«Ei taha kõike. Räägi, mis mees sa oled.»

«Sa oled nagu prokurör,» tõrkus ta kramplikult.

Airi tuli mulle appi.

«Vanasti, kui tüdrukud käsitööd tegid, olid poisid neile seltsiks ja ajasid juttu. Miks ei võiks teie meile seltskonda pakkuda? Läheb meil ka õhtu kiiremini.»

«Õhtu ja elu. Kuni jõuabki kätte eluõhtu.»

«Sinna on veel palju aega,» arvas krohvija vardal silmi lugedes. «Enne peab palju vaeva nägema ja muret muretama, et pea paks.»

«Tulevikus läheb inimese pea nii suureks, et võtab enda alla üle poole kerest. Eks ju, Evald?»

«Ma arvan, et isegi enam, võib-olla kolmveerandi,» tegi nüüd maadleja ja maailmaparandaja lõpuks häält.

«Ja kunagi kulutab aeg inimese keraks. Aga kuhu mahub siis ta hing? Ükskord sa ütlesid, et hing kasvab,» püüdsin teda rääkima ergutada. «Ja et tal peab olema mitmekesist toitu.»

«Vaim vajab oma olemasoluks pidevalt toitu, see on selge; kuidas on lood hingega, see on ähmane küsimus. Aga kui inimesele on antud hing, peab ta selle eest hoolt kandma nagu iga elusolendi eest. Minu isa näiteks toidab oma hinge viiulimänguga,» seletas Evald puiselt.

«Kuidas sina oma hinge eest hoolt kannad?» küsisin, et jutt edasi hingitseks.

Ta lahutas käsi.

«Jah, kuidas?» vaatas ta mulle abitult otsa.

Margel kukkus lõngakera käest ja veeres voodi alla. Tüdruk kummardus, vaatas sellele õnnetult järele.

Müksasin Evaldile külge.

«Kohe!» pomises maadleja. «Kohe otsin üles!»

«Ega ma nii saamatu ei ole, et ise kätte ei saa!» oli Marge nipsakas.

Ergutasin Evaldit:

«Too välja kas või põrgupõhjast!»

«Kas või sealt!» kinnitas Evald ujedalt, laskus käpukile ja siis koguni kõhuli kaltsuvaibale, et kätte saada kallist kera, mis oli Marge rüpest nii kaugele veerenud.

«See kera ehk ongi tulevikuinimene, kes pani jooksu,» muigasin, kui maailmaparandaja kadunud ja taas leitud kera tüdrukule rüppe asetas ja nende pilgud õrnalt kohtusid. «Kuid veel kaugemale veereb armastus.»

«Armastus nüüd mõni kera,» imestas krohvija. «Sa ajad imelikku juttu.»

Marge ja tema järel Evald läksid näost tulipunaseks.

Airi ohkas.

Virilal vihmapäeval toodi siis sinna tuppa väike laps. Krohvija elu oli jõudnud uude arengujärku, tal oli poeg. Marge muutus tusaseks, lapsenutt ei lasknud tal öösiti magada. Airi oli saanud kelleltki poolpiduse lapsevankri, millel üks ratas katki. Nägin, kuidas Heldur ükspäev gaasiga selle kodaraid keevitas. «Tuleb abiks olla, kes teda nüüd aitab,» sõnas ta häbelikult. Klaara, see, kes Vissa voodikoha endale saanud, oli puhkusel, tegi maal heina ja korjas marju, paistis olevat lohakas inimene — öösärk ja rinna-

hoidja olid unustatud voodiotsale. Marge kaebas, ta pidi viina jooma, laulma ja lausa nende silme all mehi vastu võtma, ega lasknud endale midagi öelda. Airi vaikis, temal tuli kõik ära kannatada: kuhu oli tal lapsega minna?

XII

Reino voodikoha sai endale uus mees. See oli üle keskmise kasvu, rasvaste tumedate juuste ja hallide silmadega autojuht, Jaan Nõlvak nimi. Nagu ta jutust selgus, oli ta äsja abiellunud naine oli noor ja elas maal. «Olen rändlind. Kus pea pistan, seal päeva viidan, aga Eha peab kolhoosis lehma ja käib põllutööl,» seletas ta. Ta ise oli ka maalt pärit, kuid pärast sõjaväeteenistust Tallinnas, rahvuskorpuses, otsinud tööd ja leiba linnast. Nüüd oli ta meie kontoris autojuht, veod olid objektidele, kord linnas, kord maal, seetõttu ei tüütavat ta mitte igal õhtul meid oma juuresolekuga, rääkis ta. Rääkimine paistis talle üldse meeldivat ja selle järgi, kuidas ta nägu ja käed vahetpidamata liikusid, võis arvata, et ta on närvilise loomuga.

«Raisakull!» hüüdis ta meie toas ringi vaadates. «Siin olevat varemalt narid sees olnud. Sõja ajal olnud siin vangilaagri barakid. Minu isa toodi Saksa ajal Ropka väljale ja siit ta maha lasti.»

Heldur, kellele meeldis võllanalja teha, ütles sellepeale täiskurva näoga:

«Just siin, minu voodi kohal, oli su isa ase. Kui ma siia intrisse tulin, leidsin põrandalaua vahelt koltunud kirja. Allkiri oli: Nõlvak.»

Sellest teatest sattus autojuht äärmisse ärevusse, ta silmad süttisid põlema, käed hakkasid värisema.

Raputasin keevitaja poole keelavalt pead: jätku järele, kas ta ei näe, kuidas see teisele mõjub!

Heldur katsus oma nalja mõju leevendada, öeldes:

«Kingsepp Nõlvak — oli all. Sinu isa oli uusmaasaaja, nii et too oli keegi teine.»

«Ta oli uusmaasaaja ja kingsepp! Kus see kiri on?» hüüdis Jaan.

«Ära viskasin.»

«Raisakull! Minu isa viimane kiri! Kuidas sa tohtisid?»

«Rahune nüüd!» ütlesin. «Allvee tegi nalja. Mingit kirja pole olnud. Vaevalt su isa siin oligi. Teab, kus . . .»

Ta ei jäänud ega jäänudki uskuma, ehkki me teineteise võidu seletasime, et see oli nali — ei, tema uskus kaljukindlalt, et ta isa viimsed päevad möödusid just meie toas.

«Näed nüüd, mis sa tegid!» ütlesin keevitajale pärast.

«Midagi ei teinud. Las usub! Usk ei tee kellelegi paha.»

Augustikuu lõpus tuli paar ilusamat päeva ja nädalavahetusel kutsus uus voodinaaber mu endaga maale kaasa heina tegema. Minu arust oli õige heinaaeg ammu läbi, kuid ma ei hakanud seda temaga arutama, eks ta ise teadnud paremini.

Väikese kollase elumajaga asundustalu oli kahekümnendail aastail keset laia mõisanurme ehitatud, külmadest ilmakaartest piiras teda kuusehekk, lõunapoolsest küljest vahtrad ja pärnad.

Jaan ajas veoauto kaevu juurde õuemurule ja pidas seal järsult pidurdades kinni. Autokere värahtas, mootor suri välja.

Majatrepile ilmus kühmus vanainimene, valge rätik peas, okslik kepp käes; pani pihu päikesevarjuks ja vaatas meie poole.

«Ämm,» ütles autojuht ja ma märkasin, kuidas tal pahem silmaalune tõmblema hakkas.

«Jaan, ära jäta autot sinna kaevu manul» hõikas vanainimene trepilt. «Ma tahtsin sealt kummelit korjata.»

«Astu sina välja, ma ajan auto teise kohta. Ega ta enne jäta. Nüüd on tal kummelikorjamine!»

Hüppasin murule. Jaan vajutas starterit, ragistas käigukangiga ja auto taandus värava poole, sealjuures raksas kastinurk vastu väravaposti, see vajus külili.

«Raisakull!» kirus Jaan kabiinist välja vaadates. Jättis auto ussaia taha, lõi kabiiniukse kinni. Kõrvuti sammusime maja poole.

«Värav on nüüdsel ajal kitsaks jäänud!» ütles ämm tere asemel.

Jaan püüdis ämma läbipaistvast mõistukõnest mitte välja teha, ütles:

«Vaata, see on mu töökaaslane, tõin ta appi heinale.»

Vanainimene kobistas kepiga ja uuris mind umbusklikul pilgul.

«Paistab laia kondiga poiss olevat. Aga ei tea, kas ta niita ka oskab?»

Jaan heitis mulle küsiva pilgu.

Ämm jätkas pead väristades: «Te olete linnamees, astute ehk reha pulkade peale, see lopsab varrega vastu pead: ei tea, mis riist see on!»

«Minu vanaisa ja vanaema pidasid talu. Kui isa ähvardati Saksa ajal kinni viia, olime nende juures maal,» seletasin vastutahtsi, vanainimese ründavast umbusust pahandatud. «Reha ja vikat pole mulle tundmatud riistad.»

«Soo, soo! Nüüdsel ajal ei tea kellegi kohta midagi öelda. Jaan on küll maapoiss, aga tema vikat ei taha sugugi mättast mööda käia.»

Autojuhi nägu kiskus kõveraks, nagu oleks ta lahjendamata rabarberimahla joonud, suurivaevu hoidis ta end vaos. Küllap kiristas salamahti hambaid.

«Mättast ja väravapostist ei saa ta mööda, jah,» ei jätnud vana-

inimene ja komberdas üle muru aida poole, ise ohates: «Jah, mis sa tahad ära teha! Igaühest ei saa peremeest, utsita tagant nii palju, kui tahad!»

Jaan tõi vihast puhkides saunaesikust labida ja suundus sõna lausumata värava poole.

Lonkisin talle järele.

Jaan püüdis posti õigeks rõhuda. See ei liikunud paigast. Vajutas siis kõigest jõust rinnaga peale ja vajus kõige postiga pikali, nii et aialaid ragises. Post oli maapinna piiril läbi pehkinud.

Ja nagu kiuste komberdas ämm lähemale, korv ühes, kepp teises käes.

«Vana oli hea ära lõhkuda. See veel minu mehe pandud. Näis, kes uue asemele seab! Tuleb mõni külamees kutsuda,» irises ta.

Jaan hammustas huulde, et mitte minu kuuldes tülli plahvatada.

Kangutasime murdunud posti maa seest välja. Ämm seisis juures ja vaatas pahakspaneva näoga pealt, kuidas me labidalehega aialatte posti küljest lahti kangutasime.

«Ei tule, naeltega kõvasti kinni!» seletas ta, ehkki me ise seda väga hästi nägime.

Autojuht läks kirve järele.

Nüüd võis ka eit minema kooberdada — kummelit korjama.

«Näed nüüd, millistes tingimustes ma elan! Iga asja juures irisetakse, igal sammul õpetatakse. Ja ikka pole nii, ikka pole naa!»

Ta nägu tõmbles, silmad pilkusid.

«Vanainimese asi, ära tee sellest numbrit! Peatähtis, kui naisega läbi saad!» püüdsin teda lohutada.

«Jah, õige ta on! Ehaga saame hästi läbi,» muutus Jaan nagu rõõmsamaks. «Peame metsast uue posti tooma, ega õue pealt tohi midagi võtta, vanamutt pistab jälle kätsatama, et muudkui võetakse, asemele ei tooda midagi.»

Ta tõi sae. Läksime kaerapõllu äärt pidi metsa — kõrgesse kuusikusse.

See on ju see helisev laas, mis ilusal suveõhtul kajab! Vissa, käis südamest läbi. Vissa . . .

«Kolhoosi vara! Ega tohigi loata puud võtta,» seletas Jaan kõrvalt. «Aga noh, kes seda küsib ja kust ma mujalt väravaposti saan!»

«Tullakse peale, tuleb pahandust,» kostsin äraolevalt.

«Mõtled sa?» kohkus autojuht. «Raisakull! See on õige, et tuleb paksu pahandust, mina ei ole kolhoosi liige kah. See on ju vargus. Ega nalja mõisteta.»

«Ega jah. Ega vargus olegi naljaasi,» targutasin mõtlematult edasi. Seal märkasin, et mu sõnad olid Jaani sootumaks ära kohutanud. Nõutult seisis ta kuivanud kuuse all, mille olime välja

valinud, näost valge. Või paistis see mulle ainult nii? Oli nagu hunnik õnnetust.

«Siis jäägu see post sinnapaika, äkki tullakse tõesti peale, siis on kinniminek käes.»

Otsekui tema sõnade kinnituseks rabistas vares kuuseladvas. Autojuht võpatas. «Lähme ära!» sosistas ta ringi vaadates, nagu tuldaks juba teda kinni võtma.

«Pea nüüd, see oli paljalt vares!» Asusin meest keelitama, et võtame puu ikkagi maha, kui oleme kord selle peal väljas, kes meile ikka peale satub! «Muidu hakkab ämm kodus jälle ütlema!»

«Jah, see kuradi elu, kuidagi ei oska!» kirus ta. «Siin oled varas, kodus võetakse jälle teistpidi ette! Ole nagu kahe tule vahel, kuidagi ei saa ausalt ja südamerahus elada!»

Tükk aega hädaldas ta, enne kui puu ikkagi maha võtsime. Nii madalalt kui võimalik, ja kännu katsime sambla ja oksaprahiga kinni. Korjasime murdunud oksadki kaasa, võtsime laasimata puu kahe vahele ja hakkasime mööda kaerapõllu äärt talu poole astuma.

«Kui nüüd keegi jälgi mööda järele tuleb, oleme lõksus!» pabistas Jaan.

«Ei nad tule. Kes neid juhatab?»

«Tea midagi . . .»

«Ei tule kedagi. Keegi pole meid näinud. Pealegi on see kuivanud puu, see oleks ise jala peal ära mädanenud.»

«Ennem mädanegu kõik sinnapaika, aga võtta ei tohi midagi, niisugune on kord.»

«Mitte kellelgi pole selle puuga asja, usu mind. Keegi ei kuulnud meie saagimist, tuul puhus ja varesed kraaksusid. Kes meid laias laanes kuulda saabki?»

Otse päikeseloojangu eel tuli töölt Jaani noorik, pleekinud rätt peas, näpus helkiv kilumannerg, millega oli odrapõllule joogivett kaasa võtnud. Ta oli väga noor, palju noorem, kui Jaani jutu põhjal olin ette kujutanud. Temast hoovas midagi heledat, puhast ja pühapäevast ja tema pruunidesse silmadesse tuli sõbralik helk, kui ta mulle naeratades käe ulatas.

«Mina olen Eha. Jaan on teist tihti rääkinud. Ütleb, et teie mõjute talle rahustavalt.»

Või nii?

Eha pani mannergu ära ja läks lehma koju tooma, see oli eemal põllu veeres köies.

Vaatasin õuemurul ringi. Üht kätt kõrge kuusik, teist kätt lagedad põllud, taamal mõisapark puude vahelt paistvate hoonetega. Sellised olid siin vaatepiirid.

Kui talitused talitatud, õhtulinegi võetud ja ämm oma tuppa tõmbunud, jäime kolmekesi laua juurde istuma. Noorperenaine ütles äkki:

«Täna ju laupäev! Oleks pidanud sauna kütma! Ei teadnud, et

külaline tuleb. Sina, Jaan, ei öelnud ka. Ema oleks võinud juba päeval sauna küdema panna. Ma võin seda nüüdki teha.»

«Minu pärast ärge küll pange!» laususin piinlikkust tundes.

«Just panen,» sai ta minu piinlikkusetundest veel nagu kinnitust ja tõusis lauast. «Kerist ei jõua kuumaks kütta, aga vett saab soojaks teha küll. Saate vähemalt pesta.»

Ja ta panigi ahju küdema, ajas vee soojaks ning kutsus meid pesema.

Hommikul vara läksime niitma. Heinamaalapp oli kuusikus, ümberringi puudega piiratud, ainult ühest küljest oli pisut lahtisem vaade; seal seisis vana, pehastunud katuselaastudega küün.

Vikat käes, vahtis Jaan kartlikult ringi.

«Lehma ei või pidada, kõrge põllumajandusmaks on peal. Heina ei või kuskilt teha. Kui nüüd keegi pealt näeb, et me . . .»

«Kes tuleb meid segama, sellele põletame vikatiga. Kas või nupp otsast nagu ohakatutt!»

«Kui keegi kaebab . . .»

«Tead, Jaan, kaebab või ei kaeba, tuleb või ei tule, aga kui me oleme siia tulnud, siis hakkame niitma. Milleks sa muidu mu linnast siia tõid?»

«Õige küll,» kostis kohkunud peremees.

Ennelõunaks oli meil vana puitunud hein maha löödud. Selleks ajaks oli taevas pilves ja algas sadu.

Kui me koju jõudsime, istus ämm köögis ja tokitses pliidi all tuld, okslik kepp kõrval. Silmapilk tahtis ta teada, kui kaugel me tööjärg on. «Sinna ta mädaneb! Vihma hakkas jälle sadama. Suvi otsa on pladistanud.»

«Ega see minu süü ole, et suvi on vihmane,» vastas väimees ärritunult.

«Kellegi süü see ikka on!» itsitas vanaperenaine vimmakalt.

Jaan tahtis nagu midagi vastata, aga lõi vihaselt käega ja läks köögist ära tuppa. Vanaperenaine vaatas mulle otsa ja itsitas imelikult. Läksin Jaanile järele ja panin ukse vahelt kinni.

Jaan seisis akna all ja vahtis, kuidas aias vihmapiisad pojengi lehtedelt rohule tilkusid.

«Vanamutiga pole ma algusest peale läbi saanud. Nagu ma talvel pärast sõjaväge siia tulin, polegi muud kui üks nääklemine päevast päeva. Ta lootis tütrele üht pangaametnikku linnast, see käis Ehat paar korda vaatamas, sõidutas mootorrattaga, tantsitas rahvamajas ja linnas. Selle vastu oli vanamutt nagu sulavõi, aga mind ta ei salli. Küll olen püüdnud ennast ta meele järgi seada, teha nii- või naapidi, et talle meeldiks, aga ei midagi. Nii vana ta ka ei ole, et ära sureks, teeb ennast ainult hädiseks, et kolhoos ta rahule jätaks, ta on ju töökohuslane! Raisakull! Peab aastas oma kolmsada päeva täis tegema või palju see norm neil on. Esimees ja brigadir on mitu korda käinud siin teda tööle ajamas, ähvardavad kolhoosist välja ajada. Ei nad heida, Eha on kange põllutööline.» Jälle läks ta ägedaks, silmad ahenesid teraspinevaks piluks. «Raisakull! Selle katuse all käib igavene võitlus! See ei lõpe enne, kui üks meist silmad kinni paneb — kas mina või tema.»

«Ennem ikka tema, ämm on ju sinust vanem,» laususin rahustavalt.

«Arvad? Loodame, et sedapidi . . .»

Varahommikul, kui me linnateele asutasime, tulid Eha ja Jaani ämm väikeste toidukompsudega, mis mulle kabiini sülle ulatati.

«Siin on natuke suitsuliha kaasa,» ütles vanaperenaine.

Ja tütar lisas: «Mis te seal ühiselamus! Tulge jälle meile, kui mahti saate!»

«Teeme su siin külaplikadega tuttavaks,» muigas Jaan. «Ega suurt valida ole, aga sinu jaoks ikka leiab.»

«Järsku on see, keda Kaljule tarvis, tõesti siin?» naljatas Eha.

«Kõik võib olla,» soostus mees starterile vajutades.

Endisest mõisasüdamest mööda sõites, mille õuel seisis kohmakas ratastraktor ja vedeles mitmesugust rauakoli, tähendas autojuht:

«Siia tehti kevadel traktorijaam. Said endale vana mõisalauda ja aida. Jahmerdavad nüüd siin.»

XIII

Meltsas oli töökotta tulnud, käes helkis tal haljas viinapudel; oli ise sealt maitsnud ja Keerdi terve silm oli juba kirju. Endine brigadir oli kuri, sellisena polnud ma teda veel näinud; olin ainult kuulnud, et tema, muidu nii lahe ja muhe mees, pidi minema kurjaks, kui on natuke viina võtnud; aga kui korralik kilk peas, siis pidi jälle sõbralikumaks muutuma. Valju häälega, sõjakalt kirus ta kedagi, kes lasknud torud ära ummistada või valesti paigaldanud; võib-olla oli seal üldse midagi valesti projekteeritud, et solgivesi voolab nüüd pidevalt kolmandalt korruselt läbi lagede alumistele üürnikele kaela, need käivad kaebamas, leidmata asu ega abi. «Niisugust asja ei ole!» ütles ta vihaselt. «Kes tegi, see vastutagu! Nüüd olen mina tagantjärele süüdi. Metsberg põrkas mulle peale: miks oli, miks voolab solgivesi kodanikele kaela? Vist on mingi segadus seina sees; kahekordsed seinad, teab, kuidas need torud on pandud, pealt pole midagi näha, raiu sein maha, siis saad sotti, enne ei midagi. Nagu klapp oleks ette pandud, solk ei lähe sinnapoolegi, kuhu tarvis, pressib välja. Kuidas on see võimalik ja mis on seal viga, sellest ei saa mina aru. Niisugust asja pole ma oma elus veel näinud.»

Ta laskis viinal ringi käia. Heldur mekkis, pakkus mullegi.

Keerutasin pudelit käes, ütlesin: «Head teed tal minna!»

Meltsase näos välgatas midagi.

«Veel ei lähe kuhugi,» kostis ta sõjakalt. «Minust niipea lahti ei saa. Ei maksa ajadagi.»

«Ega Kalju sind mõelnud,» vaigistas Keerd. «Seda ütles ta viina kohta. Mis mehed arvavad, kes seda seal tegid?»

«Töömehed süüdistavad üksteist. Keegi ei tea täpselt, kes süüdi on. Võib-olla, et kõik korraga. Palju neid töölisi, kes seal tegid, meil alles on! Matsmann on puhkusel, Kiindok ka, enamjagu on meilt töölt minema läinud, siin vahetub neid nagu kinolinal, ei jõua nägugi meelde jätta, kui juba kadunud.»

«Mis sa selle solgi pärast niiväga muretsed. Solki on enne kaela tulnud ja tuleb veel,» seletas kõõrdsilm jälle leplikult.

«Sul pole muidugi midagi, aga elektrijaam, kelle majas see avarii oli, nõuab hüvitust. Annab asja kohtusse, Metsberg katsub asja minu kaela veeretada. Mina olin siis veel brigadir. Ega mina saanud igal torujüril iga torujupi juures selja taga seista, mul oli mitu objekti käes.»

«Sa katsu vanaga veel rääkida.» Keerd limpsis keelega pragunenud huuli.

«Katsu talle auk pähe rääkida,» ütles Heldur.

«Või viruta raudse asjaga auk pähe!»

«Einoh, sina, Kalju, annad ikka kõige paremat nõu,» muigutas lukksepp huuli. «Kui teil, ühiskorteri poistel, laseks löögile pääseda, te taoks kõigile muhud või augud pähe.»

«Kõigile ei taoks, ainult mõnele üksikule,» irvitas keevitaja.

«Kutsu vana kõrtsi, tee välja, tema kõva viinamees, ja sokuta asi enda kaelast ära.»

«Vajuta «Volgas» peadpidi vee alla!»

«Küll on jutt: raudse asjaga auk pähe, peadpidi vee alla!» imestas Meltsas.

«Sõnad on, jah, nagu nad on, tänapäeva kraadede jutt, aga mõte on õige. Tee vanale kõvasti välja, las kontor maksab kinni, riigil raha küllalt. Tehnilised tingimused, projekt ja kõiksugu ähmane värk, seal saab igast asjast kinni hakata. Las kaitseb oma brigadiri. Mis ta muidu seal üleval haub.»

«Siis pead potitäie mulgi kapsaid kõrtsi kaasa võtma, kui vanaga istuma lähed,» ütlesin. «Tema meelest on see parim sakusment.»

«Kust sina tead, oled sa temaga kõrtsis käinud?» küsis Meltsas teravalt.

«Ta käis sügisel ühiselamus, ise rääkis, et kapsas on parim sakusment,» seletasin. «Kust ma mujalt tean.»

«Sa lase naisel kapsad kodus valmis keeta, siin ääsil ajame kuumaks ja pärast tööd viid üles kabinetti, viin ka kaasas ja ...» arutas Keerd kavalalt. «Seal ajate asja jutti, polegi kõrtsis lällamist, tea, kas niisugune kõva mees tahabki sinuga seal linna silma all juua.»

«Järsku teed, jah, taktikalise vea, kui lähed teda kõrtsi kutsuma,» arvas ka Heldur.

«Mis on lubatud Jupiterile, pole lubatud härjale. Antud juhul küll vastupidi,» pomisesin.

«Kes on siin härg?» läks Meltsas kurjaks; täna ärritus ta tõesti kõige pisemastki asjast.

«Mis sa noore mehe sõnu taga ajad,» lepitas Keerd. «Eks ta ole muidugi nii, et mis ülakorruse rahvale lubatud, sellest pühkigu allkorrus suu puhtaks, aga inimene on Metsbergki oma heade ja veadega. Parem püüda teda pehmitada, kui et ta paneb su kolm tuhat rubla välja maksma ei tea mille või kelle pärast, kui sa süüdi ei ole.»

«Olen mis ma olen, aga selles asjas olen ma küll puhas poiss. Ma ei suurusta, aga ma tunnen iga metallitööd, välja arvatud hööveldamine, sellega ei ole kokku puutunud, aga niisugust asja ei ole minu brigaadis küll kunagi olnud, et solk voolab läbi lagede ja korruste alla keldrisse. Noh, see on selline sigadus, et ei leia sõnu! Võib-olla tuleb kunagi aeg, kus ei tehtagi paremat tööd, aga senimaani mina sellist tööd teinud ei ole. Ei ole ka vastu võtnud ega akteerinud!» Ta valge nägu läks vihast tumedaks ja kiskus inetult kiiva. «Või on torul seina vahel pragu sees!»

«Ära sa nüüd sellepärast nii ...» keelitas Keerd.

«Töö peab ikka meie kontor ära tegema, kes see tegija muu on kui Meltsas. Võta ja lõhu sein maha, raiu ja mõlla, et silm krillis. Ei, sinu jutul on tera sees, sa ise endine ülemus, tead, kuhu klahvile vajutada.»

«Metsberg ei ole halb mees, aga hea mees ta ka ei ole. Mis tal viga on, ei oska öelda. Aga midagi tal viga on.»

«Lihtne viga: tema on direktor, sina tööline,» arvas keevitaja. «Kui sina oleksid tema asemel ja tema sinu asemel, viil või puur pihus, siis kiruksime sind.»

«Mis sa minust ikka kiruksid? Ega juhilgi ole kerge.»

«Kerge või raske, see ei puutu asjasse,» vastas Heldur karedalt. «Sellest on küllalt, et sa oled ülemus.»

«Või nii!» ägestus ka Keerd. «Keegi peab ju juhtima ka. Kuidas asi muidu liiguks!»

«Ärge nüüd tülli minge,» hakkas hoopis Meltsas teisi rahustama. «Selge see, et keegi peab juhtima. Hundikarjas on ka juht, ja ma olen kuskilt lugenud, et suurtes Ameerika tapamajades Chicagos kasutatakse koguni juhtoinaid. Lambad tunnevad neljaviiekümne kilomeetri tagant ära, et tapamajateekond jalge all, ja ajavad sõrad vastu. Siis lastakse nende hulka väljaõpetatud oinas. Lambad tunnevad isase lõhna, unustavad kahtluse ja hirmu, jooksevad juhtoinale järele. Tapamajas lastakse lambakarjale võre

ette ja see läheb haledalt määgides tapale, oinas astub aga uhkelt teiselt poolt väravast välja ja viiakse uut partiid tooma; seal kordub seesama. Kas see pole julm? Ja mis oinas sellest saab? Talle on kingitud elu, pikendatud ta elupäevi, preemiaks kargab mõne ute ära, see on kõik. Kas sa kujutad ette, et sina, Keerd, või sina, Allvee, võtad endale naistekarja järele ja viid nad koonduslaagrisse, väravas kergitad kübarat ja kaod, naised aga aetakse surma. Mis?»

«Kurat, egas inimene ole lammas,» porises lukksepp heitunult.

«Kes siis?» küsis endine brigadir teravalt.

«No lammas ta küll ei ole.»

«Kes ta siis on, ütle mulle? Kas sa pole neid lambaid veel küll näinud? Inimene on hullem kui lammas, usu, ta ei julge endale tunnistada, et ta on lammas, arvab, et on midagi enamat. See ta häda ongi.»

«Kus sa, kus sa!» hüüdis Keerd kartlikult ringi vahtides. Ja Heldurile: «Sina paned põhja, pead uue tooma.»

«Aitab! Ega me joodikud ole. Me oleme eesti töölised,» ütles Meltsas brigadirlikult.

«Noh, aga kui me oleme lambad, inimesed, tähendab,» nämmutas lukksepp. «Kui me tunnistame, et oleme lambad, aga ise oleme inimesed, mis sest paremat tuleks?»

«Kui kõik, saad aru, kui kõik ümberringi oleksid viimseni lambad ja inimesi üldse ei oleks, siis ei piinaks keegi kedagi.»

Minagi poetasin sõna sekka:

«Aga hundid jääksid ikka, huntidest ei saaks lahti. Hunti ei õnnestu kuidagi lambaks ega inimeseks teha.»

«Kust te selle võtate, et hunt peab inimeseks saama?» karjus keevitaja. «Kust me siis hundinahku saame ja mis peavad tegema jahimehed?»

«Kuidas siis inimene peab lambaks saama?» ei jätnud Keerd järele.

«Ta ei peagi saama, ta ongi juba lammas ja asi klatt!» hüüdis Meltsas käskivalt, näost õhetades, ja toppis tühja viinapudeli püksitaskusse. «Aga neil oinastel, kes selle elektrijaama maja solgi mulle selga kupatavad, on mihklipäev lähedal, seda ma ütlen!»

XIV

Kohus Reino ja Jokkeri üle toimus augustikuu lõpul Tallinnas. Mina ja Heldur olime Ülemkohtusse tunnistama kutsutud. Airi oli ka kutsutud, kuid tal polnud väikest Heinot kellegi hoolde jätta. «Ma ei läheks muidu ka,» ütles ta, kui sellest juttu tegin. «Mul on

tunnistus antud, rohkem ei tea ma midagi. Kui ta oleks minust hoolinud, poleks ta seda teinud.» Ta hääl oli solvunud. Rohkem me sellest ei rääkinud.

Sõitsime rongiga pealinna.

Keevitaja kutsuti ette enne mind.

Vahepeal käis tunnistamas üks mees majast, mille hoovis mõrv sooritati, ja siis oligi minu kord.

Süüalused istusid mahalöödud pilgul oma kohtadel, välja nägid nad samasugused kui varem, Reino väike suu torru pigistatud, Jokker jultunult mõtlik, — nagu oleksid nad alles eile meie seas olnud. Elektrik aevastas.

Minult küsiti, miks ma olevat müürsepale vasara andnud.

«Ei andnud. Ise ta võttis.»

«Kaebealune Toikka tunnistab, et te olevat talle vasara andnud.»

«Ei vasta tõele.»

«Kaebealune Toikka, kas tunnistaja Soa andis teile vasara?»

Reino tõusis püsti. Vaatasin tema poole. Ta põrnitses enda ette ja vaikis.

«Noh, kuidas see siis oli?» käis kohtunik peale.

«Ei mäleta,» vastas nüüd müürsepp.

«25. märtsil k. a. oli teil mälu märksa parem, siis ütlesite uurijale, et sepaabiline Kalju Soa pistis teile pihku sepavasara,» selgitas kohtunik toimikut lapates. Minu poole pöördudes küsis ta karmilt:

«Miks te ütlesite tunnistaja Allveele, kui Toikka oli vasaraga sepikojast välja jooksnud, et ta läheb vist kellegi pealuud laotama?»

«Viskasin nalja.»

«Miks?»

Küsimus tundus mulle totter. Kehitasin õlgu.

«Miks te just niisugust nalja viskasite?» kordas ta rangelt.

«Mõtlesin, et tal on naljasoont.»

«Kellel tal? Kas Allveel või Toikkal?»

«Mõlemal.»

«Kas teil ei tulnud tahtmist järele vaadata, mis Toikka selle vasaraga teeb ja kuhu ta jookseb?»

«Ei tulnud. Tihtipeale võetakse meilt tööriistu.»

«Miks?»

«Ikka läheb kellelgi midagi tarvis töökojas või õues. Või koguni objektil. Võetakse ja pärast tuuakse tagasi.»

«Kas ka seekord toodi vasar tagasi?»

«Tagastamist ma ei näinud. Läksin varem ära.»

«Tunnistaja Allvee kinnitab, et te viibisite õhtul töökojas pusside tagumise eesmärgil. Milleks te neid pusse valmistasite?»

«Elatiseks.»

«Mhm. Kui suur on teie töötasu?»

«Möödunud kuul oli see sada üksteist rubla kuuskümmend seitse kopikat.»

«Miks nii väike? Teete tööluuse?»

«Ma pole puudunud ühtki päeva.»

«Kuidas te sellise sissetulekuga ära elate?» imestas kohtunik.

«Ega ma elagi. Ma hingitsen.»

«Teil oli kaebealuse Ojaga duell — nagu te seda olete nimetanud. Mis oli selle põhjuseks?»

«Armastus.»

Vaikus.

Kaasistuja, õhukeste huultega brünett daam, vaatas korraks kohtuniku poole, see noogutas soostuvalt. Daam küsis:

«Siin on öeldud: tüdruku pärast.» Ja puuris mind pilguga.

«Kui armastus, siis ikka tüdruk,» kostsin.

Kaasistujalt tuli veel teinegi küsimus:

«Toimikus on öeldud, et kaebealune Toikka peksis 19. veebruaril käesoleval aastal oma vabaabielunaist ühiselamu koridoris, ja kui inimesed tulid teda takistama, vehkis ta teie valmistatud pussiga. Mis on teil selle kohta öelda?»

«Kahjuks oli see tõesti nii.»

«Oleks hea, kui te selle pusside meisterdamise ja pussidega hangeldamise maha jätaksite,» lausus kohtunik karmilt.

«Ma polegi hangeldanud. Ma pole saanud neist ühtegi maha müüa.»

«Noh, seda parem. Kas kaasistujail on küsimusi? Kaitsjail? Ei ole? Minge siis kantseleisse, seal makstakse teile sõiduraha välja.»

Sel päeval ei jõutud veel asja arutamisega nii kaugele, et otsust teha, see pidi jääma järgmiseks päevaks. Meil kummalgi polnud võimalik enam Tallinnasse jääda, seepärast sõitsime õhtul Tartusse tagasi.

«Kas sul võttis ka sapsud võdisema?» küsis keevitaja vagunis.

Ülejärgmise päeva hommikupoolikul oli kohtuotsus töökojas teada: Jokker saanud kümme, Reino üheksa aastat.

«Arvata võiš, et ega šial nalla ei tehta,» arutas plekksepp oma töötoas edasi-tagasi marssides, sõrmed püksitrakside vahel.

Kuid erilist elevust kohtuotsuse teadasaamine esile ei kutsunud. See mõrvalugu oli juba nii mitu-setu korda põhjalikult läbi arutatud, et otsus ei üllatanud kedagi, oli ju teada, et see tulemata ei jää. Pealegi olid Reino ja Jokker juba tükk aega meestest eemal olnud ja nagu kaugeks jäänud.

Töökojameestel olid oma kindlakskujunenud vaated elule, tööle ja inimestele, nende jutust hoovas kindlust ja rahu, elatu-nähtu andis tuge neile endile kui ka noorematele, kes nendega kokku puutusid. Noortele, kel oli ainult ühiselamu, kes olid ajutisuse ja ebakindluse produktid, kes vahetasid tihti elu- ja töökohta, koos nendega ka arvamusi. Neisse oli imbunud kibedat lahtirebituse vingu, mis tegi pea uimaseks, meeled käredaks ja kurjaks, kindlusest ja rahust ei saanud nende puhul juttugi olla. Ainus lootus oli, et kord saavad ka nemad vanaks ja omandavad samad rahulikud kindlameelsed eluvaated, et seista keset liikumist ja saginat kui sillasambad, mis ei löö igast tuulevirust, isegi peksmisest ega mõrvast loperdama.

Keerd siiski ütles: «Koer saab koera palga», ja viis kohe jutu oma südamemurele, kaebas: «Mina selle katlaasjaga küll hakkama ei saa!»

«Koloošiga šaid akkama, nüid ei šaa katlašt jagu!» imestas Pikk.

«Kell ja kolhoos on isevahe. Katel käib mul üle mõistuse. Pean ülemusele seda ütlema. Otsigu keegi teine brigadiriks, mina seda tööd ei tunne.»

Talle oli nimelt ülesandeks tehtud Riia mäel, endises postijaama keldris, keskküttekatel korda seada.

«Potman ise ju insener,» meenus mulle mu hooldaja. «Las paneb asja korda.»

«Šii on ainult nime poolešt inšinär. Viie klašši aridušega miiš, tiad. Aga vat Meltšaš, šii on katelde pääle špetš, teišt nišukešt ei ole Tartuš olemaš.»

Kõõrdsilm noogutas vastumeelselt pead.

«Jah, pangu Meltsas tagasi, paremat ei ole kuskilt võtta,» tunnistas ta vastumeelselt. «Mina sellega hakkama ei saa, ma lähen tänapäev üles ja ütlen katlaasjast lahti, saab süda rahu.»

Käiski rääkimas. Teinepäev küsis Pikk:

«Šul nüid šüda täiš, et oled prikatirišt lahti?»

Keerd lükkas veepumba, mille parandamisega ta oli ametis olnud, tusaselt kõrvale, pühkis töölaua pihuga üle ja võttis sellel istet, üks jalg põrandale toetumas, teine närviliselt õhus pendeldamas.

«Mis ta nüüd, tühi, täis või . . .» venitas ta. «Mul läks päris uni ära, naine ütles, mis sa vehid! Mõtlesin seda katlaasja nii- ja naapidi; ei ole ennem teinud, ei ole näinud ka, ei tea, kust otsast peale hakatagi. Ja mis ma meestele oskan öelda? Nemad ootavad minu käest juhatust, mina vahin nendele lollilt otsa.»

Plekksepp pilgutas mulle ja Heldurile silma.

«Aga kuš šii au otš: ša oled ülemuš ja võid kamandada! Teine jookšeb või piadpidi puu šišše, et šu käšku täita! Kaš šul šugugi šüda ei valuta, et lükati pukišt maha?»

«Ei valuta. Ma poolteist aastat kolhoosi esimees olnud, jandamist ja peapesu kui palju. Parem ise teha kui teist tagant torkida.»

«Meil on šiin kontoriš kooš kümme untšuläinud ešimiišt ja tirekturit, näiš, kaš jõuame ära oodata ka üheteištkümnenda,» võttis Pikk üles oma lemmikteema.

«Mõtled, et Metsberg kukub? Niisugune kala ei kuku nii madalale. Tal kõikjal tuttavad ja semud. Nii kui ta vähegi kõikuma lööb, on need all vastu võtmas ja tekki lahti laotamas. Selle elektrijaama solgiavarii mätsis kinni nagu asigi. Puhas poiss! Kirjutati korstnasse, kolm tuhat rubla läks see asutusele maksma, aga mis sest. Ega tööline pea juhtide rumaluse ja lolluse eest oma leivatükiga maksma!»

«Ära ša aa riigivaštašt juttu, mõni kuulab pialt, lähed kinni.»

«Me ise riik, keda meil karta,» muheles Keerd ja keeras endale ajalehepaberist ilmatu suure pläru ette.

«Sa oled õige prošta šuitšu piale üle läinud!» imestas plekksepp. «Ei ole šeišušekohašt šuitšu või?»

«Lõõn, jah, proletaarlase vilka prooviks näkku. Sigaretid ununesid objektile akna peale, aga tubakapuru taskupõhjas küllalt, tõmban selle ära, kokkuhoid ei ole koonerdamine.»

«Miš ša, Kiird, šelle rahaga tiid, miš ša tüül ja kellade parandamišega teenid, et piat nii viletšat tubakat tõmbama, miš šu kopšud ära tagitab?»

«Seda raha ei tule nii palju, kui sa arvad.»

Jutt pööras sissetulekule ja teenistusele, toidule ja riietele, saabastele ja sõidukitele nii nagu palju kordi varemgi. Ajuti oli mul tunne, et kümme aastat varem või teine samapalju hiljem — ikka kuuleksin ma nende suust samu mõtteid samas sõnastuses. Tuli uusi lukkseppi, treialeid, ehitus- ja abitöölisi, igasugu läbijooksikuid vilksatas, aga jutt jäi samaks. Perekonnaelust räägiti väga vähe või peaaegu üldse mitte; kui enam muidu ei saanud, siis katsuti mõne kohmaka naljaga läbi ajada, mööda lipsata, üle rutata, see oli otsekui kõrvaline asi, mis pidi jääma väljapoole töökoja seinu. Peamiseks kõneaineks olid tööolud, palk ja ülemused nii olevikus kui minevikus.

Nüüd keerles jutt mõnda aega tolle katla ümber, seda asja arutati mitmest küljest, kuigi peale Keerdi polnud katelt keegi näinud. Kõige tõepärasemaid teateid saadi siiski Meltsaselt, kui ta nädala-poolteise pärast töökotta ilmus, nägu sõbralik ja naeratav, nagu olime teda tavaliselt ikka harjunud nägema. Ta oli jälle brigadir.

«Sulle on siis vanad patud andeks antud,» lausus sepp ääsi juures söekühvliga askeldades.

Meltsas muheles.

«Pidid hädaga andeks andma. Kui vesi ahjus, siis tuli Meltsas meelde. Metsberg ütles: läheb, vaatab, teeb ära, meile käiakse peale. Ütlesin, et mina ei tea midagi lubada. Noh, Metsberg: on jälle brigadir. Hea küll, brigadir siis brigadir, aga katlaga on nii, et ma pean ta enne üle vaatama, kas temaga midagi teha saabki, järsku on nii läbi põlenud, et ei ole midagi parandada, tuleb uus muretseda, iga viimast kosu pole mõtet remontida! Läksin siis

postijaama keldrisse: katel seal, katlakere välja veninud, mis muud kui lõige teha ja paik peale. Aga eks nad olid Metsbergile helistanud ja küsinud, kas remont juba käib, tulid alla vaatama — kaks asjameest, kalifeed ja kroomsaapad jalas. Mul ei olnud veel midagi tehtud, ma alles uurisin seda asja. Pealegi pidin ju omast ajast oma tööriistadega tegema. Nemad arvasid, et asi on väga lihtne, umbes nagu kohvikannu paikamine, tükkisid tülli: miks ei saa katelt juba korda, siin polevat midagi viga! Mina vastu: katlale on vaja paik peale panna, see võtab aega. Mis! See on sabotaaž, teadlik venitamine! Ei uskunudki mind, kutsusid katlainspektori välja — niisugused usuvad ikka ainult ametnikke. Aga mul seal tutvus sees, tuttavad inspektorid tulid kohale, vaatasid katla üle, ütlesid tegelastele: see katel ei vasta tehnilistele tingimustele, nõnda temaga töötada ei tohi, kui korralikku remonti ei tehta, plommime ta kinni, jääte talveks soojast ilma. Nüüd ei olnud sabotaažist enam juttugi, suu kinni nagu needitud, hirm naha vahel: mis talvel saab! Inspektorid andsid töö tegemiseks tähtaja ja läksid oma teed. Mehed mind paluma: parandage ära, tehke korda, muidu külmume ära, kui ta kinni plommitakse! Mina vastu: summa on niisugune ja niisugune, kui tahate ja olete nõus seda mulle maksma, teen ära, kui ei, siis head aega. Jõbisesid vastu, et kallis on. Ma näitasin käega nurka: pajapõhjalaiune paik ja 35-millimeetrised needid on seal, neetige ise peale, kui kalliks arvate, aga ma ütlen, et kui minu ära põlgate, siis ta teil tegemata jääb, teist tegijat Tartu linna pealt ei leia, inspektsioon tuleb omal ajal ja plommib katla kinni, istuge siis ja uluge külma käes!»

«Šina oled iki tark ja kaval, periš inšinäri vurhvi miiš,» sõnas Pikk imetlevalt.

Teised vaikisid, mõttes.

Küsisin:

«Mis siis sai?»

«Nõusse jäid. Nüüd on katel korras.»

«Kuidas see solgi asi jäi?» tegi ka Ambrosius häält.

«Mis ta jäi? Meie kontor maksis kahjutasu. Töö tuleb uuesti teha. Meil.»

«Šõja-ajal oli tehašeš nišuke lugu. Toodi kakškümmend viiš kutšealušt kuškilt tüüle. Olid pandud abikš kõrgahju trumli neetimiše juurde, neete šoojendama. Üks niit läkš lüümišel kõverakš, tuli välja võtta. Oša mehi oli trumli šiiš, oša vällašpuul, inšinär pragaš nendega, keš olid vällaš, mina ei tia, miš šial äda oli, kaš poišid ei šaanud aru või ei ošanud teha, miš kášti. Šiš oli nišuke aši, kui kompreššuriga šiištpuult lüüdi, torn pial, lendaš needipolt inšinärile vašta lõuga. Kupliga šai jälle nalla, šeda ei olnudki olemaš, tegid iši, nigu mõištšid, šii oli neetimata, ja kui nad inšinäri käšu piale talle šurve šišše laškšid, läkš kuppel lõhki. Katelšepa amet, šii on peenike tüü, mina ei šaakški šellega akkama.»

«Ega sina kutsealune ei olnud?» küsis Keerd.

«Ei. Sõjaväkke ka ei võetud, mul oli kõht korrašt ära. Ma olin šial tüül. Kogu linn, kakskümmend viiš tuhat miišt käišid üheš tehašeš tüül. Mina olin armatuuritšehhi avariimiiškonnaš, mul oli eriproobušk, tiad, käišin eriukšešt šišše. Kõik tšehhid olid omaette, ühešt teiše šai ainult eriloaga, niišama ei tohtinud minna. Siš oli nišuke lugu: armatuuri kokkukeevitamiše aparaat läkš rikki, noh, keevitušautomaat, Ameerika oma. Mehed vahtišid ümber, ei ošanud midagi ette võtta. Tšehhiülem ütleš pahašelt mulle: mikš ša näppe külge ei pane? Akkašin šiš lahti kiškuma, püidšin meeleš pidada, et pärašt oškakš jälle kokku panna. Aparaadiš oli, tiad, trahvoplaatide all vešijahutuš, toru käiš plaatidešt läbi ja šii oli šial šiš lõhki külmanud. Raiušin alumiiniumi kobina pialē ümbert välja, et šaakš toru kätte, toru iši oli rauašt. Laškšin uue tüki vahele keevitada, proovišin, kaš šurvet piab, šepikojaš valašin alumiiniumi tagaši, tüü pidi, tiad, täpne olema, trahvoplekid käišid ju piale ja 380-voldine vuul läkš šišše. Lukušepad aitašid monteerida, olšad panin mälu järgi kokku. Kutšušin šiš ülemušed vaatama. Prooviti ja keevitati. Kiideti iakš. Ja armatuuritšehhi ülem oli šeštšaati minu vaštu väga lahke ja šõbralik, torkaš mulle kohe 25 štahaanovlaše lõunatalongi pihku — preemiakš. Nii ääd elu ei ole mul viil kunagi olnud kui šial. Ma olin lugupeetud miiš!»

Heldur hakkas mulle keevitamist õpetama. Lõunaajal või pärast tööd laskis ta mul mõnikord kätt proovida.

«Gaasileek peab olema nagu valge veetilk, siis on temperatuur õige. Ja põhimetall peab alt kuum olema, lausa sula, et detailid omavahel kokku keeksid ja kokku jääksid,» jagas ta atsetüleen-generaatori mulksumise ja kihisemise saatel oma kaamelihammastega leiba puredes mulle õpetusi. «Ega siin teab mis kunsti ole. Töö ise õpetab ja harjutamine teeb meistriks.»

Lükkasin prillid ühtelugu eest ära, et oma silmaga asjade seisu järele vaadata.

«Võtab sul silmad punaseks kui särjekalal. Kui sa kogu aeg ilma vahid.»

«Sina oled esimene, keda ma nägin, kui siia tööle tulin. Seisid õuel, tunked seljas, sülitasid maha, kui ma küsisin, kust kontorisse pääseb. Ja Võttini mootorratas oli seina ääres, seda vahtisite Meltsasega.»

«Ei mäleta, kellega ma vahtisin. Aga Võttinil oli uus IŽ, see on mul meeles.»

«Sageli on esimene mulje määrav, mõnikord jääb see ka viimaseks muljeks.»

«Lihttöölise lihtne mulje, mis see maksab. Kui ma oleksin tähtis naase, siis oleks sellel kaalu.»

«Inimesed oleme meiegi,» vastasin tusaselt. Mulle ei meeldinud, et tema, käes hea amet ja korralik teenistus, ennast nii väikeseks ja viletsaks pidas; selles oli midagi tänamatut ja silmakirjalikku. «Kõigepealt peame ennast ise inimeseks pidama, olenemata sellest, kas teised peavad või mitte.»

«Seda muidugi,» nõustus ta ja haigutas magusalt.

Vahel põletasin metalli ära, torusse tuli õmbluse asemel hoopis auk.

«Too, ma lasen nüüd ise ka, mul läheb rutemini. Küll sa teinekord jälle.»

Üks õhtu tema käe all praktiseerides hakkas mul järsku väga paha. Ulatasin sõna lausumata pitsi keevitajale ja tuikusin lävele. Iiveldus tuli peale, oksendasin. Kõhtu lõi terav valu.

«Sa oled näost päris roheline,» ütles keevitaja murelikult.

Vedasin enda nurka kriidikastile ja kiskusin valust kronksu. Heldur lippas üles kiirabi kutsuma.

Haavakliinikus kompisid kaks arsti mu kõhtu. See oli nii kõva ja valus, et nende ettevaatlikudki puudutused panid oigama.

«Äge kõht,» ütles üks teisele.

Siis viidi mind lõikuslauale.

XV

Ei teadnudki, et mul oli song. Kust ja kunas olin ma selle saanud ja millal ta pitsunud oli? Nüüd oli sellest igatahes peritoniit tulnud ja kaks-kolm nädalat haiglaelu oli kindlustatud.

Pärast lõikust, kui mulle lõpuks süüa hakati andma, toodi musta viljakohvi. Pärast kuulsin, et see operatsioonijärgne suhkruta kohv olevat professor Linkbergi idee. See tuletas meelde kodu, ema ja isa, sõjaaega, vanaema maal, korraga väga paljusid asju, mis soojendasid südant. Kui palju mälestusi võis äratada kruusitäis mõru jooki! See meenutas ka raamatuid, suusatamist, unistusi, ihalusi ja lootusi, mida hoovas mõnest kaugest talvehommikust. Olin sel suvel viinud paberid töölisnoorte kooli, kuid nüüd tuli peritoniit vahele.

Seesama kruusitäis mõru kohvi tegi haiglaelu mulle mõnusaks. Iseenesest polnud ju siin vaja ülalpidamise eest muretseda, sain puhata ja kosuda. Paari nädala pärast žiletiga peegli ees habemeudemeid maha kaapides märkasin, et põsed hakkasid tasapisi priskemaks minema, kui nad sepatööd tehes olid olnud.

«Miks te kogu aeg nii nukker olete?» küsis palatiõde sõbra-

likult. Aitasin tal pestud haavasidemeid kokku kerida. «Varsti kirjutatakse teid välja, tohter ütles.»

Kõrge haiglaakna taga sõudsid hallid raskemeelsed pilved, marli keerles sõrmede vahel.

«Ajutine inimene, milline ta saabki olla? Tulevikuinimene on rõõmus.»

«Kuidas te siis ajutine olete?»

«Lihtsalt tunnen, et olen. Kodutu inimene on ikka ajutine. Teie nimi on Sirje?»

Ta noogutas.

Vaatasin teda. Sirje oli suurte, pisut pungis silmadega tüdruk, lopsakam ja laiemat konti kui Vissa. Olin teda näinud haigetega lahkelt jutlemas, avalalt ja valjusti naeris ta meeste nalju.

«Rõõm on ime,» ütlesin talle sügavalt silma vaadates.

«Te olete nii kummaline.»

«Veel kummalisemaks ma lähen.»

Panin marlirulli lauaklaasile ja võtsin tal õlgade ümbert kinni. Ta väristas õlgu.

«Kas Sirjel on jahe?»

«Ärge nüüd!» Ta raputas mu käed enda küljest lahti ja vaatas ringi. Koridoris polnud kedagi liikumas.

«Praegu on surnud tund,» muigasin. «Surnud tund ja surnute riik.»

«Riik?»

«See oli üks raamat: «Surnute riik». Lugesin seda sõja ajal, kui koolis tunnid ära jäid ja meid koju lasti.» Vahtisin parkettpõrandale jalge ees: kuuekandilised kivid — pruun ja valge. «Aga mis sest enam, m i s s e s t e n a m! On teil tuba? Ja tool? Ja kapp?»

«Elan perenaise juures. Tool on küll. Ja perenaise kappi võin ma kasutada,» seletas ta mulle marlirulli pihku pistes.

«Peaasi, et on kapp, kuhu võib peitu pugeda, kui teie mees koju tuleb.»

«Mul pole meest.»

«Noh, siis austaja.»

Ta naeris. Suu oli tal meelas, huuled paksud.

«Austajat pole ka. Igal juhul mitte niisugust, kelle eest peaks kappi pugema.»

«Mina ei kavatsegi kappi pugeda.»

«Nii enesekindel kohe?»

«Oh, veel enamgi! Kui siit välja pääsen, tulen istun teie toolile ja võtan teid sülle. Siis juba muidugi sind.»

Ta ei vaadanud üles, kuid ta põsed lõid roosaks.

«Tulen, poen su asemele ja lükkan tahmased varbad teki alt välja. Sa küsid: mis need on? Ja mina vastan: mis ma siis vastan?» Võtsin tal marli käest, tõmbasin pea oma käte vahele ja suudlesin. «Sinisilm!»

Edvistades raputas ta pead. «Mul on hallid silmad.»

«Nad on niisugused, millistena mina neid näen. Ise sa ju neid ei näe.»

«Sinu silmad pole ka päris sinised.»

Varsti oli tal aeg haigeid kraadida. Lasksime kätel käia, et marli saaks ajalt keritud.

See sügis toob mulle õnne, mõtlesin palatisse minnes ja puhaste linade vahele pugedes. Nüüd oli mul jälle kellelegi mõelda.

Aga kui ma järgmise valvekorra vaiksel tunnil jälle õelaua poole sammud seadsin, istus seal pikka kasvu kõrendik noormees, pikk õhuke nina nagu kiil peas.

Kiivalt tõmbusin eemale.

Kuid see loikam ei mõelnudki ära minna, istus ja naerutas Sirjet. Astusin ligi.

Mees rääkis:

«Kui ma Ukrainas sõjaväes olin, läksime autoga arbuuse tooma. Poisid teadsid ühte kohta, kus oli. Sõitsime kohale, värav lukus, vanamees jahipüssiga vastas. «Pidage, või ma lasen!» Poisid võtsid tubakat, pakkusid vanamehele. Vanal nii hea meel, et tegi kohe värava lukust lahti, ütles: tulge, poisid, võtke nii palju, kui tahate! Näitas ise kõige paremad kohad kätte, kus olid küpsemad arbuusid. Ütles: oodake, poisid, ma ise valin teile! Viskas pikali maha, pani kõrva vastu arbuusi, kuulas, kas krõgiseb. See pidi väga tähtis olema, ainult küps krõgiseb.»

«Saite seal kõhu arbuusi täis!» heitsin hooletult, püüdliku üleolekuga.

«Oleks teilegi jätkunud!» viskas kiilnina niisama hooletult vastu ja pajatas edasi.

Seisin ja passisin juhust, et end kiilnina jutu vahele kiiluda.

Siis kutsuti mees mingile protseduurile ja Sirje jäi üksi laua juurde.

«Teiste armastus teeb inimesed kadedaks ja kurjaks, ärritab neid nagu punane riie pulli.»

«Kellest sa räägid?» küsis ta tabletipurgikestele silte kleepides.

«Kellest? Kellest? Minust, sinust ja veel kellestki.»

«Ah nii,» venitas ta jahedalt. «Kellel sel nii suur armastus on?»

«Minul!»

Seepeale kleepis ta oma totraid silte edasi, nagu poleks midagi juhtunud.

«Sada seitse asja on ikka tähtsamad kui armastus!» trotsisin.

Tüdruku ripsmed värahtasid.

«Kellel?»

«Sinul!»

«Ma olen tööl.»

«Ja mina ravil.»

Lonkisin valvelaua juurest minema nii ükskõikselt ja rahu-

likult, kui suutsin, endal süda kiivusest kipras. Kui ta palatisse kraadima tuli, lamasin voodis, nägu seina poole, ja võtsin mulle ulatatud kraadiklaasi üle õla vastu, pärast andsin selle samal viisil tagasi. Järgmise valvekorra ajal vältisin teda ja valvelauda, ennelõunal märkasin kõrendit taburetil istet võtvat, aga kohe kaduvat. Kraadima tulles naeratas Sirje soojalt, ta pilk p a l u s a n d e k s!

Kui ma aga enne õhtusööki koridori ilmusin, et mõni sõna juttu ajada, passis seal jälle too kiilninaga isand ja jutustas midagi lõbusat, nii et Sirje laginal naeris. Astusin mornilt ligemale ja käskisin mõttes: aura ära!

Tüüp ei jäänud nimme minema.

Siis tuli mulle peale meeleheitlik köhahoog.

Mõlemad vaatasid mind imestusega.

«Issand, mis sul on?»

«Olete valesse haiglasse sattunud, noormees!» sõnas tüüp. «Teie koht on tuberkuloosidispanseris.»

«Teie jälle istute vales paigas, teise mehe kohal!» hammustasin vastu.

«Kus see teine mees on? Mina näen ainult poisikest!» nentis ta rahulikult.

Vastuseks hakkasin veel hullemini köhima.

Sirje sai asjast aru, tõusis ja tegi näo, nagu oleks tal palatisse asja, kuid mees tootsis talle järele oma pikka nina igale poole toppima.

«Ärge käige mul kannul!» keelas Sirje.

«Palun vabandust, aga mina olen teie ihukaitse.»

«Tänan! Ma ei vaja mingit kaitset.»

«Ei, nii ei lähe,» naeratas kiilnina.

«Ma kutsun teid duellile,» ütlesin ähvardavalt. «Ühel antsul juba lõin pea lõhki.»

«Mina ei ole Ants, mina olen Olev Oldak, küttekontori ekspediitor. Ja soovitan teil mitte tüli norida.»

«Minge mõlemad oma palatitesse, ärge segage mul töötamist!» Küsisin:

«Kelle käes on valitsusohjad?»

Mõlemad vaatasid mind arusaamatute nägudega.

«Kelle käes ohjad on?» ei jätnud ma järele. «Kas küttekontor valitseb maailma? Kas suudab ekspediitor seda soojaks kütta?»

«Mis jutt see on?» küsis Oldak, mängides nüri skalpelliga, millega Sirje oli sildipaberit lõiganud.

«Kas teie suudate südant nii kuumaks kütta, et ta lausa rasva tilgub? Kas teil on nii palju koksi või head sileesia antratsiiti?»

«Sa, poiss, oled vist purjus,» ütles kiilnina, jultunud muhelus näol.

«Me pole koos seakarjas käinud, et sinatate! Skalpellid kätte

ja duellile! Imeilusa Isolde nimel! Skalpellide tants balletist «Sepapoiss ja ekspediitor»! Mis? Ah? Miks imestab? Vaatab tõele näkku!»

Oldak pööras ümber, kehitas õlgu ja vantsis laisalt oma palati poole, selg kühmus.

Sirje pani süstlad keema, seistes poolprofiilis minu poole. Ta ninaots hoidis pisut ülespoole.

«Aeg antud elada, aeg antud kraadestuda!» kuulutasin ekspediitori vimmas seljale järele vaadates.

XVI

Sirje andis oma aadressi ja ütles, et võiksin talle haiglast lahkudes külla tulla, kuid mida ta tegelikult mõtles, oli raske aru saada: kord ta naeris, lausa lõkerdas, samas jäi vaikseks, tõmbus endasse ega lausunud tundide viisi sõnagi. Pealegi oli ekspediitor sisse jäänud ja võis nüüd valvelaua juures jõlkuda nii palju, kui tahtis, mina ei saanud teda kuidagi takistada.

Juba esimesel õhtul seadsin sammud tüdruku poole. Sirje elas Aida tänavas luitunud punase voodriga puumajas. Läbiv koridor jagas majalohmaka keskelt pikuti pooleks, korterite uksed olid üksteisest ühekaugusel reas. Sirje toa uksel ilutses vanaaegne haraliste otstega malmist 5. Koputamisele järgnes vaikus, alles natukese aja pärast kostis seest elumärke, kuid need polnud Sirje sammud. Viimaks tehti uks lahti ja lävel seisis hallide juustega punapõskne daam, must sall ümber piha.

«Teie olete vist Kalju,» ütles ta mind uurides. «Näete, mulle on teist juba ette kantud: et üks noormees võib meid külastada! Mina olen Dagmar, perenaine. Astuge sisse, Sirje peaks varsti tulema.»

Ulatasin talle astrikimbu.

«Mõtelda ometi! Mulle tuuakse isegi lilli.»

Ta pani mu laua juurde istuma, ise hakkas vaasi otsima. Vaatasin ettevaatlikult, v i i s a k a l t ringi.

Kummiga pliidil koonusjas plekist teetrummel, pesukauss alusel, varnas punaste põialpoistega väljaõmmeldud käterätt. Riiulil puukaanega portselanist soolavakk. Samasse serviisi kuuluvad kuivainetoosid tuletasid meelde meie kodu.

Pöörasin pilku ja võpatasin ootamatusest: minu selja taga rippus seinal klaasi all raami sees umbes raamatulehe suurune puhassiniseks koloreeritud Õnnistegija pilt. Jeesusel olid lapsed süles, äraseletatud pilgul õnnistas ta neid. All seisis paksus gooti kirjas: Laske lapsukesed minu juurde tulla ja ärge keelake neid mitte, sest niisuguste päralt on Jumala riik. Selle all seisis maga-

misraam, pruun tekk peal, arvatavasti Sirje ase. Vaatasin kõrget kohevat patja ja sündsusetud mõtted tulid mulle pähe.

Toa ainus aken avanes pikä, ühise katuse alla mahutatud puukuuride reale. Sügissajus, vettinud hämaruses mõjus must tõrvapapp masendavalt, õieti piiras see laugjas katus kogu väljavaate.

«Te olete nii noor! Paljudest asjadest ei tea te midagi. Minu elu on teinud palju käänakuid ja keerde. Mõnikord paistis küll, et nüüd on lõpp, aga ei olnud. Kui inimene usub, et ta pääseb, siis ta ka pääseb. Nüüd olen jõudnud parteikomiteesse riidehoidjaks. Seal ehk lõpeb mu eluring. Aga kes sedagi teab, kuhu saatus võib veel paisata? Kes on sündinud rahutu tähe all, sellel on ikka ja alati sekeldusi ja ootamatusi ees. Aga Sirjega saame hästi läbi. Tema on korralik tüdruk, leplik ja sõbralik. Kõigist oma südameasjust ta mulle muidugi ei räägi, teist küll rääkis. Ütles, et tuleb külla laiaõlgne musta krunti noormees. Sirje ütles, et olete vähese jutuga seltsimatu noormees. Mina seda küll ei ütleks!» Perenaine naeris kelmilt.

Kui ta pidas elavaks vestluseks mõnd minu «jah'i» või «muidugi't»,, siis küll! Ega ta rohkem vajanudki kui kuulamist ja vahetevahel kuulamisest märkuandmist. Kui Sirje tuli, ei lasknud ta sellelgi suuremat rääkida.

Tüdruk oli mind nähes üllatunud.

Seal ta seisis, valge pluus ja sinine plisseeritud seelik seljas! Olin teda senini vaid valges kitlis näinud. Kasvult oli ta pikem, kui olin arvanud; märkasin seda, kui ta mantlit riidepuuga kapi kõrvale varna riputas. Perenaise kapp, mida ta ütles end kasutada võivat, ei mahutanud siis ta pealisriideid. Tuba oli ju väike, kõik siin nii ahtake ja kitsas.

Sirje istus asemele Õnnistegija alla. Olin teda tahtmatult kogu aja Vissaga võrrelnud, tegin seda nüüdki: Vissal kiirgasid silmad sinist valgust, siin tegi seda vaga pilt. Sirje hallid silmad on peidus pikkade ripsmete all, nad ei kiirga, vahel on neis hoopis midagi unist ja selgimatut.

Suured veepiisad libisesid aknavalguses sädeledes katuseräästast alla majaseina ja puukuuride vahelisse käiku ning kadusid silmist.

«Nagu pärlid,» noogutasin nende poole.

«Jah,» vastas ta poolsosinal.

«Kuidas elab meie ühine tuttav Oldak?»

«Elab,» kostis Sirje.

«Kas sa vestled ka temaga?» uurisin nagu ülekuulaja.

«Pole enam vestelnud,» vastas ta tuimalt.

Kas ta oli väsinud? Või häiris teda miski? Proua Dagmari järelevaatava pilgu all oli muidugi raske usalduslikult rääkida. Kogu meie jutuajamine oli nagu veninud, keerdunud marli.

Vaatasin jälle aknast välja. Kui pea viltu pöörata, siis paistis üle kuurikatuse ka riba vatjashalli taevast.

«Räägi siis, mis sa tööl teed!» püüdsin Sirjet üles raputada.

«Sa oled pealetükkiv!» ütles ta äkki.

«Sirje, sa ehmatad noormehe niiviisi päris ära! Teine ei tulegi enam sind vaatama, kui sa teda niiviisi vastu võtad. Sõpra peab hoidma!» võttis proua Dagmar jutuotsa jälle oma kätte — ja sinna ta jäigi.

XVII

Haiglas vedeldes olin lõpuks hakanud igatsema töökoja ja meeste järele, ei tahtnud seda endalegi hästi tunnistada. Vahepeal polnud seal küll midagi muutunud. Oli kogunenud ainult hulk tegemata töid, mida Ambrosius polnud söandanud üksi ette võtta. Lihtsamaid asju usaldas ta juba mulle teha jätta.

«Lõö, poja, need ära!» ütles ta siis harilikult nurka oma kastile puhkama istudes.

Kuid paari päeva pärast, suure vasaraga töötades, rebenes mul kõhuhaav lahti ja mind viidi kiirabiga taas haiglasse, kus see kohaliku tuimestusega uuesti kinni õmmeldi.

Sedapuhku sattusin ühte palatisse küttekontori mehega, kes ikka veel sees konutas: veresete polnud korras ja viimastel päevadel oli tal palavikku.

Ka Sirje oli muidugi seal — valge näo ja meela suuga.

Nii oli siis seltskond jälle koos.

Ja Sirje naeratas Oldakule.

Teistele muidugi ka. Kes sai talle naermist ära keelata?

Või mis õigust oli minul talle etteheiteid teha? Aga tegin ikka.

Kui ta mind sidumisele kutsus, uurisin ta nägu.

«Oled kuidagi torssis?»

«Usu, ei ole. Olen nagu harilikult.»

«Aga ei n a e r a t a.»

«Kogu aeg ei jõua naerda.»

«Ma ei ütlegi, et kogu aeg. Aga sa ei naerata mulle enam üldse.»

Heitsin pikali kõvale diivanile. Ta istus minu kõrvale taburetile ning asus piiritusse kastetud vatinutsakuga mu haava puhastama.

«Sa ise läksid meilt tookord vihaselt minema. Nagu metshärg.»

«Ei mäleta.»

«Oma halbust ei taha keegi mäletada.»

Marlipakki kõhul, kubemel ja seljal edasi-tagasi vedades hakkas ta mulle uut sidet tegema.

Painutasin ta pead allapoole. Kuid kael oli tal kange; põgusalt, silmapilguks puutusid me huuled kokku.

«Ära mässa! Püsi rahulikult! Vaata, haavast hakkas kohe verd immitsema!»

«Las immitseb. Mul verd küllalt. Suudlemine on tähtsam kui see veri, tühi.»

«Ei ole midagi tühi. Veri on kõige tähtsam. Kui palju verd kaotad, jääd nõrgaks.»

Vaiksel tunnil kooberdas hädine ekspediitoriisand palatist välja. Kuulsin, kuidas ta tüdrukuga poolihääli rääkis. Sirje naer tegi mul meele mõruks. Mõistsin küll, et ta ei saanud ju Oldakut väevõimuga laua juurest minema kihutada, ta oli tööl ja pidi paratamatult kõigi haigetega lahke olema, kuid pahameelest ma võitu ei saanud.

Ajasin end ettevaatlikult voodist üles, tõmbasin halati selga ja astusin aeglaselt, hoidlikult koridori.

Kohe oli Sirje jaol.

«Kes lubas sul üles tulla?» Ja peaaegu tõukas mu tagasi palatisse. «Sa pead lamama!»

«Tõrjud mind eemale?»

«Hoolitsen su eest,» vastas ta tõsiselt.

«Kuidas Oldak võib vaiksel tunnil koridoris lonkida?»

«Ta tuli oma kõhatablette saama. Unustasin hommikul andmata.»

«Mina tahan ka tablette!»

«Kui arst määrab, siis saad. Mine nüüd voodisse.»

Kui ma teki alla sain, kostis koridorist jälle Sirje summutatud itsitamist.

Oldak ilmus alles vaikse tunni lõpus tagasi palatisse ja heitis teki peale pikali, varsti võis niikuinii jälle välja minna. Heitsin talle tigeda pilgu, keerasin näo seina poole ja haudusin plaane.

Lamamise aeg sai täis. Ekspediitor läks välja.

Vajutasin nupule. Kuulsin, kuidas kell Sirje laua juures plärises.

Ta tuli. «Mis oli?»

«Oli küll,» vastasin üle õla.

«Kui midagi tõsist ei olnud, siis ma lähen. Mul pole aega!» oli ta üpris tõre.

Tegin enda hädiseks. Tegin, nagu katsuksin end tema poole pöörata, kuid vajusin oiates ja kõverasse kiskudes tagasi.

Ta jäi minu kometit uskuma. «Ma kutsun valvearsti.»

«Oota, pea, ära kutsu! Astu ise, palun, lähemale!»

Ta tuli ja kummardus minu kohale. «Mis on?»

«Küll sa oled jahe ja ametlik.»

Haarasin tal õlast kinni.

«Ära kisu, ma olen tööl!»

Kui labaselt kõlas see: ära kisu!

«Ma ei kisugi,» vastasin puudutatult. «Tahtsin sulle midagi öelda. Ulata kõrv siia.»

Ta kummardus kuulekalt.

«Sa oled armas,» sosistasin ta medikamentidest lõhnavasse kõrva.

Ta ootas nagu veel midagi.

«Muud ei olnudki?»

«Kas seda on vähe, kui üks inimene on teisele armas?»

«Ei ole,» vastas ta pahandavalt ükskõikselt ja läks ära.

Ning jälle kostis valvelaua juurest jutuajamise hääli. Seal räägiti e l u s t.

Õhtul ilmus Sirje veel korraks mingi asjatoimetuse pärast palatisse. Tegin näo, et magan.

Kui ta jälle valvesse tuli, teesklesin jälle ükskõiksust. Vaiksel tunnil kraadima tulles küsis ta, kas mul on millegi üle kaevata. Raputasin pead. Kuid ekspediitor säras. Naera, naera, kes viimaks naerab, naerab ilma hammasteta!

Järgmine kord valvesse tulles tõi Sirje mulle sügisjoonikuid. Vahetasime mõne sõna ilmast ja tervisest.

Kuid lõuna ajal märkasin, et Olev Oldak sõi palatisse tulles samuti õuna — jah, ja see oli ka sügisjoonik! Lõunasöögiks õunu ei olnud, keegi polnud teda vaatamas käinud, kust oli ta selle saanud?

«See on tüliõun!» laususin agressiivselt.

«Kus?»

«See, mida sööte. See toob teile õnnetust.»

«Mis te jamate?» kohkus küttekontori mees.

«Jah, täna on suure õnnetuse päev. Pange see õun käest nii ruttu kui saate. See toob teile kaela kohutava õnnetuse: te silmad jäävad pimedaks, keel kuivab kurgulakke, teid tabab halvatus! Homme hommikul viiakse siit surnukambrisse üks pikk külm kogu!»

«Mis te pudrutate?» pomises kiilnina uskumatult.

Kuid õuna pani käest öökapile.

XVIII

Esimene inimene, kellega saatus mind haiglast taas välja tulles kokku viis, polnud keegi muu kui sõtsemees Eduard. Tema mind ei märganud ja oleks minust mööda «Wernerisse» marssinud, kuid mul oli parasjagu selline kiuslik tuju, et tahtsin vana viiliga paar sõna juttu puhuda. Seepärast koputasin talle oma

raske sepakämblaga õlale, nii et elukunstnik lausa vankuma lõi ja kohkunult seisatas. See juhtus Ülikooli ja Lätte tänava nurgal.

«Tere, kuidas harjaste korjamine läheb?»

Tülpinult heitis ta käega. Ja vaata imet, sõrmes helkis tal abielusõrmus!

«Ammu unustatud amet. Kes hakkab harjaseid ära andma, nende eest ei saa ju midagi. Tegin kolm või neli varumismatka, prooviks, peab ütlema, aga eriliste tulemusteta. Rahval pole ju enam sigu, suuremal hulgal ei tohi neid pidada. Majandi loomad lähevad aga kõige sõrgade, sarvede ja harjastega tapamajja. Täiesti lootusetu äri, ei tasu kulutusi. Artellis arvati sedasama.»

«Ja kus sa nüüd oled kanda kinnitanud?»

«Kus mä enam, läbinisti haige inimene, süda jätab lööke vahele, mõnikord pistab jälle galopeerima,» hakkas ta harilikul viisil hädaldama. «Lähen kohvikusse, istun mõne minuti, tõmban hinge.»

«Paistab, et oled abieluranda tüürinud?»

«Osutus otstarbekohaseks tõesti tüürida ja perekond luua, kuigi mul polnud selleks vähimatki soovi,» seletas ta oma keerukal moel. «Õilme hakkas järjekindlalt arvamust avaldama, et registreerime ära, kaua me niisama kokku elame. Mina jälle avaldasin arvamust, et see pole oluline, aga maatüdruk on visa, kui see on midagi pähe võtnud, siis peab minema nii, nagu tema tahab. Mina ei jõudnud sellele arvamuste avaldamisele ja pealekäimisele enam vastu seista, kodurahu nimel tuli alla anda. Tõin küll kaalukaid vastuväiteid, et olen haige inimene ja olnud ikka vaba nagu tuul, mistõttu minust võib-olla ei saagi niisugust abielumeest, nagu tema oma idealismis loodab, kuid seda ei võetud kuulda. Muidugi on ta ikka edasi allüürnik ja mina korterivaldaja.»

«Kuidas siis allüürnik, kui ta on sinu seaduslik naine?»

«Seaduse ees on ta loomulikult seaduslik naine, aga kui asja psühholoogilisest küljest vaadata, siis on ja jääb ta ikka allüürnikuks. Sest korter on minu nimel ja mina ei lase end eksitada ega kitsendada.»

Ta arutas veel pikalt oma funktsioonidest ja vabadustest ja võttis siis käsile ülikooli juubelipidustuste puhul korraldatud näituse, mida oli endises ülikooli kirikus vaatamas käinud.

Ja siis juhtus see ennekuulmatu lugu, et ta küsis:

«Kuidas sul läheb?»

«Tänan küsimast, hästi.»

«Siis on hea, kui hästi.»

Seepeale jättis ta jumalaga ja pressis vastu tuult kohvikusse.

Veel samal õhtul läksin Sirje poole.

Ta oli üksinda kodus ja triikis laua juures oma püksikesi ja rinnahoidjaid.

Vabandas punastades ja korjas pesutükid kokku.

Sõna lausumata haarasin ta embusse.

«Sa hammustad mu huuled katki! Kuhu ma siis lähen!» kaebas ta, ja püüdis end lahti rabelda. Vedasin teda aseme poole.

«Ära tee!» naeris ta.

Tirisin edasi.

«Sa tahad kõike korraga kätte saada!» itsitas ta. Siis läks korraga kurjaks: «Lase nüüd lahti! Jäta järele! Sa oled päris metsik!» Ja ta rabeles vastu. Kuid iha ja kiivus kihutasid mind tagant, kiskusin tal käigupealt riided seljast. Rüseldes kaotasime tasakaalu ja kukkusime asemele, Sirje pea kolksatas vastu seina.

«Jäta rahule! Jäta ometi rahule! Sa oled ju päris sadist!» hüüdis ta nutma puhkedes. «Sa oled ju päris sadist!»

Mind oleks nagu mõne raske asjaga pähe löödud.

«Sadist — mina?»

Korrapealt olin kaine ja karske.

Panin kõik lahtirebitud nööbid ja haagid rõhutatud viisakusega kinni, tõmbasin ta sinise plisseeritud seeliku põlvedelt sirgu, sirgemaks, kui ta ehk kunagi olnud, ja tõusin püsti.

«Kui sadist — siis head aega.»

«Kus sa nüüd? Pea . . .»

Ma ei vaadanud tema poolegi, ruttasin uksest välja.

Lävel põrkasin kokku proua Dagmariga.

«Kuhu nüüd, Kalju? Miks sa, Sirje, pole noormehele midagi pakkunud? Etendus jäi ära, üks meesnäitleja oli haigestunud ja etendus asendati teisega, seal Vilmal osa ei olnud, tuli ise oma lapse juurde, nii sain mina õhtu vabaks. Miks sa nutad?» päris ta allüürnikult.

«Õnnepisarad,» vastasin Sirje eest totterfrivoolselt, paremat ei tulnud pähe.

«Ilma pisarateta ei ole tõesti õiget õnne,» soostus perenaine. Mulle: «Tulge tagasi!»

«Ma pean minema,» pobisesin kõrvale vaadates.

«Ei, nüüd ei lähe te kuhugi.» Pikema jututa tõmbas ta mu tuppa tagasi. «Ma panen kohe kohvivee üles!»

Ega mul kiiret olnudki, ühiselamu ei jooksnud eest ära.

Jõime kohvi ja vaatasime paksu fotoalbumit, kuhu olid koondatud ülesvõtted Dagmari suurest suguseltsist, mille aeg oli laiali pillutanud: muist kodumaal, muist lombi taga, üks põllumees oli ära saadetud.

Istusin seal hilise tunnini, võttes vestlusest jõudumööda osa, see tähendab, nii palju, kui perenaine selleks võimalust andis. Kui ta korraks koridori peale läks sahvrist kohvikoort tooma, sosistas Sirje mulle:

«Ära ole pahane . . .»

See kõlas tõotavalt.

Ent koduteel läbi vaiksete tuuliste tänavate, kui aedades lõhnas sügisene muld ja puudelt rabises üksikuid lehti, mõtlesin

hilisõhtu pimeduses: mis see on? Armastus, kirg või ainult kihk, kiivusest üles piitsutatud? Oli mulle seda tüdrukut üldse tarvis? Mida ma temalt üldse tahtsin peale selle, mis üks terve kaheksateistkümneaastane poiss tahab umbes samavanuselt tütarlapselt?

Juba nüüd ei teadnud ma, millest temaga rääkida. Iga jutt läks kuidagi umbe ja varsti katkes hoopis.

Võimalik, et temaski oli midagi ajutist.

Kaks ajutist nagu kaks nulligi annavad kokku ajutise, püsiv ja ajutine võivad kokku anda püsiva.

Virutasin jalaga tuulest maharaputatud kastaniogalikule. Rõõmsalt lendas see üle aia ja kopsas vastu eramaja aknaraami. Onneks ei puudutanud ruutu.

Ma ei tea, kes ta on, see halastajaõde Sirje. Aga ta tuli minu voodi juurde ja puudutas mind, katsus mind käega, pani korraks pihu mu laubale, kui ma pärast lõikust nii üksi ja mahajäetud olin. Kui teised õed ainult protseduure tegid, viisakalt, ükskõikselt.

Kui ma kevadest saati nii üksi, nii mahajäetud olin.

Igatsesin seda jälle kogeda.

Kuid mornist maailmaruumist rabises vihma — ja aega.

XIX

«Teeme midagi ühiselt!» hüüdis maadleja.

«Teeme, teeme. Sina oled solist, mina saadan.»

«Ma pole kunagi laulnud, ei pea viisi,» nohises ta.

«Siis ei saa me midagi teha. Ise ütlesid, et tulevikus on niisugused inimesed, kes laulavad ja lõhuvad kive, iga töö peale meistrid.»

«See oli möödunud aastal. Nüüd ma enam päriselt niimoodi ei mõtle.»

«Isegi sina muutud.»

«Mina raiun ikka oma, mina alla ei anna. Maailm peab paremaks saama, teist teed ei ole!»

«Iga inimene ole veel maailm,» väitsin.

«Maailm on inimesed.»

«Ka inimene on mõnikord maailm.»

«Inimene võib olla maailm, kuid maailm on inimesed.»

«Kui maailm kaob, ei jää inimesed alles.»

«Aga kui kaovad inimesed, maailm jääb.»

«Jääb jah — tühi ja paljas.»

Ta sai nukraks.

«Sinuga ei saa vaielda, sa hakkad igast sõnast kinni nagu takjas.»

«Inimene on takjas, mis hakkab maailmast kinni. Et ka mina

olen juhuslikult inimene, mitte paljalt töökoja loll, nagu mõned arvavad — või arvasid —, siis olen minagi üks takjas. Ja üks takjas hakkab ka teisest kinni, see on ammu teada.»

«Hea küll,» soostus ta. «Aga teeme midagi ühiselt, näitame, et oleme noored!»

«Kellele?»

«Mida kellele? Kuidas?» põrnitses ta mind, nagu näeks esimest korda.

«Kellele me näitame, et oleme noored — «seitse päikest me süda on . . .»? Kellel seda tarvis vaadata on?»

«Kas või endal.»

«Siis öelnudki nii: näitame endale. Sa oled abituuriumi poiss, pead oma mõtteid täpselt väljendama, muidu kirjutad kevadel küpsuskirjandisse tont teab mida kokku.»

«Näitame endale, et meil ikka veri soontes on.»

«Seda näita Margele.»

Ta jäi mõttesse.

«Jah, tõesti, kellele? Ise me ju teame, mis veri meil soontes voolab ja kui sage on pulss. Ühiskonnale on vaja näidata, et meis keeb noorusjõud. Just! Kuidas see mulle kohe meelde ei tulnud? Tead, mis me siin koridoris arutame, tule räägime!» Ja Evald taris mind pintsakuvarrukast.

«Ei tule, pean midagi hamba alla hankima. Pole täna ivagi söönud.»

«Ma annan sulle süüa.»

«Mida pakud?»

«Vana äraproovitud rooga.»

«Hea küll, ma tulen. Söögi eest võib küll ühiskonnast lobiseda.»

«Paljud sellest elavadki,» arvas tema.

Evald tegi lauale ruumi ja laotas vanu ajalehti alla, tõi siis köögist magusalt lõhnava panni, murdis pätsi küljest tüki leiba ja pistis mulle pihku.

Kapsad olid kuumad, kõrvetasid keelt.

«Marge on ka ühiskond,» alustasin täie suuga. «Tema on sul pidevalt päevakorras. Enne katsu temaga klaarida ja alles siis raba ühiskonnal sarvist kinni.»

Ta neelas suure palava suutäie korraga alla, nii et silmad pungi läksid.

«Näed nüüd! Suur tükk ajab suu lõhki. Ühiskonnaga on sama lugu. Enne Marge, siis ühiskond. Käid nagu kass ümber palava pudru.»

«Asu appi.»

«Näiteks?»

«Näiteks torka meid jälle juhuslikult luku taha!»

«Ühte nalja ei saa mitu korda teha, kulub ära, ei mõju.»

«Miks ei saa,» muheles ta. «Treener ütleb: kasutage kas või

kogu aeg ainult ühte ja sama võtet, peaasi, et te meeskonnale kindla võidupunkti toote!»

«Vastane leiab midagi vastu ka.»

«Tühja ta leiab, kui ma olen temast jõu poolest lihtsalt üle ja murran ta maha, et mätt tolmab.»

«Marge pole ju maadleja,» kahtlesin kapsast hävitades.

«Kui me oleme kahekesi, siis on see maadlus.»

«Mis sa siis soovid? Et ma aitaksin sul seljavõitu saavutada?»

«Ei! Sa ei saa must aru!» pahanes lukksepp ja maadleja. «Ta kuulab kõik ära, mis ma talle räägin, noogutab ainult. Kui uks jääb lahti, siis võib ta ära minna, kes sunnib teda kuulama minu juttu tulevikuinimesest? Kuidas saan ma teda kinni pidada?»

«Tüdruk on samuti inimene, mitte mets- või imeloom, nagu sinu jutust paistab.»

«Ongi imeloom,» kinnitas Evald tõsiselt.

«Mõnes mõttes on iga inimene imeloom ja selleks ta jääbki.»

«Ei jää, tulevikuinimene ei jää! Tulevikus pole inimeses enam midagi ähmast ja salapärast, kõik tehakse selgeks ja täpseks.»

«Mis sa selle tulevikuinimese seljas vahetpidamata ratsutad!» läksin ägedaks. «Ratsuta parem Marge seljas!» — Evald läks näost punaseks — «See tulevikuinimene paneb pea valutama. Ikka tulevik sedapidi ja teistpidi, nii hiilgav ja naa särav. Tulevik on mask, mille taha on hea peitu pugeda, tulevikujutud on oopium, mis teeb pea raskeks ja manab nägemusi silma ette. Aga tee ükskord silmad lahti, Evald Aadam, ja vaata elule otsa, nagu ta on, tuleviku arvel punkte ette andmata, ja sa näed: elu on raske! Ärgem hakakem endale valetama. — Suur tänu maitsva toidu eest. See on parem kõhutäis kui sakusment kuskil olengul, millest peab ka söönuks saama.»

«Jah, kuid noor ei tohi raskustele alla vanduda ega ennast haletsema hakata,» ütles ta pahaselt.

«Ei vannu ega haletse. Ei mina ega sina. Aga me peame teadma, kuidas lugu tõeliselt on. Elu on raske ja ega ta tulevikujoobest kergemaks lähe. Räägime parem su südameasjust, seal ripub sinust palju ära.»

Kuid nüüd ütles maadleja kinniselt ja kindlalt:

«Ärme räägime.»

«Siis laiali — ja magama! Unes süttib ja kustub lootus, uni on midagi tõelist.»

Lükkasin ta ukse kinni, see käis kombakalt. Ei olnud enam ustes suvist kergust, sügisel hakkasid nad käima raskelt, nagu vaevaks neid luuvalu lõpututest vihmadest.

Teisel päeval pärast tööd seadsin sammud naabertallu.

Airi kussutas last ja liigutas ratastega varbvoodis teda edasitagasi. Marge kudus oranži-musta salli, mis nagu madu tal süles

lookles. Ka uus naine oli kodus, istus voodiäärel ja sõi suurt võileiba. Õhust oli tunda, et äsja oli siin olnud naginat.

«Väga tore, et sa tulid!» rõõmustas krohvija.

Ütlesin Margele:

«Evald laseb sind tervitada kõige südamlikumate sõnadega ja loodab sinuga eluteel veel kohtuda.»

Tüdruku näos pragunes midagi. Kuid samas ilmus sinna jälle vana tuttav ilme ja ta nähvas:

«Oled sa tema suuvooder või?»

Airi tähendas:

«Tulgu pealegi. Las räägib jälle hinge kasvamisest. Tulge mõlemad, on meil ka lõbusam.»

«Mina ei palu kellelgi tulla ega minna,» ütles Marge tõrksalt.

Nüüd tegi ka uus naisterahvas suu lahti. Kogukas, hästi lopsakate vormidega, mustade juustega, istus ta nagu padaemand Vissa voodil — otsekui pealetükkiv meenutus kõige ilusa ja kalli kadumisest, ning temast hoovas midagi metsikut ja rõvedat. Suurte tugevate hammastega leiba puredes ütles ta:

«Kutsuge, jah, sõber kaasa. Vaatame, kas passib!»

«Kes sulle konnavarba peale astus?» nähvas Marge vihaselt.

Sosistasin talle kõrva:

«Evald igatseb sind nii väga taga, et ei saa öösel magada. Ta ootab sind neljapäeva õhtul kell seitse oma residentsis.»

Marge punastas, kuid läks kohe õrjetuks: «Mis see mulle loeb!»

«Öelge mulle ka midagi kõrva sisse!» mõõtis Padaemand mind kilaval pilgul.

Seekord välkusid krohvija silmad vihaselt, kuid ta ei öelnud midagi.

Kiivus! mõtlesin. Kiivus valitseb igal sammul.

Kui ma maadlejale läbirääkimistest ette kandsin ja ütlesin, et määrasin talle neljapäevaks kohtamise, jäi ta üsna kurvaks ja õnnetuks.

«Miks sa kolmapäevaks ei määranud? Neljapäeval on meil Tallinnas võistlused. Ei saa ära jääda ka. Mitte kuidagi kohe! Olen oma kaalukategoorias ainus, kes on Tartul praegu välja panna. Teised on haiged või vigastustega rivist väljas. Miks sa minu käest ei küsinud, mis päev ma vaba olen?»

«Tere hommikust! Nüüd olen veel süüdi ka!»

«Oledki,» nohises ta. «Mis ma nüüd teen?» Ja ta ringutas käsi.

«Kitku juukseid ka!»

Lugu lõppes muidugi sellega, et ei keegi muu kui Kalju Soa pidi minema Margele uut kohtamist määrama.

Seekord oli toas ainult Klaara.

«Millal Marge tuleb?»

«Ei tea,» pomises ta ja ta suust käis vänget viina- ja õllelõhna. Katsusin, et tulema sain.

Uksel tuli mulle Alfred Kiindok vastu — kleenuke, kahvatu näoga, ebakindlal sammul, palged kahtlaselt roosad; oli ka vist juba alkoholi pruukinud.

Mind märgates nõksatas ta seisma.

«Mis sina siin teed?» kiunus ta ja ta pilk oli raevust valge.

Enne kui ma midagi kosta jõudsin, vajus Padaemand Kiindokile kaela: «Sina, Alf! Kallis Alf!»

Enam ma Marget otsima ei läinud.

Nõnda jäigi Evaldi tähtis kohtumine toimumata, sest kohe pärast oktoobripühi kutsuti ta ajateenistusse.

Olime mitmekesi maadlejat teele saatmas — mina, Mops ja mõned tema klassikaaslased. Marge sai isegi sellega hakkama, et suudles kõigi ees Evaldit häbelikult põsele. Ja kui teised saatjad olid oma teed läinud, teatas ta mulle oma nipsakal moel:

«Nüüd jään ma teda ootama.»

XX

Kavatsesin kolida maadleja tühjaksjäänud tuppa, et omaette olla, millessegi süveneda, lugeda. Kuid Sihveril olid omad plaanid:

«Sa tunned küll seda Toikka mahajäänud naist või armukest — kuidas teda nimetada, kuidagi ei ole päris õige —, ta elab seal teises barakis, kolmekesi toas, laps sealsamas viinavõtmise ja muu märuli keskel, teiste jalus. See asi ei kõlba kuhugi. Oleks veel korralikud inimesed, aga too Klaara on ju päris pordunaine. Sellepärast mehestki lahus; paneb aga kärakat ja ajab mehi taga. Vanematest meestest ei jätku, nüüd on päris noore poisi ette võtnud. Kuradi lugu küll. Ma ütlesin Kiindokile: «Kas tõesti suure Tartu linna peal ei ole enam ühtegi korralikku tüdrukut, kellega käia, et nüüd jooksed sellele igavesele litsile ja jätisele järele, vanamutile, kes on sust kaksteist aastat vanem, vaata, et passiks emaks, häbi peaks sul olema!» Jõllitas vihaselt otsa, pilk valge, vaata, et tuleb kallale. Klaara on poisi nii ära teinud, et see ei näe ega kuule enam midagi. Ma ütlesin: «Vanemaid sul ei ole, isa, kes sind juhataks ja õpetaks, aga niisuguse asja eest kuluks sul küll püksid maha võtta ja üks tubli keretäis anda!» Käib, silmad aukus, silmaalused sinised, jalad all risti — see täitmatu vanamoor tõmbab temast viimase välja, poiss isegi nõrga tervisega. Aga ega jooksuajal aitaks vist nahatäiski. Vaata neid rotte siin. Kui on jooksuaeg, siis jäägu saba või jalg lõksu, mingu või elu, ta lendab või läbi seina, peaasi, et saaks aga emase kätte. Loodus on asja nõnda seadnud, et sugu tuleb teha, saagu mis saab. — Ei, laps tuleb sealt ära tuua. Siin on küll meeste maja ja omad hädad, aga parem ikka kui seal!»

Kui Airi palus, et ma teda kolimisel pisut aitaksin, tuli mulle meelde, et tema oli ju omal ajal see, kelle pärast keevitajal pea labidaga lõhki löödi, ja ma kutsusin Helduri kaasa.

«Mis varandust mul siin on,» lausus krohvija häbelikult, kui me talle järele läksime.

«Kõige suurem varandus on poeg,» ütlesin.

Ta naeratas tänulikult.

«Poeg — ja sina ise,» lisas Heldur.

Nüüd pidi Airi lausa punastama.

Võtsime Heino varbvoodi, nagu ta oli, ja viisime selle, magav laps sees, läbi karge sügisõhtu meie barakki. Koridoris seisis Sihver ja juhatas meie liikumist, silmad kissis, pilk õlitatud: temagi nina hakkas viimasel ajal pudeli poole pöörduma.

«Te tulete koos lapsega, see on teist ilus, väga ilus ja õige. Inimene peab ikka inimest aitama, selleks ta inimene ongi,» seletas ta kinnivajuvat ust hoides. «Ma panin siia kolm hiirelõksu üles, näis, kas abi on. Rotid võivad lapsele liiga teha, aga seda ei tohi lubada, mõrtsuka poeg on ka inimene, sellest poisist võib veel suurmees sirguda, kas või president, see ei tähenda midagi, et isa kinni. Ema on lahti, see on peatähtis, ja ema on õige inimene, seda peab ütlema. Nii peab olema!»

«Kuule, õige inimene, astu samm kõrvale, me ei mahu lapsega sisse!» käskis Heldur.

Sihver tuigerdas eest ära.

«Kõrvale, ikka kõrvale, vanamees peab noorele teed tegema, rotte ja lutikaid hävitama, et noor saaks kasvada, noor saaks sirguda, nii on õige. Kui inimesel on elus kindel eesmärk, siis ei ehmata teda isegi lendavad raudsed asjad. Sina, Airi, oled ilus inimene, ära pane pahaks! Puhas nagu kastepiisk meie kodutalu heinamaal vanal ajal, kui kanad sõid karda, kuked kulda. Ära pane pahaks, et ma tõin su siia, inimeste sekka, sealt langenud inimeste seast. Pühakirjaski on öeldud: tulge tagasi, inimeselapsed. Ma ütlen: inimesed, tulge tagasi inimeste juurde, siin on teie koht, siis on asi ilus ja õige!» Komandant embas Airit õlgadest. «Ära pane pahaks! Villavabriku direktor on pisut lauluõli tarvitanud!»

«Airi, tule näita nüüd ise kätte, kuhu me lapse voodi peame panema, et oleks mugav ja käepärast!» korraldas keevitaja.

Sihver töllerdas edasi-tagasi, liigutused ebatäpsed, silmad kirjud.

«Ole nii kena, palun, astu eest ära! Mine siit kongist hoopis välja!» ütles Heldur.

«Hea tüdruk saab kohe lapse, viril ja vinge jääb eluajaks ahtraks,» targutas komandant pehmel keelel. «Eestlasi on nii palju mättasse löödud, pool rahvast on mulla all, mehed peavad nüüd kiiresti tööd tegema ja kõik põllud täis külvama, siis on õige elu. Sinust, poisike, saab kõva mees, magad kõva und.»

«Tulevikuinimesel on ikka kõva uni.»

«Tulevikuinimene on sedakorda siit läinud, tema paberid ja raamatud rändavad ajaloo prügikasti.» Sihveri kortsulisse näkku ilmus isevärki grimass, mida võis äpardunud naeratuseks pidada.

«Kas sa oled need siis ära põletanud?» küsisin ehmunult.

«Sihver ei põleta midagi ära ega aja oma kärssa õitsvasse lilleaeda nagu vassist. Sihver on olnud direktor,» ajas ta oma kõhetu rinna ette. «Direktor teab, mis ta teeb. Mina ei puutu tulevikuinimest ega temast järelejäänud pabereid. Paberil on oma elu. Laos ruumi küllalt. Rotid järavad hea meelega unistusi, need on trükitud heale paberile, nii on õige, nii on ilus, ja see neile maitseb. Vaata, ega ja lihtajalehte tahagi.»

Ta hakkas pikalt ja laialt arutama rottide maitsest, käiguteedest ja ühiselamu rottkonna iseärasustest. «Rott ei lähe lõksu, aga inimene läheb. Mina olen ka lõksu läinud, üks väga väike tähtsusetu inimene, aga olen läinud rottide teed ja lõksu. Vanapoisi elu on lõks, pole see muud. Kellelgi pole sinust midagi. Mitte midagi.» Vanamees muutus härdaks. «Umbusk ja viha ei aita inimest. Inimest aitab ainult inimene, inimese süda aitab inimest.»

Tõime Airi riided, toidunõud ja veel üht-teist, mis oli kõik ilusasti korvi pakitud.

«Airi on puhas inimene,» ei saanud keevitaja üle õue minnes ütlemata jätta. «Kõik ta asjad on nii puhtad ja korras.»

«Võiksid endale võtta,» tähendasin.

Tõsiselt küsis ta: «Arvad sa, Kalju?»

«Miks mitte? Mis Airil siis viga on? Laps on talle hästi mõjunud, ta on muutunud palju ilusamaks ja naiselikumaks. Mina pidasin teda ikka luidraks plikaks, kuid nüüd pean oma sõnad tagasi võtma. Ta on südamlik tüdruk, meie oludes tähendab see palju.» Takerdusin. Märkasin, et ühiselamuüksindus ja -tüdimus tahtis must vägisi kosjasobitajat teha. Olin hakanud nii elutargalt ja õpetlikult rääkima, et päris piinlik. «Muidugi mitte ainult meie oludes, südamlikkus on üldse aare...» puterdasin, «kas nüüd aare, aga ... Meie suhetes siin majas on seda nii vähe, et ... Teine inimene ei lähe kellelegi korda ja ...»

Kas pole mina samasugune parandamatu idealist nagu Eeva-Aadam? Kas ei ihanud ma ise samuti paremat, ilusamat ja õilsamat tulevikuinimest, inimest, kes nõuaks endalt rohkem ja suudaks rohkem kui meie siin? Ülevamat inimest ja vaimsemat elu, kui me elasime?

«See on meeste maja. Naisel on siin raske elada,» porises Sihver koridoris ikka edasi, kui me sinna jõudsime. «Rott ei saa iialgi inimeseks, inimene saab rotiks hõlpsa vaevaga, see on nende vahe. Muud tähtsamat vahet ei ole, lõks on ikka üks. Uskuge mind, sest mina olen direktor! Olin, olin! Jah, mis seal vahet!»

Tuba oli siiski väga väike. Laud tuli välja tõsta. Evaldi ajal

oli see sisse mahtunud, kuid tulevikuinimesel polnud ju lapsevoodit.

«Katsu mõni päev ilma lauata läbi ajada,» lausus keevitaja, kui oli endamisi pisut aru pidanud. «Ma katsun sulle kuskilt väiksema laua hankida.»

Ta võttis taskust metallmõõdulindi ja klõpsas lahti.

«Kust sa selle saad?» küsis Airi rõõmsalt ja hoolitsevalt.

«See olgu minu mure. Viskan mõõdu peale, et asi oleks õige.» Heldur muheles — oli kasutanud komandandi sõnu ja tooni.

Ühel õhtul töölt tulles nägin enda ees astumas meest, valgeks värvitud laud seljas.

See oli nüüd küll minu toakaaslane ja keevitusõpetaja!

«Minu arust peaks see laud talle paras olema.» Heldur sülitas tänava äärde kraavi. «Sain Anne tänavast ühe mehe käest. Täika! saime tuttavaks; tuli jutuks, et mulle lauda vaja.»

Krohvija meeldis meie baraki meestele. «Meie silmarõõm!» ütles Aksel Matsmann. «Maasikmari!», ja ta laia heasüdamlikku nägu valgustas mõnus naeratus. «Ma lää kae, ehk om tälle abi vaja, ütsiku inemise asi!» Ja juba ta oligi köögis tuld pliidi alla tegemas, kuurist puid toomas, ükskord nägin teda isegi Airil abis kartuleid koorimas ja porgandeid kaapimas. «Taa mõni kunst,» lausus ta heatujuliselt. «Mia olli Saksa sõaväen koka abi, tasse vett ja teije tuld!»

Teisigi mehi nähti krohvija toa poole piiluvat ja ükspäev märkasin Sihverit ta toa uksele koputavat, habe viisakalt aetud — muidu käis ringi kui okassiil! —, mingi pakk kaenla all. Teisel hommikul poodi leiva järele minnes märkasin Evaldi endise toa akna ees rohelist ruutu sitskardinat.

Airi populaarsus tegi keevitaja mõtlikuks ja murelikuks. See torkas silma, sest pärast mullusügisest labidalajatust oli ta selle maja sekeldustest ja sabinatest eemale jäänud, ikka oli ta kodust ära või maal käimas. Pani päris imestama, kui ta ühel õhtul, kui Ossi ega perioodiliselt meil ööbivat Jaan Nõlvakut kodus polnud, minuga Airist juttu tegi. Ta oli tükk aega pimedas asemel vähernud, kui äkki küsis:

«Sina käisid varem sinna nende poole, tunned selle toa rahvast rohkem. Mis sa Airist arvad?»

«Arvan, et ta on tore tüdruk. Ta oleks väärt ...» Kuulsin, kui pingsalt Heldur kuulas, ja taipasin, et ta võtab ju iga minu sõna kui nõuannet. Pidin oma arvamuseavalduses olema korrektne, täpne ja võimalikult objektiivne.

«Väärt mida?» kordas keevitaja läbematult.

«Väärt paremat saatust.»

Keevitaja keeras end raginal teisele küljele.

«Meestele meeldib ...» venitas ta kahtlevalt.

«Noh, sina oled ka mees.»

«Einoh, olen küll, muidugi ...»

«Mehed tunnevad ära, et tal on hea süda.»

«Sai tüdrukust peast lapse ...»

«Sellepärast sargi, et hea inimene on. Oli see Reino, mis ta oli, aga selle tundis ära, et Airi on väärt tüdruk, keda ei tohi käest lasta. Sellepärast tegi teisele lapsegi. Kuhu see ilma vanemateta, lastekodus kasvanud tüdruk läheb, kui laps sabas? Nõnda oli ta Reinol täiesti pihus, hea mõnitada ja peksta ...»

«Ta võib ju lapse kasvatada anda.»

«Airi vist ei anna poega ära.»

Heldur mõtles tükk aega pimedas, siis küsis:

«Kust sa seda tead?»

«See on pealt nähà.»

«Oli küll Reinol peos, aga lahti laskis.»

«Tegi lapse valmis, siis lõi järsku kartma. Hakkas elu ees hirm.»

«Elu ongi nii keeruline.» Keevitaja neelatas.

Valges pøleks ta seda öelnud. Valges poleks me seda juttu üldse ajanud, nii kinnine, kui ta oli.

«Keeruline? Kuidas võtta. On ja ei ole ka.»

Kui ma järgmine kord Sirje pool käisin, polnud kedagi kodus. Teine kord oli jälle perenaine k a kodus. Kordus ühine kohvijoomine ja proua eluseikade kuulamine.

Siiski — Sirje jõudis mulle imelikult itsitades öelda:

«Ega poisid ṃuud tahagi, kui saaks aga tüdruku põõsa alla?»

Kuidas tuli seda mõista? Kas oli see etteheide eelmise korra tormakuse pärast? Või vastupidi — oleksin pidanud olema veel aktiivsem? Olid need lihtsalt sõnakõlksud, mis parema puudumisel käisid vestluse ette? Polnudki tal mulle muud midagi öelda?

Kutsusin teda kõndima.

Ei tulnud.

Talle ei pakkuvat v ä l j a s l o n k i m i n e midagi.

Andis mõista, et võiksime minna kuhugi peole. Või restorani.

Selle koha pealt olin teatavatel põhjustel tumm kui kala.

Nõnda ei saanud me kahekesi olla sees, väljas ega kuskil.

Ja nii jäi see tutvus, mis nii hoogsalt alanud, soiku, vajus ja vanus ära. Ja oleks võib-olla lakanudki, kui poleks tulnud üks helgem õhtu, kus perenaist polnud meil kaela peal ja oli teada, et ta enne südaööd ei tule.

«Õudne, kui kaua sa pole minu pool käinud!» võttis ta mind vastu. «Oled mu lausa ära unustanud. Ega ma vist ei huvitagi sind enam!»

Seina meie vahel polnud, kuid midagi oli — mingi võõristus. Võimalik, et temagi tajus seda, ja et sellest üle saada, seda

maha lõhkuda, heitis ta end mulle kaela, kallistas ja suudles iharalt, oli kõigeks valmis.

Kuid voodis, pärast üksteise omaks saamist, ütles ta äkki šokeeritult:

«Sul pole isegi särki!»

«Jah, milleks see? Niigi on palav. Sa hõõgud mul kõrval kui ahi. Kõik maine on kaduv. Peaasi, et hing heliseks.»

«Kuidas võtta!»

«Ma äratan su hinge üles. Keha ärkab isegi. Mida enam me koos oleme, seda ärksamaks muutub su hing.»

«Sa ei saanud aru. Ma ütlesin, et üleüldse ei ole sul särki.»

Naersin.

«Mis seal naerda on!» kostis ta tusaselt.

Jälle see umbes lõngakera tunne. Ta ei tulnud minu mõtetega kaasa. Temaga juttu ajades olid nagu savi sees, miski raske, liikumatu, kleepuv takistas, kiskus tagasi.

«Kuule, sul vist ei olegi hea meel, et ma sinuga siin olen?»

Vastuseks liibus ta hellusehoos mu vastu. Taas mattis ihalaine meid enda alla.

XXI

Jaan luges voodis käsipõsakil liikluseeskirju, oma lemmiklektüüri, tumedad rasvased juuksed kumeral otsmikul ja koreda nahaga näol laiali. Mind nähes läksid ta mõtted omapead rändama, hajameelsel pilgul vahtis ta kaugusse ja lehitses masinlikult väikest raamatukest. Läksin pesema; kui ma tuppa tagasi tulin, lamas autojuht ikka endises ašendis.

Võtsin öökapist tüki leiba ja hakkasin nosima. Kapiukse kiiksatus tõi Jaani tagasi ühiselamutuppa, kus hakkas juba hämarduma; aknale rabises vihma nii lootusetult nagu ainult sügisel.

«Tänavu sügisel mädaneb kõik ära,» lausus ta. Kui ma ei vastanud, lisas ägedamalt: «Aga mädanegu, mis mina sinna teha saan! Mitte midagi ei saa teha! Mitte midagi!»

«Natuke ikka saab,» ühmasin.

«Väga vähe! Liiga vähe! Raisakull! Ei ole tööjõudu, kolhoos on inimestest tühi! Eha pandi ajutiselt brigadiriks, vana on nikastatud seljaga haiglas. Mõtlen, mis ta, vaeseke, seal niisuguse ilmaga teeb! Minul autokabiinis pole viga midagi, ega mulle krae vahele saja, aga tema peab seal inimesi tööle organiseerima. See ajab hirmu naha vahele. Kuidas sa neid organiseerid, vea poolvägisi tööle — ja vihma sajab vahetpidamata! Õudne lugu! Kõik mädaneb ära, pole talvel midagi hamba alla pista!» Ta väristas õlgu,

nagu seisaks ise raudkülma vihma käes kartulipõllu ääres, kus vaovahed on ääreni vett täis. Ahastusest tumeneval pilgul hüüdis ta: «Kas mina saan elada nii, nagu ma tahan? Ei saa! Ei lasta! Ma p e a n! Liikluseeskiri ütleb: peab! Miks ma pean, kui ma ei taha. Kui ma ei saa. Ei ole suuteline nõnda elama, et iga samm on ette määratud. Oletame, et ma ei taha ja ei pea, siis ma ei taha ega pea midagi. Võib-olla ma ei taha eladagi, järsku on mul elust villand, aga mulle käiakse peale — s a p e a d. Aga miks keegi ei märka — järsku käib niisugune elu mulle lihtsalt üle jõu? Ü l e j õ u, ja kogu lugu. Pole niipalju jõudu antud, kõigil pole ju ühepalju jaksu. Kodus hüppab ämm mulle peale nagu õlekotile: miks sa ei tee, miks sa ei paranda, ei ehita, ei ole peremees! Ei jõua! Mäletad küll, Kalju, millist lärmi ta lõi selle mahamurdunud aiaposti pärast. Nii on iga asjaga. Üks hull lugu juhtus minuga alles hiljuti. Kas sa tahad kuulata? Kui tahad, siis kuula, mul on ükskõik, mul on nüüd kõik ükskõik, ma olen täis tehtud, mul on märk küljes! Raisakull! Mina olen süüdi, võib-olla see lugu tehti mulle nimme külge. Seda ma kontrollida ei saa, nagunii olen ma kahtluse all, sest ma p e a n elama, olen vägisi pandud elama. Aga olgu, see on nii kurb lugu, et ära tee väljagi,» lõi ta käega, ise niisuguse näoga, et puhkeb sealsamas nutma. Ta virutas liikluseeskirjad kinni, raamatuke lendas ristseliti voodite vahele põrandale, ja haaras kahe käega otsmikust kinni ning vajutas kõvasti, nagu ähvardaks sealt midagi välja tungida ja laiali pudeneda. «Ma ütlesin sõiduõpetajale: punane tuli on ees, ma ei või minna!» — «Ega sul kogu aeg punane tuli ees ei ole, et sa ootad ja vahid!» On küll ees, on küll! See on kurb lugu, parem, kui ma seda kella ilmaski vastu ei oleks võtnud, ma aimasin juba siis, et hästi see ei lõpe, keegi oleks nagu öelnud: ära võta. Aga võtsin siiski, ütlesin: hea küll, ma ajan asja korda. Usu, Kalju, see asi ei ole hea, ei ole! Raisakull! Märk on küljes — tema silmis! Ta on tore poiss, koolivend, oma küla mees, vanasti käisime — kus me käisime? — koos õunavargil, jah, ega seegi ilus olnud, poisikeste temp, meil olid suitsed peos, viisime hobused metsa ja hiilisime siis sinna aeda. See on nii kurb lugu, nagunii olen kahtluse all. Kuidas ma talle nüüd silma vaatan, ei julge, noh! Pean pilgu maha lööma nagu peksasaanud peni ja poolkülitsi temast mööda hiilima, kui ta vastu tuleb. Aga ta ei tulegi mulle enam vastu, ei saa tulla, ma keeran ise ära metsa, peaasi, kui paralleelvarras vastu peab. Ikka metsa, ei, nüüd ma enam ei julge talle julgelt vastu astuda. Sest ma olen kahtluse all! Ah Kalju, sina ei saa sellest aru, ja parem ongi — nagunii on mul märk otsa ees. Vaata, siin on see märk, ma tunnen teda, kas sa ei näe? See on ju kuulihaav. Siia lasksid nad mind, aga ära tee väljagi. Naerata, ja elu naerab vastu.»

«Kus see kell siis jäi?»

«Kuhugi ei jäänud. Kuhu võib üks vana kellaloks jääda, mida tahetakse parandusse anda. Esialgu ei jäänud ta kuhugi. Esialgu, saad aru? Naera edasi, raisakull! Ma ei tahtnud võtta, aga ma p i d i n võtma, Ilmar oli linnas ja tol päeval oli kellassepatöökoda juba kinni, öövaht istus trepiastmel, paks palitu seljas. Ta vaatas mind nii imelikult, kui küsisin, millal äri lahti tehakse. Ma ei oleks seda kella pidanud võtma, tundsin kohe, et sellega tuleb pahandust, aga ma võtsin ta endale kaela ja viisin teine päev sinna parandada. Kellassepp vaatas mind imelikult, tüse elatanud mees oli. Vana kellassepa kriitiline nägu ees, ei noh, ikka haritud mees. Aga ma olin kahtluse all, ma sain kohe aru, kui ta kapsli lahti lõi ja kella vaatas.» Jaan niisutas keelega huuli ja naeratas piinatult. «Sõiduõpetaja ütles meile autokoolis alati: ärge punase tule alla ronige, kui muidu ei saa jõuvankrit pidama, teinekord on pidur rikkis, tõmmake või käsipidur peale, aga ärge minge! Mõtlesin, et pean temalt kviitungi küsima, paberi, mis tõendab, et olen võõra taskukella siia jätnud; kui pärast järele tulen, on hea ette näidata. Mõtlesin ja vaatasin, aga ei küsinud. Ei tihanud! Ei julenud! Sest ta vaatas mind niisuguse näoga, nagu oleksin ma varas ja võtaksin kviitungi hirmu pärast, et asi pole õige ja mul oleks tagatis ja mind ei kahtlustataks. Pean nüüd eluaeg Ilmarist mööda käima, kas või panema läbi kaera- ja rukkipõllu nii mis kahiseb! Sest ma olen täis tehtud. Mu au on läinud! Ma olen tema silmis varas, kuigi ma seda ei ole, saad aru! Raisakull!» Jälle läks ta ägedaks.

«Mis selle kellaga siis lõpuks oli, et sa end süüdi tunned?» küsisin leivakannikat lõpetades; sellega mu õhtusöök piirduski.

«Mis ühe vana kellaloksiga ikka oli, igavene isa või vanaisa tasku-uur, kust või kelle, mis see minu asi, mis see mulle korda, läheb. Nädala pärast läksin järele. Leti taga istus teine mees, istus või seisis, ei mäleta, mis lugu sellest oligi, küsisin, et tõin ühe kella. Millise? Hõbeuuri. Kus kviitung? Ei ole. Paljud toovad siia hõbeuure. Teine mees oli siin. Oli, aga praegu ei ole. Vaatas mind jälle imelikult, pidas suliks ja petiseks. Hirmuga tulin sealt välja, higi otsa ees. Mis ma nüüd Ilmarile ütlen? Temale on see isa või vanaisa pärandus. Pärast käisin veel mitu korda kellassepaärist mööda — ei julenud sisse astuda. Trepi peal hakkab juba süda hirmu pärast kloppima, ja ma ei saa edasi, punane tuli on ees! Nad peavad mind vargaks.»

«Järsku ei pea.»

«Peavad, kindla peale peavad! Tüse mees vaatas mulle tookord niimoodi otsa. Inimene usub teisest ikka halba, usu, Kalju!»

Vaikisin natuke aega, mõtlesin. Tõstsin liikluseeskirjad üles, panin öökapile, silusin kukkumisega kortsunud lehe pihuga sirgeks.

«Kuidas sa sellesse suhtud, kui ma sinuga sinna kellassepa juurde kaasa tuleksin? Asja selgitama või nii? Äkki leiame tolle kella üles?»

«Ei, ei!» hüüdis ta hirmunult. «See ei tule kõne allagi. Ma olen juba täis tehtud, nüüd ei aita enam ükski asi. Tuleb ära kannatada, raisakull! Keegi oleks mu keelt nagu kinni hoidnud, kui ma tookord seda kella sinna viisin, ma ei julenud kviitungit küsida, mu saatus oli ette määratud, ma poleks tohtinud seda kella üldse vastu võtta. Nüüd ei saa enam midagi parandada!»

«Meil on töökojas endal väga hea kellassepp, Keerdi-nimeline mees, sina teda vist ei tunne. Miks ei toonud sa kella tema kätte parandada?» Lubasin endale väikese muige. «Siis oleks su au määrimata jäänud.»

«Jah, eks ole! Seda ma oleksin pidanud tegema, aga ei teadnud, et kus häda kõige suurem, seal abi kõige lähem. Miks ma seda ometi ei teadnud? Mis sa arvad, Kalju, miks?»

«Lihtsalt ei teadnud, muud midagi.»

«Kas see on nii lihtne, et lihtsalt ei teadnud? Kas pole siingi midagi kahtlast, kas pole siingi keegi midagi ette ära seadnud?»

Mulle hakkas see üleliigne kahtlustamine nalja tegema.

«Ära irdu massidest, käi meiega rohkem läbi, tule töökotta, saad tublide meestega tuttavaks. Nendega, kes pole ikaldunud nagu su kodukolhoosi vilja- ja kartulisaak.»

Jälle olin vale nupu peale vajutanud.

«Vaene Eha! Tema saab niisugust vatti, et õudne!» Järgnes pikk nutulaul sellest, kui raske on elu keset tühje talusid, loide, ükskõikseid inimesi... Siis tuli talle meelde, et Ilmar on ka seal. Mis näoga peab Eha talle otsa vaatama, kui ta mees on varas...

Jälle masseeris ta ahastades otsmikku.

Katsusin teda naljaga lohutada:

«Eha vaatab Ilmarile otsa armsa näoga, ta on ju ilus naine.»

«Arvad?» küsis ta nõutult, mõistmata, et tegin nalja. «Kas see sobib? Kas ei hakka Ilmar siis arvama, et ma olen naist õpetanud talle näeratama, et selle taha peita oma musti tegusid?»

Ta vaatas mulle nii tungivalt otsa, et tahes-tahtmata pilgu kõrvale pöörasin.

Ütlesin tõsiselt ja kindlalt:

«Minu meelest võtad sa seda kellalugu ülearu dramaatiliselt. See võis ju olla haruldane kell, aga nii haruldane ta ka ei olnud, et selle pärast oma südant vahetpidamata vaevata ja end niimoodi piinata. Sa mine räägi see lugu Ilmarile ise ära — nii, nagu ta oli.»

«Ta ei usu. Keegi ei usu, kuidas lugu tõelikult oli.»

«Mina usun küll.»

«Kas sa tõesti usud mind?» läks ta äkki rõõmsaks. «Ma olen Ehalegi mitu korda öelnud, et Kalju mõjub mulle hästi, kuulab ära, mis ma räägin, ja annab õiget nõu.»

Kehitasin õlgu.

XXII

Võttin oli ostnud «Moskvitši» ja ühel hommikul oma uue autoga tööle tulnud. Nägin sepikoja igitahmunud aknast, kuidas Heldur, Oss ja mõned teised mehed seda imelooma õuel vaatasid ja tasakesi imestlevalt rääkisid nagu pärismaalased valge maadeavastaja taskupeegli ümber. Päikest polnud väljas, muidu olekski auto hall lakkpind kiisanud neile silma valusat valgust. Miks polnud Metsberg oma jumalakõrguselt alla tulnud, et heita tehnikaimele tunnustav pilk? Potman seisatas korraks, üks käsi mantlitaskus, lausus paar sõna ja kadus.

Ambrosiuski jäi akna juurde seisma, pihid käes. Ta pea tudises, kõrvalt vaadates paistis, nagu noogutaks ta vahetpidamata, sinine villane pluus oli kühmus selja pealt pingul, käiseotsad narmendasid.

«Sina oled aidanud tal seda autot välja teenida,» ütlesin tema vaatamist vaadates. «Võttin ise on nii tähtsa näoga. Nagu Napoleon teiste keskel.»

Sepp vaikis.

Pikk tuli oma tööruumist, käelaba sidemes, käsi kaelas; see tuli tal ületöötamisest. Jäi ka meie kõrvale seisma ja vaatas, kuidas mehed väljas auto ümber arutasid, sõnu polnud kuulda. Normeerija, hele pintsak seljas, juuksed meelekohtadelt pealae poole taganemas, pühkis riidenartsuga õliseid või tolmuseid käsi, pea kaldu treiali poole, kes talle midagi seletas.

«Tuhande üheksasaja kahekümne kaheksamal aastal maksis veoauto neli tuhat viissada krooni,» lausus Ambrosius ikka aknast välja vahtides.

«Võib-olla,» soostus Pikk. «Kui ma «Retiš» olin, šai šial meie meišter kakššada kruuni kuuš, oli väljaõppinud, tiplomiga inšinär, tehnikaülikooli lõpetanud; puutüüošakonna meišter, tolle palk oli pallalt šada viiškümmend kruuni kuuš. Ega meiešugune jõua ilma pial nišukešt autut ošta, nigu Võttinil on. Šöögikš ja ülalpidamišekš kulub kõik ära.»

«Sa korja, küll siis jõuad,» arvas sepp.

«Miš tašt ikka korjata. Miš mul niigi viga on? Jalad on terved, jõuan kõndida kah!»

Mehed sekeldasid ikka «Moskvitši» ümber, tuul tõi kuskilt aiast

puulehti, üks kui vahtraleht langes autokapotile ja jäi sinna kollakaspruuni latakana pidama.

«Mul on küll viga,» laususin. «Kui sul kaheksateistkümneaastaselt pole jõudu isegi korralikku väljaskäimise ülikonda osta, siis on see kurb lugu. Noorus läheb ju mööda.»

«Mina ei olegi mõistnud tantšida, aga pühapäival käisin Kadrioruš kõndimaš, ja ülikond oli mul ka. Olin nii kehv, kui ma olin, aga riided olid mul šeljaš. Kui ma Tartuš õpipoišš olin, šiš olid küll kodukootud riided, aga pärašt Talnaš oli ikka tipp-topp poeülikond ja manišk kaelaš. Nii mõnegi preili pilk jäi minule pidama, nigu öeldaše.»

«Noh, nüüdsel ajal alandatakse iga aasta hindu,» tähendas Ambrosius ja ohkas.

Võttin ostis auto, Heldur Allvee pruuni plekk-kastiga raadio, mille skaalaklaasile oli maalitud Vasnetsovi kolm vene vägilast, ja pani oma öökapile. Nüüdsest peale jõudis ka meie üksluisesse ellu maailma hääl, enamasti hilisel õhtutunnil džässmuusika näol. Sealt tuli ka muid hääli, mis paiskasid eetrisse lõikavalt tigedaid sõnu.

«Mis sa sest lärmist kuulad!» pahandas treial, kes suhtus keevitaja raadiosse üldse skeptiliselt. «Söögu üksteist või elavalt ära, mis meil sellest.»

«Meid süüakse ka koos teistega,» vaidles keevitaja vastu, pimedas, skaalalampide valgel suitsurõngaid puhudes.

Vaikus.

Siis hakkas treiali nurgast kostma sügavat võimsat norskamist, nagu oleks seal mõni pump käivitatud.

«Oss, kurivaim, sa norskad, et seinad värisevad!» pahandas Heldur raadiost muusikat otsides.

Norskamine jätkus.

Keevitaja tuli voodist välja, tõmbas kopsu suitsu täis ja puhus selle treiali ööseks salvitud näkku.

«Ants,» pomises too suud maigutades, «mis kraadetempu sa teed!»

«Ma olengi kraade,» irvitas keevitaja lõbustatult.

«Maapoisist ei saa õiget kraadet. Maapoiss läheb metsa, hakkab metsavennaks, aga kraadet temast ei saa. Nüüd ei lähe enam metsavennaks ka, seegi aeg on läbi.»

Ta kobis voodisse tagasi, plekkpõhi kiunatas kaeblikult. Sigaretiots hõõgus heledalt ja soojalt, kuskil välisjaamas mängiti svingi, puhas karge trompet äratas rinnas valutavat pakitsust.

«Jah! Peaaegu ühtegi päeva ei lähe päriselt ilma viinata mööda. Küll tuleb üks, küll teine hädaline, ja pärast teeb välja, oledki jälle ametlikult auru all. Kuule Oss, kuhu su hingeline eit jäi, kellest sa kevadel nii vaimustatud olid?»

«Milline?»

«Noh see, kellega sa Tähtvere metsas patseerimas käisid?»

«Tahad teda omale või?»

«Mis nüüd mina! Ei mina oska rääkida kuust ega tähtedest.»

«Mina ka ei osanud. Kalju oleks pidanud temaga niisugustest asjadest rääkima, tema on seda vurhvi poiss.»

«Sa siis ei käigi temaga?»

«See süütus on ammu unustatud. Tuli mulle ükspäev Vallikraavis vastu, jungeloikamil käe alt kinni, mind nähes pööras näo ära, arvas, et ma hakkan arveid klaarima. Õige mul asja! Küpseid naisi küllalt saada, hakka veel kooliplikaga jandama! Võtad sellisel süütuse ära, hakkab pirisema, nagu oleks koorem kulda ära virutatud, vaata et jookseb emale kaebama, issand jumal! Milleks mulle seda tarvis! Tookord lõi mulle nagu uid pähe, et tõesti — aga suvel saan kolmekümne kuue aastaseks, tuleks kuskil ankrusse jääda.»

Tuli meelde, kuidas Keerd oli mulle elukunsti õpetanud.

«Vaata majaga naine,» ütlesin ninatargalt. «Parem, kui mõne suure tegelase tütar. Oled eesrindlik tööline, äiapapa aitab ka kaasa, võid teha veel kõva karjääri.»

«Ja sõidad meist tänaval musta ZIM-iga mööda nagu niuhti, vaata et alla ei aja,» lisas keevitaja.

«Mis te, antsud, luuletate!»

«Ei luuleta midagi!» süttis Heldur. «Kõik teed on sinu ees lahti, ole aga ise mees. Sa ise ei oska oma trumpe ära kasutada. Tööd sa tunned, ja naisi tunned ka. Kes tunneb naisi, saab ka mehed pihku, naised juhivad maailma. Mis see oli, see suur spioon — Mata Hari. Kõik südamed ja seifid olid tema ees lahti.»

«Lõpuks lasti maha,» ühmas treial.

«Mis siis, et lõpuks lasti! Agà milline elu, kui palju nägi ta maailma ja inimesi. Ennem elada kümme aastat niisugust elu, kui eluaeg vinduda siin ühiselamus. Ei, pane aga pihta, Oss, ja kui jõuad kuhugi pukki või pukiastmele, pea siis oma endisi toakaaslasi ka meeles. Mulle saada ühed head kaitseprillid, et ma saaksin haltuurat teha, ja Kaljule üks ilus inglisvillane ülikond, et ta võiks minna oma kallimat vaatama, tänapäeva hingelised eided tahavad ju hirmsasti tantsida, kui sa seda neile ei võimalda, ei märka nad su hinge ka.»

«Enne tants, siis hing,» kiitsin järele.

«Ja siis veel, Oss, hangi meile kummalegi ilus korter.»

«Kust ma hangin, kui ei ehitata,» vastas treial kõlatult.

«Voh! Asi hakkab ilmet võtma!» juubeldas keevitaja. «Sa eladki juba oma ossa sisse. Passi peale, kus on mõni ilusam maja, see võta sihikule, siis tuleme meie Kaljuga Ropka väljalt sisse — kaks õnnelikku rauatöömeest . . .»

«. . . ja tulevikuinimest.»

«Küll teie, antsud, võite mula kokku ajada. Aina kuula ja imesta,» torises Oss end asemel keerates.

«Kuula, aga ära imesta. Pane kõik tallele ja võta oma relvastusse, see on lihtsate inimeste elukogemus.»

«Minge metsa oma jutuga! Vaata kui võtan voodi ääre alt saapa ja lasen lendu, et tulejutt taga.»

«Parem lase oma raudne topka kapist lendu!»

«Ta ei jõua raudset topkat enam tõstagi,» naeris keevitaja. «Eided on ta nii tühjaks tõmmanud, et selgroog vilistab.»

«Raadio vilistab, mitte minu selgroog.»

«Või raadio.»

«Raadio jah. On «Ameerika Hääle» peale nihkunud.»

«Nihkunud!» irvitas Heldur. «Järsku oled imperialistlik diversant?»

«Teiega, antsud, ei saa täna üldse enam millestki rääkida. Nagu koerad kallal.»

«Mé parandame maailma,» kuulutas keevitaja ja mina lisasin: «Teeme suúga suure linna.»

«Jääme nüüd magama,» keelas Oss.

«Magamisest pole juttugi! Mis sa ikka magad, noor elu läheb mööda!» hüüdsin reipalt ja kargasin voodist üles, kahmasin padja, virutasin pimedas Helduri poole. «Teeme midagi ühiselt, nagu agiteeris tulevikuinimene! *Allons, enfants de la patrie!*»

Keevitajagi oli jalul. Virutas oma padja minu suunas, haaras siis Ossigi pea alt tolle kivikõva, tihedalt sulgi täis topitud padja, laskis selle käiku.

«Pea, pea, talitse rõõmu!» pahandas treial.

«Sõjaseisukord on välja kuulutatud! Mis sa enam talitsed, hoia piip ja prillid, isand Merikann!» Samas lendas Ossi padi mulle vastu rindu, et hing kinni.

Minu padi lendas kõige kõrgema kaarega, keevitaja oma tuli iseäraliku vinkliga, keeras end õhus ringi ja langes järsku alla. Kõige võimsamalt mütsus muidugi Ossi peaalune.

Madinat ja möllu oli palju. Lõpuks põrkasid kaks patja — Helduri ja Ossi oma — õhus kokku ja treiali kivikõva läks lõhki, suled pudenesid laiali. Panime tule põlema ja asusime sulgi korjama.

Oss sirutas oma pikad kõhnad koivad voodist välja.

«Nüüd tegite küll tõprateo! Poisikesed ikka poisikesed! Kus püksirihm?»

XXIII

Istusin Airi tillukeses toas, kus asjad olid tihedalt üksteise ligi. Poiss lalises ahju kõrval voodis, lutt suus. Laual seisis triikraud ja kuhi lapsemähkmeid.

Vahtisin enda ette maha. Põrandalauast paistis rihveldatud naelapäid. Üks naeltejada kadus Heino voodi alla, teine läks vist laua alt läbi; küünitasin vaatama, kuid ei näinud.

«Mis sa otsid, Kalju?»

Ei, teist polnud näha, kuigi pidi olema, polnud ju võimalik, et lauad olid kinnitatud ainult ühest kohast, põrand oleks siis kõikunud.

«Vaatan, millel see põrand seisab. Kas lauad polegi teisest otsast kinnitatud? Miks nad siis üles ei tõuse?»

«Miks nad peaksid tõusma?»

«Ei pea, aga võivad tõusta.»

Ta naeris rabedalt.

«Sa tulid siia seda põrandat uurima või?»

«Jah, põrandat. Ja vaatama, kuidas sa elad.»

Piinav õhtune üksindus oli mu siia ajanud. Sirje oli täna valves, keevitaja maale sõitnud. Oleksin võinud vaatama minna paari kaugemat sugulast, vähemalt kõhutäie süüa oleks saanud, kuid nende kirumine ja hädaldamine, kui kehv ja vilets kõik tänapäeval on, sõi hinge, külvas segadust ja rahutust, nagu seda minus niigi vähe oleks olnud. Mul oli toas pooleli kiri vanematele, kuid uudist mul polnud, ikka seesama «käin tööl, elan hästi» ja muud seesugust; nii et ka sellega polnud kiiret.

«Elan ikka. Ja poiss kasvab. Rahutu teine, on pahane, et ei jaksa veel jalule ja käima. Tahab üles ja voodist välja. See tädike, kes teda siin päeval hoidmas käib, on päris hädas.»

«Vana Sihveri võiks panna selle töö peale.»

«On ka hoidmas käinud,» kinnitas Airi elavalt. «Olen mitmel hommikul jätnud Heino tema hoolde, kui tädike pole saanud tulla. Sihver on mõnus papi, saab lapsega kenasti hakkama.»

Vaikisime. Märkasin, et ta tahtis mulle midagi öelda. Tema ilmes, palge plaanis, kortsus, mis oli ilmunud suunurka, oli m i d a g i. Ja siis ta ütles:

«Sellel plikal on palju austajaid!»

Airi hääl kõlas harjumatult teravalt ja vingelt — ja siis see «plika», see oli täis põlgust!

«Kellel?» küsisin kiiresti, ise üleni pingule tõmbudes.

«Sellel, kellele sa silma viskad.»

Veri tõusis mulle näkku. Ootamatusest, pahameelest, imelikust reostamistundest, mida see teade sisaldas. Mis õigus oli tal seda teatada, kui see ka õige oli? Miks ta arvas, et ma tahtsin t õ d e teada?

«Sinu eneseleindlast teadaandest võib järeldada, et sa tunned teda?»

«Maailm on väike,» naeratas ta, kuid ta näolihased jäid võõristavalt pingule.

Midagi paremat leidmata, veiderdasin ebalevalt:

«Usud sa jumalat, et peaksin sind uskuma?»

Tema sõnade taga aimus veel mingeid mulle teadmata sidemeid ja teadaolekuid; ma polnud harjunud, et mu suhetel ja elamustel oleks kellegi silmis mingit väärtust või kaalu, olin selleks liiga tähtsusetu, tööliste ametiredelilgi üsna all, kuskil õpipoisi või abitöölise astmel.

«Ta ei armasta sind,» andis ta nüüd uue löögi otsekui mööda minnes.

Kui sobimatult kostsid sõnad «armastus» ja «armastama» siin Taaralinna serval, kus neid harilikult ei tarvitatud, või kui, siis ikka laia nilbe irvega.

«Aga kas sina armastad?»

«Mina?» kohkus Airi ja punastas.

«Nojah! Kas sina armastad mind?»

Tüdruk punastas veel tihedamini. See oli minu poolt altvööl00k, teadsin seda, aga ta oli minu hingevaldustesse tungida püüdnud.

«Mis mina enam ... Mul juba poiss hällis ...» kostis ta abitult.

Mul hakkas temast hale. Kas nii üürike — see oli ju Vissa sõna — ongi siis noorusaeg? Pisut seda, pisut teist, laps hällis ja noorus möödas? Kas elu eesmärk oligi selles?

«Sa oled noor ja ilus tüdruk. Poiss on sind ilusamaks ja naiselikumaks teinud.»

«Lohuta, lohuta,» vastas ta malbelt. «Krohvimine on raske töö. Varsti lähen sooniliseks ja vormituks. Need teised naised on ju ka kunagi olnud peenikesed nagu ridvad. Aga vaata nüüd ...»

Pidin veel küsima, kust ta Sirjet tunneb ja mida temast teab, aga kummaline, kui ma seal istusin ja vaatasin, kuidas kuuma triikraua all Reino poja mähkmed sirgeks läksid, ei tahtnudki ma Sirjest midagi teada.

Peale selle, mis ma temast ise teadsin.

«Miks sa mind niimoodi vaatad?»

Märkasin, et ta katsus triikraua kuumust teisiti kui Vissa: pani pihu aeglaselt ja rahulikult raua põhjale, otsekui katsuks krohvipinna siledust. Vissa oli rauda ikka särtsti! proovinud.

«Kuidas ma siis vaatan?»

«Nagu mõõdaksid või võrdleksid mind kellegagi.»

«Kellega siis?»

«Kalju!» Ta hääl kõlas ühtaegu imestavalt ja etteheitvalt. «Tead isegi, kellega. Seda ei saa sa minu eest varjata. Sa mõõdad kõiki temaga ja pole teiste süü, et nad temale ei vasta. Kuni sa

temale mõtled, ei ole sulle keegi õieti armas. Nii tugev on tema valgus. Ikka veel.»

«Aga kui see ei lähegi enam üle? Mis siis?»

Mu ahastav küsimus jäi õhku rippu.

Kes võiski sellele vastata?

Jälle lähenes konstitutsioonipäev.

«Niisuguse sajuse ilmaga, või talvel tuisuga, või kange külmaga mõtlen ma vanemate peale: kuidas nad elavad seal, kus nad on. Neil ei pruugi just samal ajal tuisku või pakast või vihmasadu olla, ma tean. Aga ikka lendavad mu mõtted sinna just siis. Siis on ajutisusetunnet vähem ...»

«Tule istu parem asemele, siin on mugavam.»

«Ei, tänan, mul on ka siin väga hea. Tahtsin öelda vaid seda, et igaüks tahab kellegi juurde kuuluda.»

«Oled nagu jonnakas laps, ei oska sinuga ... Sa oled täna ...» Sirje hammustas huulde.

«Milline jälle?»

«Imelik!»

«Ikka veel? Tõesti? Haiglas olin kummaline ja ükskord siin sadist.»

Karistavalt sasis ta mu juukseid.

Vihmanired sorisesid kuurikatuselt maha. Ja nad ei helendanud, sest tihe raske pimedus kattis linna, oli õhtu.

«Ma mõtlesin ...» alustas ta ebakindlalt. «Tegelikult võiksime minna — mis sa arvad? — tervishoiutöötajate majja tantsima. See nüüd alles avati. Oleks huvitav vaadata ...»

Vaagisin mõttes oma võimalusi. Ülikond! Kust seda saada? Ossi riided olid mulle nüüd täiesti kitsaks jäänud, kindel mis kindel. Hele ülikond, mis oli möödunud konstitutsioonipäeval kannatada saanud, oli ammu ära puhastatud ja rippus kapis.

«Sina ise ei taipa mind kutsuda,» ruttas Sirje vabandama. «Sinule lootma jäädes võib siia ära hallitada. Eluaeg pole ma kuhugi saanud ...»

«Ma pole öelnud ei.»

«Su nägu räägib iseenda eest.»

Küsisin Heldurilt ülikonda, kuid keevitajal oli seda endal tarvis.

Kes jäid veel üle?

Aksel ja vana Sihver.

Torulukksepa oma oleks suuruse poolest ehk kuidagi passinud, kuid tal oli suur inetu plekk hõlma peal. Lohakas vanapoiss ei hoidnud oma kirikuriideidki.

Komandandi ülikond oli tegumoelt ajast ja arust. Kujutasin ette, kuidas Sirje mind säärasena oma kaastöötajatele esitleks — nagu hernehirmutis!

Püüdsin omaenda riideid kohendada.

Püksid olid, nagu nad olid. Puhastasin, harjasin ja pressisin neid hoolega. Kuid puuvillane pintsak oli hoopis inetuks hõõrdunud, selle luitunud kehvust ei suutnud Vissa kingitud särkki parandada.

Polnud parata, läksin oma saatusele vastu. Määratud õhtul olin aegsasti kohal ja haarasin Sirjel, kes mind juba ootas, tehtud lõbususega käe alt kinni.

«Läki!»

«Ära pigista, teed mulle sinised plekid!» pahandas ta käsivart ära tõmmates.

«Üks plekk ees või teine taga!»

«Küll sa oled jõhker!»

«Kas sa siis ei mäleta, kellega tegu.»

«Peale selle oled veel pika vihaga.»

Jutt kippus vägisi üleliia teravaks minema. Tahtsin talle midagi lepitavat öelda, kui ta pilk mu riietele langes — mantlinäru oli toas ju eest lahti.

«Kuidas me siis lähme!» kohkus ta. «Niimoodi?!»

«Miks mitte?» vastasin võimalikult muretult.

«Ei! Nii ma küll ei lähe! Meie rahvas on kõik seal . . . Kas sul tõesti . . .!» Ta krimpsutas nägu, hammustas huulde.

«Jah, mul tõesti ei ole paremaid riideid. Kuskilt ei õnnestunud laenata ka.»

«Issand jumal! Sa oled ju päris kaltsakas!» hüüdis ta, tõttas kontsade klõbinal aseme juurde, vajus peadpidi patja, kattis näo kätega ja hakkas valju häälega nutma.

Mõtlesin mõrult:

Inimesed ei suuda kuidagi uskuda seda, mida nad uskuda ei taha. Elutõelegi ei vaata nad silma, otsivad aina vabandusi ja usuvad neid.

Seisin keset tuba kui süüdimõistetu. Akna taga pimeduses pladises vihm, tänavalt kostis hõikeid.

Istusin Sirje kõrvale, silitasin ta lokitud juukseid. Ta keha lausa võbises nutust.

Miks ei võtnud ma pilli kaasa? Oleksin ju võinud talle mängida?

XXIV

Päevad ei pakkunud midagi uut, vaim oli pingestamata.

Küsimusi võis esitada lõpmata palju, iga päev, iga hetk.

Kuid kes vastas?

Mitte keegi.

Mitte kuskil.

«Üksi rändan ma võõramaa radu,» ümisesin lauluviisi ja lisasin mõttes «oma kodulinnas». Aga mis aitab kurb meel eluvõitlusin mõttes «oma kodulinnas». Aga mis aitab kurb meel eluvõitlusest? Või mälestused koolipõlvest linnas vanemate seltsis, raamatute keskel ja maal vanaisa talus looduse rüpes? Pidin endast maha raputama kadunud elu kangastusi, et edasi elada, raskustele vastu panna ja iseendaga toime tulla. Kuid midagi okasteravat torkis siiski.

Mõnikord ääsitulle vahtides ja mitte midagi mõeldes tundus, et midagi pole olemas olnud, ei kodu ega ka Vissat, on vaid valge valus antratsiidileek, mis teeb kõik puhtaks ja uueks, see on olevik ja ainus tõelus, mille juurest tulevikuinimene asub teele.

Ikka ja jälle astusin sisse Airi poole. Pilli ei mänginud ma ka seal, istusin vaikselt. Vahel pakkus ta mulle süüa. See oli temast ilus, vahest kõige ilusam. Siis oli ta ise ka tavalisest ilusam, põsed roosatasid ja häälde ilmus pehmust. Tema õige roll oli olla pereema. Aga ta oli krohvija, kellel laps ja kes tegi rasket ebanaiseliku tööd. Voodi oli tal alati korralikult üles tehtud ja puhas, ahvatles pugema teki alla. Ega tal asjade niisugusele arengule vist midagi vastu olnukski. Aga miks pidin ma end temaga siduma?

«Sul on siin majas igav ja tülgastav, ihkad haritumat seltskonda,» ütles Airi ühel õhtul. «Sul pole siin kellegagi midagi rääkida. Ega siin räägita muud, kui et kes kellega käib.»

«Või veel ei käi.»

Mõtlesin keevitaja õhtustele kõnelustele ja muigasin.

Ambrosius võttis kotist rohelise pooleliitrise pudeli, sedapuhku oli naine talle kodunt piima kaasa pannud. Sepp loksutas pudelit käes, katsus korki pealt tõmmata, see ei tulnud, kidises ainult. Vanamehe lõug värises, kui ta korki keeras. Viimaks sai pealt, mekkis pudeli sisu.

Pea tudisedes rüüpas sepp oma rohelisest pudelist, piim mulksus pudelisuus.

«Kas sa, leivaisa, tead seda laulu, et:

Ambrosius on ladna mees,
see Torma jaama kõrtsimees.
Ta tegi uhke jõulupuu,
mida kiitis terve rahva ees.

Kas see Torma mees oli sinu sugulane?»

«Ei või ütelda, ei tea. Võib-olla kuskilt kaugelt oli ka, kes neid teab. Kas too kõrtsimees elab veel?»

Muigasin. «Seda ma ei tea. Laulus on, et ta tegi jõulupuu ja

puu küljes ripp'sid kompvekid,
puu ümber istsid antvärgid.»

«Kae kuradit!» imestas sepp. «Siis pidi seal kõva pidu olema, kui kamber oli antvärke täis. Tol ajal oli suur au, kui antvärgid külla tulid.»

«Kas suurem, kui meie direktori küllatulek?»

«Suurem, suurem. Mitu korda suurem,» kinnitas Ambrosius. «Antvärgid olid korralikud mehed, ausad inimesed.»

«Ei joonud õlleklaasiga viina ega kühveldanud kausist suure lusikaga hapukapsast peale?»

«Mine nüüd, poja,» väristas vana sepp oma kandilist pead. «Võeti oma pott õlut ja aeti inimese moodi juttu.»

«Miks joob, ah?» kraaksatas Heldur, nii et mehed vakka ehmatasid.

Plekksepp triikis pahema käega paremat käelaba, mis oli ikka veel sidemes.

«Tahad liiga palju teenida, käsi saab liiga,» ütles Ambrosius.

«Aši on šii, et vat, käšitši lõikan plekki. Plekiväänamine on käele liiga teinud. Lihaš on valuš, ei jõua midagi kinni oida. Periš vedel! Tuleb aršti juurde minna. Ega vašt šiništ lehte anta? Või annab kolmekš-neljakš päevakš? Miš šina, Kiird, arvad?»

«Ega nad taha anda. Nad on pähe saanud, et liiga palju sinist lehte annavad.»

Pikk võttis oma haige käe traksi tagant välja, vaatas seda akna all, valguse käes. «Pealt ei ole midagi näha.»

«Sul ju suured käärid ja puha, kas nendega ei saa,» küsis Heldur süvenenult suitsu kiskudes.

Pikk vaatas talle kuidagi terav-kaeblikult otsa.

«Ei šaa jah. Niid käärid on nii kombakad, et pišemat ei šaa lõigata, ikka käšitši. Kidši tuli käe šišše.»

«Mis loom see on?»

«Mis?» kallutas sepp pead.

Heldur tuli ja hüüdis Ambrosiuse kõrva juures:

«Kits on Pikal käe ära koorinud.»

Sepp pahandas:

«Mis sa, noor mees, niisugust kena juttu ajad. See pole midagi.»

«Antsul ikka antsu jutt,» põlastas treial, kes oli sedapuhku ka meie hulka tulnud. Nihkkaliibri ots kitli rinnataskust helkimas, seisis ta ääsi juures, tõmbas mõtlikult suitsu ja pidas endamisi plaani, kuhu ja kelle juurde õhtul minna.

«Oss, kurivaim!» hüüdis keevitaja. «Kes sulle konnasilma peale on astunud? Endal tikub vesi eide juures silma, tuled mind õpetama!»

«Miks viriseb?» lisasin nurgast.

«Vat, Ošš, šinuga on šiš niiviiši, et kui šul veši plika juureš

šilma kipub tulema, šii näitab, et ša piat naiše ära võtma. Šii vakt iši vai kuiš ütelda, on kindel märk, et šulle akkab mehe aru pähä tulema. Et šu šarved on maaš.»

«Kui sarv maas, siis tuleb ikka vesi silma, ikka mõistus pähe,» arvas ka sepp sigaretti süüdates. Seda tegi ta tikust, näe imet, hakkas vanaks jääma, ei viitsinud enam ääsi juurde tuld võtma tõusta. «Üks asi väheneb, teine suureneb, nii see on. Midagi peab peas olema. Kui on sarved, siis pole mõistust; kui sarved maas, siis mõistus asemel. Pea peab olema tasakaalus, muidu kukub inimene ümber.»

«Šinuga, Ošš, on nišuke lugu, et šul on paaš puudu, kõva kindel paaš.»

«Sinul, Pikk, on naisevõtmine ka nagu sõjapidamine,» oli Oss Merikann imelikult murelik.

«Küll ša iši näed, miš ta on, mina ei ütle midagi. Muidu olen mina pärašt šüidi, et alba nõu andnud.» Plekksepp kehitas oma kummitraksidega pükse, tõusis isegi kikivarvule, nagu tahaksid püksid teda taevasse tõsta. «Enne šõda oli mul Talnaš ükš tutva rätšep, naine käiš meil «Retiš» tüül. Miiš oli Jaapani šõa šant, jalutu, ühe šilmaga, aga ülikonna tegi, šii oli nigu šelga valatud, väike tõmmu vanamiiš oli, muštlaše muudu, üle kuuekümne juba. Kõhn ja kondine naine oli tal, kakš poega olid juba šuured, ütleš: jušt šellepärašt läkšin lahku, et vanamiiš oli šelle ašja piale nii maiaš, ei andnud enam rahu!»

Panin tähele, et Helduri hoiak minu vastu oli muutunud, ta polnud enam nii sõbralik. Mitte küll vaenulik nagu Jokker — tal polnud kurja inimese silmigi —, aga kinnine ja kuidagi umbne. Need olid ilusad ajad, kus ma tema käe all keevitamist õppisin, kus puhusime juttu metallist ja tööst. «Metalli peab lihtsalt tunnetama,» ütlesin mina tema seletuste ja selgituste peale. «Just, just, see peab olema käe sees!» kinnitas ta rõõmsalt. «Keevitajaks peab ka sündima. Õpeta inimest kas või kümme aastat, kui ta ikka ise ei tunneta, kuidas ja kui palju on kuskil paras, et tuleks hea ja korralik töö, siis ei aita tuhkagi!» — «Siis ei aita räbugi!» naersin vastu, tema sõnu ümber pöörates.

Kas olid need mõnusad õhtupoolikud nüüd möödas?

Katsusin järele. Kell viis läksin tema tööruumi. Heldur täitis parajasti atsetüleenigeneraatorit.

«Tulin sind jälle vaatama. Ehk näkkab,» laususin pisut pingutatud lõbususega.

«Oleneb, mida,» kostis ta jahedalt.

«Võib-olla saab mõne sutsu keevitada. Nagu ennemuiste.»

«Mul on kiire.»

Ja pööras selja.

XXV

«Mu õpetaja, miks oled nii tusane ja kurb? Nagu oleksid jüngrid sind maha jätnud ja sa kaebad valju häälega Ketsemane aias? Triigi püksid ära, neid läheb varsti tarvis. Ei, ära karda, ega ma neid endale taha, kuigi mulle on neid hädasti tarvis. Kuid ma ei võta sinult midagi, isegi su hinge ei taha ma, sest mul pole teda kuskil hoida. Mina ei püüa hingi ja sinu pükste peale ei ihu ma hammast. Aga mul on sinuga igav ja kurb, pea seda meeles. Airil on õigus, tõesti igav ja kurb on selles räpases barakis.»

«Kuule, Kalju, sa oled enda täna päris ära seadnud!»

Helduril oli õigus. Üks aiapidaja oli käinud ja lasknud sepikojas oma käru parandada. Töö oli lihtne, Ambrosius oli oma laua juurest mulle noogutanud: «Poja, tee ära, löö vinkelrauast välja, augud sisse ja . . .» Tegin rõõmuga uue käruaisa valmis, ja siis oli kärbesvuntsidega mees meile soru viina pakkunud. Seepärast siis oligi mul keel pehme, kui astusin kõnelusse keevitajaga, kes parajasti oma pükse pressis. Püksid aurasid laual, niisked ja kuumad. «Hea riie, väga hea riie!» kiitsin.

«Ära puutu tahmaste kätega!» tõrjus keevitaja.

«Tahad mõista anda, et peaksin end pesema? Aga luba, et võin pärast sinuga rääkida, nii palju, kui ma tahan. Sest täna on lüüsid lahti, kosk võib kohiseda. Sina katsu vahepeal see küünrapuu alla neelata, mis sul sees on, kurgus või ei tea kus. Oleme rääkinud.»

Kui ma end köögis kraanikausi juures pesin, kohtusin Aksel Matsmanniga. Vanamehel oli habe aetud, juuksed briljantiiniga võitud, lips ees ja meel rõõmus.

«Keedad kohvi?» nuhutasin. Tundsin ära Airi rohelise teekannu. «Pead pidu?»

«Vanamehel om sündimise päiv kätte tullu. Joome Airiga veidike kohvi, vana Sihver om kah platsin.»

«Soovin sulle palju õnne,» suskasin talle märja käe pihku; tal oli tugev usalduslik kämmal ja samasugune käepigistus.

Keevitajale aga ütlesin:

«Mis sa, mees, minu peale kauna kannad, et ma Airi pool käin? Seal käivad ka teised juttu ajamas ja aega veetmas. Ja õieti teevad, miks ei peaks nad käima, mida on meil selles hallis õhtus teha. Sina, kallis õpetaja, oled ka molu ja tuhknai, ja veel molumaks ja tuhknaimaks lähed, kui arvad oma seenetanud ajudega, et ma tahan su Airit üle lüüa. Me oleme kõik noored mehed ja me tahame tüdrukuga magada, vale oleks, kui ei tahaks, ja Airi on tore tüdruk, hulga kenamaks muutunud, kui arvata võis, selle Vaeste-Patuste alevi kohta on ta väga kena naine. Aga sa oled eksiteel, armas õpetaja, kui arvad, et mina temaga plaani pean nagu Joo-

sep Toots Raja Teelega. Rumalasti teed, kui sedasi mõtled. Ja rohkem ma sellest ei räägi, sest õndsad on need, kes vaimust vaesed ega taipa, kust neile valgust koidab.»

Ega ma lootnudki, et ta nüüd suu lahti teeb ja oma kaamelihambaid näitab. Endiselt vaikis ta ja pusis süvenenult pükste kallal.

Istusin voodiäärele, hõõrusin pihuga meelekohti. Elektripirn põles tuhmist laest rippuva hallpruuni juhtme otsas, lambipõhjal oli valge kiri: Osram, ja kärbsed olid pirni ära mustanud, kuid heleda valguse tõttu tundusid need mustuseplekid nüüd valged.

«Kas sa ka kuulsid, mis ma siin kokku rääkisin?» küsisin Heldurit silmitsedes.

Tõredalt vastas ta:

«Kuulsin küll!»

«Oled ikka pahane või?» Vehkisin käega, õieti vehkis käsi ise, minu nõusolekuta; alkohol liigutas mu kätt.

«Airil on laps. Ma ei tea, mis ma pean tegema.»

«Oo, sa räägid täpselt samu sõnu, mis meie unustamatu Reino Toikka. Tema ei teadnud ka, kuni õnnetus oligi käes. Ja siis ei teadnud ta ka, kui põgenes venna juurde, kust iga loll võis ta üles leida.»

«Kui ma paneksin Airiga leivad ühte kappi . . .?»

Õige abitu ja õnnetu nägi ta välja.

«Pane pussnuga ka!» pilkasin. «Kui Reinol saab üheksa aastat täis, tuleb ta vasaraga su pealuud laotama — siis hakkad talle pussiga vastu.»

«Arvad sa, et ta . . .»

«Kindla peale! Keevita endale kolmemillimeetrisest plekist kilp ette, las kopsib siis vasaraga vastu taldrikut. See teeks küll põrgulärmi.»

Heldur viskas käega ja pööras tagasi pressimistöö juurde. Vaatasin silmanurgast tema poole. Ta oli kumaras, ta selg oli kuidagi hale ja abitu. See hakkas mind häirima. Panin lõõtsa voodile, astusin talle juurde, koputasin õlale.

«Ära heida käega, ära seda küll tee!»

«Tahtsin sinuga rääkida. Aga täna pole sa vormis.»

«Olen küll! Usu, olen küll. Ükskord me juba rääkisime. Mul ei ole midagi lisada.» Pea oli uimane sellest paarist suutäiest viinast tühja kõhu peale. «See on tõsine asi. Mina ju sinu sisse ei näe. Kui armastad, siis võta ta ära. Vanameestel tutist kinni, koos kohvikannuga ukse taha ja ise asemele.»

«Sulle on see nali,» lausus ta kahetsevalt.

«Tee mis tahad, mis see minu asi, aga kuni sa mõtled ja kahtled, paneb mõni teine talle käpa peale ja sina oled ilma.»

«Kes see teda nii väga . . .»

«Ma vaatasin köögis — Talupidaja on veel täitsa sile poiss, kui lõug puhtaks aetud ja lips ees. Mis mehel viga!»

Keevitaja jäi päris nõutuks ja vajus norgu.

«Kuradi kurat!» poolis ta pominal. «Kuradi kurat!»

«Kutsu Aksel duellile või küsi Airilt otsesõnu, kuidas tema südamega lood on.»

Nüüd küsis see keevitajaisand, igavene mühakas, uskmatult muhatades:

«Südamega?»

«Nojah! Südamega, rinnaga, reitega, ma ei tea, millega, jumala eest! Aga tee see asi endale selgeks, mis sa jokutad! Kui ma sind siin majas esimest korda nägin, olid palju krapsakam, julgesid isegi Airile käe ümber piha panna. Kas see labidalajatus lõi su nii vedelaks?»

«Esimene mulje on petlik . . .» halises ta.

«Tead, mu kallis õpetaja, hakkame õige koos nutma, asi kipub nii haledaks minema. Vaata, võtame selle veeklaasi ja nutame täis.»

Öösel tuli tal tüli Ossiga. Helduril oli kombeks saanud öösiti muusikat kuulata. Džässirütmide saatel mõlgutas ta oma mõtteid ja veeretas kahtlusi peas edasi-tagasi. Treialit aga häiris see öine ülevalolek ja muusika kuulamine. Sellest see sõnavahetuski. Keevitaja läks ägedaks, pilklikuks; lugu lõppes sellega, et Oss haaras voodi alt kinga ja virutas raadiot. Heldur sai vihaseks, kargas üles ja kukkus treiali pikki käsi väänama.

«Mis te, antsud, nüüd teete!» vaigistasin neid.

«Pani niisuguse lutaka, et kolm vägilast on sodi!» kaebas keevitaja.

«Kolm ühe hoobiga!» naersin.

«Panen veel, kui sa seda õist käätsutamist järele ei jäta.»

Mõned viisid jäid mulle meelde. Juhtus, et hommikul enne tööleminekut, kui olin varem ärganud, katsusin neid järele mängida.

«Öösel lärmab raadio, hommikul kääksub lõõts,» urises Oss. «Kuskil ei ole rahu!»

«Rahu saad kabelis kahe kivi all!» viskas Heldur.

XXVI

«Jah, andeks antud. Sulle on su inetud teod andeks antud,» kuulutas Sirje. «Rüütel ei jäta daami maha ega lase jalga nagu sina.»

«Ma olen andeks saanud,» muigasin kibedalt. «Oma olematud kuriteod, ajaloolise süü,» tahtsin lisada, kuid teadsin, et ei maksa.

Seepärast laususin suus sõnu veeretades: «Andeks antud. Teoreetiliselt.»

«Miks teoreetiliselt? Me oleme ju sõbrad.»

«Oh jaa! Me oleme rohkem kui sõbrad.»

«Ma ei taha olla sinu armuke!» kähvas ta.

«Ära kasuta sõnu võõras tähenduses, mu kallis! Kas sa ka tead, mis tähendab armuke olla? See tähendab omada briljantsõrmuseid, buduaari, limusiini livrees sohvriga, teenijaskonda — see on armuke. Seda kõike võib pakkuda boss, mitte töölispoiss! Ja seepärast polegi sa armuke, vaid vaese noormehe armsam.»

«Võib-olla ei taha ma sedagi olla.»

«Võib-olla,» vastasin pead väärutades. «Mina ju sinu sisse ei näe.»

«Kes armastab, see näeb. See näeb veel rohkem kui röntgen. Ise sa litsusid mulle ligi. Nüüd pead kõike nägema.»

Võtsin tal õrnalt piha ümbert kinni.

«Jäta rahule. Kohe tuleb . . .»

Alles oli perenaine istunud siin ja lugenud mingit ennesõjaaegset kapsast, pilk hoolitsev ja kiivas — nagu oleksime meie süüdi, et tema enam iial üheksateistkümneaastaseks ei saa.

«Tead, lähme meile. Poisid on ära ja tuba tühi.»

«Ei tule kõne allagi.»

«Seal me oleksime täiesti üksi.»

«Kes ma pärast seda olen, kui ma hakkan meeste ühiselamus käima? Mis minust siis räägitakse? Kuidas sa võid üldse niisuguse mõtte peale tulla, et ma tuleksin sinna jätiste sekka!»

«Intris elavad ka inimesed.»

«Põhjakäinud, langenud inimesed!» nähvas ta vihaselt.

«Sellised nagu mina.»

«Sa veel naerad!»

Aknast möödus vari — perenaine oli puudega tulemas. Seekord polnud mul mingit tahtmist proua Dagmariga elust rääkida.

«Sa siis ei tule? Ei meile ega välja?»

«Ei.»

Seisatasin, tõmbasin tal korraks silitamisi üle juuste ja palge. Siis kadusin viletsasti valgustatud haisvasse koridori.

Nõnda närbub armastuse lill, keerles mul peas. Jah, just nõnda.

Tulid külmad ilmad. Meie tuba oli nagu hundilaut, ja kui me Sihverile kaebasime, miks ei kõeta, ütles ta, et pole puid, tänavused puud olevat kohale toomata.

«Panid mehele!» käratas keevitaja.

Komandant läks vihast punaseks.

«Tule vaata pabereist järele! Ära karga näkku, kui ei tea!»

«Pabereist!» porises Heldur taltunumalt. «Paberid on niisugune pime asi...»

Oli selge, et sotti me ei saa, sooja ka mitte. Keevitaja otsis kuskilt välja vana elektripliidikese ja pani laual põlema. Seal ta hõõgus, käsi võis soojendada, kui juures seisid, kuid õhku ta nimetamisväärselt kütta ei suutnud. Palusime siis Sihverilt aga tekke lisaks, neid tal oli. Imelik mees oli see Sihver, muidu ajas mõnusat juttu rottidest, inimestest ja munade kokkuostmisest omal ajal, aga niipea kui tema asjaajamist kuidagi riivasid, nii muutus ta õrjetuks, ja aimus temast midagi pahatahtlikku. Matsmann teadis kinnitada, et ta näinud ühel sügisõhtul väljas kahtlast autot, see seisnud meie puukuuri ees ja kaks meest olevat seal poolihääli jutelnud.

«Need varastasid meie puid, Sihver tegi kütet vedelaks,» ütles keevitaja südametäiega.

«Varass varga otsan,» vastas torulukksepp ja endine talupidaja põiklevalt, kuidagi ükskõikselt. Tema toon vihastas Heldurit veel enam.

«Ajad mõlaka juttu vastu — varass varga otsan! Nagu sa ise siin ei külmetaks! Miks sa neist öistest meestest kellelegi ei räägkinud?»

«Mes ta mulle ette putuss.» Aksli silmad läikisid õliselt. «Mia kebi oma kaska ala, sääl om iks lämmi.»

Läksime tuppa, süli tekke täis.

«Isand Merikann teeb targasti,» arvas Heldur. «Tädirannas! Soojas ja söönud nagu kuninga kass.» Ta häälest kostis kadedust.

XXVII

Siš oli nišuke lugu, et samal õhtul leidsin meie koridorist pruuni talvepalituga daami, kes ebalevalt toauksi vahtis ega söandanud neist ühtki lahti teha.

«Otsite kedagi?» küsisin mulgikapsapanniga köögist tulles.

«Mind juhatati siia ühiselamusse, et ehk leian öömaja. Olen Tallinnast, komandeeringus, hotelli ei saanud.» Ta viivitas ja silmitses mind arupidavalt. «Tegelikult lubati mulle naaberbarakis öömaja, sain päeval tuttavaks kahe tütarlapsega, need lubasid lahkelt mu üheks ööks enda juurde võtta, ehk homme saab hotelli. Aga nüüd on nad ära, ei tea, kus, ootasin seal koridoris poolteist tundi.»

«Kohe otsime komandandi üles,» laususin, pann ikka käes. Koputasin Sihveri uksele, kuid nii tema tuba kui ladu olid kindlalt lukus.

Võõra pruunides silmades kustus lootusesäde.

«Mis te siin koridoris ikka külmetate, tulge seniks meie tuppa, kui midagi selgub. Komandant on kuhugi ära läinud, küll ta tuleb ja teile kuhugi mõne nurga leiab. Ikka leidub vabu kohti, mõni on maale sõitnud, mõni ööbib mujal, mõni on komandeeringus. Tänavale te igatahes ei jää.» Ta häbenes pisut, kuid muutus siiski rõõmsamaks. «Palun!» näitasin käega. «Meie vigvam on seal koridori lõpus.»

Pakasest õhetavat võõrast daami nähes venis keevitaja nägu sõna otseses mõttes kolmandiku võrra pikemaks. Kohmetult sebis ta meie armetu laua ümber, märkasin ta palgel isegi kerget puna.

Panin panni lauale ajalehe peale, lõikasin leiba.

«Palun võtke istet,» laususin, ja kui daam ikka veel ebales, kordasin: «Võtke istet ja võtke õhtulist, madam. Proovige rauakordasin: «Võtke istet ja võtke õhtulist, madam. Proovige rauatöömeeste õhtusööki, ärge häbenege! Pakume seda, mis on. Taldrikuid ja muid peenemaid söögiriistu meil kahjuks ei ole, võtke siitsamast panni pealt proletaarlase kombel.»

«Mis jumal on andnud,» muheles keevitaja. «Meie igapäevast leiba.»

«Aitäh, ma olen söönud.»

«Võtke ikka!»

«Harda on minu nimi,» ütles daam.

«Väga ilus,» kostis Heldur, kuid ennast ei tutvustanud; pilgutasin talle küll silma, kuid ta ei saanud selle mõttest aru. Võtsin siis selle asja täiesti enda peale, ütlesin meie nimed ja kes me oleme. «Ärge palitut ära võtke, siin on peaaegu sama külm kui väljas, teevesi külmub öösel kannu ära.»

«Kuidas te siis siin elada saate?» imestas võõras.

Ulatasin talle kahvli, meile kahe peale jäi lusikas.

«Kõlbab süüa küll, kihvtitatud see toit ei ole. Ja külgehakkavaid tõbesid me ka ei põe,» ütlesin istet võttes. Keevitaja seadis enda, peremehe kombel laua otsa.

Daam nokkis kahvliga kapsast, pistis suhu, rohkem nii viisakuse pärast, kuid ikkagi.

«Palun võtke veel,» sundisin teda tagant. «Ega täna enam kuskilt süüa saa.»

Tal olid pikad ripsmed, mandlikujulised silmad ja tõmmu nägu. Kuid suu oli tal väike. Nagu mooninupp, meenus kuskilt loetu või kuuldu.

Kuulekalt sõi ta veel.

«Siin te siis elategi,» lausus ta, teadmata, mida öelda.

«Siin me elame,» kinnitas Heldur pisut pilklikult, «ja töötame. Siin möödub meie noorpõlv kuni naisevõtuni, mõnel ka pärast seda.»

«Mis siin enne oli? Need pole ju uued majad?»

«Ma ei teagi. Mõned räägivad, et vangilaager.»

Keevitaja lõõpis:

«Mis meil enam minevikust, me vaatame julgelt tulevikku.»

«Ära sa, Heldur, Hardat oma lööklausetega ära ehmata!»

«Mis ametit peate, kui tohib küsida?» päris keevitaja.

«Revident-raamatupidaja. Tulin teie asutust revideerima.»

«Ammu aeg!» leidis Heldur. «Sohipesa!»

Kui pann tühi, läksin vaatama, kas Sihver on tagasi. Polnud temast kippu ega kõppu, uksed olid raudselt lukus. Astusin õue. Pakane kõvenes, oma kolmkümmend kraadi oli ära. Taevas sirasid tähed heitlikult, külmavalus, kuskil praksatas aiapost. Teise baraki taga teadsin olevat alles veel tüki aeda, seadsin sammud sinnapoole, seisatasin, hindasin olukorda. Jah, siin oli veel, mida võtta, ehkki siin oli enne mindki käidud. Täiesti barbaarselt murdsin aiast suure sületäie rohelisi härmatanud lippe, piiludes ringi, et poleks pealtnägijaid, t õ e t u n n i s t a j a i d, ja astusin külma lume jalatalla all kriiksudes ühiselamusse. Tegin koridoris meie ahju tule. Soojendasin kohmetunud käsi ja astusin tuppa.

«Komandanti pole. Ega ole ka ühtegi päris tühja tuba siin majas.»

Revident jäi jälle nõutuks.

«Ehk saab Airi juurde,» arvas Heldur.

«Vaevalt. Tal on seal nii kitsas. Peale selle laps ... Ta on küll lahke ja sõbralik inimene, aga ...»

Harda vaatas mulle lootuseaimuga otsa.

«Aga kas ta saab ja tahab teist inimest oma juurde voodisse võtta, selles on küsimus. Teist aset pole sinna kuuti võimalik kuidagi üles seada.»

Vaikus. Revidendi ripsmed värahtasid.

Ütlesin tarmukalt:

«Tuleb teil siia jääda!» Märgates võõra ehmunud olekut, lisasin: «Ärge kartke, te pole kuskil röövlikoopas, vaid eesti tööliste juures, teiega ei juhtu midagi halba.»

«Jah, aga ... See ei sobi ... Kuidas ma ...»

«Siin on külm ja kõle, aga tänaval on v e e l külmem. Pealegi on treialmeistri voodi täna vaba — ta on siirdunud soojematesse elupaikadesse. Me tõmbame selle voodi päris vastu ahjukülge. Meil on üks puhas lina, oleme seda triikimiseks tarvitanud, teist ei ole, katsuge läbi ajada. Ja sina, Heldur, kolid tänaseks Jaani voodisse, et daam saaks seal toaosas üksi olla. Nõus?»

«Nojah,» venitas keevitaja.

Südaöösel saime lõpuks magama. Ahjuplekk oli soojaks läinud ja ahju ümber oli õhk soe; kaugemale ahju võim ei ulatunud, pakase võim oli tugevam, lausa võitmatu.

Ärkasin oma nurgas rottide krabistamise peale. Need lasksid ringi baraki seina vahel, küllap oli neilgi külm hakanud. Kuulsin, et ka revident oli ärkvel. Tõusin üles, katsusin käega ahjukülge, see oli jahe, aialippide soojus oli haihtunud.

«Mis õudne kolin see on?» küsis Harda.

«Rotid teevad jooksuga sooja. Ärge kartke. Ega nad inimesele kallale ei tule. Veel pole tulnud ja ei usu, et nad teid puutuvad. Kas teil on külm?»

Revident ei vastanud. Aga tuba oli külm mis kõliseb, mis siin küsida. Tõmbasin keevitaja tühjast voodist madratsi ja panin talle peale.

«Katsuge nüüd ilusti rahulikult magama jääda.»

«Minu ema ütleb ka niimoodi ... Nagu teie.»

«Jah?»

Läksin oma nurka tagasi. Kuu paistis aknast põiki sisse, veel natuke, ja ta kaob maja varju. Rotid piiksusid ja krääksusid inetult.

Mida teeks see võõras daam, kui poeksin tema juurde sooja? Kui läheks?

Aga — ta ööbib nagunii hädasunnil meie toas, ei ole ilus teda tülitada.

Jäin magama.

Hommikupimeduses panin end käsikaudu riidesse ja käisin köögis pesemas. Tagasi tulles võtsin pilli ja mängisin «Vanu sõpru». Heldur hüppas voodist välja, kohmitses riidesse ja pani tule põlema.

«Vabandage väga, aga meie peame nüüd tööle minema,» ütles ta.

Muidugi oli ka revident ärganud.

Panin pilli ära, võtsin oma leivakannika ja rüüpasin kruusist külma vett.

«Ehk soovite ka einet,» pakkusin. «Me läheme korraks koridori, siis saate riidesse panna.»

«Ma lähen üheksaks, mul on aega ...» kostis madratsi alt; ainult pruunid silmad paistsid sealt välja.

«Kuidas magasite?» tundis Heldur viisakat huvi.

«Tänan, väga hästi,» tuli madratsi alt pahvakas hingeauru nagu karukoopast. «Ma pole kunagi niisuguses olukorras viibinud ... Jäälilled aknal ja ... Kuusteist aastat olen koolis käinud, intris pole elanud. Poleks uskunud, et inimesed võivad niisugustes tingimustes elada: külmetavad, söövad kuiva leiba, joovad külma vett peale ja mängivad pilli! Minu jaoks on see erakordne elamus!»

«Noojah,» venitas keevitaja ebamääraselt. «See on meie harilik elu.»

Jätsime Hardale võtme, pistku mati alla, kui siit lahkub. Vaevalt me enam kohtume. Jumalaga.

Aga kui me Helduriga töölt tulime, räästad tilkusid, ilm oli sulale läinud, istus meie toas suure suitsupilve sees ei keegi muu kui seesama Harda. Laual oli likööripudel ja teeküpsised ei tea kust hangitud alustassi peal. Laua ümber mehkeldas Oss Meri-

kann, peoülikond seljas ja magusalõhnaline sigaret tossas tal suus. Juba jaol! Kust tema oli haisu ninna saanud?

«Need on minu toakaaslased,» tutvustas ta meid.

«Me oleme juba tuttavad,» naeratas Harda seltskondlikult. «Väga toredad poisid.»

«Priimad poisid!» kiitis Oss. Kuid meie poole pöördudes ja laua tagant üles karates: «Ma tahan teiega paar sõna rääkida!»

«Räägi siis!» heitis keevitaja.

«*Tête-à-tête.*» Treial tuli koridori ja sosistas: «Antsud, olge nii kenad mehed, et te meid segama ei tule.»

«Hakkad kohe tegutsema või?» irvitas Heldur.

«Mis ma teen, ei puutu asjasse. Aga palun rahu, palun meid mitte segada. Olge seni kuskil teises toas. Et te ukse taga ei piiluks, pealt ei kuulaks.»

«Ei tea kus?» protestisin. «Kus meid oodatakse?»

«Igatahes, antsud, palun väga. Ma palun teid ükskord, võite ju mulle vastu tulla. Mina olen teile alati vastu tulnud.»

«Olgu,» nõustus keevitaja; minagi noogutasin. «Ainult vaata, et sa olengu õhtul ristiinimese ajal ära lõpetad. Et me saaksime ööseks oma tuppa. Muidu ässitame sulle rotid kallale.»

«Seda ma luban!» tõotas Oss pühalikult, suust tuli tal lääget liköörilõhna.

Heldur ütles:

«Sel revidendil käib suust paha haisu. Kui asi läheb tegelikuks, pead talle padja näo peale panema, muidu ajab oksele.» Ta irvitas inetult.

«Ants!» hoiatas treial puudutatult. «Et ma niisugust juttu enam ei kuuleks! Need on intiimsed asjad. Ja muide, kust sina tead, kas tal suu haiseb või mitte? Mis?» Ossi hääl läks kiivaks ja kurjaks.

«Üle laua tundsin. Eile õhtul. Kui sõime. Ära tee midagi mõrtsuka nägu pähe!»

«Lähme Airi poole,» kutsusin Heldurit. «Pakub ehk tassi teed.»

Nädalapäevad polnud Ossi näha, küllap ta lõbustas õhtuti daami, käis temaga väljas, restoranis ja mujal. Kui ta siis ükskord välja ilmus, väsinud ja vaevatud, oma voodit kohendas, tekki mitu korda soputas ja raputas, enne kui voodile tagasi laotas ja selle alla puges, lõõpis keevitaja:

«Kas said ka väikest Ossi leotada?»

«Suu kinni!» käratas treial. «Ma ei kannata labasust!»

«Need on su enda sõnad, su enda jutt.»

Oss vaikis.

Tükk aega ei lausunud keegi sõnagi.

Siis möönis treial voodist teki alt:

«See on täitsa nett daam.»

Kui meie midagi ei kostnud, seletas ta: «Andis mulle oma Nõmme aadressi. Lähen külla.»

«Ah soo!» ühmas keevitaja.

«Vanematel pidi seal olema kena maja. Teisi lapsi ei ole. Harda on pärija.»

«Siis muudkui käpp peale!»

«Püüame,» vastas Oss ja pööras seina poole. Varsti ta magas.

«Rotid on viimastel öödel järsult aktiviseerunud,» tähendasin oma nurgast.

Aga sepp oli sel talvel üha tihedamini suitsutunde pidama hakanud, tahtmata teistele ja vist endalegi tunnistada, et on vana ja väsinud mees, kes käib seitsmekümne teist eluaastat. Kõhis, rögistas oma laua juures ja väristas pead, otsekui ei usuks oma silmi.

Mind kutsuti järjest sagedamini sünnipäevadele, pulmadesse ja muudele olengutele, kus vajati vahelduse mõttes muusikat. Viinast hoidusin parajasse kaugusse, aga kõhu sõin korralikult täis, vahel ülearugi — näljase kõht pole piduroogadega harjunud. Kõht head-paremat täis vitsutatud — millal saab näljane isu täis? —, pea parasjagu soe, kortsunud kahekümneviieline taskus, nii tuli Kalju Soa pilli mängimast. Igatahes oli see tasuvam kui rauatagumine.

Ühiselamuski elasin sakusmendist.

Paar korda käisin tervishoiutöötajate majas Sirjel vastas. Ootasin teda tantsu lõppedes viisakas kauguses ja saatsin koju — ei paistnud tal kedagi teist olevat. «See on sinust väga ilus . . .» — «. . . et sa pimeduse varju hoiad,» lõpetasin mõttes Sirje lause, mis kõlas armsalt. Või oli see petlik?

Kurameeris ta tõesti veel kellegagi?

Millest ta mõtles, millest unistas? Vahel oli ta nii kauge ja võõras, et hakkasin teda lausa kartma.

Vana-aastaõhtul läksime südalinna vaatama, kuidas Raekojal kustuvad rahva juubeldamise saatel vanad ja süttivad uued numbrid: 1953. Hea kord rahvast oli koos, mõned poisid võtsid võõra tüdruku kinni, andsid talle naeru ja rõõmuhõisete saatel suud ning soovisid head uut aastat. Toomemäe nõlvalt lasti mitut värvi rakette, seltskond noorukeid arutas purskkaevu juures ärevalt, kuidas tööstuskooli poisid olid neile ähvardanud joe ääres tuupi teha. Üks kitsa näo ja jultunud silmadega nooruk seletas:

«EPA poisid said juba üle tahi. Näe, see rohelise kaabuga, kes sealt kioski poolt tuleb, see oligi mitu lutakat saanud, puna välja löödud. Enne nägin, kuidas taskurätiga nägu pühkis.»

«Eeih,» väristas teine õlgu. «Ei julge! Tulevad vastu, rihmad peos, peksavad vigaseks!»

«Siin kuuse juures nad kallale ei tule, miilits liigub ringi...»

«See oli ilus aasta,» ütles Sirje äkki ja nääripuu elektriküünalde helk peegeldus ta näos. «Et me sinuga tuttavaks saime. Ja muidu ka...»

Vahtisin ainiti säravat taevasse ulatuvat kuuske, kuni selle punased elektrilambid valgusid mu silmis üheksainsaks laiaks piirjoonteta helenduseks, mis kattis väljaku, taeva ja härmas Toomemäegi Raekoja taga, kogu linna ja laotuse, nagu oleks kumama löönud tohutu ääs.

Mullu olin lubanud, et võin uut aastat vastu võtta vahuveiniga.

Ei olnud täitunud see lootus.

Ei olnud seda, kellele olin tõotanud. Igaveseks olid kustunud need silmad, igaveseks vaikinud see hääl.

3. osa

Ristteel

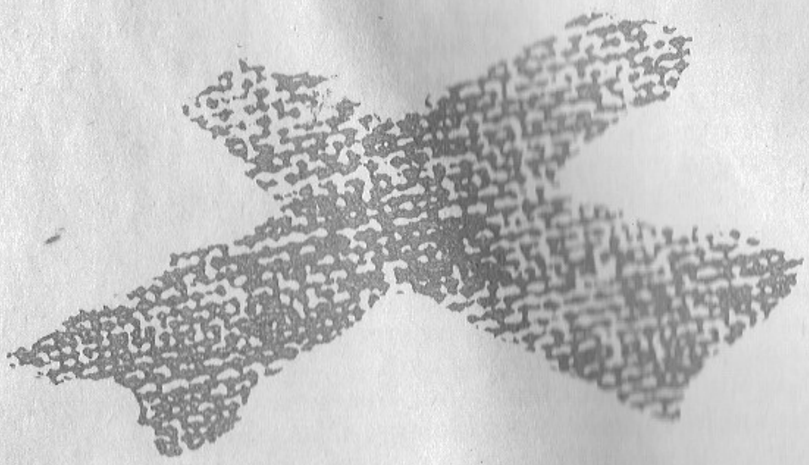

I

Üle hulga aja oli Jaan meil. Ajas habeme ära, tuli tuppa ja istus oma voodile. Võttis pintsakutaskust liikluseeskirjad, raamatukese nurgad narmendasid.

Keevitaja pilgutas mulle paljutähendavalt silma, köhatas vigurlikult:

«Lugija otsib parajat peatükki. Kohe alustab.»

«Ära irvita, raisakull! Kes viimaks naerab, naerab paremini.» Tõmbas padja mugavamini küünarnuki alla, kibrutas otsaesist.

«Sa oled kui Sokrates,» laususin.

«Ükskõik, kes ma olen, minu lips on läbi,» vastas ta ägedalt.

«Mis sul häda on?» küsis Heldur. «Miks läbi?»

«Miks, miks? Sellepärast, et läbi. Ma olevat valelik, ütleb naine, ma käivat teistega.»

«Ega siis sinu lips sellepärast veel läbi ole, kui teist vaatad.»

«Läbi, minu elu on läbi.» Autojuhi pilgus lõi põlema tuttav ärev tuluke. «Ma panen nööri kaela!»

«Oota veel natuke.»

«Arvad? Arvad, et veel on vara? Eha ütleb, et ma muudkui valetan, ise muudkui vean kabiinis võõrast naist kaasas. Aga ma ei ole vedanud, mul pole niisugust jõledust mõtteski olnud. . .»

«Miks siis mitte?» kiusas Heldur.

«Kuidas?» ajas Jaan silmad suuremaks kui eales varem.

«Jah, miks siis mitte?» irvitas keevitaja.

Autojuht kargas voodite vahele püsti ja karjus:

«Mina ei ole valelik! Mina ei aja võõraid naisi taga!»

«Ei aja, siis ei aja. Mis sa sellest nii valjusti pasundad, meie sõbrad saavad seina vahel südamerabanduse.»

«Ma pole valelik, ma pole elus kunagi kellelegi midagi valetanud. Ma olen õige inimene!»

«Kui õige?» nokkis keevitaja.

«Õige kui paralleelvarras!» kisendas Jaan. «Kas te, raisakullid, üldse teate, mis asi see on? Kui tähtis see on! Mis on paralleelvarras, Heldur? Ütle! Noh, kui sa nii tark oled?»

Keevitaja nihutas ennast taburetil.

«See on üks varb,» venitas ta.

Jaan ei teinud vastusest väljagi. «Ma ei ole valelik. Eha ei usu mu juttu. Miks sa ei usu mu juttu, küsisin ma. Ei või uskuda, linn on igasuguseid naisterahvaid täis. Aga ma pole süüdi, selle inimesega, kes istus kabiinis, polnud mul midagi tegemist. See oli võõras.»

«Miks ta siis sinu kõrval istus?» päris Heldur nagu ülekuulaja. «Miks ta näiteks minu kõrval ei võinud istuda?»

«Sõbratar, üks kooliõde, kes on Tartus tööl, oli talle ette kandnud, ei tea mida juurde laulnud, et ma . . . Aga mina olen puhas poiss, pole midagi teinud. Ma sõitsin kooperatiivi õuelt välja ja üks tüdruk oli tõepoolest kabiinis, kuid see polnud nii, nagu Ehale ette puhuti. Kuidas võin ma endale niisugust asja lubada, kui mul on kodus niisugune naine . . .»

«Milline?» ei jätnud keevitaja, kuigi ma tema poole hoiatavalt rusikat raputasin.

«Niisugune naine . . .» pomises autojuht ja puhkes nutma.

Heldur kohmetus korraks. «Mis sa sellepärast . . .» lohutas ta autojuhti kuidagi hoolimatult. «Kui niisugune, siis niisugune . . .»

«Sa ei saa aru, missugune. Raisakull!»

«Eha on muidugi tore naine, aga jäta nüüd nutt järele,» laususin.

Jaan nühkis käeseljaga silmi. Nõutult vaatasime, kuidas ta voodil istus ja end kõigutas, pea norus, sogased pisarad nirisemas mööda põski lõuale, sealt kätele ja põrandale. «Ta saatis sulle tervisi,» nuutsatas ta minu poole ja hakkas jälle oma joru ajama: «Aga ma pole valelik . . . See tüdruk oli küll kabiinis, see asi polnud nii, nagu Ehale ette räägitud. See oli, kes oli, ma ei teagi . . .»

«Mis sa keerutad, see oli sul ahvenas, kindel mis kindel,» suskis Heldur.

Autojuht jäi talle otsa põrnitsema.

«Ma ei julge enam koju minna!»

«Ela siis siin, meie juures,» ütlesin. «Õpetad meilegi liiklusreeskirjad selgeks. Mul ongi kavatsus minna kevadel Leningradi autot ostma.»

Keevitaja tuli mänguga kaasa: «Mul on «Moskvitš» juba käes, kodus vanaisa vankrikuuris.»

««Buick» ikka,» parandasin. «Sul on mark meelest ära läinud.»

«Õige jah! «Buick» muidugi,» muheles Heldur ja puhus nii vägevalt suitsu autojuhi poole, et see hakkas läkastama.

«Kust sa selle said?» häälitses too uskumatult.

«Näed sain. Kõike saab, kui ainult tahetakse. Havi käsul, minu soovil — meil õhuavarustes avatud kõik teed!»

«Kuule, Heldur, ma tulen seda autot vaatama.»

«Tule, tule!»

«Tõesõna, raisakull.» Aga kui me arvasime, et sellega on nutu-

laulul lõpp, siis eksisime rängalt. «Aga ütle, kuidas ma julgen koju minna?» alustas ta sealtsamast.

«Mis sa oma kodust kardad!»

«Ma pole süüdi. Ei saa seda kuidagi selgeks teha. Sina, Kalju, tule aita mul asja selgitada.»

«Mina? Mis selgitaja mina olen teie abieluasjas!»

«Sa mõjud meile mõlemale hästi.»

See jutt hakkas mind päris ärritama.

«Mis sa laulad kogu aeg: hästi, hästi! Keegi ei saa sinu eest sinu elu elada ja sinu võitlust võidelda!»

«Tule mulle appi. Ma viin su autoga sinna. Rohkem pole vajagi, kui et sa oleksid seal juures, kui ma koju tulen, ja aitaksid esimest hoopi leevendada.»

«Nagu pühver siis.»

«Jah. Oleksin sulle väga tänulik.»

Andsin järele — ja mitte ainult Jaani pärast. Tuli meelde üks mullusuvine pilt: pruunisilmne tüdruk, veemannerg käes, ja mu süda värahtas. Vahemees?

Võtsin «Hohneri» kaasa, tema oma terava Jeeriku pasuna häälega pidi aitama.

Kui auto peatus Jaani koduväravas, hüppasin kabiinist välja, haarasin pilli ning hakkasin mängima hoogsalt ja uljalt otsekui kraavikaevamistalguline filmiringvaates. Õu oli tühi, puud härmas, koer jooksis lumisel teerajal meie poole, aida ees sädistasid varblased. Aga trepile ei ilmunud kedagi.

«Lood Viini metsadest».

Libedalt trepilt oli jääd raiutud, köögiuks polnud lukus, rapsasin selle lahti nagu mõni vallutaja. Tühi köök võttis vastu peremeest, kes oli pattu kahetsedes koju tulnud, pillimehe selja taga, kõrv kikki ja meel erkvel, valmis iga hetk punuma pistma. Ruum oli jahe, tuletegemine lõpetatud mitu tundi tagasi, jahtunud pliit lõhnas kuivanud savist. Söögilaual oli kulunud roosade roosidega vakstu, selle peal pool lõhkilõigatud kõrvitsat.

Kuulsin, kuidas Jaan selja taga sügavalt ohkas, pöörasin pead. Autojuhi nägu oli pingutusest ja oma saatuse ootamisest lausa kaame.

«Mängi aga!» ütles ta ärevusest neelatades. «Ega muu aita! Raisakull! Oleks Eha üksinda . . .»

Istusin laua äärde pingile. «Hohner Tango-2» hüüdis läbi terve väikese puumaja, et seinad kajasid.

Jälle vaatas Jaan abiotsivalt minu poole.

«Kaks meest kahe naise vastu, küll me hakkama saame,» lohutasin teda.

Hapult naeratades istus ta minu kõrvale.

Kedagi ei ilmunud nähtavale.

Olime videvikus kohale jõudnud, nüüd oli väljas juba pime-

daks läinud. Autojuht kiskus ühe «Priima» teise järel. Mängisin. Siis võttis Jaan julguse kokku ja läks tuppa. Tikk krabises, kollast hajusat valgust nõrgus ukse vahelt kööki, peremees oli tule üles võtnud.

«Astu edasi!» kutsus ta ise tagatuppa kadudes.

Keegi seal siiski oli, kostis poolihääli juttu.

Panin pilli maha. Laual põles kümneliinine lamp, klaas oli tahmunud, taht suitses. Keerasin tule vähemaks. Varjud pikenesid, tuba kadus videvikku. Sosin tagatoas kord valjenes, kord vaibus, korraks naksatas sein. Muidu oli vaikne, nii vaikne, et kõrvus kumisema hakkas. Palkseina ääres seisis helepruun treitud sammastega puuvoodi, kodukootud vöödiline tekk peal. Seal vist magas närviline autojuht oma pruunisilmse naisega.

Jaan ilmus lävele, rõõmsam kui enne.

«Ämm on ikka veel gripis. Sööb muudkui rohtu. Võtsin ühe paki käest ära, ütles, et pea on uimane.» Ta tuli laua juurde lambi valgele. «Oli kuulanud, kuidas sa mängid. Paistab, et ta ei tea sellest loost midagi. Eha pole vist rääkinud.»

Ajasime tasakesi juttu, püüdsin kinnitada ta vankuvat meelt. Sina, Jaan, oled kui väike laps, ütlesin endale. Mida sulle räägin, seda usud. Kui ma seda kurjasti kasutaksin, võiks sulle pähe panna kurje mõtteid, näiteks: võta kirves ja löö ämm maha. Jääksid kahtlema: järsku tõesti, raisakull! Kui ma sulle veel peale käiksin ja kihutustööd teeksin, võtaksidki köögist pliidi eest kirve ning kõheldes, värisedes, kurja vandudes, ennast õigustades lähenesid oma kurja unistust täide viima. Või kui suudaksid veel vastu panna, jääks kida ikkagi kuskile ajusoppi piinama, ei annaks sulle päeval ega öösel rahu, küll sa leiaksid ettekäändeid, vabandusi, ja ühel nõrkusehetkel, järjekordsel kokkupõrkel mõne pisiasja pärast saaks sinust kurjategija.

Miks peaksin sind kurjale teele ahvatlema?

Sisendasin Evald Aadama laadis ja vaimus:

«Sa oled tubli mees, lausa tulevikuinimene. Sa valutad südant kõige väiksema, kõige tühisema mutuka pärast, inimesest rääkimata. Sa ei tee kellelegi liiga . . .»

«Jah, seatapjat minust tõesti ei ole,» kinnitas ta murelikult, ja kui mu pilk seal tuhmis valguses talle näkku langes, sähvatas mul mõttes: kas pole sa haige mees? Mis oli selles näos? Midagi ebaloomulikku, ettemääratut, imelikku. Oli see ainult sissesöövinud kurbus, kaduviku vari?

Väljast kostis lumekrabinat.

«Eha!» ütles autojuht nii kohkunult, nagu poleks minu rahustavat juttu olnudki.

«Ära karda, küll saame hakkama.»

Minugi süda lõi kiiremini, kui kuulsin noorperenaist saabumas.

Uksed käisid lahti, kinni ja jälle lahti ning seal seisiski pere-

naine lävel — poolkasukas seljas, vildid jalas, kalossid otsas; parema jala kalossininal punetas jalgratta sisekummist lõigatud paik.

Teretas, vaatas mind pika rõõmsa pilguga.

«Oled jätnud auto keset teed;» ütles ta mehele sõbralikult.

«Kohe ajan ära, kohe!»

Küünitasin pilli järele.

«Pärast . . .» ütles ta soojalt. «Kõigepealt õhtune talitus. Ja siis tuleb teile ometi midagi süüa ka teha. Pärast, siis . . . Tulin vilja masindamast.»

«Nüüd kolmekuningapäeval?» imestasin.

«Palju vilja on veel rõugus,» vastas Jaan tumedalt.

Kuid naine ütles reipalt: «Küll me toime tuleme.» Ning läks ära kööki.

Autojuht ohkas kergendatult:

«Raisakull! Pikne läks vist mööda.»

«Arvata võib,» pomisesin, püüdes istuda nii, et mu näole langeks vari, sest s e d a nägu, mis mul praegu ees oli, ei tahtnud ma temale näidata.

Õhtusöögi ajal ilmus tagatoast järsku vanaperenaine välja, seisatas lävel, kahvatu nagu viirastus, ja ütles süüdistavalt:

«Kas on veel õigust ilma peal! Mul ei lasta enam rohtu ka võtta!»

Eha tõusis lauast. «Mis sul on, ema?»

«Jaan võttis mul rohu käest ära. Tahetakse, et ma maha lõpeks.»

«Ema, mis juttu sa ajad!»

«Ta ütles, et pea läks rohust uimaseks,» seletas autojuht närviliselt. «Oli korraga kolm tabletti sisse võtnud. Arst lubas võtta ainult pool tabletti. See on kange rohi, kas kuuled!»

Kuid ämm muigutas suud ja jätkas pahaselt:

«Kuskilt abi ei saa! Ma olen nädal aega söömata, ühtki suutäit ei taha. Rohtu ka ei ole! Ma teen endale otsa peale!»

«Mis jutt see on!» kohkus tütar. «Kui inimesel on palavik, siis ta ei tahagi süüa. Kui tervis paraneb, küll siis isu ka tuleb.» Kannatlikult selgitas ta: «Jaan võttis tabletid sellepärast ära, et sa ei tohi nii palju rohtu süüa. See ei ole sulle hea. Sa pead pikali olema, nagu arst ütles, mitte ringi kõndima.»

«Ei jõua kogu aeg voodis olla, küljed jäävad kangeks! Rohtu ei anta! Abi kuskilt ei saa! Ma poon enda üles!»

Autojuhi kannatus katkes.

«Ega meie süüdi ole, et sul on palavik. See on gripp. Raisakull! Heida pikali, läheb üle. Kui sa niimoodi ringi kargad nagu kits, siis palavik ei lähegi üle.»

«See rohi ei ole sulle hea, kui sa teda liiga palju võtad,» seletas Eha jälle kannatlikult, kuid ema uskumatut nägu nähes pani pisut juurde: «See rohi on nii kange, et võtab su maha, kui sa

teda ülearu sööd. Sellepärast su pea on uimane, et neelad kogu aeg tablette.»

Vanaperenaine kadus rahulolematult porisedes tagatuppa.

«Oh, ega ta kuula, mis me räägime, teeb kõik vastuoksa ja muudkui hädaldab,» ütles Jaan pahaselt ja tõstis endale kartuleid ette.

Eha vaikis.

Ütlesin endale, et ta on teise mehe naine, teda ei maksa ihaldada, aga ikka ei jätnud mind rahule tema rõõmus pilk, mis oli minu peal viibinud, kui ta töölt tuli. Pärast olin ma palju mänginud, talle otsa vaatamata — et ennast mitte reeta. Uim oli pähe tõusnud, öösiti ei saanud magada, Eros kiusas. Töölgi ei läinud uim üle, äärepealt oleksin Ambrosiusele vasaraga käe pihta virutanud.

Jäälilled õitsesid aknal, vesi külmus kruusi, käed kohmetasid ära, kuid meeltes virdas ristlainetus.

Lähme kahekesi Emajõele sõudma,
paadipõhja teen sul pehme aseme . . .

Nüüd, talvel?

Igal ajal.

«Sul on vist rasked ajad,» lausus Heldur vattkuuele nööpi ette ajades ja mu mängu kuulates.

«Ega minagi rauast ole,» ühmasin mornilt.

II

«Paralleelvarras peab olema korras! Korras ja õieti välja reguleeritud, nendega on olnud palju õnnetusi,» alustas Jaan. Viimasel ajal tal muust enam juttu polnudki, kui paralleelvardast, sõitis sellel nagu nõid luuavarre seljas. See oli temale sama, mis Evaldile oli olnud tulevikuinimene ja peade arendamine.

Seekord oli keevitajal soru viina kaasas: üks autojuht oli tal lasknud turuhoone juures ärarihitud poritiiba keevitada. Saime kõik tema eraotsast osa, välja arvatud muidugi Oss, keda polnud näha.

Peagi oli pudelike tühi.

Jaan jäi meile ööbima, kuigi oli just kinnitanud, et peab tingimata koju sõitma.

Öösel kargas ta voodist üles, kolistas tuba mööda ringi, otsis midagi ja liikus hambaid kiristades akna poole, rebis käepidet, kuid aken oli kinni külmanud ega tulnud lahti.

Tahtis temagi välja hüpata? Enam ammu polnud siin niisugust tükki tehtud.

«Uks on teises kandis, Jaan,» ütlesin.

Autojuht kangutas ja murdis edasi.

Ka Heldur oli kolina peale üles ärganud ja küsis:

«Jaan, mis sul on?»

«Nad tulevad! Nad ihuvad pusse! Igal pool välguvad pussid! Kas te ei kuule, kuidas terad kõlisevad? Smirgelkäiad käivad! Vahetpidamata teritatakse!»

«Viruta kiusajale saapaga, Jaan!» heitis keevitaja nalja, kuid taipas oma sõnade kohatust, viskas teki ja külma pärast lisaks võetud vattkuue kõrvale ning hüppas paljaste jalgade latsudes põrandale, võttis autojuhil ümbert kinni ja katsus teda voodi poole juhtida. «Ei ole, Jaan, siin ühtki pussi, käia ega mõrtsukat. Sa oled ühiselamu toas, me oleme su sõbrad, kas sa meid ära ei tunne! Mina olen Heldur ja seal tekikuhja all on Soa Kalju. Kas tunned ära?»

Jaan pööras pead, jäi kõõritama Ossi voodi poole.

«See seal on Kalju pill,» seletas keevitaja. «See, mis mängib ta-ra-raa! Tule mõistusele!»

Ta raputas autojuhti kõigest jõust.

«Tule mõistusele!»

«Ära puutu, raisakull!» mõmises Jaan. «Isa viidi siit! Nad tulevad mulle ka järele.»

«Mehel on närvid täitsa krussis,» ütlesin hommikul, kui autojuht oli läinud. «Mul on temast päris kahju.»

«Kahju või mitte, mis saame meie sinna parata.»

«Temaga võib õnnetus juhtuda.»

«Igaühega võib juhtuda,» pööras Heldur jutu üleüldiseks. «Üksainus säde, ja ma olen sealt töökojast kõige täiega teises ilmas. On olnud küllalt juhuseid, kus hapnikuballoon lendab läbi seina välja nagu torpeedo. Mis tuleb, see tuleb, parem, kui ei teagi, mis ees ootab.»

«Nii et parem silmad kinni hirmu ees, kui hing hirmust kinni?»

«Just!» kinnitas keevitaja. «Mis ma hakkan ette muretsema, mis tuleb!»

«Aga kui tuleb katastroof?»

«Mis parata,» kehitas ta õlgu.

«Sa oled eluga rahul?» kiusasin.

«Mis ma rahul või? Mis see hädaldamine paremat aitab?»

«Sa pead kooli minema!»

«Mis see mulle annab?»

«Sa pead raamatut lugema!»

«Ma ei ole ühtegi juturaamatut läbi lugenud.»

«Oled rahul sellega, mis sul on. Sinu elu on lihtne ja selge,

seda võiks lugeda täiesti kordaläinuks, kui sa naise ka ära võtaksid. Sellest sa mõtled. Sellest ja kodust.»

«Millest muust siis sinagi, laias laastus, mõtled? Et oma elu kuidagi korda seada, rohkem palka saada, riided selga osta . . .»

«Minna kooli,» lisasin.

Ta viivitas vastusega, siis muigas:

«Jah, sul on järjekord segi läinud.»

«Sa oled lõhestatud hingeeluga inimene,» ütlesin Sihverile norivalt, kui ta hakkas jälle rottidest arutama. «Sul on ebaloomulik huvi näriliste vastu. Niisuguse nähtuse juuri tuleb otsida varasest lapsepõlvest, teadvustamata tungidest. Ütle mulle, kas sa veetsid titeea majas, kus võhrud lasksid ringi, ähvardades sul poolteiseaastaselt kõri läbi närida? Hirm ja viha näriliste vastu on surutud su alateadvusse, kust see nüüd esile tungib.»

Ta väärutas pead kortsulise soonilise kaela otsas.

«Rott õpib viisakalt sööma, võtab leivapalukese lõksust niimoodi ära, et see ei lange kinni ega midagi. Rott on viisakas, tänulik loom, inimesel on temalt palju õppida. Inimene õpib aina paremini ja põhjalikumalt teisi inimesi tapma, aga süüa ei oska, lürbib ja matsutab nagu siga. Rott sööb vaikselt, sa ei kuulegi, kuidas ta puhta töö on teinud, anna aga juurde.»

«Ah, rott on loll kui plekkahi!»

«Ära sa ütle! Ajast on tal parem arusaamine, kui sel Matsmanni juurde pandud mehel — nimi ei seisa meeles! —, noh sellel, kes kitarri pinistab, see küll ei tunne kella, öösel kell kolm hakkab mängima, enne kukke ja koitu, ajab kõik üles.»

«Järsku ongi kukk. Miks sa talle kombeid ei õpeta?»

«Ei lähe mina kedagi õpetama. Niisugused on suurelised ja tähtsust täis — mina ja maailm. Siin ma olen õpetanud ja juhatanud, aga vaata, milline on väljakäik! Vaata, õhtul kuuvalgel liptavad mehed üle põllu Emajõe äärde asjale, püksid näpus, seal on nagu kirikutornid reas. Need on lõhestatud inimesed, mitte mina!»

«Miks sa inimesi ei salli? Nad on ju nii head ja toredad.»

«Või head ja toredad! Miks inimesed mind ei salli?» Ta köhatas kurgu püüdlikult puhtaks, nagu oleks tal öelda midagi väga tähtsat. «Ei tereta, viskavad ninaga, kui ma midagi ütlen?»

«Kuule, Sihver, sa oled vist elu jooksul paljusid naisi unes näinud?» kiusasin.

«Ah tühja . . .»

«Ei ole midagi tühja. Oled näinud või ei ole?»

«Noh, kes seda enam mäletab,» põikles komandant.

«Kas sellel talvel oled näinud? Kas oled näinud Airit unes? Teie toad on ju kõrvu.»

«Mis ma tast unes? Ma näen teda niigi iga päev.»

«See on isevahe: Ma küsin, kas su alateadvus veel töötab, kas näed unes, et magad temaga.»

«Oled sa purjus või, Soa-poiss? Mis juttu sa õige ajad? Mina nüüd temaga . . .» Ta mühatas iseäralikult ja küünitas kaela kaelusest välja, nagu oleks see kuhugi kinni jäänud. «Ma olen aidanud tal last hoida, ta on tubli naine, aga et . . .» Uskumatult raputas ta pead. «Ei unes ega ilmsi.»

«Sa polegi siis kunagi unes naist näinud või?» ei jätnud ma järele.

«Kunagi ikka. Aga elu on nagu vesi, see voolab oma teed ja pärast on, nagu ei oleks midagi olnudki. Nagu oleks ma ilma sündinudki vana mehena, kes ei ihka muud kui sooja toanurka. Miks tuleb vanadus nii äkki? Kas ta ei võiks tulla aegapidi, pikkamööda, järk-järgult? Tunnen äkki, et mu jalad on kangeks jäänud, pea ei pea kinni arve ja nimesid ning ma ihkan tagasi kodutalu heinamaale suure toominga alla, kus heinalised sõid hommikust, kui ma laps olin; seal valitses rahu ja õigus. Ei ühtki uhket lossi ega paleed ihka ma taga, ainult seda toomepuud heinamaal.»

«Noh, seal ehk ometi, noorena, nägid mõnd tütarlast unes?»

«Seal oli ikka päris ilmsi üks tüdruk,» muheles ta ja kortsud jooksid kiirtena ta silmanurkadest laiali nagu mingid käskjalad. «Ja küün oli ka. Kui sinna juba värskeid heinu sisse sai, oli seal mõnus hullata. Noorpõlves meeldis mulle kauplemine. Aga päev läbi leti taga seista ma ei tahtnud, proovisin mitut ametit. Olin ka munade kokkuostja, algul käisin hobusega, pärast andis eksportöör mulle Tallinnast auto; üks tüdruk oli ka, sellega koos käisime maal, meil oli oma piirkond. Tema sorteeris ja pakkis, mina juhtisin autot ja maksin raha. Aga võistleja sõi mu välja, ei vedanud mul munadega . . .»

«Kuhu too tüdruk sai?»

«Ah tüdruk? Tüdruk löödi kah üle . . . Läks puusepale mehele. Ei vedanud mul sellega ka. Kui üks asi kisub viltu, siis läheb teine ka takkaotsa. Teda ma nägin küll ükskord unes. Naeris ja ütles: «Jälle haised piibupigist nagu vanasti!» Ei olnud mul piipu kunagi olnud, kust ta selle võttis? Aga noh, unenäo asi . . .»

«Näed, ikkagi oled sa lõhestatud inimene!»

«Mina ei ole. Puuhalg on lõhestatud, kui ta on kirve või kiiluga lõhki löödud. Lõhkilöödud inimest pole ma veel näinud, mõnele tahaks küll vastu vahtimist panna, et molu läheks lõhki nagu setukese savikauss. Või Sihver müüb salaja puid ja rahvas külmetab! Laimujutt! Inimene läheb häbematuks, kui teda aitad, tahab, et teda ikka veel ja veel aidataks, et ikka on ta vähe saanud. Lõhestatud inimene on see, kes kuskil millestki täis ei saa. Ise silmini varanduse sees, aga tahaks veel, sellepärast ongi lõhe sees. Kes tahab neid pehkinud haavahalge, muudkui visisevad ahjus!»

«Külm teeb tigedaks.»

«See pole minu süü, et elu on niisugune.»

Tema toon ärritas mind.

III

Käredal talveõhtul, kui ühiselamu kõlises külmast, tõi Sihver mulle päeval saabunud kirja.

«Too parem soojat» hüüdis keevitaja laua juurest, kus ta pussiga räimekonservi lahti lõikas.

«Pole minu võimuses,» laiutas komandant käsi ja hakkas arutama kehvadest seintest, puudest, kiruma kedagi, kes — ja nii edasi.

«Sul jääb ikka õigust üle,» viskas Heldur.

Tundsin ära Sirje käekirja, rahutud, murdunud tähed, paremale poole ninali kukkumas. Tõmbasin ümbriku lahti, seal oli ruudulisest märkmikust rebitud narmendava äärega leht, millele oli tindipliiatsiga visatud: «Sulle ei lähe korda minu elu ega surm. Miks sa ei tule? Midagi hirmsat —» Allkirja polnud. Hoogsast mõttekriipsust võis välja lugeda mida tahes. Kaks tähte, «u» sõnas «minu» ja «g» sõnas «midagi» olid laiali valgunud. Sinna oli peale tilkunud küllap pisaraid.

Ütlesin Sihverile ägedamalt kui asi väärt:

«Oleksin pidanud mõne koti või kastiga sepikojast kivisütt kaasa tooma.»

«See ahi ei kannata nii kõva kuuma, partsatab lõhki,» arvas Heldur.

«Seda ongi tarvis! Ongi! Mingu kõik lõhki, ha-ha-haa! Midagi hirmsat, ahjud lõhki, Sihverile nöör kaela!»

Vanamehe suu tõmbas kiiva nagu halvasti tehtud keevisõmblus.

«Uusi ahje on raske saada, plekkahju on harva müügil, ja kivid, need on ju lausa praht . . .»

«Polegi tarvis!» raiusin vastu. «Midagi pole tarvis.»

Keevitaja irvitas.

Sihver noogutas peaga paberilehele mu käes: «Pruut kirjutab või? . . . Et oled nii torm!»

«Nagu näed!»

Tulin tulema.

Kirgaste siretavate tähtede all, põsk hõõgumas soolkibedast põhjakaare tuuleõhust, jäin järsku poolelt sammult seisma. Haigus, õnnetus, tulekahju, mürk või tulirelv? Mis on lahti selle olendiga, kes naerab palju, on pealiskaudne ja puhuti hoolimatu? Kui seal tõesti midagi hirmsat juhtus, siis on see ammu juhtunud. Turgatas

meelde, et kiri oli Aida tänavalt Ropka väljale kolm päeva teel olnud.

Kuhu ma siis õigupoolest tormasin nagu poisike (kes ma ju küll olingi!)?

See võis olla ka niisama vemp, plika tuju. Instinkt?

Pöörasin kannapealt ringi. Meie elu, meie valgus kodumaa taeva all, kust oled sa pärit? Silmasin eemal üht aeda, pikki vöödilisi varje heites palistas see lumist tänavat; vana eramaja ise asus aia sügavuses. Kui olla ettevaatlik, võib läheneda nii, et mind ei märgatagi. Murdsin aiast lippe, koerast polnud jälgegi, kas teda ülepea oli-või polnud niisuguse pakasega väljas? See, mis ma tegin, oli inetu tegu, käisin jätkuvalt kõlbelise languse teed, kuid ihkasin nii väga sooja, mu küüned külmetasid. Tule meile töökotta, kui on tarvis midagi sepistada või keevitada, pöördusin mõttes majaperemehe poole. Siis näed, et ma pole nii raisus, kui praeguse teo järgi võiks paista.

Kuid ühiselamu koridoris, roobiga ahjust tuhka pange kaapides ja saapaʼalla all lippe raginal puruks murdes, tulid mulle meelde õhtud, kus olime Sirjega kahekesi olnud. Kui äkki...? See võis olla küll!

Tuli ahju, uks kinni, hüüdsin üle õla Heldurile, et ta ahju järele vaataks, ja panin siis võimsate vulkaniseeritud taldade müdinal minema. «Sulle ei lähe korda minu elu ega surm.»

Hirmsat võis juhtuda küll!

Aimasin, mis see võis olla.

Mis teha?

Kui üksi jäin, olin veel nii noor, et ei teadnud niisuguste asjade kohta pärida. Ema oli küll hoiatanud halbade tüdrukute eest. Kuid ka heade tüdrukutega võis mõndagi juhtuda. Arutlus meetodist siin ei aidanud, polnud kasu Descartes'ist ega Aristotelesest, ei Rooside sõjast, ühestki tangost ega fokstrotist, Ambrosiusest ega Võttinist.

Kui on juhtunud midagi parandamatut, olen mina süüdi. Süüdi hoolimatuses, kuritöös; olen siis mõrtsukas nagu Jokker või Reino. Kui on nii, et...

Kui kahju, et mul polnud käepärast isa, ühtki nõuandjat!

Needsamad tähed paistsid neilegi, kuid tähed ei vahendanud ega vestelnud, ei andnud minu mõtteid neile ega nende omi minule edasi. Tähed nägid, vaatasid pealt kõrgest kõledast taevast ega lausunud midagi; nende silmad ja südamed olid jäätunud. Kõledad tähesilmad, mis süvendasid hinges veelgi tühjust, mis mind niigi piinas.

Ukse avas perenaine.

«Nüüd te siis tulete!» ütles ta etteheitvalt.

Võpatasin.

«Kas Sirje...?»

Proua Dagmar noogutas Sirje aseme poole.

«Magab. Tal, vaesekesel, on olnud raskeid elamusi. Nüüdsel ajal on see keelatud.»

Läksin lähemale, istusin voodiäärele. Ütlesin:

«Kurjategija on kohal.»

Ta ei maganud, pikutas niisama. Hakkas naerma. Tundsin kergendust.

«Kas sa kohkusid tõesti ära? Oled sina ka ohmu!»

«Ma mõtlesin, et sinuga on midagi juhtunud. Et läks viltu või... Tead isegi, kuidas võib minna...»

«Loll! Kas sa arvad, et ma käisin mõne räpase vanamoori juures! Mina, meditsiinitöötaja! Niipalju mul ikka tuttavaid on, et mõni hädas aitaks!»

Miks polnud ta mulle sellest midagi rääkinud? Miks varjas?

Või pidigi varjama?

Perenaine kohendas laualambi katet, et valgus talle silma ei paistaks. Istus siis laua otsa toolile ja pani käed rüppe.

«Oleks ma teadnud, ma oleks teid ise üles otsinud. Teie kui arusaaja, intelligent noormees, kes võis teist seda arvata?»

Rõhuv vaikus.

Arutlusi meetodist — hakkas mul jälle millegipärast peas keerlema. Arutlusi Sirje meetodist.

Ta naeratas, võttis mu käed oma pihkude vahele. Sõnatult tunnistasime teineteist.

Mis inimene sa küll oled, mõtlesin. Raske on sinust õiget otsa kätte saada.

«Su käed on nii külmad,» lausus ta. «Sa oled ikka samasugune...»

«Muutumatu. Murdumatu,» vastasin muiates.

«Siis on hea.»

«Kui hea?»

«Mul on hea meel, et sind jälle näha saab.»

«Sulle ei lähe korda minu elu ega surm.»

Ta kallutas mu pea allapoole ja sosistas hingeõhuga:

«Läheb küll, kallis! Sellepärast sind kutsusingi.»

«Vahest läheme kinno?» ütlesin vaikselt.

Perenaine muutus valvsaks.

«Nii hilja? Ja väljas on kakskümmend kraadi külma!» Ta hääl oli lausa süüdistav.

«Kas või kolmkümmend!»

«Ei, ei! Sirje peab lamama! Pärast niisugust kohutavat valu ja vaeva!...»

Vaatasin Sirjele otsa. Ta naeratas. Mingeid valu- ega vaevamärke ta näos küll märgata polnud, olid need ehk hinges — salajas, sügaval?

Paari päeva pärast käisime kohvikus. Sirjele valmistas minu väljanägemine, iseäranis aga mõnede daamide arvustavad pilgud,

endiselt piinlikkust, kuid ta kannatas selle välja. Mina ei hoolinud pilkudest, ma ei kavatsenud ju ometi eluajaks nii kehvaks jääda. Minu hoiak muutis Sirjegi rõõmsamaks. Siiski oli ta muutunud; ta pilk oli tõsisem, hajameelsem, ta kartis külmetada, vahel hakkas tal äkitselt rutt, järsku tuli talle meelde, et valvegraafikut on jälle muudetud — ah, vanemõde on niisugune, et! — või veel midagi, ja ta tegi kiirustades minekut.

Ükspäev Raekoja platsi otsas, Kivisilla varemete juures, seal, kus suviti ülevedaja sõudis paati kaldasse, rahakott kaelas, tegin juttu sellest asjast, mis oli minu arust kuidagi tõntsilt ja argipäevaselt lõppenud. Küsisin, miks polnud ta minuga nõu pidanud, enne kui midagi ette võtta.

«Kas ma oleksin pidanud nutma ja käsi ringutama? Sellest poleks nagunii midagi välja tulnud. Või oleksid sa tahtnud mind naiseks võtta?» Ta naeris kuidagi kalgilt. «Mis pereisa sinust saaks!»

Tal oli õigus, olin vaene ja koduta. Aga tema sõnad ja naer haavasid mind südame põhjani.

Vaikisin kaua. Viimaks küsisin:

«Miks sa nii arvad?»

Ta kehitas õlgu. Siis venitas laisk-hooletult läbi nina:

«Oled nisuke imelik lontu. Nagu kuu pealt kukkunud.»

Jahedalt läksime lahku.

Kuid järgmine kord, külmal päikesepaistelisel õhtupoolikul, lippas ta mulle särasilmi vastu, lõhnates talvest ja härmatisest nagu Toomemäe puud, ning ütles hingeldades:

«Anna andeks! Unustame ära, mis paha öeldud! Eks ju!»

Niisugune tüdruk oli Sirje.

IV

Plekksepp ilmus sepikotta, traatvurrud harali kui lambihari, ja hakkas ärritatult ääsi ees edasi-tagasi käima.

«Saatana, šaatana ing!»

Üks šaatan jäi puudu! See pidi midagi tähendama.

Ja tähendaski.

«Valgaš olin. Šaadeti komandeeringušše, leivatehašele ventilatšioonitorušid tegema. Nüid makšti kolme nädala iišt šada rubla, abiline, šii Kiindoki-nimeline, šai kakššada viiškümmend. Kaš on õigušt maa pääl? Miš ša, Kalju, arvad? Mina pidin tüüd juhatama, kõik niid riištad ja kogu varuštuš oli minu pial, õiget materjali mulle ei šaadetud, plekk oli poole pakšem kui vaja. Nüüd normeerija ütleb: rohkem ei šaa, aega läkš nii- ja niipalju üle nor-

matiivide! Mina olin Valgaš, tema Tartuš, ma ei šaanud talle öelda, et aega läheb rohkem, plekk oli kakš korda pakšem kui ette nähtud, ega ma ei olnud šaadetud šinna uut katlakeret väänama! Ja niid nurgelišed šoojaõhu torud — šii on tüki maad keerulišem tüü kui ümmargušte torude tegemine. Kuš on päevarahad?! Ei, niimuudu ma ei jäta, lähen viil üleš õiendama!»

«Üles, üles Belgradi peale, nagu hüüdis vahva sõdur Švejk!»

«Miš? Ma lähen šeda ašja viil vaatama. Mikš nad ei šaatnud õiget materjali, mina ei võinud šialt ära ka tulla, kuš ma riištad jätan? Ma ütlen šakštele, et nišukeše palga iišt mina šiin enam ei tüüta, võtan oma riištad ja lähän. Mina šelle plekkšepa värktua šiia tegin, enne ei olnud niil šiin midagi. Normeerija tiib minu pialt proviiti!»

«Muidugi mine õigust nõudma.»

Läkski.

Pärast seletas:

«Iši annavad mulle kakš korda pakšema pleki, miš ma šellega tiin? Läkšin Metšpärgi juurde, šii kutšuš Potmani välja, šii omatiin korda jälle Võttini. Arutašid šiš nii ja naa, viimakš viškaš tirektur käega, ütleš inšinärile: makšab välja! Egaš nendega šaa, ma olin Valgaš pühapäeval kah torude man, võõraš koht, kuhu ma lähen, riištad ja materjal minu vaštutuše pial, poišš, šii Kiindoki-nimeline, šii käiš kinuš ja muidu vällaš, aga mina ei šaanud kuhugi, valvašin riištu.»

Tõmbas sigareti ära, rahunes pikkamööda.

Ka Keerdi polnud tükk aega töö juures näha olnud. Oli haige või saadetud kuhugi objektile kaheteistkümnendal tunnil enne üleandmist midagi hädalist korda seadma või lõpetama.

Kui ta viimaks välja ilmus, paistis, et tema juures on midagi teisiti kui enne. Kohe ei saanudki aru, mis see on, mis ta imelikult võõraks muudab. Kõige enne sai asja jälile Heldur.

«Ei jah,» naeris lukksepp rõõmsalt vastu. «Mul võeti vana silm peast välja ja pandi klaassilm asemele. Hakkas ükskord öösel valutama, nagu oleks rauapuru silmas. Arst vaatas silmakliinikus, ütles: kakskümmend minutit, täiesti valutu operatsioon, ja teie elu on päästetud!»

«Mis?»

«Kiirdil on tuliuuš šilm pialuu šiiš!» karjus Pikk.

«Kae kuradit!» mühatas sepp.

Ütlesin lukksepale:

«Nüüd oled siis lahti Keerdsilma nimest, mille Evald Aadam sulle andis.»

«Nüüd olen uus nagu peiupoiss,» kinnitas Keerd. «Ainult maailm on poole kitsam kui enne.»

Aga keevitaja arvas:

«See-eest oled läbi-lõhki tõeline tööinimene: su mõlemad sil-

mad vaatavad otse ette nagu veduriluled ega vila kõrvale, nurga taha.»

«Jah, nüüd olen ma kõõrdivaatamise igandist lahti.»

«Kuidaš ša šaad nüid kellašid parandada, špetštüüd teha?»

«Panen oma mustad tööloomad ette.» Keerd võttis põuetaskust plekist prillitoosi ja sealt mustade raamidega prillid.

«Nendega oled päris öökull,» ütlesin.

«Mis?»

«Sa ei kuule enam šugugi . . .»

Ja Heldur hüüdis mu šefile kõrva:

«Keerd on öökull!»

«Sa karjud liiga kõvasti. Nii ei kuule ma mitte üks tera.»

«Sinuga on siis asi õige kehv.»

«Kehv?»

«Jah, Keerd on öökull, ütlesin.»

«Keerd kehv?»

Keevitaja lõi käega.

«Mis ta nii kehv on?» pomises sepp. «Keerd on kaval mees.»

«Kaš kavalam kui šina?» hüüdis Pikk, kelle häält paistis Ambrosius kõige paremini kuulvat.

«Mina ei ole kaval.» Sepp niisutas keelega huuli. «Kus nüüd mina. Kel kuulmine lapsest saati vilets, see ei saa kavalaks kasvada. Kavalal on head kõrvad.»

«Kaš ša uue šilmaga näed ka uutmoodi?»

«Uus silm on nii, et hommikul paned pähe. Nagu võõras klaaskuul sinu sees, imelik tunne on. Naine algul kartis mind, ütles, sa oled nagu piiun, üks silm ei pilgu mitte üks noh. Kogu aeg lahti nagu surnul. Siis hakkasin ööseks peast ära võtma. Vahel mõne kellaga mässates võtan ka ära. Luubiga töötades segab, helgib vastu. Ükspäev hakkas kass teisega mängima, oli veeretanud kapi alla. Otsisin tükk aega . . .»

«Kašši šilmad piakš inimešele pähe panema. Küll varšti läheb inimene nii targakš, et šaabki šellega akkama.»

«Kus sa, vana mees, selle kassisilmaga enam lähed. Kui oleks noor, siis tükiks plikade juurde, vanal pole kassisilmastki abi.»

«Egaš ma viil nii vana ei ole,» ärples plekksepp.

«Mis?»

«Kiird ütleš, et paneme šulle kaššišilmad pialuu šišše, šiš näed pimedaš ka rauda taguda,» karjus Pikk sepale kõrva.

«Seda peaks suurtele sakstele rääkima, et kui kassisilmad peas, võiks ka öösel töötada ja elektrienergiat kokku hoida,» arvas Keerd. «Tee ratsionaliseerimisettepanek.»

«Kass on kui generaator, annab voolu,» teadsin. «Peaks Potmanile rääkima, tema on meil leidur ja ratsionaliseerija. Pilt «Edasis».»

«Kaššigeneraator!» Plekksepp sülitas tubakapuru suust, viskas

suitsuotsa põrandale ja astus jalaga peale. «Ega šiin ei tohigi šuitšu tõmmata, šuitšukoht on eeškojaš veenõu kõrval.» Ta köhis kärisevalt, rögistas põrandale ja hõõrus tanksaapa tallaga laiali. «Nišukešte meeštega nigu Metšpärk ja Potman ärge akake nalla viškama, vat pööravad kõik nii, et varšti on šul veši ahjuš. Šina, Kalju, kah! Parem ära käi niid üleval šuškimašl»

«Ise käisid küll palka juurde nõudmas.»

«Mina nõudšin ainult šeda kätte, miš ma olin teeninud, šii oli, nigu ütelda, ära unuštatud, aga et palka üldše juurde panna — vat šii on išiaši.»

«Seal on kassisilmad peas, nähakse kõigest läbi,» arvas Heldur.

«Mis?»

«Šuured šakšad ütlešid, et šaadame Ambrošiuše põhjapõtrašid rautama!» karjus Pikk sepale kõrva.

«Mis sa vanameest hirmutad!» keelas Keerd.

Sepp niisutas luitunud keelega kuivi pragunenud huuli, see oli tal harjumuseks saanud.

«Vanasti sõid kanad karda, kuked kulda ja vanapagan oli veel pisike kui kruvikeeraja pea,» ütles lukksepp, kellassepp ja endine kolhoosi esimees, kuid teine silm ei sihtinud enam teab kuhu, vaid vaatas kaasvestlejaid otse ja osavõtmatult.

Natuke aega vaikust, suitsetati, mõeldi.

«See silm, jah,» lausus siis Keerd. «See tuli äkki. Valud läksid järjest tugevamaks. Lõpuks oli niimoodi, et karju või appi. Naine kutsus esmaabi välja. Ma ei tahtnud minna, töö oli pärajasti pooleli, pidin ühele endisele gümnaasiumiõpetajale ta uuri korda seadma, olin lubanud. Naine ütles: kumb on tähtsam, kas see uur või sinu elu? Ise poleks ma küll silmakliinikusse läinud, oleks kas või vedru välja visanud . . .»

«Mis?»

«Ma šihin šinu nuurt naišt, Ambrošiuš!»

«Kas sulle omast veel küllalt ei saa?»

«Ma olen nigu türgi paaša, mul piab mitu tükki tagavarakš olema, kui ühešt išu täiš, võtan teiše. Miš ma ilmaelušt šaan, väänan plekki, et käelihašed šurevad ära.»

«Mis?»

Sedapuhku hõikas plekksepp vanamehele kõrva:

«Nipitiri!»

Lukksepp muheles ja silus peoga leivapaberit.

«Minuga juhtus nüüd pärast uut aastat niisugune lugu. Keegi oli kaevanud rahandusosakonda, et Keerd, elukoht seal ja seal, teeb kodus tasulist kellassepatööd. Noh, inspektoril hais ninas, vaja vaatama tulla, kas signaal vastab tõele. Aga mina sain asjast enne teada, üks tuttav mees ütles: ole ettevaatlik, lähemail päevil tullakse sind kontrollima! Tuligi inspektor kohale, ega ta ei öelnud, kes ta on, aga minu ninaluu haistis kohe ära, kellega tegu. Tuli,

tõi kella, nii ja naa, oleks vaja parandada. Kell oli nii kehv ja vilets, et ametlikust parandusest oli ta igalt poolt tagasi saadetud, tea, kust ta niisuguse loksu oli välja otsinud. Palun vaadake, kas saab asja! Miks mitte, palun! Silmad käisid vilks ja volks, vaatas, kuidas ma elan. Asi ilus. Läks minema, mul aega küllalt, olin sinisel lehel, võtsin, hakkasin tegema. Tõesti, prügimäe praht, sees kõik puru, võtsin lahti, parandasin, seadsin korda, vaeva nägin kui palju. Asi ilus. Inspektor tuli järele. Jah, palun, korras. Tal hea meel muidugi, ma ise mõtlesin: näis, poiss, näis kõik! Ütlesin: ega tal suurt midagi viga olnudki, tahtis ainult puhastada ja õlitada. Jah, jah, loomulikult, küll teie kui meister teate paremini — ja pakkus mulle raha. Ei, mis te nüüd, mina teen seda tööd niisama, mulle meeldib vabast ajast kelladega mässata. Noh, et mässata küll, aga eks see võta aega ja iga töö eest tuleb tasuda. Pakkus uuesti raha. Ma ütlesin: mulle meeldib inimesi aidata, ma ei kannata kohe vaadata, kui nende kellad on rikkis ja nad õiget aega ei tea. Õige aeg on alati igaühele väga tähtis. On ju nii? Seda küll, muidugi jah, hakkas seletama, aga ikkagi. Mina jäin kindlaks. Temal polnud ka midagi peale hakata, ei, siis ei. Pakkus veel kord raha, aga mina ei langenud lõksu, tegin kurja näo ette ja ütlesin: see jutt olgu lõpetatud! Hakkas siis minema, pika ninaga. Pärast leidsin, et oli köögilaua nurgale kakskümmend viis rubla jätnud.»

«Näed šiš, iši makšiš ka,» imestas plekksepp.

«Mis? Ega te minust halba ei räägi?» häälitses Ambrosius.

«Ei räägi,» vastas Keerd tõsiselt. «Lähme nüüd oma igapäevast leiba teenima.»

Mehed panid oma leivapaberid korralikult kokku.

«Tüüliše aši, kušša šeda pärgamentpaberit nii pallu šaad,» lausus Pikk, ja tema juba teadis, oli käinud enne sõda plikadega Kadriorus jalutamas; pealinnas õpitust oli küljes veel komme sõrmi nooblilt püksitrakside vahele toppida ja oskus hambaorki kasutada.

V

Ühel õhtupoolikul tuli mulle Raekoja ees lehekioski juures Sirje vastu. Ta hoidis käe alt kinni ühel teravate näojoontega brünetil isandal ja kuulas säravi silmi, andunud vaatel, mida talle räägiti.

Nii siis!

Vaatasin neile järele ja prantsatasin kiilaslibedaks hõõrdunud kõnniteele, põrutasin puusa valusasti ära.

Nemad mind ei märganud.

Vale ja pettus!

Alles see oli, kui olime saanud jälle omaseks, omasemaks kui kunagi varem. Kometimäng!

Tahtsin pugeda kuhugi nurka, lausa prakku, toetada selja vastu seina ja lakkuda haavu, otsekui oleks mulle just praegu kallale tunginud kamp tööstuskooli poisse ja mu tina täis valatud rihmapannaldega vaeseomaks peksnud.

Nüüd on nad kuskil soojas ruumis. Irooniline mustaverd isand võtab maha Sirje palitu, oma kasuka, heidab nalja, Sirje naerab. Mees tõmbab ta enda vastu ja suudleb. Ning Sirje huuled lõhnavad piimast, meest ja arstimitest ...

Miks ei läinud ma neile järele, ei haaranud enesekindlal isandal rinnust kinni ega raputanud teda oma raudsete sepakätega?

Nurka, kodunurka! kajas peas. Peitu!

Lonkisin mööda linna sihitult ringi.

Suusamütsidega koolipoisse tuli vastu, valget tossu tuprutades sõitis ettevaatlikult mööda sõiduauto.

Jajah, arutlusi meetodist, Sirje meetodist, pomisesin.

Ei ühtki pilku ega liigutust temale vastu!

Milleks talle veel mina, otu ja ohmu, kui tal on kõrval nii enesekindel mees! Kõndigu sellega, las too isand näitab ennast parimast küljest — igas mõttes, igas teos, igas asendis.

Ei ühtki liigutust ega pilku temale vastu!

Pähe võtnud, pähe hakanud, mis seal imestada, et oled nüüd nagu puuga pähe saanud!

Hakid karjusid Raekoja ja ümbritsevate majade kohal. Mullu sügisel püstipandud Pirogovi ausamba juures tulkusid kaks meest, noorem ja paksem püüdis vanemat vaigistada: selle sõnad kippusid liiga teravaks minema.

Üksi rändan siin ... Jah, üksi elan ning rändan läbi vedela ja paksu, ei hakka mina jandama lehtsabadega, tallama tuult.

Üksi, nõnda on parem. Ei ühtki pilku ega kirja, ühtki mõtet tema peale. Punkt. Lõpp. Endast välja rebida ja eemale heita. Umbes nagu läbiroostetanud nael, mille otsa ei usalda enam midagi riputada. Aeg antud võtta, aeg antud jätta, aeg antud õrnu sidemeid purustada.

Tont teda võtku ja susi söögu! Susi söögu ja tont võtku! Märkamatult keeras ta oma pilkude ja liigutustega, oma meelelise olekuga mehi üles ja külvas enda ümber igavest ebakindlust, aina lubas ja tõotas. See oli ju haiglas näha. Miks olin selle unustanud?

Kalju, ütlesin endale Inglisilla all, see on ju elu. Kes sul käskis Sirjega sekeldama hakata? Algul niisama, nalja pärast, pärast ikka tõsisemalt ja tõsisemalt.

Seesama tundelisus, mis tema ümber lehvis, see võlus ja ahvatles.

Nüüd aitab, noortööline Kalju Soa! Mine koju, mängi pilli, kui meel hale, pill saab aru. Tema mõistab kõike.

Süda puhtaks ja külmaks kui talvehommikune koit sepikoja aknas! Ühele õigele rauatöömehele ei sobigi niisugused asjad, sepp

peab olema eluvõitluses karastatud nagu hea puss, mis lõikab viletsat pehmet raudagi.

Üksi rändan eluteel ja jäängi rändama.

Nii olen otsustanud.

Ja nüüd — mitte üks sõna sellest! Mis on maetud, jäägu igaveseks maamulda, unustuse hõlma.

Üks Miki läeb Piritalt merele
väikse valge süstaga
ja õrnalt seal kiigutab laineke,
Miki laulab rõõmuga.

Kuskil ei lasta olla! Välisuks kräägsus läbilõikavalt ja sisse valgus trobikond lärmakaid mehi, kes ärevalt midagi arutasid. Mis mul kellestki!

Hiulihei! Siit üle vee
Mikit viib kaugele meretee —

Lumiseid jalgu trampides tormas tuppa keevitaja.

«Nii!» hõikas ta. «Üks mees meie toast on jälle läinud!»

«Kuhu?»

«Ära, noh!»

«Kuhu ära?»

«Surnud, noh!»

«Kes?»

«Kes meil on? Oss, see ei sure iial!»

Mis kerkib sääl teiselpool lainete?
See kole Merihiid.

«Sa ei kuulegi või?» hüüdis Heldur kärsitult.

«Kuulen küll. Mis siis? Mõni teinegi on surnud.»

Sind otsind olen ammugi ma,
ha-ha-ha-ha-ha-ha-haa!

«Kuidas mis siis?» jõllitas ta mulle tahmaselt otsa. «Tegelikult on kaks meest surnud! Kaks meest! Kas saad aru?»

«Jaan ja . . .?»

«Jaan ja Kiindok!» Keevitaja virutas mulle kämblaga õlale, et rangluu ragises. «Sa oled täna nii imelik, nagu oleks sul endal keegi ära surnud!»

«Järsku ongi.»

«Ära jama!» ehmus ta.

«Südames.»

Uskumatult naeris ta. Siis hüüdis esmateadja võidurõõmuga:

«Mõlemad on surnud! Üks sai silmapilk surma, teine jooksis jõkke.»

«Jaan uputas enda ära?»

«Kust sa tead?»

Kahtlustavalt ja nagu pettunult uuris ta mind.

«Ta oli tulnud Tallinnast rauakoormaga. Pani Narvamäel parema küljega vastu telefoniposti. Kiindok istus kõrval, see oli lennanud meelekohaga vastu teravat ukseäärt, löögist oli uks kägarasse löödud. Pealt polevat midagi näha, üks väike kramm ainult, aga surm oli silmapilkne. Jaan, jah, jätnud auto sinnapaika ja pannud jooksuga mäest alla, seal oli üks lahtine koht, kohe sinna sisse. Koolilapsed olid pealt näinud, oli hõiganud veel: «Nägemist! Raisakull!» Jooksnud hooga jää pealt vette, vool viis ta silmapilk jää alla.»

Ühiselamu sumises kui mesipuu, uudis oli mehi vapustanud. Aksel taarus koridori mööda ringi, sõrm püsti, ja seletas:

«Talupidaja om iks ütelnu: oia autust, kuradist, kaugele, tuu tapp ärä!»

Oss, kes pärast seda, kui oli hakanud Nõmmele käima, oli oma sõnades viisakam ning üldse sentimentaalsem, ei öelnud juhtunu kohta midagi, lõikas ja viilis vaid küüsi oma voodiäärel. Siiski, kuulsin teda korra ohkavat.

Sihver, tagantjärele tark, ei jätnud seekordki tähendamata:

«Seda võiski arvata. Imeliku jutuga mees ta oli — see Nõlvak.»

«Mis ta imelik, lihtsalt närviline,» kostsin.

Sihver ei pidanud närvikavast ja närvidest midagi, see lausa pahandas teda:

«Või närviline! Kus mul preilna väljas! Ei osanud lihtsalt autot juhtida!»

Teine päev teadis Meltsas töökojas rääkida, et paralleelvarras oli katki läinud.

«Oli küll rooli keeranud, aga mis sa keerad, ratas väntab all omapead.»

«Seda ta kartis.»

«Ah kartis? Tundis ette . . .»

Üks oli kadunud jää alla, ja kui mõtlesin talle, meenus vägisi koselaskja, teise panime külma talvise mulla alla Pauluse surnuaia raudteepoolses otsas. Klaara nuttis nii meeletult ja katkus juukseid, et Aksel Matsmannil ja ühel teisel torulukksepal oli tükk tegemist, et takistada teda hüppamast alla hauda, kus magas igavest und tema Alf, rontväsinud nagu pärast võhmalevõtvat armuööd.

Ajuti oli mul tunne, nagu oleksin seisnud kuskil puu otsas või kõrges tornis ja sealt vaadanud inimeste, ka iseenda sekeldamist morni põhjamaa taeva all igapäevase leiva ja lõbu jahil. Ning seda sebimist võis võrrelda Browni liikumisega, kus iga üksiku osakese teed on võimatu ette arvata.

VI

Vasarad meil vuhisegu,
ääsituli tuhisegu.

Duurist molli, mollist duuri kaldus elu.

«Sul on täna õige rõõmus nägu peas. Oled palka juurde saanud või?» küsis Keerd, kes tuli meile kärni järele.

«Peaaegu,» kohmasin talle oma uitmõtete keskelt.

«Mis?»

«Sinu abiline on jõudnud haljale oksale. Olevat ühe pururikka asjamehe tütre ära võlunud, auto ja maja Tammelinnas antavat kaasavaraks!» karjus lukksepp Ambrosiusele kõrva.

«Kae kuradit!» pomises lihtsameelne vanamees heitunult ja vaatas mind nagu kaheksandat maailmaimet.

Las möödub lein ja haihtub kurbus! Sirje välja — ja Eha asemele! Tee sinu juurde on vaba, pruunsilm. Ei ühtki pilku ega liigutust selle poole, kes —. Süda puhtaks ja kargeks.

Aga siis — kelle puhas helisev hääl kõlas meie räpases majas? Nagu lõokese laul prügimäel. Hääl, mille olin maha matnud, mida olin otsustanud enam mitte kunagi kuulda. Kevadine hääl, mis äratab südame, sulatab üles mälestused.

Sirje ajas köögiuksel Sihveriga juttu.

Tema, kes oli mulle teisega vastu tulnud, kelle olin alles äsja teise vastu vahetada otsustanud. Kui kerge on seljataga kategoorilisi otsuseid teha!

Tema, kes kartis ja vihkas ühiselamut, selle tahma ja lutikaid siin langenud inimeste koopas — ise, vabatahtlikult, omal algatusel! Pidin endale tunnistama, et nii säravana polnud ma teda näinudki. Isegi komandant, kellele Türgi saadik oli kunagi kätt andnud, oli lausa sulamas Sirje silmade valguses, selles ilus ja võlus, mida meditsiiniõest hoovas.

«Kalju ongi,» lausus Sihver ja tõmbus kavala muigega suunurkades oma tuppa, jättes pliidile kahisema valge emailkannu, millega endale alailma teevett keetis. Jäin seisma köögilävele, kohmetu ja segaduses, võitlema oma võitlust küttepuude peha, pesemata toidunõude ja tundmatut marki lõhnaõli lõhna segus, ega osanud äkki midagi kosta. Vaatasin Sirjele korraks otsa ja pöörasin pilgu jälle haavalõhandikele. Mind hämmastas ja pahandas, et kogu see tusk ja trots, mida olin tema vastu tundnud, kogu see vimm ja hoolimatus, mida olin endas arendanud ja kasvatanud, oli tema häält kuuldes nagu peoga pühitud. Kuidas võisin, kuidas tohtisin talle nii kergesti andestada?

Mu tõotused olid kokku sulanud ilmetuks känkraks nagu tühi viinapudel ääsitule lõõmas.

«Oled sa mind unustanud?» küsis Sirje.

«Vergiß mich nicht,» pomisesin rumalalt, «ära unusta mind.» Kõige vastikum oli see, et ma tundsin ta tulekust rõõmu ja suurivaevu suutsin end hoida talle kaela langemast. Temale, kes kõnnib linna vahel teisega ja vaatab sellele poolalandlikult alt üles nagu teenijatüdruk härrale! Alles see oli, kui tõotasin endale: mingu või maailm hukka, mina tema poole ei vaata, tulgu talle või terve rühm tööstuskooli poisse tänaval vastu, mina teda ei kaitse! Ja oh häda, nüüd olin oma sõnu söönud! Tundsin, kuidas naeratasin.

«Tule tuppa!» ütlesin neelatades.

«Ma lähen kohe ära. Tahtsin ainult korraks sind näha, vaadata, kas sa ... kas ma olen sul veel meeles.»

«Mul on palju asju meeles,» vastasin rõhuga. «Kui oled siia tondilossi julgenud tulla, vaata ka latrit, kus ma olelen.»

«Seal on teised. Ei sobi hästi.»

«Ei ole kedagi. Lähme.»

Ta kõhkles ikka veel. Võtsin tal käest kinni ja ta pigistas mu kätt. Oli see mõeldud vaikse andekspalumisena? Mina vastu ei pigistanud. Nimme.

Siiski oli keegi toas. Oss.

Nähes daami sisse astumas, kargas ta voodiäärelt üles ja teretas viisakalt. Elumehe vilunud pilk — seda polnud võimalik vältida — hindas külalise ära.

«Ilus paar!» kiitis ta.

Sirje punastas.

«Jah, eriti kui ma sinu heleda suveülikonna selga paneksin, mis mineval aastal kannatada sai.»

«Elus juhtub mõnda,» kostis treial leplikult, astus krapsti Sirje juurde ja aitas tal palitu seljast. Pani selle riidepuu peale ja riputas kappi, saamata sealjuures silmi Sirje küljest lahti. Kõneviisi ja harjumusi võis ta ehk muuta, mitte aga pilku!

Salvasin:

«Sa oled ju päris armunud.»

«Väga kahju, et pean lahkuma teie meeldivast seltskonnast, preili,» ütles Oss ja kummardas.

«Niisugune on see meie j ä t i s t e kamp,» mainisin pilklikult.

Sirje meeleline suu tuksatas.

«Siin sa siis eladki.»

«Siin ma elan ja siit lähen rändama maailma, mis pole minu vastu kuigi sõbralik.»

«Ma otsustasin elama hakata,» ütles Sirje istet võttes, taburetti enne hoolega silmitsenud.

«Oled sa siis siiamaani surnud olnud või, et hakkad nüüd elama?»

«Issand, kas elu vastand on ainult surm?»

«Mis siis veel?»

Ta jäi mõtlema, sealjuures läksid ta silmaterad suureks, nagu oleks mõte belladonna, mis laiendab silmatera.

«Tunnen, et mu elu möödub seisvas lombis,» ütles ta.

«Seisvas ja haisvas.»

«Ei ütleks, et just haisvas.»

«Miks sa nüüd siia tulid?»

«Tahtsin sind näha.»

«Lähed teise mehega minust linnas vuhinal mööda ja nüüd tahad mind näha! Minus pole midagi huvitavat.»

«See oli meie uus arst. Ta toetas mind libedal tänaval . . .»

«Ja toetab ka eluteél!» hüüdsin ägedalt.

Ta vaikis, pööras pead. Elektrivalgus heitis ta põsele pea varju.

Istusin tema vastu meie armetu laua taha, mille pruunil värvipinnal oli pliidikuuma panni jälgi, ja trummeldasin mõlema käe sõrmedega vastu lauda. Vaatasin, kuidas mu sõrmed liikusid ülesalla, sõrmed olid hallid, liigesekohad tahma täis sööbinud, küünealused mustad.

«See arst võib tubli mees olla, aga ma ei salli teda. Ja ma ei tunne end temast põrmugi kehvemana. Ma ei jää siia igaveseks, ma lähen kooli, minustki võib saada arst või jurist. Või majandusteadlane, nagu mu isa oli, ja tahaks loota, et mul läheb elus paremini kui temal.»

«Seda ma tean,» heitis ta tüdinult. «Oled seda mitu korda rääkinud.»

«Tulin otse töölt. Luba, et lähen ennast pesema. Pärast vaatame, mis edasi teeme.»

«Edasi ei tee ma midagi!» ütles ta järsult. «Ma ei tulnud siia midagi tegema. Igal juhul mitte seda, mida sa mõtled.»

«Ma ei mõtlegi sinuga midagi teha. Aeg antud armastada, aeg antud unustada.»

Läksin uksest välja, nõgine ja sõjakas. «Seda, mida sa mõtled!» Nagu peale voodisaelemise elus muud ei olekski!

Kui pesemast tulin, nägin teda kohkunult keset tuba seisvat.

Seina vahel häälitsesid rotid!

See veel puudus! Viibutasin rusikat nende kriiksumise ja vigisemise poole: nüüd oli teil siis paras aeg!

«Issand, kuidas te siin elada saate!»

«Ära tee väljagi, sõbrad ärkasid üles.»

«Ja sa magad seal?» ta heitis õudusäreva, ühtlasi kaastundliku pilgu Helduri voodi suunas, millel vedelesid keevitaja haisvad sokid.

«Ei, mu kallis, ma magan hoopis siin. Ja siin tahan sinuga olla! Võhrude armulaulu saatel!»

Ta silmad lõid tuld, vastus kõlas nagu mõnest juturaamatust:

«Ei iial!»

Irvitasin.

«Palun mu palitu!» hüüdis ta näost punaseks minnes.

«Tegin ainult nalja. Ma ei puutu sind, ära karda.»

«Nali või asi!» lõikas ta.

«Palun andeks! Kahjuks pole ma paremaks naljaks võimeline, pakun seda, mis on. Ja nüüd unustame selle. Või tulidki siia tülitsema nagu mõni aguliiludus. Sulle see ei sobi, Sirje. Sina oled ingel.»

Kahtlustavalt uuris ta mind: ega ma ei pilka. Vaikis ja pööras pilgu ära.

Ranne tuikas, kippus lausa valutama. Käärisin särgikäise üles, vaatasin — paistes oli.

Sirje jälgis mind silmanurgast. Ennistine pinge oli ta näost haihtumas, naeratus oli tungimas ta pilku; veel hoidis miski seda tagasi, kuid olemas see oli.

«Näita!»

«Ah tühja! Raualatti raiudes põrutasin pisut kätt. Läheb üle.»

Võttis mu randme oma kuumade käte vahele, vaatas ja katsus.

«Siia on tarvis kompressi teha,» ütles ta vaikselt.

Lippasin Airi juurde viina küsima.

«Kas sina oled ka jooma hakanud?» käis tal murevari üle näo.

«Kompressi jaoks.»

Ta tõi mulle pudeli, mille põhjas helkis tulivett.

Sirje võttis käekotist marlit ja vatti ning tegi mulle kompressi.

«Tahaksin kuulata, kuidas sa mängid. Sa pole nii ammu mulle mänginud,» ütles ta mõtlikult.

«Käsi on valus, aga . . . Ma proovin.» Võtsin pilli.

«Oih!» vaatas ta äkki kella ja hüppas püsti. «Unustasin. Ma pean minema . . .»

VII

Ühel hämaral ennelõunal, kui õuele radiaatorite, torumuhvide ja vana keskküttekatla peale, mis vedeles jalutu jõehobuna kuuri seina ääres, langes lobjakasegust vihma ja äärituli päeva pimeduse tõttu heitis sepa kurrulisse näkku punakuldsemat helki kui tavaliselt ja me hoolega töös olime klambrikobakate kallal, mis Meltsas meilt tellinud, hakkas kõrvalruumist hooti kõrvu kostma laulu-üminat, mis lõpuks lausa taiduraidutamiseks valjenes.

«Meie Pikk laulab.»

«Mis?»

«Plekkšepp laulab!» hüüdsin hästi jämeda häälega. «Naine on višt lapšega maha šaanud.»

«Lähme vaatama.» Ambrosius kohendas prille, need olid tal paksult tahmaga koos, paremal klaasil ilutses rasvane sõrmejälg. Muidu ta naljalt võõras tööruumis ei käinud, ringikooserdamise

komme oli rohkem nooremate meeste viis, see talle ei meeldinud.

Pikk ja Keerd istusid taburettidega töölaua juures, viinapudel tsinkplekitahvli peal, kõrval paberil rõngas kallist suitsuvorsti ja luupeaga taskunuga.

«Tulete nigu šakšad ilma koputamata! Iluš šii ei ole, aga eši-mene kord šaate viil andekš.» Pikk naeratas läikivi silmi. «Ištu, Ambrošiuš, šinna nurka kašti piale, laše ka lõuatäiš, mul on poeg käeš!»

«Poeg on ikka see õige asi,» väristas sepp pead, nagu ei usuks oma ega teiste k õ r v u, ja võttis aeglaselt istet. Plekksepp ulatas talle pudeli, sealt oli pealt juba rüübatud.

Keerd arvas:

«Kes šeda teab, mis on õige, mis vale asi? Poeg võetakse sõtta, niipea kui äga möll lahti läheb.»

«Pojaga ajad ikka mehejuttu. Mis sa tütrega...» Ambrosius tõstis pudeli suule. «Noh, tulgu poisile tuluks!»

«Tütrega aab juttu teine miiš,» naeris Pikk heal meelel selts-konda vaadates. «Näe, Kalju on paraš poišš šinu tütardega juttu aama! Gümnaašiumiš käinud poišš, oškab šõnu šäädida nigu tarviš.»

«Tema küll,» nõustus lukksepp, kuid ta teine silm ei vaadanud enam kuhugi, selle ring oli täis. «Oleks niisugune väimees, oleks ma õnnega koos!»

«Noh, mikš ei šaa! Tii kaupa!»

Punastasin. Õnneks tuli kohe ka viinapudel mulle appi. Plekk-sepp pakkus kõrvalt vorsti peale.

Võdistasin õlgu.

Minu isa oli põhimõtteline täiskarsklane, ei võtnud tilka viina ega suitsetanud; kujutasin järsku ette ta range pilgu sõnatut ette-heidet.

«Keerd soovitab mul mõne suure tegelase tütrel pea segi ajada.»

Töökojast kostis midagi kahtlast, Keerd kahmas pudeli ja pistis laua alla.

«Ei tule kedagi. Niid puurmaššin ja treipingid käivad. Tuu ta šiia, näe, ma panen toru šišše, kui keegi tuleb, vaatab, plekišt tor-bik laua pial.»

«Sa kardad Meltsast või?»

«Meltšaš läheb tigedakš šiš, kui ei ole viil purjuš ega kah enam periš kaine, šiš ei tohi temaga vaštamiši minna. Muidu on ladna miiš.»

Lukksepp uudistas lühikest läikivat toru lauanurgal.

«Mis see on?»

«Miš ša iga ašja uurid! Olgu miš on, šii varjab viinapudeli ära.»

«Aga vorst? Kus sa selle paned, kui ülemused sisse tulevad?»

«Meil on lõuna, võtame väikšelt einet. Jaah! Tulgu ütlema.»

Nüüd olid kõik seitse selle toa silma kirjud.

Vana kindel maailm, räme ja tahumatu. Olin selles omajagu kodunenud. Keegi ei saa külmas maailmas eksisteerida üksi, min-gist elust osa võtmata. Nõnda minagi.

«Kuna on sündinud laps, võib oletada, et sul on ka naine, Pikk!» ütlesin.

«Šii riištapuu on mul tõešte olemaš,» kinnitas plekksepp rõõmsa-tujuliselt — ja sinna see jutuots jäigi. Ta pani sigareti ette, tõm-bas suitsu kopsu ja laskis seejärel mõnuga läbi karvakasvanud ninasõõrmete pikkade tugevate jugadena välja. «Iša oli kuuškümmend aaštat vana, kui minu valmiš vorpiš — vanapoišš oli naiše võtnud! —, ja tal oli väike rendikoht, kuidaš ta šelle šai, šeda mina ei tia, vanaiša oli olnud Krüidneri mõiša müüršepp. Iša šuri ära, kui mina olin kahekša-aaštane, ema abielluš uuešti ja šiš tuli mulle poolõde ka. Ema oli nišukeše rumala mõttega, tiad: et jää maale! Miš mina, väikešt kašvu, nõrga kondiga, olekš šial teinud, ei olekš raškele talutüüle ette löönud!»

«Hea, et ta sind sepaametit õppima ei pannud,» arvas Amb-rosius.

«Noh, sinu käe all oleks ta küll vatti saanud,» ütles Keerd.

Pikk ei lasknud ennast segada, vaid jätkas häirimatult:

«Olin Aia tänavaš Karlššoni tüükojaš, lõikašime šuurte kääri-dega plekišt trahvolehti välla, mina ja peremehe poeg, peremiiš iši oli inšinäri aridušega, tark miiš, šii pakkiš trahvošid, pidi täp-šelt pakkima, tiad. Šii oli viil enne, kui ma Talnašše «Retti» läkšin, ammu enne šõda...»

«Minu töökojaga oli nii,» ütles sepp vahele, «et olin tookord Laevas metsatööl, ja kui tagasi tulin, oli töökoda põlenud. Otse pihta ei olnud saanud, aga kõrvalmajast oli tule külge võtnud. Tuha seest leidsin veel tööriistu.»

Plekksepa valkjad traatvurrud kerkisid.

«Aga šõja ajal tehašeš oli nišuke lugu. Ekškavaatur kaevaš uue kõrgahju vundamendikraavi, maa oli külmanud ja maššin läkš rikki, tiad. Keegi ei teadnud, miš viga, käima ei lähe, pandi kahekš nädalakš jookšvašše remonti, võeti tünamu maha, šii rikkiš, uut tünamut ei olnud kušagilt šaada. Ükšainuš ekškavaatur oligi. Tšehhiülem ütleš mulle, mina olin tüül avariimiiškonnaš, käišin tüül ekštraproobuškiga: kui leiad via üleš, annan šulle palgale lišakš viil viiš pakki paberošše «Kašpekk» — miš varanduš šii šiš oli, võib kujutada, kui turul makšiš ükš paberošš kakškümmend viiš rubla, karbiga polnudki niid kuškil näha, ainult tükiviiši —, kakš pakki narmaštubakat, paki hind turul kolmšada viiškümmend rubla, ja puul liitrit viina — šeitšešada rubla. Sõnapidaja miiš oli, tõi mulle teišel päeval kakš pakki tubakat ära, ütleš, teišed šaad šiš, kui tünamu korraš. Mõtlešin, miš ma tiin, mina, väikeše ari-dušega miiš, tiad; ja kuš mina, plekiššepp, olen ennem nišukeše tünamuga kokku puutunud. Mõtlešin šiš, et ma võtan mõne enne

lahti, vaatan järele, õpin šelgekš, kakš nädalat oli mulle tema parandamišekš aega antud. Vat, kui ašja õigekš ajakš korda ei šaa, lähed või šõakohtu alla, šõaaeg, kord oli karm! Ühešt tšehhist teiše ka ei tohtinud minna, iga tšehh oli omaette. Läkšin lattu, šial oli riiulil vanu tünamušid mitu tükki, miš kellelgi viga, mõni läbi põlenud, mõni ära kulunud. Anti mulle vaba voli, võta niid nii pallu, kui kulub. Lammutašin ühe õppimišekš ošadekš, akkašin uurima. Ankrumähiš oli läbi põlenud! Mähkišin tüükojaš ära, toda tüüd ma olin omal ajal pialt näinud. Šiš oli nišuke aši, et ei ošanud otši ühendada, nelikümmend kahekša otša oli, panin kobina piale; kaš läheb õnnekš? Läkški. Mitu päeva varem šai valmiš, ülemal oli nii ää miil, et andiš mulle, tiad, viil ühe paki tubakat preemiakš, kümme päeva oli möödaš. Ükš kõige targem miiš võttiš šiš tünamu vaštu ja ütleš: eeštlaše käeš ei äpardu miški! Õhtul vaatašin, jookšev remont lõppenud, paari päeva pärašt läkš ekškavaatur kärinal tüüle ja hakkaš kõrgahju vundamenti kaevama. Mul oli maru ää elu, šööklaš oli kohe erijagu, šial anti šüia niile, kellele oli määratud štahaanovški obet, štahaanovlaše lõuna oli tugevdatud toit, meil šaid šeda kahekümnešt viiešt mehešt šeitšeteišt, mina šain alati. Vaatašin, šial oli ükš tüdruk, nii kurva olekuga, andšin oša štahaanovlaše lõunatalonge talle, laš šüüb, läheb miil rõõmšamakš, Veera oli ta nimi, kuušteišt aaštat vana. Kutšuš mu ükškord šünnipäevale tiid juuma, elaš väikšeš puumajaš, ema oli aiglaš, miš tal viga, ei ošanud küšida, iša višt ei olnudki või oli šõaväeš. Ištušime šial šamuvaari juureš, kuivikuid oli ka, vahtišime niišama ükšteišele otša, rääkida kumbki ei oška. Jäin üüšekš šinna, et ommikul ää ligidalt tüüle minna, mina iši elašin tehašešt kaugel, šinna andiš minna. Väga kena tüdruk oli! Aga tüüle iljakš ei tohtinud jääda. Jäid kolm korda iljakš — võeti kuuekš kuukš puul palka maha, ühe päeva puudušid — läkšid šõakohtu alla, tribunališt tuldi kohe iši järele. Tavaline tüüliše toidunorm oli šeitšešada grammi leiba päivaš, kakš korda puul liitrit kapšašuppi, teššertlušika täiš tangu šiiš, elašid ka, ära ei šurnud keegi, kolme ja poole aašta kohta nägin ainult kolme matušt, aga tehašeš oli kakškümmend viiš tuhat tüülišt, kogu linn käiš šial. Minul oli ää elu, ülem oidiš mind, torkaš jälle vahel kakškümmend viiš štahaanovlaše talongi pihku, oša võiš maha müüa. Inimene on viša, inimene jääb ikka alleš. Talnaš Nõmme raudtiijaama vaštaš olin ka eešti ajal tüül, šial tehti trepitentreid, viišteišt plekiššeppa ja kakš lukuššeppa oli ametiš, šial õppišin lukuššepatüüd, keegi ei õpetanud, iši panin tähele, kuidaš tehti, šii ongi kõige parem õppuš — ja šial oli nišuke peremiiš, et kui võttiš kakš-kolm pitši, ei tulnud kakš nädalat välja. Aga meie piad piavad kõvemad olema, meie ei šaa kakš nädalat aige olla, kui meile poeg šünnib ja me väikeše tripitški teeme. Noh, poja tervišekš iša kurku!»

VIII

Aedadest ja kaugetelt põldudelt hoovas ärkava mulla lõhna, uimastades tungis see mu tagi ja karbiidihaisuga harjunud sõõrmeisse.

Ja kevadetüul tormas, hullas ja nuuskis noorusliku hooga üle Emajõe, piki tänavat, keerutades üles tolmu, prahti ja liiva.

Seisin toalävel, ulatasin Sirjele kimbu sinililli.

Ta võttis need vastu, tegi kniksu ja nuusutas naerdes õrnu ujedaid õiekesi.

Koridoriakna taga tuhises ruutu helistades tuul.

Vaatasin teda, kuid ei näinud, mu mõtted olid hajali.

«Ehk astud sisse.»

Heitsin talle masinliku, süvenemata pilgu.

«Tule siis, näitad mulle oma haiget kätt.»

Tuul tuli eemalt kaugelt. Nägin enda ees kuuseokstega ümbritsetud hauda, kurbi endassetõmbunud inimesi. Tuulehoog murdis kõrvalplatsi suurelt vanalt kaselt musta kuivanud oksa, see oli langenud haua servale, ja kui üks tuuldunud näoga külamees tahtis seda ära võtta, varises raag rabinal alla kirstule. Kas said kätte võtme, mis ma sulle jõega saatsin?

«Olen üksi. Perenaine läks last hoidma. Sul on pill ka kaasas?»

«Must mees pilli ja lilledega,» noogutasin äraolevalt.

«Sa mängid mulle . . .?»

«Ka sulle.»

Ta tegi suured silmad, päris edevalt:

«Kellele siis veel?»

«Sulle — ja kevadetuulele.»

Nüüd sai ta kiivaks. «Tuul mängigu endale ise. Sina mängid minule.»

«Aga kui tuul nõuab oma osa?» küsisin üle läve umbsesse tuppa astudes.

«Mina olengi kevadetuul!» Vallatledes ajas ta oma meelad huuled torru, oli ilus ja ihaldusväärne, tõmbas lillekimbuga mul üle näo, täna oli ta heas kooskõlas elu ja maailmaga. «Olen ükskõik kes, kui see sulle aga meeldib.»

«Miks oled nii rõõmus? Lausa enneolematult.»

«Miks peaksin olema kurb? Sina oled ju siin.»

«Mina?» imestasin hajameelselt.

«Kas see ei ole siis sina?» Ta tuiskas minu juurde, rebis pilli seljast, surus end minu vastu. «Ütle mulle mõni hea ilus sõna!» sosistas ta. «Miks oled nii haraline ja sünge? Ei võta mul ümbert kinnigi?»

«Hea ilus sõna,» pomisesin eemalviibivalt, sest oksaraag oli krabisenud vastu puusärki kui koputus. «Neid on küllalt . . . Aga raske on neid öelda. Sa oled ilus ja . . .» Tahtsin öelda «kallis»,

kuid miski hoidis tagasi, järsku häbenesin seda öelda — tundus tavaline. Ei, mitte sellepärast! See sõna kuulus maamullale ja tuulele, — see oli s e a l.

Oli ebaviisakas õlla nii osavõtmatu. Põimisin käed talle ümber. Ta ulatus mulle ninani.

«Oh, sa olid tore, kui me tuttavaks saime! Trotslik ja sõjakas. Ma päris kartsin sind. Nüüd oled nagu ümber vahetatud. Millest sa mõtled?»

«Ei ütle.»

«Ütle kõrva sisse, kui muidu ei julge!» naeris ta kelmikalt.

«Mälestused ründavad.»

«Pakun sulle kohe süüa. Mälestuste vastu aitab supp kindlasti.»

«Ei aita, sest need pole toidust.»

«Millest? Kui tohib küsida.»

Ja ta naeris — ta oli ise ka täna nagu ümber vahetatud.

«Möödunust.»

«Aga mina mõtlen tulevikust!» hõiskas ta. «Sellest, mis mind ootab!»

«Mis sind siis ootab?»

«Ei ütle.»

Ta puhkes õnnelikult naerma, summutades isegi kevadpäeva kohina.

«Mis sind ootab?»

«Elu.»

«Mees ja lapsed.»

Ta naeris rabedalt.

Ei lausunud midagi.

Hakkas järsku rõõmu pärast keset tuba kannal ringi keerutama, et sinine plisseeritud seelik keerlema lõi ja nagu langevari puhevile läks. See oli hoopis isemoodi Sirje, kes täna nii rõõmus oli. Isemoodi rõõmus. Mis häid teateid oli ta saanud? Toa leidnud? Päranduse?

Kas see rõõm on üldse minuga seotud?

«Mängi!»

Mängisin. Tükk aega kuulas ta süvenenult, siis hakkas tal jälle äkki kiire.

«Sõbranna ootab! Meil on üks asi ajada.»

Vajutasin lõõtsa äkilise ohkega kokku.

«Sõbranna võib oodata. Sul on viimasel ajal kole kiire. Kunagi ei saa millestki rääkida.»

«Mine nüüd, Kalju! Ma pole kellegi teisega nii palju rääkinud kui sinuga!»

«Ma ei tea sinust peaaegu mitte midagi. Kust sa tuled ja kuhu sa lähed? Ma ei tea, mida sa tahad, mida elult ootad. Saad sa aru, mis ma räägin? Kõik, mis sa teed ja mõtled, kaob poolenisti nagu

mingi eesriide taha, kõike peab aimama, oletama, milleski ei või kindel olla. Sinuga ei teki kodust tunnet.»

«Ma pean minema, sõbratar ootab,» kordas ta jonnakalt.

Ägedalt haarasin tal käest kinni.

«Mis sa mind kisud!» sai ta vihaseks. Märkasin, kuidas ta suu oli korraga kõver ja inetu nagu kalal.

«Sirje, vaata mulle silma! Ma ei kisu sind, ma tahan lõpuks selgust saada, mis inimene sa oled? Miks sa mulle talvel sellest asjast ei rääkinud?»

«See on minu asi! Teen, mida tahan. Sina pole minu käskija ega keelaja!»

«Miks sa naerad nii hoolimatult? Kuidas me saame sõprust pidada, kui puudub siirus?»

Minu poole vaatamata tõmbas ta mantli selga, nii et õmblused ragisesid.

Vaikides astusime tänavale, vingelt jätsime hüvasti. Tema läks üles Kalevi tänavale, mina lonkisin mõttessevajunult Nõukogude tänavat pidi südalinna poole.

Päike punetas läbi pilvede, tuul kolistas tänava veeres plekitükki. Läksin jõe äärde puiesteele. Lõhnas jõeveest ja kuivast tuldunud kevadisest mullast, õhus lendas liivateri. Üle jõe, Kivisilla varemete juures konutasid poisikesed, õnged peos, ise näost sinised.

Peaaegu aasta oli möödunud, kui olin siin võtme vette visanud.

Võtsin pilli lahti ja hakkasin mängima seda lugu «Vihakobaratest», mis minus pidevalt helises. Valjusti ma kaasa ei laulnud, ümisesin mõttes. Ei olnud kadunud tunne, et olen võõras oma kodulinnas — linnas, kus polnud mul kodu.

Jah, kas ei peaks ka mina kaduma siit ühel pimedal ööl, järele võtmele ja mälestustele, et saada tagasi algaineks ja saada vabaks ängistavast üksindusest? Hajuda ajalukku, kõiksuse häälesse?

«Sa mängid vist näkkidele?»

Minu ees kõnniteel seisis jälle too tore isand sõtsemees Eduard ja naeratas sõbralikult. Aeg oli meie suhetest välja uhtunud viimase kui pingekübeme, meie vahekord oli selge ja klaar.

«Kas selles madalas vees ongi kunagi nii eriskummalisi olendeid olnud?» vastas ta ise oma küsimusele.

Tõmbusin koomale, et ta saaks minu kõrvale istuda. Põlglikult silmitses ta rohelist pinki, aga istus siiski ja tõmbas kaabu sügavamini pähe, et tuul seda ära ei viiks.

«Hiljuti pillas üks mu «Werneri» tuttav paradoksi: parimini läheb siis, kui ei lähe kuidagi. Mina kui korterivaldaja olen praegusel hetkel patiseisus, ma elan, kuid kõik väljad mu ümber on tule all.»

«Noo! Kas hakati kimbutama majavalitsuses, miilitsas või veel kuskil?»

«Ei, sealtpoolt ei puutu mind õnneks keegi. Pole ka põhjust. Murettekitavaid asjaolusid on tekkinud seoses allüürnikuga. Oh, süda jättis jälle ühe löögi vahele!»

«Pealt näed sa küll lausa õitsev välja.»

Eduard raputas nõrdinult pead.

«Inimene ei usu lõgimest, sest välimus on petlik! Mina ei uskunud ka pikemat aega, et Õilme on rase. Minust rase — ennekuulmatu! Minust, kes ma olen läbinisti haige inimene! Sina, noormees, ei tea, mis tunne see on, kui allüürnik ja manuline on jäänud sinust õnnistatud seisukorda. Mina kui korterivaldaja ei lasknud end mõnda aega mingil viisil eksitada ega takistada, sest allüürnik on kohustatud ise oma tervisliku seisukorra eest hoolitsema, korterivaldaja peab hoolt kandma ainult katuse eest. Nii ma Õilmele ka ütlesin, aga või maatüdruk argumentidest midagi peab. Algul oli õrn ja häbelik kui õieke, nüüd on lausa Kerberos!»

Ta vaikis rõhutult.

«Mis see Õrr siis tegi?»

«Otstarbekohasem oleks olnud teha abort, olgugi see seadusega keelatud. Seda ma andsingi talle mõista, kuid tema läks lausa marru: kuidas ma julgevat niisugust asja üldse rääkida, kas ma siis teda sugugi ei armasta! Sina, noor mees, pole tunda saanud, mis armastus on, mängid puiestikus pilli ja oled rõõmus. Ma ei saa enam magada, laps kisab ja allüürnik tonksab mulle külge: mine kussuta teda!»

«Teil on siis laps?»

«Tütar.»

«Mis siis viga!»

Sõtsemees heitis mulle relvitu pilgu. «Ma ei saa üldse magada, süda ütleb varsti üles. Pean hakkama jälle ATEK-i vahet käima, ehk saab kõrgema invaliidsusgrupi.»

«Väljanägemise järgi võiks arvata, et sulle pole mingit gruppi tarvis.»

«Sina arvad ka seda?» Elukunstnik vajus kuidagi kössi.

«Peret pidades on su süda ehk terveks saanud?»

Eduardi näost käis üle vastikusevõbin, ta haaras käega palitu hõlmast. «Mu süda!... Nii et sina arvad sama mis temagi?»

See oli nii teatraalne, et pingutasin kõigest jõust näomuskleid, et mitte naerma puhkeda. «Mis Õrr siis arvab?»

«Amaliel oli vend ülikoolis käinud, tema, kadunuke, oskas kohvikut, haridust ja härrasmeest hinnata, kuid sel matsipiigal pole minu vastu mingit pieteeditunnet. Kuidas nii, ütleb ta, päeval oled sa vana ja hädine, öösel aga noor ja traks? Ära soga vett, näen su krutskid läbi, pead tööle minema. Ähvardas, et kui ma töökohta ei võta ja peret pidama ei hakka, tuleb lühike ja lai lõpp. Maatüdruk, see on visa inimene, selle käest pole pääsu, oh, oleks ma aimanud, ma oleks mõne linnavihvikese vaadanud, oleksime

koos kohvikus käinud, niisama amüseerinud. Nii häbematuks ma poleks tal küll lasknud minna! Sellest hetkest peale, kui mu seeme hakkas temas idanema — vabanda mu obstsöönsust, ma tegin passaaži kõrtsis sada grammi, muidu ma seda sulle üldse ei räägikski —, sellest hetkest peale on mu elu üksainus kannatuste rada. Niisuguseid sõnu nagu allüürnik ja korterivaldaja ei tohtivat ma enam pruukida, need keelas ta kategooriliselt ära. Kui sa, poiss, oma ülbeid sõnakõlkse maha ei jäta ja õige perekonnapea koormat järele ei võta, kupatan ma su siit välja, sest me oleme mees ja naine. Paraku! Mina, kes ma elan kohvist, malemängust ja kuulsate meeste anekdootidest, pean hakkama maailmatu raske kirvekolakaga puid lõhkuma! *O tempora, o mores!* Kuidas saaksin ma jälle vabaks nagu see tuul seal Kivisilla varemete vahel, et kõmpida kohvikusse, kus on mu päriskodu!»

IX

Kadunud kodu tuikas minus.

Tundsin korraga tungivat igatsust raamatute järele, tahtsin lugeda.

Sõjatalved ja -suved, kõik segased, verised ja keerulised aastad, kogu lapsepõlve ja noorusaja olin ammutanud sealt elujõudu ja -usku vastu panemaks igasugu õudustele, mis valitsesid meie ümber ja millest hirmunud pilgul üksteisele otsa vahtides räägiti.

Hiilisin kui varas seda üks õhtu vaatama. Neli aastat polnud ma seal käinud.

Tuttav trepp. Oranž kiviparkett teisel korrusel. Isa nimega vasksilt oli ära võetud, selle ase oli tihenevas hämaruses hästi näha. Korterist kostis võõrast kõnet, seal tülitseti kurguhäälselt, midagi kukkus või virutati mürtsudes põrandale. Neljakümne kuuendal aastal oli üks naabermaja elanik leidnud lihavõttenädalal õuest meie prügikastist kolm sibulakoortega värvitud munakoort. Ema tagandati õpetajaametist, mida oli pidanud peaaegu kakskümmend aastat. Tal olid kõrvade taha kammitud tumedad lokkis juuksed. Kuigi väga põhimõttekindel ja korralik, ei kõrgendanud ta kunagi häält, siiski kardeti teda, koolivennad ei tihanud mulle külla tulla. Kui tema leidis, et midagi tuli teha, siis seda ka tehti. Eriti nõudlik oli ta iseenda vastu, sõja ajal õppis ta õmblemise ära, kuigi polnud kunagi käsitööd armastanud. Meie peres oli kombeks hoitud olek, oma tunnete varjamine. Mis nägu oli emal ees t o o k o r d? Ja isal — Kreutzwaldi otsmikuga, pisut kühmus mehel? Mida olid nad saanud kaasa võtta?

Vaatasin jälle ust. Meie vanale lukule lisaks oli sinna uus

snepper siginenud: «Kulda ja hõbedat meil pole,» oli öelnud ikka isa, «röövlit kirjavara ei huvita.»

Tahtsin vaadata, kuidas seal sees n ü ü d on.

Välkkiirelt oli mul otsus tehtud.

Koputasin rahulikult, kuid nõudlikult uksele. Korteris tekkis vaikus. Ootasin, koputasin uuesti, sedapuhku veel nõudlikumalt. Kuni seespool end koguti, tõmbasin minagi kopsu kõvasti turbabriketilõhnast õhku täis.

Lukkude ja kettide raginal avanes uks paokile, tumedate hallinevate juuste ja laia punase näoga mees, päevasärgi kaelus sügavalt lahti, vaatas ettevaatlikult välja. Vaatasin talle plekksepp Pika pilgul otsa ja näitasin kokkupigistatud pihust ametitõendit, mida seal ei olnud. Küllap oli mu liigutus õige, sest uks tehti väriseva käega lahti. Noogutasin, astusin mehest ja tema selja taha tekkinud naisest kiirel sammul mööda, käsi taskus. Esikus oli hämar. Läbitungimatul pilgul avasin elutoa ukse, vaatasin ringi: kõik võõras, ainult tapeet vana. Astusin edasi. Isa kabinet. Ei, muidugi polnud ka siin midagi tuttavat: ei maast laeni ulatuvaid riiuleid ega raamatuid, ka mitte läikivast plekist mõõgatuppe, mille isa oli Veebruarirevolutsiooni päevil ühelt tsaarisandarmilt ära rebinud. Nüüd oli siin kaks lapsevoodit, puuklotse, akna kõrval seinal suur Nõukogude Liidu administratiiv-poliitiline kaart.

Ruttasin tagasi välisukse juurde, noogutasin sõnatult ja kadusin. Kuni trepist alla sain, ei kostnud ülevalt ühtki heli. Tänavalt heitsin pilgu veel korra tagasi meie endise kodu akende poole: need olid nüüd pimedad. Keerasin ümber nurga ja mõtlesin: hea, et jõudsin tulema tulla, enne kui pererahvas toibus. Mu riided võisid mu ju ära anda! Ei, korda läks. Nüüd teadsin: raamatuid seal ei ole. Ei ole jälgegi meie elust, nagu poleks seda kunagi olnudki.

Kuid mina ju olin! Ja minul tuli otsast peale hakata.

Järsku märkasin, et minu kannule oli tekkinud kamp poisse. Vaikselt, hiilivalt rühkisid nad edasi. Heitsin pilgu üle õla: nad olid tööstuskooli vormis. Aimasin paha, lisasin sammu. Nemad samuti. Kui ma jälle tagasi vaatasin, nägin, et nad olid kahele poole hargnenud ja liikusid murul kui mustad rotid, et mind ümber haarata. Pigistasin taskus pussituppe, rühkisin edasi, et jõuda enne neid, kuid isegi jooksmine poleks aidanud. Kokkupõrge, käsikähmlus, võimalik, et ka peksasaamine oli kindel, neid oli vähemalt neli, kui mitte viis. Korraks käis mul külm jutt südamest läbi, nõksatasin tahtmatult seisma. Ent kus häda kõige suurem, seal abi kõige ligem! Silmasin teeraja kõrval murul üht suurt oksa või mahasaetud puud, sööstsin selle järele. Üks kallaletungijaist oli seda samuti märganud, kuid mina sain puukesel enne ladvast kinni; must kogu katsus tüveotsast kinni kahmata, kuid tümikas oli mul kindlalt peos. Keerasin kanna pealt ringi ja panin udjaka

enda ümber keerlema. See rapsas poisile vastu õlga ja võttis ta tuikuma. Küllap sai paraja mataka, hoidis teise käega õlga kinni. Kuid kohe oli abivägi kohal ja kõik viis üritasid mind rünnata. Kahel väiksemal olid nende kurikuulsad rihmad juba ümber peo, tina täis valatud pandlad valmis hirmsaid hoope jagama.

«Kariloomad! Tulete karjas ühele kallale! Kus on teie au- ja häbitunne?» hüüdsin koledas vihas puud ümber pea keerutades. Üks rihmaga vehkija ei jõudnud eest ära hüpata, tümikas põrutas talle vastu kätt, rihm kukkus maha, hakkas seda murult kobama, vormimüts veeres peast.

«Kes tuleb, see sureb!»

Vehkisin järelejätmata puuga enda ümber ja liikusin nagu vurr edasi. Mu ümber oli kaitsetsoon nagu kriidiring, sinna ei lasknud ma neist kedagi sisse, kuigi nad tegid pidevalt katset. Üks otsis maast kive, kuid õnneks polnud siin ühtegi sellist, mida oleks tasunud minu poole läkitada; kaapis viimaks peoga mutimulda, kuid see rabises vastu mantlit, tegemata silmnäole viga. Paar tükki otsisid palavikuliselt madjakaid, kuid ka neid polnud kuskilt võtta, ainuke väljapraagitud puu või oks oli minu pihus.

Nõnda ei saanudki nad mulle midagi teha.

Tähtvere ja Kingissepa ristmikul jätsid nad mu jälitamise katki, tõmbusid summa kokku ja arutasid tasakesi midagi omavahel. Heitsin noore puu õlale ja läksin edasi.

X

Ühel hommikupoolikul tuli Keerd töökotta, pruuni pakkimispaberisse mähitud asi kaenla all, ise heitunud ja imelik.

«Miš šina ähkatad?» küsis Pikk, kes seisis oma töötoa lävel ja t u u l u t a s oma elamist, nagu ta seda nimetas.

«Ma läksin üles direktorile seinakella ära viima, oli minu käes parandada, sekretär ütles: ärge minge kuskile, Metsbergi ei ole, võeti vahi alla. Pearaamatupidaja samuti!»

Selle uudise peale jäi töö iseenesest soiku, mehed tulid sepikotta ääsi juurde, tõmbasid ärevalt suitsu ja arutasid toimunut.

Keegi täpsemalt ei teadnud, kuidas lugu oli, jõudis ju informatsioon ülakorruselt alla poolikult, puudulikult, sageli moonutatult — nii nagu alt üleski. Otsekui oleksid need kaks eraldatud anumat. Niipalju oli siiski teada: revideerimisel tulnud ilmsiks, et direktor ja pearaamatupidaja on suurema summa raha vahelt teinud ning jälgede kaotamiseks hulga tähtsaid rahalisi dokumente kotti toppinud ja Emajõkke uputanud.

«Oodaku uurimisega kevadeni,» muigas Keerd. «Armas Emajõgi aitas ka Nõlvaku-poissi. Ehk ootabki teine jää all, direktori

dokumendid kõvasti kaenlas, kevadel toob uurijaile kadunud paberid tagasi.»

Ütlesin Ambrosiusele:

«Sinu kaitsja ja hoidja on kinni võetud.»

Ta nuuskas lärinal nohust nina, pühkis rätiga nägu — suur, kogukas, kindel —, lausus siis:

«Taevaisa on minu kaitsja ja hoidja. Teda ei saa keegi kinni võtta. Aga minu koer ei hakanud uluma.»

«Miks ta uluma pidi? Kust sinu koer niisugust asja võis teada?»

«Kui ma olin väike poisike, suri meie mõisahärra ära, koerad ulusid kolm päeva ja kolm ööd, üks moonamaja eit jooksis nutuse heitunud näoga meile: viimnepäev olevat käes! Jah, kust loom teab, et ta peremees on ära läinud?»

«Mis seal teada oli, peremees sealsamas kõrval häärberis,» arvas Meltsas.

«Ei olnud häärberis, ei olnud,» elavnes sepp. «Härra suri ära Saksamaal, oli läinud tervist parandama ja sinna ta jäi. Härral oli kaks mõisat meie maal, kolm Lätis ja Saksamaal pidi tal ka üks suur loss või mõis olema. Ega tema lasknud ka kellelgi lõugu lõksutada, käis meil sepikojas, andis isale kätt ja küsis: «Noh, Aadu, kuidas käbarad käivad?» Isa vastas selle peale alati: «Kes tööd teeb, selle käbarad käivad hästi.» — «Noh, siis on hea,» ütles härra ja läks oma teed.»

«Egas Metsberg surnud ole,» tähendasin.

«Säh šulle, pidu otšaš! Oli küll kange miiš, ehitaš Tammelinna ärbänit, aga lõõg šai täiš! Muidu targad mehed teišed, ainult umu ei olnud pialuu šiiš!»

«Miks ei ole?» vaatas Keerd kuhugi kaugusse. «Mõistust kui palju. Igaüks ei oleks selle peale tulnud, et paberid kotti ja — armas Emajõgi, aita!»

«Piaraamatupidaja on iši endine advukaat, tal niid konkšud ja krutškid tiada.»

«Kui oleks paragrahve teadnud, ei oleks asi välja tulnud. Ei ta siis ikka teadnud niipalju kui tarvis, kui lõksu langes.»

«Šii on peenike aši... Minu pää ei võtagi šeda kinni, niid paprid ja tokumente, lüü või maha.»

«Mina ei saa ka suuremat sotti, aga ma ei läheks asja ajama, mida ma ei tunne.»

«Noh, kolhoosis sa ju olid,» sekkus sepp jutusse. «Aga ega sa põllupidamist tunne.»

«Näiš, miš nüid Metšpärgile tehakše? Šumma nii šuur... Pukišt maha, šulg šappa!»

Sepp ajas kõrva õieli.

«Oota sa! Vaata et veel kõrgemale kohale ei panda!»

«Sind ei pandud,» arvas Ambrosius.

«Mina polnud ka tähtsaid pabereid Emajõkke uputanud.»

«Sellepärast siis ei pandudki?» küsisin nurgast.

«Muidugi. Mina polnud ju ennast millegagi näidanud,» muigas lukksepp.

«Kõrvalt on kena naerda, aga ekš niil nüid pükšid jahvata püüli, tiad.»

«Püüli või pudrujahu, kes seda teab. Uurimisega läheb veel kaua aega. Niisugusel mehel on maja ja muu varandus ammu naise nimele kirjutatud; pistavad vanamehed mõneks ajaks trellide taha, aga ega nad sellepärast paljaks jää.»

Pikk kehitas pükse.

«Veidike nallakaš šii aši... Iši ülikooliaridušega miiš, advukaat, tiad, aga akkab šiš paberit kotti toppima. Kaš ta šiš ei tiadnud, et šii aši tuleb välla.»

Heldur ütles mulle irvitades:

«Vaata, mis Ossi nett daam tegi! Kus selle kahju ots! «Miks oli?» Kui ta tookord talvel meil ööd oli, mõtlesin veel tema juurde teki alla pugeda. See ju päris emalõvi. Tule parem keevitama! Opetan su välja, mina, parim keevitaja siinpool Jänese silda!»

Sel kevadel oli Potman ärganud varakult talveunest ja asunud energiliselt tegutsema; üha sagedamini oli teda näha all ja õueski, kus ta kõndis plekist bituumenitünnide vahel ringi, tähtis nägu peas. Alatihti võttis ta taskust metallmõõdulindi, keris selle, sirava ja sihiseva, lahti ja lõi tünnile peale, mõõtis ja rehkendas.

«Insinöör ka platsis,» imestas sepp oma suure piimapudeliga kioskisse kalja järele minnes. «Tea, mis ta sest tõrvatünnist sihib. Käib hommikust saati kui munas kana.»

Pikk torkas sigareti pitsi otsa ja vaatas kisalisel pilgul sepikoja aknast välja.

«Kaš akkab kah kinni minema, et mõõdab tünne kui rätšep mamšlit. Tia, kaua šeda viil lahti oitakše?»

Tegelikult oli nii, et Potman haudus, kuidas üht tülikat tööd kergendada, ja töötas tasapisi ratsionaliseerimisettepaneku kallal. Meie kontor sai bituumenit plekist tünnides, mis käisid pealt korgiga kinni nagu bensiinivaadid. Bituumeni tünnist kättesaamisega oli alati kole palju tegemist. Selleks tuli tünni ots pealt meisliga lahti raiuda ja tünni tulel kuumutada, kuni bituumen vedelaks läks. Aga ka siis oli häda, sest leegid nilpsasid üle tünni ääre ja bituumen kippus vägisi tuld võtma. Minu eestkostja plaan oli lihtne nagu suured ideed ikka: ta laskis paarimeetrisel torul otsa ära keermestada ja tünni avaga ühendada. Bituumen pidi tünnis keema minema ja toru kaudu ämbrisse nõrguma, kui teda alt kuumutada.

Mitu päeva oli insener oma leiutise kallal ametis ja siis ühel hommikul oli asi nii kaugel, et töökojameeste ühisel jõul upitati toruga varustatud tünn keset õue laotud telliskividele.

«Siin ei või nagu tuld teha, vaata, et paneb hooned põlema,» arvas Keerd. «Tuletõrje ei luba ka.»

Kuid inseneri eneseteostustung oli nii suur, et õhinal võttis ta kogu vastutuse enda peale; alluvatel ei passinud seepeale enam midagi kosta.

Tuli tehti alla ja jäädi ootama. Ent katseseadeldis ei tahtnud kangekaelselt toodangut anda: pang toru otsa all oli tühi.

«Küll ta tuleb! Vähese kuuma viga, muud ei saa siin olla!» ütles Potman optimistlikult ja toppis lauatükke tünni alla. «Kõik on täpselt välja arvestatud, pisiasjadeni läbi kaalutud. Üks raske töö saab jälle mehhaniseeritud!»

Ja ta pühkis nõega saanud käsi kuivade narmaste sisse, ise heameelest säramas.

Heldur seisis hallis presentülikonnas kõrval, käed taskus, ja uuris vaikides õhukesest plekist tünni ja pikka toru, millest kohe pidi hakkama voolama korraliku pideva joana bituumen. Seisin eemal ja vaatasin, kuidas meie aknast jälgis asja Ambrosius, pea tudisemas, nagu raputaks ta pead: pojad, sellest ei tule head!

«Kuulge,» ütlesin minekut tehes, «väljavoolutoru paistab umbes olevat. Kas pole nii, et keev bituumen jahtub pikas torus ära ja toru ongi ummistunud!»

«Torule tuli alla!» kamandas erutusest õhetav leidur. «Küll näete, kohe tuleb trukiga nagu nafta puuraugust!»

Samal silmapilgul lendaski toru trukiga tünni küljest ära ja avausest purskas keev juga mulle näkku.

Röögatasin.

«Nüid on leiutiš käeš!» karjus Pikk kemmergust tulles, käed püksitrakside vahel. «Šina, väikeše aridušega miiš, ära tüki inšinäri koha piale! Põletašid me poiši ära, kinni piaš šu, raiša, panema!»

«Näost veidike neegriks läinud jah!» kohmas insener totakalt. «Või veidike! Täitša mušt! Kalju, kaš ša näed mind?»

Võtsin ettevaatlikult käed silmade eest ära.

Nägin küll. Lukksepp kiskus tokiga tulepesa tünni alt laiali, kuigi nüüd polnud sellel tähtsust, rõhk oli vähenenud, bituumen voolas vaikselt mulksudes avausest õuele. Keevitajal olid riided tõrvaga koos — tema oli mu joa alt ära tõmmanud.

«Näen küll,» pomisesin. Imelikul kombel ei tundnud ma kohe valu, pigem olin rabatud.

«Kaš Ambrošiušt näed šial šepikoja akna pial?»

«Näen küll.»

«Poisil pole häda midagi, see väike piisk,» õigustas end Potman.

«Einoh, šul jääb õigušt ülegi!»

Keerd tõi õuenurgast vanast klaasikastist laaste, keeras need nuustakuks ja hakkas mind puhtaks nühkima. Nüüd oli küll valus. Bituumenikoht oli kohe ära hangunud, ei tulnud kaapides maha.

«Seda peab millegagi leotama,» tähendas lukksepp nõutult.

«Ma kutsun Võttini siia,» ütles insener ja läks minema.

Normeerija tuli alla, ajas nurga tagant oma «Moskvitši» välja ja jäi seadeldisest aupaklikku kaugusse ootama. Õu oli bituumenit täis, tünnist voolas seda veel juurde.

Lukksepp vaatas oma saapataldu. Ta oli kavalam ja tasakaalukam mees kui plekksepp ega läinud oma arvamust ülemustele näkku ütlema, kuid ta näost oli see selgesti näha.

Kui Võttin mind nägi, tõmbus ta kulm kipra ja ta kukkus hädaldama: «Määrite auto ära. Käed ka tõrvased, ukselink saigi pigiga kokku.»

Mul läks hing täis: «Lähen parem jala Maarjamõisa!»

«Jala läbi linna küll ei lähe!» kohkus Potman ja hakkas arutama, mida võiks mulle alla panna, kas pakkimispaberit või laaste. Kuni ta seal targutas, võttis Keerd oma töökuue seljast ja laotas sõna lausumata tagaistmele, normeerija jorises küll veel, et seljatugi võib kannatada saada, kuid insener istus peremehelikult autosse, tõmbas ukse kinni ja lõpetas sellega igasugused vastuväited.

Riia maanteel, enne Maarjamõisasse pööramist, ütles mu eestkostja:

«Lepime kokku, et me tööõnnetuse akti ei tee. Tuleb palju ülearuseid sekeldusi ja ebameeldivusi töökaitseinspektoriga.»

«Nii et ma elagu või põlegu, kellelgi pole sellest lugu. Poolteist aastat olete mind sedasi nöökinud ja mõnitanud!»

«Kuskil paberil pole kirjas, et me oleksime teile midagi kurja teinud.»

«Paberil?! Kus on midagi paberil, mis tehakse?»

«Olete täna ärritatud. Katsuge rahuneda.»

«Kas teie annate mulle, noorele mehele, uue rikkumata näo asemele?»

«Küll paraneb ära.»

«Paraneb? Kuhu ma selle põlenud näoga lähen?»

Normeerija sekkus kõnelusse:

«Ärge nii ülbe ja üleolev olge! Katsume teha kiriku keset küla. Anname teile toetust ametiühingu liinis. Aga tööõnnetuse akti pole vaja teha lasta. Kellele neid sekeldusi ja seletusi tarvis on? Või kas teeb see akt õnnetuse olematuks?»

«Võõra häda puu küljes,» pomisesin. Ükstakama, teete akti või mitte, saaks vaid selle hõõguva musta maski näolt maha, see oli ainus, mida nüüd igatsesin.

Kliinikus anti mind kirurgi ja õe hoolde; ülemused kutsusid arsti kõrvale, seletasid talle midagi tasasel häälel, siis tuli doktor tagasi, andis õele korralduse mu nägu ja käed pigikorrast puhastada, ise aga läks Võttini ja Potmaniga uksest välja.

Kõigepealt tegi õde mulle süsti ja asus siis bensiiniga sulatades ja pintsetiga kiskudes mu näolt leiutisõnnetuse jälgi eemaldama. Surusin hambad risti. Bituumenitükid tulid koos põlenud nahaga. Puhuti oli mul tunne, et mind nülitakse elavalt, ja ma ei suutnud hoiduda oigamast. Õde ei teinud sellest väljagi, oli elus palju näinud ja kuulnud. Ohtupoolikuks oli mu nägu ja käed pigist puhtad, salviga kaetud ja kinni seotud. Seesama prillidega arst, kes oli ennist mu ülemustega kõnelnud, tuli jälle mind ja mu haavu vaatama ning ütles:

«Teise järgu põletus. Teile on koht olemas. Parasjagu kirjutasime ühe mehe välja. Teie insener ütles, et kodused tingimused pole teil suuremad asjad, tuleb meil lamada.»

Valupiirgutusest ja salvilõhnast oli mul süda pahaks läinud. Noogutasin ainult.

XI

Kevadpäike siretas aknas, haavad valutasid, põlenud nahk oli visa taastuma. Loiult, ükskõikselt möödus aeg. Tuimalt vahtisin lakke, mis oli akna kohal täis kollakaid siiruviirulisi laike — ülemisel korrusel toimunud veevärgirikke jälgi.

Siis kadus päike ja tulid pilved. Neid oli kolm kihti: alumised liikusid kõige kiiremini, nende kohal olid pisut heledamad, kuid siiski veel üsna hallid, need ei paistnud liikuvat. Kõrgel üleval olid valged pilved ja vahepealt paistis sinist taevast ka.

Mõtisklesin oma elust jahedalt, möödaminnes, otsekui polekski see minu elu. Olin taandunud oma saatuse kõrvaltvaatajaks. Mingu nagu läheb, kuidagi ikka läheb.

Reedeti toimusid suurvisiidid. Enne seda käis sanitar veekraani läikima nühkimas ja teist korda tolmu pühkimas ning põrandat üle pesemas. Voodid kohendati tipp-topp ja haiged tõmbusid trammi, kõige viimase hingevaakujagi silma tõusis eluläige. Ja kui siis lõpuks palatiuks lahti läks ja pidulik seltskond sisse astus, võpatasid kõigi südamed ärevusest ja lootusest. Viimaks jäi tõmmu, tugevate kulmudega professor — kes oli küll vist dotsent, kuid patsientide jaoks ikka professor — niisiis, professor, valge tärgeldatud mütsike peas, kari valges kitlis kolleege ja üliõpilasi ümber, jäi minu voodi ette seisma. Palatiarst kändis ette, kuidas on lood minu tervisega, ütles, et tüsistusi ei paista olevat, aga paranemine on mõnevõrra takerdunud ja läheb aeglasemalt, kui algul arvatud; on tehtud seda ja seda, kasutatud neid ja neid ravimeid, kuid... kuid arvatavasti on patsiendi organismis mingist mikroelemendist puudu.

Õpetatud mees vaatas mulle uurivalt silma sisse ja ütles:

«See mikroelement, mis antud juhul vajaka, on tervenemistahe.

Noormees ei hooligi tervekssaamisest, teda on vallanud ükskõiksus, sellepärast haavad ei paranegi. Soov kiiresti paraneda on kõige parem rohi. Kas pruut ei ootagi?»

Vaikisin.

«Ärge laske põletust siia minna!» koputas ta endale nimetissõrmega vastu puhast kiiskavat otsaesist. «Kas sellepärast» — ta osutas mu näole — «jättis pruut teid maha? Kui sellepärast, siis tänage jumalat! Küll tuleb uus, kes leiab, et armid ilustavad meest! Õige rüütel on alati arme täis olnud!»

Keegi polnud mind siin vaatamas käinud ja ma ei oodanud ka kedagi.

Viimasel ajal oli iga kohtumine Sirjega lõppenud nii, nagu oleks see viimane. Võib-olla viimane oligi v i i m a n e. Mul oli liiga hästi meeles tema nägu, kui ta oli taibanud, et mul polegi paremaid riideid. Nüüd ei olnud mul enam ka nägu. «Issand jumal, sa oled ju päris kaltsakas!» oli ta öelnud. Mis ütleks ta nüüd? «Issand jumal, sa oled ju päris sant!»

Kahjuks ootasin ma siiski i m e t. Et ta tuleks ükspäev, paneks oma medikamentidest ja «Padaemandast» lõhnava käe mulle laubale ja ütleks — mida ta peaks ütlema?

Võib-olla ütleb ta hoopis:

«Kalju, minu elus on toimunud pööre. Ma olen mehele läinud.»

Tegin silmad lahti. Mis on uni, mis tõelus? Mis on meie elus kujuteldav, mis ehtne? Kuulsin õe häält:

«See esimene vasemat kätt ongi Kalju Soa.»

Pöörasin pead. Voodi ees seisis Sirje.

«Mu mees nägi su kirja, käskis: mine ütle, kuidas asjad on, kedagi ei maksa teadmatusse jätta, see pole ilus!»

«Tõde on ilus asi,» pomisesin segaselt ja silmitsesin abielusõrmust, mis tal sõrmes säras.

Järgmisel reedel, kui meie palat jälle arste, õdesid ja üliõpilasi täis sai ning vanemõde seisis tikksirgelt, pliiats ja avatud märkmik käes korraldusi üles märkimaks, ja valge professor minult tuttavlikult küsis: «Kuidas noormees ennast nüüd tunneb?», vastasin:

«T a l u m a t u l t.»

Raviarst vaatas mind ehmunult.

«Mis siis viga on?» päris professor joviaalselt.

«Talumatult igav — ja kurb. Tahaksin paar-kolm nädalat järgemööda magada ja ärgata alles siis, kui mind võib siit juba välja kirjutada.»

«Tegusale inimesele on tegevusetus tõsine asi,» vangutas professor heatahtlikult pead. «Sepipada meil siin ei ole, suruõhku ega elektrikeevitust, kuigi tööd jätkuks, mida vastava ala spetsialist võiks teha. Mul endalgi kodus aiakäru katki.»

«Palun teid südamest, et te lubaksite mulle siia tuua akordioni!»

Ta nooruslik nägu tõmbus naerule.

«Aga palun! Psühhoteraapiliselt on see suurepärane — valss, polka, tango, need aitavad haigetele jõudu. Ainult rasketele mõjub pillimäng häirivalt. Loodan, et teie kui tsiviliseeritud inimene ei kasuta oma oskust kurjalt. Mitte palatis, kus lamavad töö- ja liiklusõnnetuste ohvrid, hing niidiga kaelas. Pillimängust võib see niidike katkeda või hoopis sassi minna. Meie püüame neid elu eest kokku sõlmida ja see ei läheks kuidagi, kui teie oma võimsate akordidega need jälle katki rebiksite. Kuid muidu — mängige «mättal, mäe, pääl. ja õhtu hilja õues»!» lõpetas professor oma mõnus-õpetliku jutu, õigemini esinemise tudengitele, kelle hulgas oli paras jagu näitsikuid, ja astus edasi voodinaabri juurde, kellel olid mõlemad murdunud jalad plokkide peale üles tõstetud; «Võidus» oli talle mingi malmkobakas jalgade peale kukkunud.

Helistasin Sihverile ja palusin, et keegi tuleks ja mulle pilli ja raamatud Maarjamõisa tooks. «Hea küll,» ühmas komandant; telefonis kostis ta hääl tusane ja tülpinud.

«Kuidas edeneb rotijaht?» küsisin, et midagi öelda.

«Need raiped on läinud väga ettevaatlikuks. Sõid mul mineval nädalal ära sulepea . . .»

«. . . ja laoraamatu.»

«Ei, raamatut nad ei tahtnud, kuid puust sulepea järasid ära. Rott on ja jääb inimesest targemaks, sinna pole parata.»

«Kas ka professorist?»

«Kuidas?»

«Kas rott jääb professorist targemaks?»

Panin toru ära.

Kasvatasin endale uut nahka, kahjuks veel õrnemat ja tundlikumat kui vana. Uus oleks võinud olla tuimem ja paksem, et elule paremini vastu seista; siin tegi loodus küll vea.

Ükspäev, kui ma jälle õues jalutasin, lastes õhtutuulel tekkivat õrna nahakirmet jahutada, nägin, et Riia maanteelt sooritas parajasti pööret mootorrattur, näidates parema käega suunda, pill üle vasaku õla, põlved tuttavlikult kurgu all. See oli ju Merikannu Oss oma DKW-ga, minu raamatud roosa kaablitükiga pakiraamile seotud. Ta nihutas prillid otsmikule, teretas ja ulatas mulle akordioni ning raamatud. Muidugi polnud tal aega, pidi veel täna mitmesse kohta jõudma ja mitut edasilükkamatut asja ajama.

«Lõpetan vahekordi Tartu eitedega. Teen jumalagajätuvisiite nii nagu gentlemannile kohane. Kolin peatselt Nõmmele, jaanipäeva paiku on meil Hardaga üks teatav koosistumine. Kui selleks ajaks siit välja pääsed, oled seal teretulnud, koos lõõtsaga muidugi. Kõik intri antsud tervitavad, soovivad kiiret paranemist ja ootavad sind välja. Nüüd aga — head tervist!»

Lõi tsikli käima, tõmbas prillid ette, keeras gaasi ja läinud ta oligi.

Võtsin raamatud kaenlasse, heitsin pilli üle õla ja läksin palatisse.

Pillimängu ja ajaloo halli vinesse uputan oma kurbuse. Jah, just nõnda.

Murdunud jalgadega mees oigas kõrvalvoodis.

Tahtsin talle ütelda, et Inglismaal algas juba siis parlament, kui Petrus Kaikewalde tuli ugandlasi ristima, ja Suur Vabadusekiri anti enne, kui Madisepäeva lahing polnud veel toimunud. Mind rabas, et Euroopa demokraatia algus ja ristimine olid teoks saanud ühel ja samal ajal. Kuid murdunud jalgadega mees vaikis, pilk iseteadvalt etteheitev, otsekui süüdistaks ta oma õnnetuses kõiki inimesi, ajalugu ja ühiskonda. Ma ei söandanud temaga kõnelusse astuda.

Pilli mängimas käisin väljas, võimalikult kaugel haiglast ja haigetest. Istusin puu all pingil, punase narmendava näoga Quasimodo. Mängisin meelemõnuks tuulele, kollastele võililleõõdud ugandlastest, kelle järeltulija ma olin. Ristisõda ristisõja järel, nõnda aastasadu — ja magusalt lõhnav lehekuutuul sasis mu juukseid, nagu kunagi oli seda teinud Vissa. Möödub aastasadu, see tohutu pikk aeg, mis lahutab John Maatat-Lembitut ja Vissat, lüheneb ja väheneb aina, aeg tiheneb ja vajub kokku, aga Leola Lembitu ja John Maata paistavad ikka endiselt kui kõrged tornid või korstnad üle ajaloolagendiku, kuid helkjameelsest raamatupidajast Vissast ei mäleta keegi midagi, nagu poleks teda kunagi olnudki. Ainult mina tean, et sa olid ja oled ka praegu, kuigi me ei vaheta ühtki sõna; kui mina sinuga mõnikord vestlen, kedagi teist ei ole ju, siis sa vaikid; vaiki pealegi, sellest pole midagi, ma mäletan sind ikka ja pilli mängides «meelestud mul», nii pole ka sellest õieti midagi, et Lembitu ja kuningas John paistavad kaugele, sest sina paistad ja särad minu vaimusilma ees ning mälestus annab mulle jõudu.

Pill oli pärit veel sellest teisest ajast. Mina ise olin juba tublisti muutunud. Kuulsin temast iseenda tagasipeegeldusi ajas.

Mõtlesin inimeste ja asjade loomulikule olekule. Metalli tavaline, i g a p ä e v a n e seisund oli külm, tahke olek. Raske oli ette kujutada, et tööriist hõõguks või tilguks heledaid pritsmeid t ö ö a j a l. Kuidas sai siis inimene või rahvas olla pidevalt hõõguvas seisundis? Sõjad, mässud ja revolutsioonid on raua kuumenemine ääsil, peatselt hangub metall endisesse olekusse. Kuid vahepeal on ta kuju muutunud.

Tädikesed, valged kitlid üll, tõstsid autost välja suurt korvi saiadega, lehelind laulis kõrge kase otsas ja valgete äärtega pilvi kohus taevas.

Siis läksid nad kõik oma teed: naised, lind ja pilved.

Alles jäid vaid Esimese maailmasõja ajal ehitatud haiglahooned.

Protseduurid — ja jälle pikali puhtasse valgesse voodisse, igavalt, taltunult. Laiskus ja rahu.

Kirjutasin vanematele, et mul läheb hästi — lühidalt, kidakeelselt nagu enamasti ikka; aga et praegu olen haiglas, väike viperus, mis on tegelikult juba korras. Siin on hea mõnus olla, saab süüa ja võib puhata. «Soovin teile kõige paremat,» panin kirja lõppu, «ja lootust peab olema.»

Kas ei koigerdanud seal koridoris karkude najal üks Elva mees, kes oli mootorrattalt kukkudes saanud surmamatsu, nagu ta suure suuga kuulutas, kuid jälle ribadest kokku lapitud, paigatud ja nõelutud. Sest mootor sees oli kõva, nagu ta lihtrõõmsameelselt kuulutas, karkude abil kiviparketil edasi tümpsides. «Surm ei koristanud ära, nüüd teen veel hulle tükke!» hüüdis ta lõbusalt. «Kui siit oma jalgel pääsen, joon kolm päeva ühtejutti, et ei näe valget päeva ega jaamakella!»

«Siis satud jälle siia!» manitses õde laua juurest.

«Ei, tsikli selga ei istu ma enam ilmaski, löödagu või maha! Mul aega küllalt jala käia, kuhu kihutada, surmast mööda ei jõua, vikatimees teeb ikka külmad sõrad. Aga niipea ei tee ka, elu veel ees kui palju! Õde, ma tahan viina ja naisi, neid mina ei jäta!»

Reedene visiit. Professor peatus nagu ikka mu voodi ees. Märkasin, kuidas ta pilk riivas «Hohnerit» kahe voodi otsa vahel ning ajalooraamatuid öökapil salvipurkide ja rohumensuuri kõrval.

Muiates küsis ta:

«Kuidas noormees nüüd ennast tunneb?»

«Eile, kahekümne üheksandal mail, möödus viissada aastat päevast, mil türklased vallutasid Konstantinoopoli ja Bütsantsi riik lakkas olemast . . . Lõplikult.»

Hämmeldunud vaikus.

Nagu paistis läbi assistentide summa, pööras murtudjalg huvitatult pead.

Opetatud mees küsis:

«Mis aastal see siis oli? Tuhande neljasaja viiekümne kolmandal või?»

Jälle vaikus. Tudengid vahtisid oma juhendajale suhu.

«See oli omal ajal muidugi tähelepanuväärne sündmus,» tähendas professor viimaks.

«See oli kohutav sündmus!» laususin väga ärevalt. «Veresaun!»

«Noh, meiegi ajaloos pole niisugustest sündmustest puudu. Kuid ikka elame edasi. Nagu näost näha, olete tublisti paranenud. Muusika aitab paremini kui ajalugu. Vaimu on vaja kosu-

tada, mitte osatada. Tüsistusi ei ole?» pöördus ta raviarsti ja vanemõe poole. «Dimedrooli peaks taastama, väike annus, pool tabletti õhtul. Annab hea rahuliku une.» Ta muigas napilt. «Eriti, kui loete ajalooraamatuid. Mind huvitas ka koolipõlves ajalugu, kõik need kuningad ja keisrid, nende suurvallutused ja veretööd sel määral, et isa pidi apteegist palderjanitilku tooma, et ma magada saaksin. Ajalugu on hullem kui kirurgia, miljonite piinamisest ja hävitamisest teadasaamine ajab südame pahaks, tekitab lausa füüsilise vastikustunde, sügeluse, allergia, kuid ühe konkreetse inimese konkreetne lõikamine, mis on ju ka veretöö, ehkki abiandmise eesmärgil, pole minus kunagi midagi taolist esile kutsunud.»

Temas oli midagi minu isast, see püüdis ka asju ja sündmusi omavahel seostada, analüüsida ja vaadelda. «Mõtlev inimene vaatab kõigele kriitilisel pilgul, mõistus on kriitika,» oli ta ikka öelnud.

Pärast arstide äraminekut tegi murtudjalg esimest korda häält — nende päevade jooksul, mis me ühes olime olnud.

«Teie tegelete ajalooga?» küsis ta äkki.

«Loen jah.»

Ta palus üht raamatut. «Kus sees on keisrite, kuningate ja teiste diktaatorite kohutavatest veretöödest,» ütles ta, ja ta silmad välgatasid vahedalt nagu haljas pussitera. «Üks vend oli laskurkorpuses, teine metsavend. Mõlemad mättas.»

Ulatasin talle «Keskaja» esimese köite.

Ta nihutas ja kohendas ennast.

«Ainus asi, mis võib inimese vabaks teha, on tõde. Ükski muu asi ei vabasta keda kuraditki — ei töö, sõda ega sulitembud.»

«Kas siis tervis ei tee vabaks?»

«Tõde ise ongi tervis.»

Raamat rinnal, jalad plokkidega kõrgele fikseeritud, nagu oleksid nad kinni mõnes piinariistas või jälle nii kerged, et kipuvad vägisi lendu tõusma, mistõttu neid tuleb pidurdada, süvenes mees Karolingide riigi lagunemisse.

XII

Imelikud külalised küsisid mind taga: keevitaja, lõug karvane, pintsak päevasärgi peale tõmmatud, ja noor naine, keda ma polnud talvest saati näinud.

«Eha tuli sind intrist otsima,» ütles Heldur kavala näoga.

Jaani lesk punastas. Käepigistus oli tal tugev ja kindel nagu varemgi.

Läksime õue, võtsime pingil istet.

Keevitaja rääkis töökoja uudiseid. Õieti oli seal ainult niipalju uut, et Võttin oli hakanud Riia maanteele maja ehitama ja mehi endale appi kutsunud vundamenti valama.

«Jajah,» kostsin hajameelselt.

«Oss on muidugi ära minemas.»

Seda ma teadsin.

Heldur tegi veel juttu sellest ja tollest, mina rääkisin oma palatikaaslastest.

«Teil on siin huvitav seltskond,» arvas Eha.

Kehitasin õlgu.

Keevitaja tegi minekut — tal olevat täna veel üht-teist teha tööl ja üldse . . .

Jäime kahekesi.

Sinivöödilises haiglariietuses, rind paljas, püksisääred katkenud — tundsin end üsna kohmetult. Siis meenus veel, et mõni päev tagasi, koiduajal, kui linnud olid väljas puude otsas juba laulma hakanud, olin unenäos leidnud enda kuskilt heinamaalt — ja sinna oli korraga ilmunud ka Eha . . .

Vööristades pöörasin pilgu maha, vaikisin. Kindlasti oli tal maal mõni meesolevus abiks. Oli ta ju nägus — ei, isegi ilus! — ja miks pidanuks ta üksi olema? Kuid minu nägu oli põlenud, mina ei suuda kellegagi võistelda.

«Kuidas tunned . . . kuidas tunnete end?» küsis ta osavõtlikult, parandades «sina» kiiresti «teieks».

«Olgu pealegi sina.»

«Anna andeks, et tulin sind vaatama. Vahest see sulle ei meeldigi. On ehk teisi vaatamaskäijaid?»

«Merikann käis. Nüüd sina Helduriga . . .»

«Ja rohkem mitte keegi?» usutas ta.

Vaikisin. Sellest, kes v e e l käis, ei tahtnud ma enam ei mõelda ega rääkida.

«Jaani saime kätte, matsime maha. Teine matus oli ka. Ema läks ära.»

Inimese elu on üks kõige banaalsemaid asju, kuni see otseselt meisse ei puutu. Sünd, lapsepõlv, noorusiga, pihutäis heitlikke mälestusi, juhtumusi, õnnetusi — ükskõiksuse valgel on kõik ükskõik. Ega minugi saatus läinud kellelegi korda — peale vanemate muidugi, kes olid aga nii kaugel, nagu neid polnukski enam.

«Nemad on siis tagasi esivanemate juures.»

«Tea, kus nad on, aga maja on tühi nagu kell, seinad kõmisevad vastu.»

Vaikisin jälle. Lõpuks oli elu argirägastikust ilmunud üks inimene, kes tundis minu vastu huvi — ja sellele ei osanud ma midagi öelda, ainult puiselt õlgu kehitada.

«Ma päris kardan üksinda elada!» purskas ta äkki.

«Lehm on ju laudas. Ja kass. Ja koer,» püüdsin teda lohutada.

«Nemad küll. Ma mõtlen inimesi . . .»

«Kas siis kõik talud on ümberringi tühjad?»

Ta vaikis.

«Kas sa kardad kodukäijaid?»

«Teed nalja . . .»

Märkasin ta käte ja keha rahutut liigutust minu poole, aga see katkes, tardus poolel teel, julgus sai otsa.

«Peaksid uuesti mehele minema.»

«Seda räägivad kõik. Inimesed on hulluks läinud.»

«Mina samuti. Taon sama rauda mis teised. Seal oli ju teil üks noormees, kelle kella oli Jaan linna parandada võtnud. Ehk see?»

«See mulle ei meeldi,» vastas ta nagu kurjalt.

«Muidugi ajan ma rumalat juttu, aga ma ei oska sind kuidagi aidata. Mitte kuidagi.»

«Oskaksid küll, kui vaid tahaksid.» Hellal pilgul vaatas ta mind — ja jälle nõksatas temas miski.

Ah nii! Et järsku ma ise . . .!?

Tegin näo, et ei taipa midagi.

Olin isegi nagu eksitatud ja pahandatud. Veel polnud vanad südamehaavad õieti paraneda jõudnud, kui saatus hakkas mind tagant kannustama.

«Pill on mul ka siin. Mängin aeg-ajalt meelemõnuks. Nii endale kui teistele,» tegin teist juttu.

«Maja on nii tühi ja võõras, ei tea, mis ma pean tegema, mõne üürilise võtma või?» algas ta jälle.

«Võtad allüürniku nagu minu sõtsemees, pärast ei saa enam lahti, läheb koguni nii, et pead temaga ära registreerima,» seletasin, kuigi tundsin, et see polnud kaugeltki kõige sobilikum jutt.

Kui ta ära läks, olid ta sõbralikud silmad nukrad.

Aga varsti tuli ta mind jälle vaatama, tõi korviga kosti, ja ütles otse:

«Mu pea on segi. Tule maale! Tule siit ära! Hakkame koos elama! Keegi ei sega meid. Me oleme seal täitsa omaette.»

Olin tükk aega vait, enne kui leidsin kosta: «Lehm, kass ja koer ju segavad.»

«Ei need sega. Lehm on nii vaikne, mullikas kipub küll vahel rabelema, aga mis seegi eriti . . .» Silmad suured ja võlutud, vaatas ta mulle otsa.

«Mis oskab linnamees maal teha? Ainult lõõtsa tõmmata. Ei tunne reha ära, astub pulkade peale, see kargab näkku.» Tegin tobedat nalja, et asjast kuidagi üle olla.

«Mineval aastal ei karanud, kui käisid meil heinal.»

«Ma lähen iga aastaga rumalamaks. Taandareng on ilmne. Viimase nelja aastaga pole ma vaimselt üldse edasi nihkunud,» lõõpisin, kuigi selles oli palju tõtt. «Koolivennad, meie klassi poi-

sid, on juba ülikoolis, mina ei saa õpipoisist kaugemale. Ja nüüd tahad sa minust kolhoosniku teha! See veel puudus!»

«Kolhoosis elavad ka inimesed ja on veel küsimus, kas need kõige hullemad ongi!» vastas ta puudutatult, lõkendavi palgi.

Vaikisin.

Ta hakkas lausa nuruma:

«Tule minu juurde! Kui kaua sa siin niimoodi, ilma koduta, teiste jalge all oled? Mis õnne sa siit leiad?»

«Äkki ei leia sealtki?»

«Kui ma sulle ei meeldi, siis muidugi ei leia. Siis ei ole midagi teha,» ütles ta vaikselt, pettunult.

Püüdsin oma kohmakat avameelsust siluda:

«Ma ei räägi sinust, ma räägin üldse.»

«Ära räägi üldse! Mõtle ise, mis sa siin oled või teed! Nõnda võid terve elu ära elada seal hirmsas ühiselamus, kus kõik on nii . . . päratu!»

«Paljud elavadki,» vastasin halle vatjaid pilvi silmitsedes.

«Ma ei meeldi sulle, sellepärast ajad niisugust juttu, vahid ilma ja maad, ei vaata minu poolegi.»

Tema pealekäimine hakkas mind ärritama. Vaikisin.

«Sa ära arva, ma olen sinust peaaegu aasta noorem. Läksin noorelt mehele. Eelmine päev sain kaheksateist täis, teine päev viisime avaldused sisse. Tule ära, Kalju! Mul läheb meel nii haledaks, kui ma mõtlen, kuidas sa siin üksi oled, pole sul sõpra ega kedagi, nüüd nad põletasid su ära ka. Tule, ära häbene! Küll sa näed, meil läheb hästi. Sa oled uhke, häbened, et sul pole mingit varandust. Aga minul ka ei ole, ainult see väike tühi majake . . .»

«Lehm, mullikas, kass . . .» pomisesin. «Loomad varjutavad inimese ära.»

«Mis sa räägid! Seal on kõigile ruumi.»

«Kuule, Eha, anna mulle aega. Ma ei tea . . . Ma ei saa nii äkki.»

«Ma ootan sind. Tule ära!» Eha naeratas kelmikalt. «Talvel paistis küll, et ma sulle meeldin. Olid niisuguse näoga, et . . .»

«Millisega siis?»

«Noh, et olen sulle . . . armas!»

Vaata, mida tema kõike polnud tähele pannud!

«Kuidas nüüd on?» uuris ta mind oma pruunil pilgul.

«Nüüd on küll . . .» pomisesin tusaselt. Vägisi kiskus see lugu mõneks nalja-Vilde jutuks, mis lõpeb musu ja kihlusega. «Endist viisi.»

«Ütled seda nii tülpinud näoga, nagu tahaks ma sind kivikoorma ette panna.»

«Äkki tahadki!»

«Ära seda küll karda. Mina sulle liiga ei tee ega lase kellelgi teisel ka teha.»

Pagana plika! Kui nii edasi läheb, siis võetakse mind tõesti ära.

«Lõpetame selle jutu,» vastasin järsult. «Ma võtan teatavaks, mis sa mulle rääkisid, ja mõtlen järele. Lase mul oma peaga otsustada. Varsti lastakse mind siit välja, eks siis näe, mis edasi saab. Aga linnast mina ära minna ei taha, kolhoosielu mulle ei meeldi. Kõik jooksevad sealt ära, miks peaksin mina sinna tahtma?»

«Maal leidub muud tööd ka,» pistis tema vahele.

«Hea küll, hea küll, leidub muidugi. Lase mul asja üle rahulikult järele mõelda, ära kihuta mind tagant.»

«Muidugi, muidugi,» ruttas ta õhinal nõustuma. «Võitle oma võitlused ära ja tule . . .»

Panin talle pihu suu peale, aga ta lükkas selle ära: «. . . vaatama. Luba mulle, et sa vähemalt vaatama tuled. Lehma, ja kassi, ja koera . . .»

XIII

«Kuule, Sihver, heinaaeg on käes!»

Komandandi vuntsid vajusid sorakile, otsekui oleks neid niidi abil allapoole sikutatud.

«Mis mul sellest. Mina pean evakueerimist ette valmistama.»

«Kuidas nii?»

«Sina ei tea niipaljukestki kui rott! Rottidel on kõik ammuilma teada! Kuidas nad teada said, aga niipea kui tuli täitevkomitee otsus, et viieteistkümnendaks juuliks peab see maja lammutamiseks tühi olema, on neid igä päevaga vähemaks jääma hakanud. Kolivad uutele jahimaadele.»

«Kuhu meie siis läheme?»

«Seda ma ei tea. Mina ei tea midagi. Pean ainult asutuse varad naaberbarakki kolima. See jääb esialgu alles.»

«Ja mind viiakse ka sinna või?»

«Ei tea, keegi pole midagi öelnud. Oh, miks vanadus tuleb nii ruttu peale, jalad jäävad vägisi kangeks!»

«Jah, kõik läheb lõpuks mööda!»

«Et lõpuks, sellest pole lugu. See peab nõnda olema. Aga et kõik nii ruttu mööda läheb nagu pärnapuu õitsemine, see teeb meele kurjaks, paneks kas või mõne raudse asja õhus lendama,» seletas vanamees riiuli juures kühmakil musti voodilinu kokku lugedes.

«Ainult et kelle pealuu suunas?»

«Vaata, selles see konks ongi! Kes on süüdi? Inimese usk on jalgades. Rott, raipenahk, ei usu kedagi ega midagi, aga jalad on

tal nagu *perpetuum mobile*, vana rott, vurrud peas hallid kui kulu, ajab noort taga, et saepuru lendab.»

«Sul jalad kanged, mul nägu põlenud.»

«Kuni jalad all, pole näost lugu, mehe jõud ja tervis on jalgades. Ongi hea, sul mask ees, keegi ei märka, kas räägid tõtt või valet, punastamist pole märgata.»

Seisin jälle, pill seljas, nagu kunagi siia tulles. Vanamees vaatas mu punaseid, noore nahaga kaetud käsi.

«Põlenud kohad kardavad külma ja kuuma. Verev käsi on ilus asi, sellega on hea hirmutada, tonti mängida. Kas pilli saad mängida?»

Noogutasin.

«Sina oskad mängida, mina ei oska midagi. Minu elu ei ole midagi, aga surra ka ei taha. Inimese elu on küll labane asi, aga kui keegi tuleks ja ütleks: Sihver, siin on klaas kihvti, võta ära, saad siit hädaorust minema — vabatahtlikult küll ei võtaks!»

«Võtaksid vabatahtlikult sunniviisiliselt.»

«Kui kinni hoitakse ja kurku kallatakse, nii nagu loomaarst lehmale rohtu annab, siis muidugi, siis pole midagi teha,» nõustus ta.

Lonkisin mööda tühja koridori edasi, sinine leht põuetaskus; poole tunni eest oli mind Maarjamõisast välja kirjutatud.

Ühiselamu, üksikute inimeste ajutine peavari oma kommete, oma unistuste ja igatsustega, oma elu ja surmaga — kas nii äkki siis tuleb su lõpp? Teisest küljest: kaua see barakielu siin kestma pidi? Suurem jagu inimesi ei vali elus, juhus on nende elu ja saatuse peremees..

Oss oli läinud, temast oli mälestuseks tühi kölni vee pudel öökapil. Ka vastasvoodilt olid riided ja madrats ära viidud, vitstest põhi haigutas plekiselt vastu. Heldur oli siiski alles, ilmus õhtul, oli pärast tööd kellelegi aiapiidajale veepaaki keevitanud.

Mõndagi oli siin sündinud. Ja siiski mitte midagi muutunud: siinne vaim ei saanudki muutuda.

«Ma olen täitsa pommis! Ilma naljata! See saatana sidruninastoika, mis ta mulle tõi, pani nagu puuga pähe! Vanem mees, ise suurt ei võtnud. Näed, siin ta on!» kiskus ta tunke taskust pudeli välja. «Põhja peal veel kui palju! Mul on hea meel, et sa tagasi oled!» Ta räntsatas logisevale taburetile. «Nüüd hakkame rääkima naistest. Me oleme viisakad poisid, väga viisakad. Roppust me ei räägi, seda on niigi palju. Süda läheb... pahaks!» Ta hakkas luksuma. «Vaata tõbrast, see nastoika tahab tagasi tulla, sidrun ihkab päevavalgele. Küll ma... sulle teen!» Musta konksus nimetissõrmega viibutas ta pudeli poole lauaserval. «Naistest... ja ilmaelust... tuleb jutt!»

«Airist?»

«Airi on unustatud. Jamasin siin vahepeal ühe teisega. Ei ole unustatud, ei ole! Airi ei ole! See istub siin nagu mürsukild.» Ta koputas endale rinnale. «Sinuga võib nisukesest asjast rääkida, sa ei hakka irvitama. Mõnel ripub naistest rääkides ilatort lõugade vahelt nagu suu- ja sõrataudis lehmal. Aga: elu on keeruline!... Tead, ma käin... ühes kohas ära, katsun porujommist...» Sõnu leidmata vehkis ta kätega.

«... vabaneda.»

«Jah, justament, vabaneda! Sellest liveldamaajavast solgist. Tuhajuhan, oleks võinud mulle õiget viina tuua. Jumalamuidu tegin talle seda tööd! Nastoika on oopium!»

Heldur tuigerdas uksest välja, aga oli varsti tagasi, pühkis määrdunud käterätiga nägu ja prantsatas tööriietes voodile, toetas selja vastu seina, kuhu oli hõõrdunud must laik nagu Kalevipoja selja-ase.

«Kogu mu töövaev läks kolinal allavett! Looduse igavene ringkäik. Mis kergelt tulnud, see kergelt kaob. «Tühja kah, mul polegi sust kahju...»» jõrises ta laulda. «Vaata, Kalju, see ongi töölise elu. Tühja kah... on küll kahju! Ära pane pahaks, et ma pudrutan. Ma ei saa seda juttu ajada muul ajal. Täitsa kena tots oli, kunstikoolis käib, kolhoosis saime tuttavaks, ta oli seal praktikal, maalis pargi ääres, teisi oli ka, ja juhendaja kaasas, üks kunstnik, istus kivi peal ja tõmbas piipu. Vedasime sealt põllult ristikut sisse. «Šiš oli nišuke aši», et ma läksin vaatama, mis ta seal maalib. Tots punastas, oli vakka, paistis üldse väga tagasihoidlik olevat. Teine päev saime rohkem jutule. Ja nii edasi, ja nii edasi. Lõpuks tegi meie põllust ja minust ka ühe pildi, see on mul siin öökapis, Ossile ma ei näidanudki, tema oleks hakanud jälle oma joru ajama. Aga see on puhas plika, saad aru. Nagu lambatall. «Tühja kah, mul polegi sust kahju!» Nüüd olen ma kahevahel. Pean kirja kirjutama, plika ütles, et kirjutagu ma, ta on veel seal praktikal. Ütle, kuidas ma pean talle kirjutama. Paberi tõin ma eile poest valmis ja sulepea on ka sinist tinti täis.»

Ta tuhlas oma kapis, tõstis sealt välja paki postpaberit ja papitükile maalitud pildi, millel oli kujutatud ristikurõuk ja selle kõrval meie vahva keevitaja pika varrega heinahangule toetumas.

«Kas udu oli ka väljas?»

«Kuidas nii?»

«See rõuk on ju poolest saadik udu sisse kadunud!»

«Tuhajuhan, see on kunst, sa ei saa aru! Rõuk hajub põuavinesse, ütles plika.»

«Ahah. Kirjuta siis: üks kuju ujub mul silme ees.»

«Kuule, nii ei passi. Ma panen puhtamad riided selga, järsku määrin veel kirja tahmaga kokku.»

«Ikka! Puhas särk selga ja lips ette, kui kirjutad kallimale kirja!»

«Nii pidulikult kohe?»

«Miks mitte? Puhtad tunded nõuavad puhtust.»

Ta panigi enda riidesse.

«Pea kumiseb veel nastoikast,» ohkas ta otsaesist hõõrudes. «Aga küll saab sellest ka jagu. Ole nii kena, vaata, palun, mu kiri pärast üle. Eesti keel oli mul seitsmendas klassis kolm, õigekirjavigu tegin. Paranda need vaikselt ära. Kunstniku asi, hakkab naerma.»

«Hea küll, hakkame pihta. Üles koht ja kuupäev.»

Keevitaja raputas tõrksalt pead, pistis keele suust välja, lakkus kuivi korbatanud huuli; sulg krigises paberil.

«Nii, nüüd asja juurde! Kirjuta: sinine igatsus visiseb mul südames nagu gaas atsetüleenigeneraatoris töökoja nurgas, ähvardades iga silmapilk lõhkeda.»

«See pole päris õige, et ta lõhkeda ähvardab...»

«Generaator muidugi ei lõhke, sinu süda lõhkeb, sellest on jutt.»

«Seda küll.» Ja ta asus hoolega kirjutama, jäi aga jälle toppama, pigistas silmad kinni, tegi lahti, puhkis, nagu oleks tal palav, ehkki oli pilvine jahe õhtu. «Vesilukk on ees, tuli generaatorisse ei pääse, kui voolik tõmbabki leegi sisse.»

«Õige! Õige!» Süttisin. «Nüüd kirjutagi: kui silmad sulen, näen enda ees üht saledat kuju uttu ujumas ja ristikurõugu taha kadumas.»

Ta kritseldas paar sõna paberile, siis peatus.

«Saledat kuju, ütled sa. Ega ta väga sale olegi.»

«Matsakas siis?»

«Matsakas ka ei ole.»

«Mis kuju tal siis on?»

Heldur mõtles pisut, pühkis põletikulisi rähmaseid silmi.

«Veetilga kuju.»

«Veetilk... Siis on tal ju mehe kuju.»

«Ei ole, noh!» sai keevitaja järsku ägedaks. «Tuhajuhan!»

«Kirjutagi siis, et tuhajuhani kuju ristikurõugu taga.»

«Sa hakkad villast viskama, aga lubasid mind aidata.»

«Ma aitangi. Sa pane kõik üles, mis pähe tuleb, ma parandan vead ära ja sina kirjutad armastuskirja puhtalt ümber. Oota, las ma mõtlen. Kirjuta: keevituspits näpu vahel, jään keset tööd, keset tööaega, noh, keset kibedat tööaega järsku seisma, nagu oleks sooja saiapätsiga pähe saanud.»

«Ei, see ei kõlba kuhugi! Ma tahan tõsist kirja kirjutada.»

«See ongi tõsine. Väga tõsine kiri väga tõsise mehe sulest. Soe saiapäts vist tõesti ei lähe. Parem nii: nagu oleks plekksepp Pika puuvasaraga otsaette saanud. Vasar on mehelikum kui saiapäts.»

«Noh tead, see on ka...» sügas ta kõrvatagust. «See on vaikne plika, niisugune kärts ja mürts talle ei sobi.»

«Kirjuta siis: süda põleb vaikse vubiseva leegiga, igatsusega mõtlen sinu peale, kui mulle meelestub... Kui meelestub mis? Ahah!... meelestub palav suvepäev pargi ääres, Teie molbert ja ristikurõuk.»

«Molbert?»

«Jah, molbert ja palett. Oota, ära seda pane! Liiga palju tuleb kõrvalist. Kuidas ta välja nägi?»

«Kuidas? Nii nagu näeb välja üks plika.»

«Millise näoga ta oli? Mis värvi silmad? Juuksed? Kuidas ta rääkis?»

«Ta ei rääkinudki. Oli kogu aeg vakka, noogutas ainult või raputas pead. Mina rääkisin, olime õlut ka võtnud. «Kas teile linnast kirjutada võib?» küsisin. Selle peale siis ütles: «Võib ikka.»»

«Noh, kirjutame siis nii: teie sõnad helisevad mul kõrvus smirgli häälena, ei, parem ritsikalauluna. See ei lähe ka. Lihtsalt: helisevad kõrvus.»

«Tal oli madal hääl, vist alt, ei see helisenud tühjagi, see oli ennem maamesilase kumina moodi.»

«Väga hea! Maamesilase kumin! See tähendagi üles!»

«Kalju, mu pea kumiseb. Mine too parem poest paar potti õlut, raha on siin, las ma ise higistan selle kirja valmis. Küll ma toime tulen. Sina paranda ainult vead!»

Aga kui ma õllega tagasi jõudsin, oli ta voodis pikali ja norskas vägevasti. Ma ei hakanud teda üles ajama, tegin ühe aknapoole lahti, vihaseid sääski pinises hämaras, linna pool põrises mootorratas, sõõrmeisse tungis kauget pärnaõite lõhna. Noor nahk põskedel kirvendas.

Heldur ärkas koivalges, leidis lauanurgalt õllepudelid, tegi vastu voodiserva lahti ja jõi janusselt. «Tahad ka?»

Ma ei tahtnud.

«Generaator, jah,» pomises ta eilset kirja läbi lugedes. «Olgu õnnelik, et ma pole veel õhku lennanud. Neid juhuseid on küllalt.»

Kell kolmveerand kaheksa oli pikk kiri valmis ja vead parandatud.

Pärast tööd palus ta mind jälle appi — sedapuhku Airit kolima. Nimelt oli krohvija Tähe tänavale toakese leidnud, seepärast võttis Heldur selga sellesama laua, mille mullu seljas toonud, ja asus teele. Mina võtsin korvi toidunõudega ja riidepambu, Airil oli Heino vankris. Krohvija napp varandus polnud vahepeal nimetamisväärselt kasvanud.

Toauberiku uks avanes perenaise kööki, mis oli must ja räpane, nurgas lademes mingid kotid vedelemas, sealsamas kartulikoored ja kalasoomused.

«Siin oleks pidanud kõigepealt remonti tegema,» arvas keevitaja määrdunud tapeete katsudes. «Eks ta ikka üks urgas ole.»

«Parem ikka, kui jälle Klaara juurde tagasi minna. Kuniks toda barakkigi!»

«Ära mine Klaara juurde, mine Mopsi juurde!»

«Mopsi ja Vissa juurde . . .» naeratas krohvija. «See oli kuldne aeg, kus me kolmekesi olime, mis sellest rääkida . . . Sa ei teagi, et Marge kolis Tallinnasse õe juurde, mees oli tolle maha jätnud. Sai Keskhaiglasse hea koha.»

«Sihveri peaks Klaaraga ühte tuppa panema!» irvitas Heldur. See tegi meile kõigile nalja.

«Peaksin talle paar riiulit kokku laskma. Sellest traadist, millest ma elektroode teen,» ütles Heldur mulle all tänaval, kui läksime ülejäänud kraami tooma.

Maja oma tühjenes. Aksel Matsmann oli juba pühkinud Tartu tolmu jalgadelt, läinud kuhugi Pärnumaale metsapunkti mehhaanikuks.

«Mina ei taha kuhugi minna. Isa ütles, et maja . . . Aga kolhoosis ei saa midagi,» seletas Heldur. «Las tõstavad teise ühiselamusse, seal elavad ka inimesed. Mina linnast ära ei lähe.»

Järgmise päeva õhtul, kui päike oli juba Aruküla koobaste taha looja läinud, ilmus ta ühiselamusse, üks roheliseks värvitud varbriiul ühel, teine teisel õlal. Pani need koridoriakna alla maha, hingeldas veidi ja pühkis käeseljaga näolt higi.

«Ma sean enda kohe lippu, kas sa tuled kaasa, kui ma nüüd Airi poole lähen?»

«Nii hilja? Ta magab juba.»

Keevitaja ei vastanud, ruttas kööki pesema.

Märgi juukseid kammides arutas Heldur: «Käime ära, ja võta pill ka ühes. Teeme tüki ära.»

Mulle see plaan ei meeldinud.

«Usu, hilja on,» ajasin vastu. «Segame asjata majarahva rahu. Neid riiuleid võid ka mõni teine kord viia.»

Toakaaslane naeratas kuidagi imelikult, võttis öökapi sahtlist briljantiinikarbikese ja võidis juukseid.

«Ega ma ainult riiulite pärast. Riiulid on ettekääne. Ma tahan, noh, kuidas öelda, leiba ühte kappi panna või nii, saad aru küll. Ja et sina oleksid pilliga . . .»

«. . . isameheks.»

«Voh, voh! Justament!» rõõmustas ta, et olin taibanud. «Läki!»

«Ei, ma ei tule.»

«Mispärast?»

«Lihtsalt ei taha.»

«Tule ikka. Kust ma teise pillimehe saan? Töölise elu!»

«Pole vaja pillimeest ega naist ega mitte midagi! Asjata sekeldus kõik, tühi töö ja vaimu närimine. Töölise elu!» ärritusin. «Mis sa sest töölise elust alati nii alla kriipsutad. Tea, mis imeloom see tööline ära ei ole!»

«Õige küll, ega ole jah. Aga kuule, Kalju, ole hea mees, teeme hullu tembu ära. Näis, mis ta ütleb?»

Kuni ta mind seal keelitas, oli südaöö käes. Airi maja välisuks oli lukus.

«Ma ju ütlesin, et hilja on!» heitsin ette.

Kuid samas tuli üks vanem mees, tegi ukse lahti, küsis kangel keelel, kelle juurde meil asja, ja laskis meid sisse. Korteriuks oli üleval lahti, Heldur pani riiulid kööki maha ja koputas Airi kambrikese uksele. Sõnatult lükati see lahti ja meie ees seisis räpane vanamutt, nina punane, sigaret suus. Keevitaja küsimusele, kus Airi on, vastas ta käriseva häälega:

«Peole läks. Või kinno, ma täpselt ei tea. Palus mul seni poisi järele valvata. Peole või kinno või külla, tõesti ei oska öelda. Juba paar tundi tagasi, kui läks. Aga ma ei tea, kas kinno või peole, ma ei küsinud. Ei, ta peaks varsti tulema ka, kui ta kinno läks.»

«Öelge, et vanad sõbrad Heldur ja Kalju tõid talle riiulid,» katkestasin eide jutuheietuse.

«Vanad sõbrad,» lõid muti silmad kilama. Ahnelt suitsu kiskudes jätkas ta rämedalt: «Vanad sõbrad on head asjad, kui nad olemas on. Ma tõesti ei tea, kuhu ta läks. Ei küsinud ka. Ehk ootate?»

Heldur lõigi juba kõhklema. Kas ta siis ei taibanud, et see vastik poolpurjus vanamoor tikuks tingimata meiega kampa. Nüüd, kus ta tahtis nii tõsist ja tähtsat sammu astuda! Tegin talle silma ja väristasin meeleheitlikult pead.

«Hea küll,» lausus ta alistunult. «Teinekord.»

Vanamuti asjatundlik pilk oli peatunud keevitaja punnis põuetaskul: seal peitus asjakohane kirsilikööripudel.

«Ega teinekord midagi paremat ole,» ütles ta otsekohe. «Mis käes, see käes!»

«Seep see ongi!» müksasin Heldurile ribide vahele. «Homme on parem!» Võtsin venitaval toanaabril, kes pidas endaga rasket võitlust — millal suudab ta end jälle nii tähtsaks sammuks koguda! — pintsakuvarrukast kinni ja vedasin kitsasse kööki, kus meie toodud riiulid läbipääsu hoopiski ummistasid. Pilli nurk puutus pliidil ripakil olevat pannisaba, äärepealt pidi sealt peigmehe viigipükstele hangunud kastet lartsatama, sain veel sabast kinni.

Kobisime järsust puutrepist alla värske õhu kätte.

«Kuidas see Jaan Nõlvak ütles? Raisakull!» sülitas Heldur tänaval. «Selline suitsetab ju lapse singiks. Jah, see poiss — see ongi see konks . . .» lõi ta jälle kõhklema.

«Airi on vihma käest räästa alla sattunud.»

Järgmistel päevadel ta kosjakäigu kordamisest ei rääkinud, ka mina ei juhtinud juttu sinnapoole.

Seevastu sai ta mõne päeva pärast tillukese ümbrikus kirja, kuhu oli pistetud ka pisike meelespeaõis.

«Linnast ma ära ei lähe,» mõmises keevitaja sinist kirjalehte tea mitmendat korda lahti võttes ja jälle kokku murdes.

«Kes sind ajab?»

«Ega jah. Küll ma kuhugi ikka peavarju saan.»

XIV

Mind ei ajanud ka keegi, kuigi mõtlesin kogu aja Ehale ja tema kutsele. Vaimustusest eituseni, vaevalisest jaatusest kibeda kahtluseni, nõnda liikusid mu meeleolud.

Muidugi ei lähe ma maale. Mul pole seal midagi peale hakata. Miks peaksin mina olema see viimane loll, kes läheb sinna, kust kõik arukad inimesed jalga lasevad!

Teisest küljest: kes kord on ühiselamusse sattunud, sellel on sealt raske pääseda. Lõtvus ja minnalaskmine süübivad verre, käegalöömine ja sihitu muretus asendavad põhjalikumad eluvaated. Kui mul õnnestukski palgaolude paranedes üürida mõni toanurk, mis annaks seegi? Meenusid Airi elutingimused.

Linn või maa, ükskõik, kui aga elada saaks, kui oleks mingi pide.

Veel oli aega mõelda ja kaaluda. Sinine leht käes, lesisin tühjas vaikses barakis ja mõtisklesin, aken poikvel.

Teist aastat olin siin. Ei sepatöös ega keevitamises tundnud ma end enam abituna. Kas Metsbergil oli olnud õigust mind tööl kinni hoida, seda ma ei tea; oli rohkesti asju, mida polnud kuskil kirjas, kuid mida tehti niisuguse enesestmõistetavusega, nagu seisaks see kõik kindlal seadusepõhjal. Nüüd oli direktor eest kukkunud, ei vedanud tal ka Tallinna tänaval — oli teine seal täiesti vastutusvõimeliseks tunnistatud, — tema, kes oli pidanud mulle manitsuskõnet aususest! Uus direktor laseks mu ehk ära.

Veel otsida ja vaadata?

Võib ju nõnda minna, et mu isa-ema tulevad viimaks tagasi. Nojah, aga nüüd oleks mul juba päris oma kodu tarvis.

Segaste tunnetega asusin linna piirilt juhusliku veoautoga teele. Oli laupäev, lootsin, et homme on Ehal minu jaoks aega. Läksin ainult korraks vaatama, olin ju lubanud, ja pilli võtsin kaasa.

Jahedal vihmasel pärastlõunal jõudsin kohale. Mõisapargist kostis diiselmootori mürinat, kaks õlist musta meest tulid vanast maakivihoonest välja, ühel võimatult suur mutrivõtmekolakas käes nagu kaigas, ja kadusid kuuri alla, kust kostis traktori potsumist. Veeloikudes ujus vikerkaarevärvilisi laike, tee kõrval vedeles järatud õunaviss.

Ma polnud Ehale oma tulekust ette teatanud, seepärast polnud imestada, et väikese maja uks oli lukus. Krants kolistas kuudis,

haugatas paar suutäit, ronis ketiga kõlistades välja vaatama, kes tuli, ja keeras jälle ümmargusest avausest sisse tagasi, ise vabandavalt saba liputades. Seisin keset õue ja silmitsesin posti, mille Jaan oli mullu autoga maha sõitnud; uus post erines veel praegugi vanadest.

Kõndisin õuest välja. Tuul kihutas hatuseid pilvi loode poole, põhjataevas tõmbus heledamaks. Talu oli lagedal kohal, kuuseheki ja vahtrate taga lainetas tuule käes raskelt ja väärikalt odranurm. Seadsin sammud kõrge kuusiku poole.

Põllu vahel jäin seisma, pöörasin ümber ja vaatasin talu. Vaikne kena kohakene. Kaugelt näen kodu kasvamas . . . Jajah, see võiks olla, võiks saada minu koduks, kui asjalood nõnda kujuneksid. Kuid linnast ära tulla ma ei taha, ühelt palgata kohalt teisele, ei, olgu armastus nii suur kui tahes. Armastus?

Mets oli must ja märg. Kõndisin kõrgete kuuskede all, kuni tee muutus pehmeks ja poriseks. Siis pöörasin tagasi.

Sedakorda oli uks lahti, seest kostis kolinat. Vööruses põrkasin kokku Ehaga, ta tuli köögist, tühi kartulikorv käes.

Kohmetusime mõlemad.

«Sina?!»

«Nagu näed,» vastasin. «Kus on su kass ja koer?»

«Magavad oma kuudis.»

«Kass ka?»

«Kass on ka vahel koera selja taga kuudis, meeldib seal soojas. Vahel pööravad tülli, siis hüppab turtsudes kuudist välja. Koeral kargab ka hing täis, hüppab kassile järele, aga see on juba aia otsas, vehib sealt käpaga. Koer klähvib paar korda moepärast ja läheb siis saba liputades oma teed. See on nende mäng. Tüki aja pärast söövad jälle koos.»

Ta nõksatas nagu minu poole, kuid tardus. Ka mina ei söandanud teda emmata.

«Tulin keskuse tagant söödajuurvilja muldamast. Peaks põrsale peenralt rohtu kitkuma.»

Ta tõstis aiavärava haagist lahti. Marjapõõsaste vahelt läbi olidki peenrad ja kartulivaod. Püüdsin minagi kapsaste ja kaalikate vahel vesiheina kitkuda, kuid see tuli mul kohmakalt välja.

«Ole niisama seltsiks, küll ma ise!»

Seisin ja vaatasin, kuidas ta kärmelt rohtu kitkus ja korvi toppis.

«Kohe panen sauna küdema,» ütles ta seaaediku juures. «Natuke hiljaks jääb.» Rõõmus naeratus valgustas ta pruunikspõlenud nägu. «Ma ei teadnud, et sa tuled. Seal haiglas olid sa nii karune.»

«Sina olid jälle pealetükkiv.»

«Julgusest tuli puudu, kartsin sind, sellepärast. Tulin tagasi koju ja nutsin peatäie, et vihastasin su välja. Aknast viipasid ka nii kõrgilt.» Silmitses mind hellalt. «Nüüd oled siin.»

«Vaatamas!» pistsin endalegi ootamatult teravalt.

Ta jäi nukraks.

«Kui vaatamas, siis vaatamas. Hea seegi. Iga inimene elab oma elu ja see läheb üksinda nagu kaalikavagu, teisega kokku ei saa, just päeval põllul mõtlesin.»

Püüdsin oma teravust suudlemisega heaks teha.

«Su huuled on nii külmad.»

«Jahe ilm, sellepärast.»

Panime tule saunaahju.

«Sina jää nüüd siia tuld tegema. Mul on natuke tegemist. Külalisele tuleb süüa ka vaadata.»

«Külalisele?» kordasin puudutatult.

«Noja, sa ju ütlesid, et tulid ainult vaatama. Mis siis muud kui külaline. Mina olen sind pikisilmi iga päev oodanud, nüüd härra suvatseb vaatama tulla!» Silmade pilkudes pööras ta minust ära. «Pimedaks läheb, lehm on vaja ära tuua. Istu siin, ma tulen pärast, vaatan üle, kas on küllalt köetud, sa ei tunne ju võõrast sauna.»

Ja ta lippas talitama.

Istusin, torkisin tuld, panin puid juurde. Kui see sületäis otsa sai, tõin uue.

Muidugi olin ma külaline . . .

Aga mõnus oli tuld teha ja lihtsalt istuda, mitte millestki mõeldes.

Hakkasin õue pealt kooguga kaevust vett kandma.

Lõpuks tuli Eha pesuga. «Need tõmbad pärast selga.»

Väike tattnina heitis aknalaualt hämarat valgust, aknaruudu taga surusid suured paksud suveöö liblikad. Eha armastas kuuma leili nagu minu isagi. Mina polnud sellest kunagi suuremat hoolinud, nüüd aga ei kannatanud põletatud kohad kuuma.

«Sa vaeseke oled õige tublisti kõrvetada saanud!» Ta tegi mulle pesuvee valmis ja tahtis mind pesema hakata.

«Ma ikka ise!»

«Las ma küürin, ära häbene! Pärast nühid sina mul selja puhtaks!» Ta astus lavaastmele, et mulle paremini ligi pääseda.

«Sa küürid mind, nagu oleks ma sepapajast tulnud. Ma olin ometi haiglas ja käisin seal vannis.»

«Kas põlenud kohad kipitavad? Ma siis kaela ei puutu!»

«Parem on.»

«Mul on sust päris kahju.»

«Elutuli, pole parata.»

Küürisin tema ilusat sitket selga. «Ma laon sellele seljale suure koorma. Teen mitu last, hakkan ropult viina jooma, pilli kääksutama ja kaklema, lõpuks lähen veel kinni. Ja sina pead seda kõike oma habrastel õlgadel kandma.»

«Küll ma vastu pean. Ainult ära, palun, kinni mine!» vastas ta lapseliku lihtsusega.

Toas pani ta vana tuttava kümneliinise lambi põlema ja seadis akna kõrvale naela otsa. Vanu riideid polnud ta lubanud mul enam selga panna. Nüüd võttis ta kapist riidepuult uue tumesinise ülikonna. «Proovi selga!»

Üllatunult vaatasin teda ja ülikonda.

«Need on Jaani uued riided. Pole kordagi kantud. Olid alles rätsepa juurest toomata, kui . . .»

Ta ei lõpetanud lauset.

Püüdsin võtta asja naljaga pooleks:

«Nii et nüüd pistad mu endise mehe kesta sisse?»

Eha kohmetus.

«Ära häbene midagi,» tulin talle appi. «Olud on sellised, et e s i a l g u võin ka teise mehe riideid kanda. Riie ei riku meest ja mind see ei haava. Varem oleks haavanud, kuid nüüd olen e l u n ä i n u d. Sa katsud mind võrku püüda,» naersin pisut närviliselt.

«Ega ma ütle, et sa pead . . .»

Pidin juba jälle ärrituma, kuid siis vaatasin: seal ta oli — armas ja lihtkaval, mis sa sellise peale vihastad! Pealegi tunnistas ta täiesti puhtsüdamlikult:

«Muidugi katsun võrku püüda! Aga ega ma sind sundida saa . . .»

Keerasin end peegli ees edasi-tagasi. Püksid olid natuke lühikesed, muidu täiesti parajad, pintsak hoidis küll õlgadest pisut pingule, kuid ei kiskunud.

«Poleks arvanud, et oleme Jaaniga ühte mõõtu,» olin imelikult puudutatud.

«Juuksed on sul sagris ja salkus, aga see on väike asi. Muidu oled täitsa noobel noorhärra!»

«Jah, kaltsukubust on saanud vabahärra Soa.»

Eha kattis lauda. Võttis kummutisahtlist kohvikarva valgetäpilise lina, laotas lauale ja tõi vaasi saialilledega. Lauale ilmusid veel munaroog, taldrik singilõikudega, piimakann, võitoos ja lõpuks pudel kodutehtud marjaveini.

«Ema oli meister veini tegema,» ütles ta. Sellest alustasimegi.

«Olen sind tihti unes näinud. Ikka oled sa kuhugi ära kadunud,» ütles Eha mõtlikult.

«Nüüd ei lähe. Vähemalt täna mitte.»

XV

Pühapäeva hommikul näitas Eha mulle majapidamist: viljapuid, marjapõõsaid, peenraid, kanu; lehma ja mullika oli ta varakult, kui mina veel tagakambris puhtas valges voodis norska-

sin, metsa äärde kraavipervele ketti viinud. Iga asja juures leidis ta midagi rõõmsalt seletada, otsekui annaks aru asjatundjale, kel kavatsus kogu see värk ära osta. Lõpuks, kui talule sai ring peale tehtud, kõik vaatamisväärne läbi käidud ja ära vaadatud, jäi ta õues kaevu juures seisma, pakkus mulle peo pealt pruunikasroosasid karvaseid tikreid, heitis elumaja hallikakstõmbunud laastkatuse poole tõsise pilgu ja ütles meheliku konkreetsusega:

«Elumaja sai valmis kahekümne viiendal aastal. Isa ehitas talu endisele mõisanurmele kolme aastaga üles, rügas ööd kui päevad. Suitsurahagi polevat olnud.»

«Kuhu ta ise jäi? Sellest pole nagu juttu olnud . . .»

Vaikus.

«Lähme, ma mängin sulle pilli. Ärme laseme murel ennast maha murda. Me ju noored inimesed . . .»

Mängisin talle tükk aega mitmesuguseid lugusid. Nägin, kuidas ta kuulas, viimaks tähendas liigutatult:

«Pill on ilus asi.»

«Või veel! See on olnudki mu hingepide.»

Äkki muutus ta kiivaks.

«Aga minust pole sul muidugi midagi!»

«Üks ei sega teist. Pigem täiendavad!»

«Kohe näha: linnamees! «Pigem!»» naeris ta, kargas toolilt püsti ja sasis pillist kinni.

«Mis nüüd?»

«Pane see eest ära. Tahan ise sulle sülle!»

Panin pilli põrandale, seejuures hakkasid mulle silma heledad kartongpaigad, millega olin parandanud Jokkeri pussitäkkeid.

Elu, mida praegu elasin, oli lausa puhkus: magamine, söömine, pillimäng; ainsaks kohustuseks loomade edasitõstmine metsavälul, kus neid läbi häda võis karjatada, ja hagude kööki kandmine aidamademelt, kus eelmise peremehe hangitud küte seisis lõigatuna ja korralikult riita laotuna. Selleks suveks oli ka lehmahein tehtud; enne jaani, kui paar nädalat kuiva pidas, oli Eha endale paar külainimest appi saanud; nii polnud ka loomasöödaga muret, laudalakk oli mesiselt lõhnavat heina täis ja kuskil kaugemal heinamaal pidi olema ka üks kuhi.

Kõndisin nurmede vahel ja metsas, käed Jaani pintsaku taskus, vaatasin niisama, mõnikord mõlgutasin mõtteid. Imelik, et siin looduse rüpes, laia suvise laotuse all hakkasid mõttedki vabamalt voolama. Või tundus see mulle ainult nii? Ühiselamus oli teiste juuresolek ikka ahistanud ja pitsitanud; vahel olin seal endalegi võõras, rääkisin võõraid sõnu ja mõtteid ja küllap tegin tegusidki, mis pole mulle päris loomuomased, vaid dikteeritud hulga nähtamatust sunnist.

Vaatasin maja, aeda ja loomi plaanipidaval pilgul. Samuti vaatasin ka Ehat, sest ma polnud ju veel otsustanud. Käisin ja

kuulasin ringi nagu võimalik peremees: millised on naabrid, kuidas tööolud kolhoosis ja nii edasi. Kolhoos oli üsna jõuetu, pealegi oleksin sobinud vaid lihtpõllutööliseks — ja õieti mitte sellekski: ma ei osanud koormatki teha. Tasust ei maksnud rääkidagi.

Veel oli päevi, veel oli aega, sinine leht lubas mul veel siin viibida.

Nii kõndisingi, käed taskus, kus oli puss ja Vissa kaelarist, mu talisman, ja unelesin avasilmi ööst tagakambris valgete linade vahel, vaatasin päikese järgi, kas varsti ilmub metsaserval nähtavale Eha.

Eha rääkis küll, et ma võiksin tema juures elada ka niisama, tööle minemata, et küll me saame läbi, meil on ju lehm ja siga, kartul maas, aed annab ka midagi ning tema käib tööl. Kuid lõpuks hakkas mul igav niisama lonkida. Pealegi hakkas see vägisi sõtsemees Eduardi elu meenutama: terve tugev mees hapra naisterahva kaela peal!

Ühel pärastlõunal seadsin sammud üle nurmede paistva kõrge puudesalgu poole, endisesse mõisasüdamesse, kus kaua ja meeleheitlikult lagises diiseltraktori käivitusmootor, mida ikka ja jälle uuesti käivitati, kuid käima ei saadudki. Ju tal oli mingi krooniline viga küljes. Läksin niisama huvi pärast vaatama, mis seal tehakse. Vana pargimüür oli kohati maha varisenud, kivid vedelesid, nagu nad olid kukkunud, ühel müürikatkel seisis rivis mitu musta õlifiltrit, puude vahelt oli muru traktoriga üles tuhlatud, ühe vigastatud koorega pärna all vedeles jupp katkenud trossi ja puu najal seisis mingi suur hammasratas. Läksin pargist läbi õuele. Omaaegse häärberi ees seisis rohekashall maastikuauto, sealt tõsteti välja piimakarda. Sellę järgi, kuidas kaks meest seda kandsid, võis arvata, et vinku oli täis. Kui nad ta trepiastmele maha panid, nägin karra küljes kraani; niisiis pigem õlle- kui piimanõu.

Uudistades astusin lauda juurde, mis oli töökojaks muudetud, uksi ja aknaavasid oli suuremaks murtud. Üks puulaudadega ülelöödud uksepool oli kinni, teine lahti, sealt kalpsas parasjagu välja pikk kõhn kühmus selja ja sisselangenud rinnaga mees, võidunud kaheksakantmüts peas, valkjad juuksed alt välja tolgendamas. Käes hoidis ta lahtist metallmõõdulinti, põial ühes kohas märgiks peal.

«Kust ma sulle niisugust U-rauda võtan? Siin on ju vaestemaja!» hõikas ta kellelegi üle õla.

«Tere jõudu!» ütlesin.

«Tere jah,» vastas ta pealiskaudselt ja tormas edasi. Jäi siis äkki seisma, mõtles pisut, pöördus ümber, uuris mõõdulinti, vajutas selle hoopis kokku ja libistas põlenud klapiga kuuetaskusse. «Ah, potilaadale, otsigu ise!» pomises ta, ja märgates mind seismas, küsis ametlikumal toonil:

«Kas noormehel oli asja? Mina olen Kuke Karla, töökojajuha-

taja.» Ta ulatas pahkliku käe. Pigistasin seda nimme nagu pihtidega: näis, mis nägu see Jokkerit meenutav mees teeb? Ei teinud mingit nägu, hoopis ütles: «Seppa pole, keevitajat ka mitte. Oli üks vana külasepp, kõlksutas natuke, viskas vedru välja. Keevitama pole ka kedagi panna. Kas tahate tööle tulla?»

«Ma esialgu vaatan niisama.»

«Meil ei ole suurt midagi vaadata. Vaadata võib Pariisis või Nevjorgis. Mis tööd tunnete?»

«Ei ühtki päriselt,» vastasin ebamääraselt, kuid ta ei lasknud ennast minu sõnadest häirida.

«Tulge kaasa!» Ja pöördus hoogsalt, tagasi vaatamata minekule.

Töökoja teises otsas läks ta ühest tahma ja õliga ristitud uksest sisse.

«Siin on sepikoda,» lausus ta valjusti, nagu räägiks tervele ekskursioonile, ja vaatas alles nüüd, kas ma olen ikka tal kannul. «Seal kõrval on keevitus. Tööd ja leiba kõik kohad täis. Näete, siia toodi katkine veokonks. Näidis on ees, hakake kohe pihta. See oleks nii proovitööks ka.» Mees muigas napilt, laskis pilgu üle mu pühapäevariiete ja vaatas otsivalt ringi. «Oot, oot, siin oli üks vana puhvaika, tõmmake see selga. Nägu ja käed on teil juba põlenud...» Ja ulatas mulle põletusaukudega vattkuue. Otsis taskust mõõdulindi välja, pani musta pöidla peale. «Kuram küll, kust ma talle selle raua siis saan!» Ja läks tõtlikul sammul minema.

Võtsin kuue ära, riputasin keevitusruumi ukse sisse taotud maailmatu pika sepanaela otsa, ajasin pakutud vattkuue selga ja silmitsesin ripendavat käiseotsa üles käärides konksu. Selle tööga ma nüüd küll jänni ei jää! Kas polnud ma küllalt igasuguseid konkse ja kronsteine tagunud?

Tegin ääsile tule üles ja panin ventilaatori käima.

Valmis konks jahtus põrandal, kui töökojajuhataja tagasi tuli. Vaatas mu töö üle ja ütles:

«Minge kontorisse ja kirjutage avaldus.»

«Pean enda enne vanast töökohast lahti võtma.»

«Nojah, eks nende paberitega jõua... Minupärast võite hommepäev tööle hakata.»

«Kas töö eest palka ka maksate?» küsisin nüüd.

«Kus siis ilma? Siin on tükitöö. Kui vähegi liigutada, kuusseitsesada tuleb ikka.» Muheles. «Eraotsad peale selle. Teete keevitust ka või?»

Raputasin ebamääraselt pead. «Ei tea nüüd... Ei oska õieti.»

«Küll töö ise õpetab, kui on hakkamist. Esialgu jääte siis mõlema töö peale. Eks pärast näe,» lõpetas ta jutu ja pani jälle minema.

Tagasiteel seisatasin taas nurmevahel, pöördusin ümber ja silmitsesin traktorijaama puudesalku, mis tõusis esile nagu saar

keset laigendikku. Tuttav tunne oli, olud ei erinenud nimetamisväärseie töökoja omadest. Kuidas nad saidki väga teised olla, kui oli peaaegu üks ja seesama? Sepikojad on igal pool samad. Ni koolimajadki, mõtlesin äkki ja midagi tuigatas südames. Tah ju linnas õhtukooli minna, aastad aina pudenesid käest, hais oli endiselt poolik.

Aga lap oli siingi mingi võimalus õppida nüüd, kus ma oma töö eest kan õiget palka saama. Võin ju käia bussiga rajoonilinna õhtoli või osta mootorratta. Või lõpetada eksternina.

Eha longates koju, siloaugu juures oli tal haljasmassi vanker üle lalaba läinud, koolipoiss, kes vikki vedas, oli hobust lohakalt nud. Jalg polnud küll suuremat viga saanud, sest see juhtus pael alusel, aga paistes oli küll.

Kui i talle uudist teatasin, unustas ta oma jala hoopis ja hõiskas nade särades:

«Kohii kiiresti tööle! Sa oleksid võinud veel kosuda! Ega töö eest a jookse!»

«Joob küll. Niisugune koht saada! See on lausa vedamine!»

Rõõmult üht vana viisi ümisedes läksin loomadele järele.

Hari õhtu harilike toimetustega.

Soe kuskuu õhtu mähkis me majakese hämarusse. Õhk lõhnas valmud marjadest ja niiskest mullast, ussaia tagant hoovas küpseva nurmede ja kartulipealsete kirbet hõngu. Kõõgiaken tõmbus inimustaks, suuri kohmakaid ööliblikaid vuristas vastu ruutu.

Istusiraiepakul ja toppisin kuuseormaid pliidi alla. Puhas põll ees, küitsi minu poole, askeldas Eha laua juures, oodates, millal noored irtulid potis keema lähevad. Raod säratasid heleda leegiga põlema, ende valgel silmitsesin poolpõiki ta mõtlikku jumekat nägu, ümarguse otsaga nina. Minu pilku endal tundes pööras ta pead a naeratas kavalsõbralikult, seejuures tekkis ta paremale põsele rerulohuke, mida ma seal varem polnud märganud. Selle ja veel illegi tabamatu poolest meenutas ta Vissat, kes oli minu jaoks lodud.

Ütlesi:

«Kuina sind esimest korda nägin, kilumannerg käes, mõtlesin: seda tüdukut ma endale ei saa, ta on ju abielus!»

Olin na tookord tõesti niimoodi mõelnud või paistis see ainult tagantjäele nõnda? Natuke vanamehelikult mu sõnad ju kõlasid, kuid kas polnud me mõlemad oma aastatest vanemad; saatus oli meid var kult küpsetanud.

Siiski — eluvoolus on niipalju juhuslikku, ettenägematut! Üpris vastakate tunnetega olin tulnud siia, kuid siin ma istusin ja see oli mu väikene pere. Minu isa oli pärit maalt, hariduse poole püüeldes oli ta siit ära läinud, nüüd olin mina taas tagasi, et alustada uut ringi. Ja oli, nagu oleksin kaua rännanud kõleda pakase käes, kuid juba puutus soojus kohmetanud meeltesse.

1982—1983

SISUKORD

Esimene osa. Hea ja kuri 5
Teine osa. Armastuse valgus 139
Kolmas osa. Ristteel 241

Матс Траат. ПУТЕШЕСТВУЮ Я ОДИНОКО». Роман. На эстонском языке Художник-оформитель Ю. Каарма. Таллин, изд-во «Ээсти раамат».
Toimetaja J. Hallas. Kunstiline toimetaja M. Raid. Tehniline toimetaja M. Tammes. Korrektorid V. Pihel ja A. Vissarionova. ИБ № 5035. Laduda antud 18. 12. 84. Trükkida antud 06. 05. 85. MB-05405. Formaat 60×90/16. Raamatu- ja ajakirjapaber. Kiri: literatuurnaja. Ofsettrükk. Trükipoognaid 19,0. Tingtrükipoognaid 19,0. Tingvärvitõmmiseid 38,0. Arvestuspoognaid 20,91. Trükiarv 45 000. Tellimus nr. 647. Hind rbl. 1.30. Kirjastus «Eesti Raamat», 200090 Tallinn, Pärnu mnt. 10. Trükikoda «Punane Täht», 200001 Tallinn, Pikk t. 58.

KONTROLLEKSEMPLAR